

*Copyright in this work is held by
Fundación IWO Buenos Aires, Argentina.
The Yiddish Book Center is grateful to the
copyright holders for permission to
include this work in the
Steven Spielberg Digital Yiddish Library.*

HASHLISHI ; DER ZEYDE UN
ZAYN EPOKHE

Mendele Mokher Sefarim

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

0-657-08677-0

D:\YIDDISH\TITLES\9780657086770T.PS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

ORDERS MAY BE PLACED BY PHONE AT (413) 256-4900 X155; BY FAX AT
(413) 256-4700; BY E-MAIL AT ORDERS@BIKHER.ORG; OR BY MAIL AT
NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER, 1021 WEST STREET,
AMHERST, MA 01002-3375 U.S.A.

©1999 NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Lief D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation

AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional
symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our
colophon comes from a design by the noted artist
Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

BOOK DESIGN BY PAUL BACON

PRINTED IN THE U.S.A. ON ACID-FREE PAPER

מענדעלע מונד ספרים

מיסעות בנימין השלישי

דער זיידע און זיין עפאכע

בוענאס-אירעס

חסה ליפשיץ-פאנד ביים קולטור-קאנגרעס אין ארגענטינע

Mendele Moicher Sforim - Masoes Biniomin Hashlishi

Mendele Moijer Sforim - Don Quijote Judío (Novela)

Copyright 1958, by
CONFEDERACION PRO-CULTURA JUDIA
Ayacucho 483 - 485
Buenos Aires

Impreso en la Argentina
Printed in Argentina
Queda hecho el depósito que previene la ley 11.723

מענדעלע מוכר ספרים

מסעות בנימין השלישי

ר א מ א ן

מענדעלע און זיין עפאכע

פראגמענטן פון פארשארבעטן
צו דער כאראקטעריסטיק
און זכרונות

מיט ניגונים צו לידער

אריינפיר און רעדאקציע
פון
שמואל ראזשאנסקי

4טער באַנד פון ציקל
מוסטער־ווערק פון דער יידישער ליטעראַטור

אַרויסגעגעבן פון
יוסף ליפשיץ-פאנד
ביים קולטור-קאנגרעס
אין אַרגענטינע

אונטער דער רעדאַקציע פון
שמואל ראַזשאַנסקי

טיראַזש: 1.000 עקז

יָאָר: ה'תשי"ט — 1958

אַרגענטינער אַפטייל פון אַלור יידישן קולטור-קאנגרעס

תוכן

זייט

7	ביילד פון ש. י. אבראמאָוויטש — מענדעלע מוכר ספרים
8	ביאָגראַפישע שטריכן
	מענדעלע מוכר ספרים אין זיין דור
15	און נאָך זיין דור
27	מסעות בנימין השלישי
165	צו דער כאַראַקטעריסטיק
166	י. ל. פּרץ — מענדעלע — דער ערשטער
167	מ. י. בערדיטשעווסקי — דער רמב"ם פון דער יוד' ליטעראַטור
168	שלום עליכם — פיר זינגען מיר געזעסן
	יעקב דינעזאָן — שלום יעקב אַבראַמאָוויטש און מענדעלע
172	מוכר ספרים
175	אַברהם רייזען — מענדעלע מוכר ספריםס בנדל
177	שמעון דובנאָו — צווישן ביידע שוועסטער-שפראַכן
182	ש. ויגער — מענדעלעס פאַרגייערס און נאַכגייערס
188	בעל־מחשבות — פיר דורות בני ר' מענדעלעס וועגעלע
194	מ. זוינגער — וועגן סאַציאַלן אינהאַלט פון מענדעלעס שפראַך
198	מ. זוינגער — צום סוזשעט פון מענדעלעס „מסעות“
	ה. ליזוויק — מענדעלע פאַרט קיין קאַבאַנאָסק און
201	פאַרבלאַנדזשעט אין אַ וואַלד
	יעקב גלאַטשטיין — מענדעלעס קליינע גמראַלעך
205	פון אונדזער גלות-לעבן
209	נ. ב. מינקאָו — די פּראַבלעם פון טראַדיציע
212	אַברהם זאַק — צום זיידן
213	„ „ — דער זיידע

ביבליאגראפיע

יעפים ישורין — מענדעלע מוכר ספרים — שלום יעקב

215 אבראמאָוויטש
253 ש. ר. — נאַכבאַמערקונגען

בילדער, רעפראָדוקציעס

27 מענדעלעס יועגעלע (פון אן אויסגאַבע אין 1889)
49 בנימין, פאָרג' שלמה מיכאַעלס, מאַסקווער קאַמער־טעאַטער
55 סענדערל, פאָרג' יהושע בערטאַנאָו, „הבימה“, תל־אביב
61 בנימין און סענדערל, אין „אהל“, ת"א
63 בנימין, סענדערל, זעלדע אין מק"ט
69 סענדערל, פאָרג' בנימין זוסקין, מק"ט
73 דאָן קיכאַט, געמ' אַרטור שיק
73 בנימין און סענדערל, געצ' ק. גלעב
89 " " " געמאַלן מיטאַ שוואַרץ
113 אויף טעטער־זוקער בריק, געצ' יהודה לודוויק שווערין
118 אין גלופסק, געצ' י. ל. שווערין
128 פלאַקאַט פון „מסעות“ אין פאָריז
135 אויף פּיאַטיגנילעווקע, געצ' ק. גלעב
139 מענדעלעס אַ מאַנוסקריפט
171 פיר: מענדעלע, שלום עליכם, חיים נחמן ביאַליק, מ. בן־עמי.

נאָטן

91 „גייטן יידעלעך“ פון ל. פולווער
176 צו א. רייזענס „מ. מו"ס ביידל“, מוז' מיכל געלבאַרט
212 צו א. זאַקס „צום זיידן“, מוז' לעאַן וויינער
213 צו א. זאַקס „דער זיידע“, מוז' א. מ. בערנשטיין

דאס בילד מענדעלעס וואס איז מער פון אלע באקאנט

ביאגראפישע שטריכן

געבוירן אין קאפוליע דעם 10טן יאָר
נואַר 1836 (אויפן אַלטן רוסישן קאַ-
לענדאַר: דעם 20סטן דעצעמבער
1835). אַזוי איז אָנגענומען. ער אַליין
האַט זיך אָבער געהאַלטן פאַר עלטער
מיט אַ יאָר 7-8 (אַזוי האָט ער דער-
קלערט, ווען מ'האַט געפייערט זיין
75-יאָריקן יוביליי, אין 1910. קיין
באַווייזן זיינען נישטאָ. אין „רשימות
לתולדותי“, צום ערשטן מאל געדרוקט
אין תרמ"ט, דערציילט ער: „דער טאָג
פון מיין געבורט איז נישט איינגע-
מאַלדן אינעם רעגיסטער“. אַזאַ צייט
געווען. אַזאַ אַרדענונג.
בין 14 יאָר זיך אויפגעצויגן אין
קאָפוליע, אַ קליין, אַרעם, געדריקט
יידיש שטעטל ביי מינסק, ווייטרום
לאַנד. געלערנט אין חדרים, בתי
מדרשים, אין ווילנער ראַמילעס ישי-
בה און גאונס קלויז, אין ליטע. גע-
וואַנדערט אין אַ בויד איבער וואַלין.
היימיש געוואָרן מיטן לעבנשטייגער
פון אוקראַינע. צוויי יאָר געווען אין
שווייץ. געהאַט אַ טריומפּאַלן באַזוך
אין פּוילן. געווען אין קאַנטאַקט מיט
דער אויפקומענדיקער יידישער גרוי-
סער אַמעריקע. נאָר פון 1881 געוויינט
אין אַדעס און דאַרט, אין דער סביבה
פון די גרעסטע העברעישע שרייבערס
און ציוניסטישע גדולים, איז ער גע-
שטאַרבן ווי דער גרעסטער יידישער
שרייבער, אין סאַמע ברען פון דער
״סישער רעוואַלוציע, דעם אַכטן דע-
צעמבער 1917.
צוערשט באַרימט ווי דער רעפּאָר-

שלוס יעקב אַבראַמאָוויטש האָט
פריער געהייסן ברוידי. נאָך מסירות
און פאַרפּאַלונגען, וואָס ער איז אויס-
געשטאַבען אין דער פריער יוגנט,
געווען געצוונגען צו בייטן דעם
פאַמיליע-נאַמען.

אויך זיין פּסעוודאָנים מענדעלע
מוכר ספרים איז אַ געביטענער. אין
1864 האָט ער אַריינגעשיקט אין „קול
מבשר“ (ערשטע יידישע צייטונג אין
19טן יאָרהונדערט, דערשינען אין
אַדעס ווי אַ ביילאָגע צום העברעישן
„המליץ“) זיין ערשט יידיש ווערק,
„דאָס קליינע מונטשעלע“, און
אויף דעם אָנגעגעבן דעם פּסעוודאָנים
מענדעל מוכר ספרים (אַ נאַמען וואָס
איז פאַרבונדן מיט זיינע אייגענע באַ-
געגענישן). דער רעדאַקטאָר פון דעם
וואַכנבלאַט, אַלעקסאַנדער צעדער-
בוים, גורא האַבנדיק מ'זאָל אים נישט
אַנגעמען פאַרן שרייבער פון דער
שאַרפּער סאַטירע אויף קהל (סענ-
דערל קלינגט דאָך ענלעך צו אַלעק-
סאַנדער). האָט אויסגעמעקט „סענ-
דערל“ און נישט בעטנדיק ביים מחבר
קיין דערלויבעניש אים אַ נאַמען גע-
געבן „מענדעלע“... און אַזוי איז פאַר-
בליבן דער פּסעוודאָנים פון שלום
יעקב אַבראַמאָוויטש — מענדעלע
מוכר ספרים, פאַפּולער און באַליבט
בכל תּפוצות ישראל, פון אַלעמען
אַנערקענט ווי דער זיידע פון דער
נייער יידישער און העברעישער לי-
טעראַטור,*

*

וואָס ער האָט אָנגעהויבן פאַרעפנט־ לעכן אין 1899, פאַרגעזעצט אין 1912 און נישט פאַרענדיקט — פון דעסט־ וועגן ווערט עס באַטראַכט ווי זיין קינסטלעריש־רייפסטע ווערק — דאָס איז די לעבן־באַשרייבונג פון שלום־ יעקב ר' חיים־משה. ביים טאַטן האָט ער שוין באַוויזן צו ווערן אַ גרויסער קענער אין תנ"ך און דיִקדוק (פאַר יענער צייט — אַ זעלטענע דערשיי־ נונג, ווייל צווישן אַ סך לומדים, ווי ביי אַ סך רבנים, האָט מען אויף חכמת הדיקדוק געקוקט מיט גרינג־ שאַצונג אָדער גאַר ווי אויף אַפיקור־ סות). נאָך פאַרן ווערן בר־מצווה גע־ האָט אַ שם פון אַ וויללערנער.

אַבער קוים 14 יאָר געהאַט, ווען דער טאַטע איז אים אָפגעשטאַרבן, און גיך איז זיין גאַנץ לעבן פאַרענ־ דערט געוואָרן. משפחה האָט אים גע־ שיקט לערנען אין אַ צווייטן שטעטל, טימקעוויטש, פון דאַרט קיין סלוצק און ווילנע. אַז זיין מאַמע האָט ווידער חתונה געהאַט און אַוועק מיטן צווייטן מאַן אין אַ דערפל וווינען, אין אַ מיל, האָט זי אַראַפגעבראַכט דעם זון אירן — און דאָ, צווישן וועלדער און פעל־ דער, ביים געזאַנג פון פייגל, אין אויסגעשטערנטע נעכט און ווונדער־ לעכע פאַרטאַגן, האָט אין שלום־יעקבן זיך צעשפילט די ליבשאַפט צו דער נאַטור און די ליידשאַפט צו שרייבן, אויף לשון־קודש געפרוווט אין נוסח פון תפילות באַזינגען די שיינקייטן פון דער נאַטור. מליצהדיק באַשריבן זיינע געפילן, וואַנדערונגען, באַגע־

מאַטאַך פון דער העברעישער ליטע־ ראַטור, דערנאָך דער רעפּאַרמאַטאַר פון דער יידישער ליטעראַטור, אָבער ווי אַלע רוסישע משכילים גערעדט ס'רוב רוסיש. ווי קעמפּעריש ער איז געווען, האָט ער נישט פאַרטראַגן קיין עקסטרעמען. אַזוי איז אויך געווען זיין באַציונג צו ביידע לשונות: אין ביידע פאַרליבט, פון ביידע געשעפט פאַרכישופטע יניקה פאַר זיין שעפּער רישקייט, אָבער זיך נישט אַריינגע־ פאַסט אין קיין איינעם פון די „זמען“, אויך נישט אין העברעזים און נישט אין יידישזים.

*

אין דעם שאַפן פון מענדעלע מוכר ספרים זיינען פאַרפיקסירט אַ סך אוי־ טאַביאָגראַפישע מאַמענטן פון שלום יעקב אַבראַמאוויטש. אַפילו אַזעלכע מאַטיוון, וועלכע זעען־אויס אומוואַר־ שייגלעך, זיינען געבויט אויף עפּיזאָדן פון זיין אייגענעם לעבן.

זיין פאַטער, חיים־משה ברוידי, אַ קרוינישער רב, מיט אַ מאַדערנעם צוגאַנג צום לעבן, בילדונג און גע־ זעלשאַפט, איז געווען בעל־טאַקסע. די שענסטע באַלעבאַטים פון שטעטל, תקופים אַריינגערעכנט, זיינען געווען טעגלעכע איינגיערס ביי אים אין שטוב. און שלום יעקב האָט, אַזוי אַרום, שוין אין די קינדעריאָרן זיך באַקענט גענוי מיט פאַרשיידענע דאָ־ גות פון דער אַרעמער באַפעלקערונג ווי מיט די עולות פון די געציילטע פּריווילעגירטע. זיין אויטאַביאָגראַפֿי־ שע דערציילונג „שלחה ר' חייחס“

קינדער, אבער נישט קיין נחת, ווייל זי האט נישט קיין פארשטענדעניש פאר זיינע שטרעבונגען. גט ער זיך מיט איר.

*

אין 1858 גייט א. אריבער ווינען אין בארדיטשעוו. האט דא חתונה מיט דער טאכטער פון נאטאר זלמן לעווין און געפינט א גינציקע צייט פאר ברייטערער ליטערארישער ארבעט. אין 1860 דרוקט ער אפ א סעריע ארטיקלען, „משפט שלום“, פובליציסטיק און קריטיק. אין 1862 — די דערציילונג „למדו היטב“, וואס דער שיינט אין 1868 פארגרעסערט ווי א ראמאן „האבות והבנים“, ווו עס ווערט געשילדערט די מלחמה צווישן אלטן דור פון פאנאטיקערס מיט דעם נייעם דור פון אויפגעקלערטער יוגנט. לייב בינשטאק, אבר' לעבנסלענגלעכער פריינד און ביאגראף, גיט ארויס דעם ראמאן אין 1867 אין רוסישער איבערזעצונג; אויף יידיש דערשיינט ער אין 1923, איבערגעזעצט פון ב. עפלבוים. אין 1866 דערשיינט א צווייטע זאמלונג פון זיינע ארטיקלען, קריטיק און פובליציסטיק, „עין משפט“.

באוויקט פון יידישיסטישן לעקסיקאגראף יהושע מרדכי ליפשיץ, פאראינטערעסירט זיך א. מערער מיט יידיש, רעדט צו אלעקסאנדער צע דערבויען ארויסצוגעבן א יידישע אויסגאבע, ווערט מיטארבעטער אין זיין „קול מבשר“ און ווערט געזעלשאפטלעך אקטיוו.

גענישן. די פרווון האבן געהאט די פעולה, וואס ער איז געווארן א לייכער טער קרבן פאר אן אוטאטוריסט און שווינדלער, מיט וועמען ער האט זיך געטראפן אין קאפוליע און וועלכער האט צוגעזאגט דעם 17 יאָריקן בחור גילדערנע גליקן, אויב ער וועט מיט אים פארן קיין וואלין. אויסגעלאזט האט זיך, אן אטדער אברהמל דער הינקעדיקער איז געווען א שנאָרער. ווו געקומען, פלעגט ער זיך ארויסלאזן נאך נדבות אין נאמען פון פאנאטיסטישע נסיעות מיט א ווונדערלעכע כן יונגמאן, וועמען ער האט אפילו אין לוצק געהאלטן ביים פארשלייערן מיט א גבירישער טאכטער. און אז דער בחור האט געוואלט פון אים זיך באפרייען, האט אברהמל דער הינקער דיקער פארהאלטן זיין פאספארט און געפאדערט היפש אויסלייזגעלט — ביז מ'האט אים טאקע באצאלט.

ער איז אנגעקומען אין דער שטאט קאמענעץ. דא זיך באקענט מיטן העברעישידישן דיכטער אברהם בער גאטלאבער; זיינע טעכטער האבן אים צוגעגרייט אין רוסיש, דייטש א.א. צום אפגעבן עקזאמען אויף לערער; און אין 1856 געווארן לערער אין דער דארטיקער מלוכה-שול. אין 1857 האט ג. נישט פרעגנדיק ביי אים אפגעדרוקט אין „המגיד“ זיין ערשטע ארבעט, „מכתב על דבר החנוך“, ווו ער רופט צו לערנען די לאנדשפראך און א פאך. א. האט חתונה געהאט מיט א גבירישער טאכטער. ער האט מיט איר טאקע צוויי

סן. אויף יידיש האָט אַ דאָס געפרוווט טאָן דורך אַ ביכעלע, דערשינען אין 1865 אין 42 זייטן, באַטיטלט „דאָס ווינטשפּינגערל“, אַ באַאַרבעטונג פון הירש ראַטמאַנס דייטשישן בוך דער־שיגען אין לייפציג אין 1864. דאָ ווערט שוין רעקלאַמירט אויפן שער „מענדעלי מוכר ספרים, דער מחבר פון דעם קליינעם מענטשעלע“, און צום טיטל פון ביכעלע איז צוגעגעבן אַ פירוש, וואָס דאָס ווינטשפּינגערל איז — „וואָס מיט דעם קען איטלע־כער מענטש דערגרייכן אַלץ וואָס זיין האַרץ ווינטשט און באַגערט, און קען דורך דעם ניצלעך זיין זיך און דער וועלט“... אָבער אַנשטאָט צו ווענדן זיך צו פּאָפּולאַריזאַציעס פון נאַטור־וויסנשאַפט האָט מענדעלע טאַקע „דאָס ווינטשפּינגערל“ פּאַרוואַנדלט אין 1888 אין אַ ראַמאַן פון 400 זייטן — אַ מוסטער פון נייער דערציילקונסט אין יידיש.

*

אין 1869 גיט אַ אַרויס זיין דראַמע „די טאַקטע אָדער די באַנדע שטאַט־בעלי־טובות“, אַ שאַרפע סאַטירע אויף קהלשע רעדלפירערס וואָס פאַ־כען מיט דער בייטש אויף די דאַרע פלייצעס פון דער אַרעמער מאַסע. אין 1869 דערשיינט אין זשיטאַמיר די דערציילונג „פּישקע דער קרו־מער“, פון דעם ערשטן וואַריאַנט, פון 45 זייטן, איז שפּעטער אויסגעוואַקסן דער גרויסער ראַמאַן, וועגן דער יידי־שער טאַרבע, בעטלערס, שווינדלערס, וואָס ניצן־אויס די מצווה פון געבן

גרינדעט אין 1863, ווען ס'בושע־וועט אַ קרויס אין האַנדל און מלאכה, אַ הילף־קאַסע „משכיל אל דל“, פאַר וועלכער ער באַקומט די שטיצע פון אַ ריי גבירים און משכילים. זיינע דערפאַרונגען און עגמת־נפשן דינען אים שפּעטער ווי אַ רייכער שטאַף פאַר זיינע ראַמאַנען, וועלכע שאַפן אים אַ גרויסן שם אין דער ליטעראַ־טור און — צוזאַמענשטויסן מיט תקי־פּים, פון וועלכע ער איז נאָך דעם אַ סך אויסגעשטאַנען. „דאָס קליינע מענטשעלע, אָדער אַ לעבנס־באַ־שרייבונג פון יצחק אברהם תקי־איז אי אַ קונסטווערק, אי אַ בילד פון דער סביבה.

*

אין רוסלאַנד הערשט אין יענער צייט צווישן דער אינטעליגענץ אַ פאַ־זיטוויסטישע ריכטונג געשטיצט אויף נאַטור־וויסנשאַפט. אַבר־ווערט פון איר באַווירקט. דאָס קומט צום אויס־דרוק אין זיין באַאַרבעטן אויף העב־רעיש די נאַטור־געשיכטע פון פּראַפ־לענץ, אין 3 בענד, וועלכע דערשיינען איינציקווייז, אין 1862, 1867 און 1872, „תולדות הטבע“. גרויס איז דער באַ־טייט פון דער אַרבעט ניט בלויז פאַר אַריינברענגען אין נייעם העברעיש אַ רייכע טערמינאָלאַגיע און נע־מען פאַר נאָאלאָגיע, נאָר ווייל זי האָט אויך געוווּן אַ העברעיש איז פעיק אויפצונעמען דאָס נייע לעבן און איז נישט באַגרענעצט אויף חקירות, מלי־צות און „אַלטערנקישע“ אינטערע־

יידישע איבערזעצונג פון זיינעם אַ ווערק; אין 1870. אין אָדעס, דער פּיש וואָס האָט איינגעשולונגען יונה הנביא.

אין 1872 דערשיינט אין ווילנע „די טאַקסע“ און אין 1884 אין רוי־סישער איבערזעצונג פון י. מ. פעט־ריקאווסקי. אין 1873 דרוקט אַ. אין ווילנע „די קליאַטשע אָדער צער־בעל־חיים — אַ מעשה וואָס האָט זיך פאַרוואַלגערט צווישן די כתבים פון ישראליק דעם משוגענעם“, וואָס קלעמענס יונאַשאַ זעצט־איבער אין 1886 אויף פּויליש; פאַר דרוקן עס ווערט דער רוסיש־יידישער זשורנאַל „וואַסכאַד“ אין 1891 געשלאָסן אויף עטלעכע מאַנאַטן, ווייל „די קליאַ־טשע“ ווירקט ווי אַ הימלגעשריי קעגן די רדיפות אויף יידן. אין 1874 דער־שיינט די פּאַעמע „דאָס יודל“ און אין 1875 — אַן איבערדיכטונג פון תפילות, זמירות ישראל ליל שבת וליום שבת ולמוצאי שבת. מענדע־לע עקספּער־מענטירט מיט איבער־זעצונגען פון תהילים און פּאַרהאַנ־דלט וועגן צוגרייטן אַ „קרבן מנחה“ אויף יידיש.

אַבראַמאָוויטש־מענדעלע ווערט דער גרונטלייגער פון דער מאָדער־נער טענדענץ אין דער יידישער לי־טעראַטור — ער גיט דעם ביישפּיל פון פאַרבינדן זיך דורך יידיש מיט אַלע אונדזערע תקופות און שיטות, און זיך צוהערן צו דער גרויסער, ברייטער וועלט.

*

נדבות און זוכן נחמות פאַר יידן — אברהמל דער הינקעדיקער אין דאָ אינעם צענטער. די אויטאָביאָגראַפישע שטריכן זעט מען דאָ אויף טריט און שריט.

*

אַבראַמאָוויטש־מענדעלע ראַנגלט זיך סוף 60ער יאָרן, סיי צו געבן חיונה זיין הויזגעזינד, סיי צו רעאַליזירן זיי־נע שרייבערשע פּלענער. פון זיין גער־דאַנק צו פּאָפּולאַריזירן נאַטור־וויסנ־שאַפט אויף יידיש ווערט גאַרנישט. פון איבערזעצן די רוסישע געשיכטע פון אילאָוויסקי אויף דער באַשטער־לונג פון „חברה מפיצי השכלה“ ווערט אויך גאַרנישט, ווייל די תּורה דער־שרעקט זיך פאַר די ליבעראַלע אינ־טערפּרעטאַציעס וואָס דער איבערזע־צער האָט זיך דערלויבט אַריינצופירן אין די ערשטע צוגעשטעלטע מוס־טער־קאַפיטלען. ער וויל, אין 1867, אַרויסגעבן אַ העברעישע צייטונג, „בן־עמי“; נאָך דעם, אין 1871, אַ יידישע צייטונג (קומט אין פעטערבורג, ווו ער וויל קריגן אַ דערלויבעניש מיט דער הילף פון באַראַן גינזבורג). בינו־לבינו גיט ער עקזאַמען אויף ראַבי־נער אין זשיטאָמיר. זיין רעדע אין דער סינאַגאָגע געפעלט אַבער גיט די עקזאַמינאַטאָרן פון דער ראַבינער־שול צוליב איר ראַדיקאַליזם. און פון אַלע פּלענער לאַזט זיך אויס אַ טיך. ער גיט דערווייל אַרויס מיט זיין איינפלוסרייכן פּריינד בינשטאַק אין 1869 „דער לופטבאַלאַן“, אַן איבער־זעצונג פון זשול ווערן — די ערשטע

אין 1878 באווייזט זיך אין ווילנע „קיצור מסעות בנימין השלישי“, וואס מאכט אזא רושם, אז דער פוילישער שרייבער קלעמענס יונאשא לערנט זיך אויס צוליב דעם יידיש, זעצט עס איבער „א״ט“ דאן קישאט זשידאָוסקי“ און פון פויליש ווערט עס איבערגעזעצט אויף רוסיש און טשעכיש (1898).

אבער גראַד די צייט איז די שווערסטע אין מענדעלעס פרוואַטן לעבן. חוץ נויט קומט איין אומגליק נאָכן צווייטן. ער פאַרלירט זיין טאַכטער ראַשעל, אַ קינסטלערן. זיין איינציקער זון, פאַרשיקט ווי אַ פאַליטישער אַרעסטאַנט, ווערט שפּעטער באַפּרייט, אַבער אין „זכות“ פון פאַרלאַזן דאָס יידנטום, צו וועלן כּן ער קומט צוריק אויף די עלטערע יאָרן (זיין זון, אַן אויאַטאָר, איז אין 1912 געהרגעט געוואָרן, פּליענדיק פון בערלין קיין פעטערבורג). אַנשטאַט פאַרזעצן דעם קינסטלערישן וועג פון „מסעות“ איז ער געצוונגן גען צו זוכן אַ תּרופּה קעגן דער נויט: גיט־אַרויס אין זשיטאַמיר, תּרל״ז און תּרל״ח, אַ יאַרבוך „דער ניצלעכער קאַלענדאַר פאַר די רוסישע יידן“, און אין ווילנע, 1897, „לוח הסחרים“ און ווערט אין 1881 פאַרוואַלטער פון דער תּלמוד־תּורה אין אָדעס, אַ פּאַסטן פון שווערער האַרעוואַניע און נישט ווייניק קאַנפּליקטן מיט גבאים. בלייבט אַבער איינגעשפּאַנט אין דעם פּאַסטן ביזן טויט.

צוליבן ווערן „פאַרוואַנדלט אין אַ מין קליאַטשע“ (ווי ער אַליין שרייבט וועגן זיין פּאַסטן אין דער תּלמוד־תּורה) רייסט אַבער אַ. נאָר איבער אויף עטלעכע יאָר זיין שרייבערשע אַרבעט. ער פּאַסט זיך אַריין אין די שווערע באַדינגונגען און ווערט ווי דער שפּעטערש, נאָך רייפּער, קרעפֿ־טיקער. אין 1884 דערשיינט אין פּערטערבורג זיין דראַמע אין 5 אַקטן „דער פּריזיוו“. אין 1886 באַווייזט ער זיך אויף העברעיש מיט זיינע דערציילונגען אויך אונטערן פּסעווד־נאָמען מנדלי מוכר ספרים. ער הייבט אַן איבערשאַפּן זיינע ווערק פון יידיש אויף העברעיש.

*

מענדעלע ווערט אַ מיטאַרבעטער אין די וויכטיקסטע העברעישע צייט־טונגען און יידישע זשורנאַלן. זיין ווייניג אין אָדעס ווערט אַ מרכז רוחני פאַר די וויכטיקסטע שרייבערס, העברעישע ווי יידישע, הובב־ציון ווי גלות־יסטן. ער רעאַגירט אויף אַקטועלע פּראַבלעמען. דורך מעשיות און באַשרייבונגען פון בהמות רעדט ער זיך אַראָפּ פון געם האַרצן וועגן די צרות אינעם יידישן לעבן, ספּעציעל נאָך די פּאַג־דאַמען ביים סוף פון 19טן און אַנ־הייב פון 20סטן י״ה. צו דעם פּעריאָד געהערן: „ספר הבהמות“, אַ סגולה צו יידישע צרות, „קרבנות“, אַ פּרימאָרגן אין גלופּסק, „די אַנט־דעקונג פון וואַלין“, און, ועל כּולם, „שלמה ר' חיימס“.

אויסער דער נ"י אויסגאבע זיינען מענדעלעס כתבים ארויסגעגעבן גע- וואָרן אין אָדעס (1913), קראָקע, פאַרגעזעצט אין וואַרשע (1928) אין אַן אויסגאָבע פֿון 22 בענד (איינגע- שלאָסן 2 בענד „מעשיות וועגן מענ- דעלע“ און „דער טורעם מענדע- לע“), אין מאַסקווער מלוכה־פּאַרלאָג אין די ערשטע יאָרן נאָך דער רע- וואַלוציע, שפּעטער (1950) אין נ"י און וואַרשע (1953). אַ סך פֿון זיינע ווערק זיינען איבערגעזעצט אין פאַרשיידענע שפּראַכן, באַזונדער אויף רוסיש. אין טעאַטער זיינען געשפּילט געוואָרן אויך דראַמאַטיאַ ציעס פֿון זיינע ראַמאַנען: אין פּוילן, ראַטנפּאַרבאַנד, נאַרד־אַמעריקע, אַר- גענטיגע, פּראַנקרייך. אַ ספּעציעל- גרויסער אינטערעס אין דעם זין ווערט אַרויסגעוויזן אין מדינת־ישׂ- ראל, וווּ גאַסן טראָגן מענדעלעס נאָ- מען, אין די פּראַמינענטסטע העב- רעישע טעאַטערס זיינען געשפּילט געוואָרן זיינע ווערק, וועלכע ווערן ווידער און אויף דאָס ניי אַרויסגע- געבן, געלערנט אין אַלע שולן, ווי זיי ווערן געלערנט אין יידיש אין גרויסע יידישע צענטערס פֿון דער גאַנצער וועלט, דאַרט וווּ יידן מעגן זיין יידן...

אַבראַמאָו יטש־מענדעלע ווערט באַטראַכט ווי דער גרויסמיסטער פֿון דער יידישער ליטעראַטור, דער רבי פֿון מאַדערנעם דרך אין דער יידי- שער וואַרטקונסט.

די טרויעריקע געשעענישן פֿון 1905, די פאַגראַמען אין אָדעס, באַ- וועגן אים צו פאַרלאָזן רוסלאַנד, כדי צו קומען צו זיך. ער וווינט אין שווייץ 2 יאָר און ניצט־אויס די צייט צו שלייפֿן זיינע שאַפּונגען פֿאַר זיינע געזאַמלטע שריפטן אין יידיש און העברעיִש, ווייל עס זיינען דאָ פאַרשיידענע בעלנים זיי אַרויסצו- געבן לכבוד זיין 75־יאָריקן יוביליי. ווייזט אויס, אַז אַט־דעם אינטערעס האָט צום שאַרפּסטן דערשפּירט דער רייכער ניו־יאָרקער פאַרלאָג „היברו פאַבלישינג קאַמפּאַני“, וועלכער האָט זיך געפּעדערט אַרויסצוגעבן זיינע אַלע כתבים אין 12 בענד, שפּעטער גאַנץ באַזונדער אין 2 גרויסע בענד, נישט בעטנדיק ביים מחבר קיין דערלויבעניש — און דערצו זיי פאַרשפּרייט אויך אין רוסלאַנד גופאַ — בשעת דער מחבר האָט זיך גע- פּונען אין גרויסער נויט און בשעת אַנדערע האָבן זיך געגרייט אַרויס- צוגעבן פֿאַר זיינעטוועגן אַלע כתבים אין 17 בענד... די דאָזיקע גוואַלדי- קע עוולה איז נאָך בולטער געוואָרן בעת די פייערונגען אין 1910, ווען יידן פֿון דער גאַנצער וועלט האָבן זיך אָפּגערופֿן ממש ענטוויאַסטיש און בעת מענדעלע איז אַזוי אויפגענומען געוואָרן אין ליטע און פּוילן — זיי- נע באַזוכן זיינען געווען רירנדיקע ימים־טובים פֿאַר דער געדיכטער יידישער מאַסע.

*

מענדעלע מוכר ספרים אין זיין דור און נאך זיין דור

דער העברעישער און יידישער „זיידע“

אויב מ'קען נישט גוט די יידישע און העברעישע ליטעראטור פון 19טן יארהונדערט, איז שווער צו פארשטיין פארוואס די גרעסטע שרייבערס האבן געהאלטן, און האלטן ביז היינט, פאר נאטירלעך צו רופן שלום יעקב אבראמאָוויטשן און מענדעלע מוכר ספרים — דער זיידע פון דער נייער יידישער און העברעישער ליטעראטור.

דער העברעישער ליטעראטור־היסטאָריקער זאָגט: „מענדעלע מוכר ספרים איז דער קינסטלער וואָס האָט זיך געשפּניט פון די טיפּסטע קוואַלן פון יידישער טראַדיציע“; מ'זעט באַשניפּערלעך ווי „מענדעלע האָט פאַרבונדן די שפּראַך פון הלכה און אויך די גאַס־שפּראַך מיט דעם וואַרצלדיקן. יסודותדיקן פון פאַלק“, אַזוי אַז „זיין שפּראַך איז אי די שפּראַך פון לעבן אי די שפּראַך פון ספר“¹. נאָך ווייטער גייט דער יידישער ליטעראטור־היסטאָריקער. ער זאָגט: „מענדעלע איז נישט נאָר דער ערשטער קלאַסיקער אין אונדזער נײַער ליטעראטור — ער איז די מאַס, דער טרענער ווענצייכן, ווי ווייט מיר גייען פאַרויס און צי מיר גייען אין ריכטיקן וועג“². און דער ליטע־ראַטור־קריטיקער מיט חוש, ליבשאַפט און פּערספּעקטיוו פאַר אונדזערע ביידע שפּראַכן, בני זיין גאַנצן וועלן זיין אַקאַדעמיש געצוימט, האָט נישט געקאַנט באַהערשן זיין התפעלות פאַרן „זיידן“ און געזאָגט מיט עמאַציע: „ווי אַ ווייניגער וועט עס דערציילט ווערן פאַר די קור־מענדיקע דורות וועגן די מערסטע פון זיינע גרויסע שאַפּונגען וואָס זיינען אויסגעוואַקסן ווי פון זיך אַליין“, ווי „ער האָט באַנומען די וועלט און די נאַטור אויף אַזאַ עכט־יידישן אופן, פונקט ווי עס וואַלטן אין אים פאַרקערפּערט געוואָרן אַלע שפּירונגען, אַלע גינסטיקע אויפ־

¹ פ. לחובר — תולדות הספרות העברית החדשה, ספר שלישי, תל־אביב תשי״ד, ז' 125 און 180. — ² צינבערג — קולטור־היסטאָרישע שטודיעס, ג'ויארק 1949, ז' 360.

נעם־מעגלעכקייטן פון דער אומה, און פונקט ווי זיין אויפנעם, אזוי איז אויך זיין אויסדרוק³.

אָט־דעם אויסדרוק קען נאָר אַ מבין אָפּשאַצן. אַ קענער. וואָס גרעסער דער קענער — דער לייענער — אַלץ שענער זעט־אויס אין זײַנע אויגן מענדעלע מוכר ספרים.

„לאָמיר נעמען אַזאַ ווערק ווי „מסעות“ — די בעסטע שאַפונג מענדעלעס. אַ ווייניק־געניטן לייענער קאָן זיך אויסדוכטן: אַ משונה־דיק־אַלט־פרענקישע מעשה וועגן עפעס 2 ווילד־אַפּגעשטאַנענע שטעטל־דיקע יודעלעך. אין אמתן האָט דאָ מענדעלע אויף אַ געניאַלן אופן אויפגענומען און באַאַרבעט איינע פון די פּראַכטפולע טראַדיציעס אין דער אייראָפּעיִשער ליטעראַטור“⁴. ווען קען מען אָבער דאָס באַ־נעמען? ווען מ'קען „דאָן קיכאַט“ און סערוואַנטעסעס כּוונה, פּונקט ווי די געשיכטעס פון ייִדישע בעלי־חלומות, אַוואַנטיריסטן און וואַנ־דערערס — ערשט דעמאָלט זעט מען די אוצרות פון המצאה, שפּראַך־ניסן, סאַטירע, פּאַראַדיע, פּיקחות און מ'דערשפּירט די געמיט־לעכקייט. דעמאָלט זעט מען, אַז מענדעלע האָט נישט „באַאַרבעט“ סערוואַנטעסן אויף ייִדיש, נאָר געוויזן, גאָר להיפּוך, ווי אַנדערש עס איז דער ייִדישער דאָן קיכאַט. און אין דער אַנדערשקייט ליגט די **קונסט**, אין אַ באַקאַנטער טעמע זעט מען בעסער דעם מיניסטער און זיין שעפּערישקייט. פּאַרגלייכן מיר ביידע ווערק און מיר זעען: „דאָן קיכאַט האָט פאַר קיינעם קיין מורא נישט; בנימין שרעקט זיך פאַר אַ הונט, און אַז ער דערזעט אַ גוי אין וואַלד, פּאַלט ער אין חלשות — ער מיינט, ס'איז אַ גולן. דאָן קיכאַט שטייט קעגן דער וועלט אזוי ווי די תּמימות קעגן דער פּאַלשקייט, אזוי ווי דער עקסטאַז קעגן דער ניכטערקייט. ווי שטייט בנימין אַנטקעגן דער וועלט? פשוט, ווי אַ נאָר קעגן קלוגע, ווי אַ בטלן קעגן מענטשן וואָס זײַנען געניטער פון אים און קאַנען אים אַרײַנגאַרן אין זאַק“⁵. אַרויסברענגענדיק די דאָ־

³ יעקב פּיכמאַן — אַרײַנסיר צו כל כתבי מנדל' מוכר ספרים, ת"א תש"ט, ז' ווי און xxxviii. — ⁴ מ. זוינער — צו דער געשיכטע פון דער ייִדישער ליטעראַטור אין 19טן יאָרהונדערט, ז' 1946, ב' ז' 7.

זיקע יידישע אייגנארטיקייט, האָט מענדעלע — צום ערשטן מאל אין דער יידישער ליטעראַטור — געוווּן אַ גרויסן בנישפּיל, אַז מ'קען אונטער דער ווירקונג פון אונזערסאַלע אידייען און פרעמדע השפּעות פאַרבלײַבן דורך און דורך יידיש.

קינסטלעריש — דורך דער שפּראַך, סטיל, טיפּן, סביבה-שיל-דערונג, געמיט און מעדיטאַציע — האָט מענדעלע דער משכיל גע-פירט דורך „מסעות בנימין השלישי“ צום אינטעגראַלן נאַציאָנאַלן געדאַנק.

ער האָט זיך אַוועקגעשטעלט, מענדעלע, אין דער מיט פון דורות, ווי אַ בריק, ווי אַ... זיידע.

ביז אים האָט קיינער אין דער יידישער ליטעראַטור נישט גע-וווּן, אַז מ'דאַרף אין שרייבן האָבן געדולד, קאַנטראָל איבער זיך, איבער יעדן וואָרט, אין יעדן ווינקל פון טראַכטן, אַזאַ רו אָן וועל-כער מ'קען קיין קינסטלער ניט זען.

ביי מענדעלען איז פאַראַן קולטור נישט ווייניקער ווי קונסט, לומדות נישט ווייניקער ווי וואָרטמיניסטערשאַפט. „אַ באַצויבערנדי-קן רושם מאַכט אין איר דאָס פאַראייניקן עפּאָס מיט ליריק“⁵. אָבער נישט ווייניקער באַצויבערט זען הויכער אינטעלעקטועלער ניוואַ, דער באַווסטזיניקער פּראַצעס פון טראַכטן, די געוואַגטקייט פון פּיאַ-נער. ער „האָט פון ביידע שפּראַכן באַזיטיקט דאָס רעליגיעז-מיס-טישע“ און „אַנגעפילט מיט דעם לעבעדיקן תּוך און אַנגעקליידט מיט הניטטיקן און מאַרגנדיקן מלבוש“, געזוכט האַרמאָניע צווישן סתירות, וואָרן „ער איז געווען פּאַלקסמענטש און אַריסטאָקראַט, אַ גלייביקער און אַן אַפיקורס“, און אַזאַ אויפטוער געוואָרן, אַז ביאַליק האָט וועגן אים געזאָגט: „ווען ניט דער זיידע, וואָלטן מיר ניט פאַר-מאַגט ניט דעם הניטצייטיקן יידיש און ניט דעם מאַדערנעם העברעיִש“⁷. דאָס איז די מיינונג נישט בלויז פון אַ פּראַמינענטן דיכטער אין אונזערע ביידע שפּראַכן, אַ סך ווייטער אין דעם זין

⁵ ש. ניגער — וועגן יידישע שרייבער, ב' 1, ווילנע 1912, ז' 57-56.

⁶ ש. דובנאָו — די וועלט־געשיכטע פון ייִדן פּאַלק, ב"א 1956, ב' 10, ז' 209.

פון הויכשאצונג גייט דער פאפולערסטער העברעישער פראפעסאר פון ליטעראטור. מענדעלע, זאגט ער, איז „א דערשיינונג וואס איז איינציק אין דער ליטעראטור: איין מענטש ווערט דער פאטער פון צוויי ליטעראטורן בני איין פאלק — און אין כארשיידענע צייטן“⁸. די דאזיקע הויכשאצונג איז געקומען צום אויטדרוק אויך אויף דער טשערנאוויצער קאנפערענץ, אין 1908, אין דער פניערלעכער באערונג, וואס י. ל. פריץ האט אדרעסירט אין זיין עפן-רעדע, פאר-לייגנדיק צו שיקן מענדעלען א באגריסונג, ווייל „מיר מוזן אויך היינט געדענקען אין יענעם גרויסן מאן, וואס איז צום ערשטן מאל ארויסגעטרעטן אין דער מאדערנער, אייגנטלעכער יידישער ליטע-ראטור, וואס האט אונדז געשענקט די ערשטע קלאסישע ווערק אין דער יידישער שפראך“⁹.

קלאר און הייליק. מענדעלע איז דער ערשטער, וואס האט גע-שאפן א נייעם וועג אין אונדזערע ביידע שפראכן. און דער 24סטער נאוועמבער 1864, ווען עס האט זיך אנגעהויבן דרוקן מענדעלעס ערשט ווערק אין יידיש, „דאס קליינע מענטשעלע“, איז „דער אויס-גאנג-פונקט פאר א נייער צייטרעכענונג אין דער יידישער ליטע-ראטור“¹⁰.

מיום און בראשית

מענדעלע האט דעבוטירט אויף יידיש, ווען ער איז אלט געווען 28 יאר, און שוין צו די 41 — האט ער אייניקלעך... „איך בין דא מוסר מודעה פאר דער גאנצער וועלט — דערציילט שלום עליכם אין יאר 1902 — אז דאס האב איך געקרוינט ר' מענדעלי מוכר ספרים מיטן נאמען „זיידע“. דאס איז געווען מיט א פערטל יאר הונדערט צוריק. איך בין דעמאלט געווען נאך גאר א קונדס און א

⁷ פריץ הירשביין — אין גאנג פון לעבן, נ"י 1948, ב' 1, ז' 243. —
⁸ ד"ר יוסף קלוזנר — היסטוריה של הספרות העברית החדשה, ירושלים תש"י, ב' 6, ז' 353. —
⁹ די ערשטע יידישע שפראך-קאנפערענץ, ייווא, ווילנע 1931, ז' 77. —
¹⁰ מאקס וויינרייך — בילדער פון דער יידישער ליטעראטור-געשיכטע, ווילנע 1928, ז' 351.

„פארשייטער אייניקל“, ווי דער זיידע האָט מיך אָנגערופן אין איי-
נעם פון זינע בריוו צו מיר. פון דעמאלט אָן איז אוועק אַ גאַנג:
זיידע! זיידעניו!¹¹

אין דער ליטעראַטור איז מענדעלע געבוירן געוואָרן אַ... זיידע.
שלום עליכם, וואָס איז געווען מיט 23 יאָר יונגער פון אים, האָט
מיט ווונדערלעכער אינטוויזיע אים געקרוינט מיטן נאָמען, וואָס
איז נישט בלויז אַ טיטל לשם צערטלעכקייט, ניערט טאַקע כאַ-
ראַקטעריסטיש ביז גאָר.

מענדעלע מוכר ספרים האָט נישט געהאַט קיין „ברידער“ אָדער
„חברים“, נישט קיין „קינדער“ אָדער „קרובים“ — ווען זיין שם
האָט געקראָגן פליגלען, איז ער אָנגעגאַנגען ווי דער זיידע. וועדליק
זיין רום — אַ זיידע. מיט זיין לאַנגזאַמען ריטעם — נאָר ווי דער
זיידע. מיט זיין דערפאַרונג און לומדות — רק דער זיידע.

ווען דער העברעישער שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז געוואָרן
דער יידישער מענדעלע מוכר ספרים, האָט ער זיך אַרומגעזען, אַז
ער האָט נישט אַרום זיך זיין דור...

ווי אַ זיידע, וואָס דער גורל וואָלט אים באַשערט, אַז די פון
זינס גלייכ זאָלן פאַרשווינדן, און ער זאָל זיך נאָר אַרומדרייען אָדער
צווישן אַ סך עלטערע פון אים, אַזעלכע וואָס זינען שוין לעבעדיקע
מתים, די קינדער — ווי מזואַלט זיי אויף די שלאַכטפעלדער פאַר-
שלעפט, און ער אַליין, דער יונגער זיידע, איז מיט די אייניקלעך
פאַרבלעבן, ביז דער טאַטע וועט קומען — דער דאָזיקער טאַטע איז
געווען י. ל. פּרץ.

אַזוי האָט זיך מענדעלע אַרומגעפירט מיט זיין וועגעלע און
זיין דור נישט געפונען.

יצחק יואל לינעצקי, וועלכער איז געווען מיט אים אין איין
עלטער כמעט, אויך אַ קענער, אין אָדעס אָן אַפּטער אַרזנגיייער בני
אים אין שטוב, וואָלט שוין יאָ באַדאַרפט מיט אים זיין אַ שותף צו
זיין דור — איז „דאָס פּוילישע ינגל“ אָבער אַזוי ווייט פון מענדע-

¹¹ שלום עליכם — „ווי שיין איז דער בויסו“, אַלע ווערק, ב' 15, ז' 21

לעס העלדן און קרבנות, גלנך ווי זיי וואלטן גאָר פון פאַרשיידענע וועלטן און פאַרשיידענע צייטן געווען? לינעצקי זידלט, מענדעלע זאָגט-אַרין. לינעצקי זעט די ייִדישע גאַס פול מיט יתומים, שטיפ־מאַמעס און שטיפ־פאָטערס; מענדעלע זעט אויף דער ייִדישער גאַס שוואַרעס אַרומבאַלעבאַטעווען...

ער איז, מענדעלע, מיט ליב און לעבן אַ משכיל, נאָר אין דער השכלה פאָסט ער זיך נישט אַרין. ער גייט אויף די ראַנדן פון דער השכלה, פונקט ווי ער גייט אויף די ראַנדן פון זײַן דור. מענדעלע מוכר ספרים גייט בכלל אויף די ראַנדן פון דורות. ער איז היימישער אין דעם דור פון די אייניקלעך ווי אין דעם דור פון די זיידעס, כאַטש אַליין איז ער דער זיידע...

נאָך מער: דער קאָנסערוואַטיווער מענדעלע, "דער זיידע", האָט שרייבעריש מער זיך געהאַלטן אין איין באַניצען ווי דער פראַגרע-סיווער "אייניקל" שלום-עליכם. נישטאָ נאָך איין שרייבער בני ייִדן, וואָס האָט אַזעלכע און אַזוי פיל פונדאַמענטאַלע ענדערונגען געמאַכט אין זינע ווערק, ווי מענדעלע האָט עס געטאָן שוין נאָכן פאַרעפנט-לעכן זיי. פון אַ "קיצור" איז געוואָרן אַ לאַנגער ראַמאַן, פונקט ווי פון אַ בראַשור וועגן נאַטור-וויסנשאַפט איז אַרויסגעוואַקסן אַ לאַנג-אַטעמדיק בעלעטריסטיש ווערק. דאָס איז די געשיכטע פון "מסעות בנימין השלישי" און "דאָס ווינטשפינגערל". אַזוי איז "פון טעקסט פון ערשטן און לעצטן וואַריאַנט פון "ווינטשפינגערל" זייער קלאַר, אַז די הויפּט-ענדערונגען זינען אַ סך-הכל דערפון, וואָס דער בור-זשוואַזער מאַסקיליזם האָט פאַרענדיקט זיין פראַגרעסיוון עטאַפּ און אַפגעטראַטן דעם פלאַץ דעם קליינבירגערלעכן נאַציאָנאַליזם, באַ-זונדערס, דעם כויוועוויי-ציאַניזם, אַז די ענדערונגען זינען אַ סאָ-כאַקל פון די פאַגראַמען פון יאָר 1881"¹².

אַזוי איז דער "קאָנסערוואַטיווער מענדעלע" אויך פראַגרעסי-

¹² י. נוינאָוו — "פון בוך צו בוך", צייטשריפט פאַר ייִדישער גע-שיכטע, דעמאָגראַפיע און עקאָנאָמיק, ליטעראַטור-פאַרשונג, שפראַכוויסנ-שאַפט און עטנאָגראַפיע, אר' אינסטיטוט פאַר וויסנשאַפֿטלעכע ייִדישער קולטור, מינסק 1928, קאָלום 426.

ווער אפילו פון א סך אויסגעקליגלטע און אויסגעקלינגענע רעוואַ-
לוציאָנערן אויפן שפראַכפעלד. פון אויסגאַבע צו אויסגאַבע, אויף
וויפל ער איז איבער איר דער באַלעבאַס, אויב זי ווערט נאָר נישט
ארויסגעגעבן אָן זיין וויסן — צום באַדויערן האָט מענדעלע אויך
פון דער דאָזיקער הפקרות א סך זיך אָנגעליטן — האַלט ער אין
איין רעפּאַרמירן און לניטערן זיין לשון. ער, וואָס זאָגט אָן, אין 1889,
זיין „אייניקל“, דעם רעדאַקטאָר פון „די יודישע פּאַלקס-ביבליאָ-
טהעק“, אַז „וועגן דעם אויסלייגיקטס זאָל אייך גאָט היטען צוקרימען
בייא מיר עפּיס אַ האָר“¹⁸, האַלט אין איין אויסמעקן, איבערשריי-
בנדיק נאָכאַנאַנד, אין זינע כתבים, יידישלעכע און לשון-קודשדיקע
ווערטער אויפן אָרט פון רוסישע, פּוילישע און דייטשישע, פונקט
ווי ער האַלט אין איין אַרנינפירן שינויים אין זיין אַרטאַגראַפיע,
שלניפנדיק, צופאַסנדיק דאָס געשריבענע וואָרט צו דער פינקטלע-
כער, איידעלערער, פּרעציזערער וואַקאַליזירונג. אַ דאָנק דעם איז
מענדעלעס אויטענטישע אַרטאַגראַפיע אַ ריכער קוואַל פאַרן מאַ-
דערנעם יידישן אויסלייג.

מענדעלע מוכר ספרים איז נישט מיטגעגאַנגען מיט זיין דור,
נאָר פאַרויסגעגאַנגען.

כאַטש אַליין געווען און פאַרביבן אַ משכיל, פון דעסטוועגן
האַט ער גלייך ביים אַריבערגיין פון שלום יעקב אַבראַמאָוויטש צו
מענדעלע מוכר ספרים פּראַקלאַמירט אין דער ליטעראַטור דעם
סיום פון דער השכלה — ער האָט זי אַליין מסיים געווען אין זיין
גאַנצן שאַפן — און אָנגעהויבן די סדרה בראשית פון דער נייער
יידישער ליטעראַטור. פון פּאָפּולאַריזירן נאַטור-וויסנשאַפט אַריבער
צום שילדערן און אויסבילדערן די נאַטור פון יידישן לעבן, פון יחיד
ווי פון כלל.

דער אויפקלערער מר אברהמוביץ איז געוואָרן דער קינסטלער
ר' מענדעלע.

¹⁸ „מענדעלעס אַ בריוו צו שאַלעם-אַלייכעמען“, די יידישע שפּראַך,
קיעוו, נאַיאַבר-דעקאַבר 1927.

דער באַלעבאָטישער שרייבער צו דינסט דער רעוואָלוציע

מענדעלע, קלאַסיפֿיצירט ווי דער זיידע, איז אין זיין דור גע-
ווען רעוואָלוציאָנער.
נישט אומזיסט האָט די אויפגעשטיגענע אַקטאָבער־שיטה אין
דער ליטעראַטור אויפגעכאַפט מענדעלען מיט ענטוויאַום: זי האָט
אין אים געפונען אַזאַ רעבעלישקייט קעגן באַלעבאָטישער צביעות
און עקספּלאַטאַציע, וואָס זי האָט באַדאַרפט ערשט מאַנען און אַרויס-
פּאַדערן אין די אייגענע ליטעראַרישע רייען... וואָרן „די גרעסטע
שאַפונג פון ש. י. אַבראַמאָוויטשן איז די פיגור פון מענדעלע מוכר
ספרים אַליין. דאָס איז אַ מין ייִדישער דאָן קיכאַט, וועלכער פאַרט-
אַרום אויף זיין ראַסינאַנט איבער די וועגן פונעם ייִדישן מיטלאַל-
טער. אונדזער דאָן קיכאַט איז גאַר אַן אייגנאַרטיקער: ער איז ניט
נאָר אַ פאַרפאַלענער אידעאָליסט און טרוימער — ער פאַראייניקט
אין זיין אייגענער פּערזאָן אויך די פיגור פונעם פּראַקטישן סאַנ-
טשאַ-פּאַנטשאַ“¹⁴.

גלנך פון אָנהייב האָט די סאָוועטישע ליטעראַטור־אינשטע-
לונג געמאַכט די הנחה, אַז מענדעלע מוכר ספרים איז פאַר איר
גרויס נאָר, אַדער בעיקר, פאַר זינע ווערק אין די 60ער און 70ער
פון 19טן יאָרהונדערט. דער שפּעטערדיקער מענדעלע איז פון דער
ראַטנפאַרבאַנדישער קריטיק צענזורירט און געשטעלט געוואָרן מחוץ
דער פּראַלעטאַרישער וועלט — יענער מענדעלע איז פאַר איר רע-
אַקציע, נאַציאָנאַליזם, טריף פּסול. איינער איז אַפילו למפרע אַרויס
מיט דער הנחה, אַז „דער זיידע מענדעלע שטייט מיטן פנים אין
גאַנצן צום עבר“¹⁵. דערפאַר אָבער איז גרויס געווען די התלהבות
פאַר יענעם מענדעלע, וואָס האָט געשילדערט די ייִדישע טאַרבע,
ווי זי הענגט מעשה פעטליע אויפן האַלדז פון ייִדישן שטעטל און
שטעמפלט זיך אָפּ אויפן גאַנצן ייִדישן לעבן («בישקע דער קרו-

¹⁴ מ. ליטוואַקאָוו — אין אומרו, קיעוו 1917, ב'1, ציטירט פון אידישע
ליטעראַטור, קיעוו 1928, ז' 86. — ¹⁵ י. דאַברושין — געדאַנקענגאַנג,
קיעוו 1928.

מער"א). שנאָרעט, שווינדלט, חוזקט, חוצפהוועט, בעת פון דער אַנ-
דער זינט שטעקט אין דער קליינשטעטלדיקער בלאַטע דער מלמ-
דישער פּאַנטאַזיאַר ר' בנימין און זיין שמש, סענדער די ידענע, גייט
אים נאָך מיט פאַרמאַכטע אויגן ("מסעות"). אויך דאַרטן, אַפילו ווען
דער סאַוועטישער קריטיקער און היסטאָריקער האָט זיך אַפגע-
שטעלט אויף קינסטלערישע ווערטן און געזוכט אַפילו אַקאַדעמיש
זיך צו פאַרטיפן אין די אויפטוען, איז דער עיקר געווען דאָס, וואָס
מענדעלע האָט געהאַלפן "באַרייכערן אונדזער וואָפן פאַרן קאַמף
קעגן די עקשנותדיקע געשפּענסטער פון דער פאַרגאַנגענהייט, וואָס
שטאַרצן-אַרצן אין אַ מער אַדער ווייניקער איבערגעניצעוועטער גע-
שטאַלט ביז אין אונדזער היינטיקן טאַג" ¹⁶. דאָס איז דער סוף פּסוק
פון דער גרויסער מענדעלע-פאַרשונג אין ראַטנפאַרבאַנד; וואָס "מענ-
דעלע שילדערט אַ גאַנצע מאַסע לופּטמענטשן פון דער צייט פונעם
אַריבערגאַנג פון פּעאַדאַליזם צום קאַפיטאַליזם" ¹⁷.

די דאָזיקע באַגניסטערונג, וואָס איז אין ראַטנפאַרבאַנד אַרויס-
געוויזן געוואָרן צו מענדעלען, אויסגעדריקט דורך לאַנגע און ברייט-
פאַרנעמיקע פאַרשונגען אין די אַקאַדעמיעס, אויפפירונגען אין טעאַ-
טערס, פּראַפּעסיאָנעלע ווי אַמאַטאָרישע, געזאַמלטע שריפטן (נישט
אויסגעקליבענע, נאָר אַפּגעקליבענע, אַפּגעצענזורירטע), אַנטאַלאָגיעס
און לערנביכער, האָט פּסיכיש אַנגעוואָרפן אויף אַנטילעניניסטן
אַ מורא, אַ חשד, ביז צו אַ פאַראורטייל. דאָס איז אפשר געווען
די סיבה, וואָס אַ פּאַפּולערער רעדאַקטאָר, וועלכער האָט ביי אַ סך
געלעגנהייטן אַרויסגעוויזן חוש פאַר ליטעראַרישע ווערטן, אָבער
פאַנאַטיש באַקעמפט אַלץ, וואָס איז געפּעלן געוואָרן "דאַרט", האָט
אַרענגעשריבן, און דאָס איז איבערגעדוקט געוואָרן אין ביכער, אַז
"מענדעלעס ווערק געהערן צו דער פּרעהיסטאָרישער צייט... די
ידישע ליטעראַטור האָט, לויט מנין איבערצייגונג, זיך אַנגעפאַנגען

¹⁶ מ. ווינער — צו דער געשיכטע פון דער ייד' ליט' אין 1919 י"ה,
ב' 2, ז' 221 — ¹⁷ ש. קליטעניק — מענדעלע מויכער ספּאַרים, מאַסקווע
1936, ז' 90.

ערשט שפעטער. דער אמתער אנהייב איז געמאכט געווארן פון פרצן.
פון שלום עליכמען¹⁸...

מענדעלע, וועלכער איז אין זיין מאַניר פון שרייבן געווען מעשה
זיידע געלאָסן און פּננשמעקעריש איבערקלייבעריש, איז ביי זיין
גאַנצער באַלעבאַטישקייט געווען רעוואָלוציאַנער, אין אַ סך פּרטים,
אויך אין טעמעס, אין טיפּן און דער עיקר אין אַרויסברענגען סאָ-
ציאַלע גרונטשטריכן פון דער ייִדישער סביבה אינעם 19טן יאָר-
הונדערט. דאָ, וואָס שײַן צו סביבה, צום שילדערן טאַציאַלע באַדינ-
גונגען, די פּסיכיק פון ייד און גוי, די עטנאָגראַפישע פּרטים, איז
מענדעלע מוכר ספרים אויסערגעוויינטלעך טריי זיין צייט. אויב מיר
האַבן דעם איינדרוק, דאָ און דאָרט, אַז ער פּאַלט אַרײַן אין איבער-
טרייבונג, גראַטעסק, ביז צו קאַריקאַטור, איז דאָס אַ רעזולטאַט פון
קינסטלערישן אַטעם און זײַנע קאַפּריזן אָדער עקספּערימענטן. דאָ
קומט ווידער אַ מאָל — דער זיידע מיט זײַנע שטיקעלעך... ווי אַ
זיידע שפּילט זיך מיט אייניקלעך, אַזוי צעשפּילט זיך טייל מאָל
מענדעלע מיט זײַנע העלדן אָדער קרבנות, ווי מיט דער סביבה.
מענדעלע האָט געוויזן אויפן אַרפּסטן אופן די אַננעפּאַל-
קייט פון ייִדישן שטעטל אין 19טן יאָרהונדערט, די באַדנלאַזיקייט,
אַז די תקיפות צעלייגט זיך ווי ביים טאַטן אין ווינגאַרטן. „דער
גביר פון „דאָס קליינע מענטשעלע“ ביי מענדעלען מאַכט דורך סך-
הכל פּאַלגנדיקע גילגולים: אַ משרת אין אַ צעלניק-קלייט, אַ גיסער
בני מצות, אַ באַהעלפּער אין אַ חדר, אַ שנידער, אַ שוסטער, אַ
משורר, אַ „ינגל“ בני אַ שרייבער, אַ משרת בני אַ דאַקטער, און צום
סוף בני איסר דעם וואַרגער — און דאָס איז ערשט אַ הקדמה צום
לעבן!...“ ובכן באַשטייט „דער קינסטלערישער הוט-השדרה פון מענ-
דעלעס שאַפּן אין דעם, וואָס ער דעקט-אויף די טיפע אַפּגרונטן פון
דער אַינגעבאַקענער ייִדישער מעקלער-און יאַריד-פּסיכאָלאָגיע“¹⁹.

¹⁸ אב. קאהאַן — בלעטער פון מיין לעבן, ווילנע 1928, ב' 3, ז' 196. —
¹⁹ יעקב לעשציןסקי — דאָס ייִדישע עקאָנאָמישע לעבן אין דער ייִדישער
ליטעראַטור, וואַרשע 1921 (?), ז' 13-14 און 21.

דווקא די דאזיקע סאציאלע מאמענטן זינען ליב און טייער פארבליבן פאר א סך, וועלכע זינען נישט ווייניקער באגריסטערט פון נאציאנאלע טרייבקרעפטן פון דער יידישער פאלקסמאסע. אדרבה, עס קומט נאך א גרויסע טענה, הלמאי „די יידישע ליטעראטור האט נישט גענוג אפגעדינט מענדעלעס ירושה“, הלמאי „אפט פארגעסט זי איר היסטארישע קאמף-מיסיע... אז ס'זאל צוריק באגיט ווערן די פרעכטיקע קאמף-טראדיציע פון מענדעלע מוכר ספרים“²⁰.

פון באוונדערונג ביז שטרענגער רעוויזיע

צי טראדיציע, צי קאמף, צי מיסיע, צי היסטארישע ירושה — ביי מענדעלע מוכר ספרים איז פאראן אזוי פיל, אז יעדער איינער קען זיך אויסקלייבן וואס ער וויל. צו געניסן און צום געוויסן. צום ליענען און צום לערנען. צו מסכים זיין און אויף אפצופרעגן... דערפאר איז אויסגעוואקסן אזא ריכע ליטעראטור, א קרייטישע, היסטאריאגראפישע, לינגוויסטישע, טעאטראלישע, מוזיקאלישע און אפילו א פיקטארישע, וועגן מענדעלען אדער פון אים אינספירירט, ווי אויך — קעגן אים... נישטא נאך איין יידישער שרייבער, קעגן וועמען מ'זאל האבן אזוי פיל גערעדט און געשריבן. אנטקעגן דער באוונדערונג פון גדולים אין זיין דור און נאך זיין דור, בעסער געזאגט, ריכטיקער, אין זיינע דורות און נאך זיינע דורות, האבן זיך אוועקגעשטעלט בעלי-טענות און ארויספאדערעט צו א גרינטלעכער רעוויזיע. די טענות זינען איבערהויפט געווענדט קעגן מענדעלעס פארשטעלן די טונקעלע זיטן פון אמאליקן יידישן לעבן אין די אלטע היימען. דארף מען דאס? — פרעגט מען — ברענגט דאס נוצן? קען דאס ארויסרופן ליבשאפט ביי די ווייטער-דיקע דורות?

אנטקעגן היסטארישן אמת, אנטקעגן פארשטעלן איין זיט פון היסטארישן אמת, ווערט אוועקגעשטעלט אן אוטיליטאריע פראגע, א

²⁰ שלמה מענדעלסאן — זיין לעבן און שאפן, ז"י 1949, ז' 179.

פראגע פון נאציאנאלער פראגראם, וואָס עס לוינט, ענלעך צו דער פראגע פון אַ סאָציאַלער פראַגראַם...
 נאָך ביי מענדעלעס לעבן, אין 1890, האָט אַ שאַרפער קריטי־
 קער, אַ טראַגישע פיגור, י. י. לערנער, אַרויסגעשטעלט די שווערע
 טענה קעגן מענדעלען, אַז „פישקע דער קרומער... קען אויסער עקל
 גאָר נישט אַרויסרופן“²¹. אין דער שאַרפסטער פאַרעם איז די די־
 קוסיע און רעוויזיע באַניט געוואָרן אין ארץ־ישׂראל אין אַ האַלבן
 יאָרהונדערט שפּעטער, אַנגעפירט פון העברעי־ישע שרייבערס און
 קריטיקערס, גראַד נישט די אַנגעזעענסטע. דער בעסטער ענטפער
 אויף דעם איז געגעבן געוואָרן דורך דער אויכפאַרשונג פון אַ צענ־
 טראַלער מיטלשול אין ירושלים, וווּ עס איז געמאַכט געוואָרן דער
 אויספיר אין די ערשטע דריי פאַראַגראַפן: „עס איז ניט ריכטיק, אַז
 די שטודירנדיקע יוגנט אין ארץ־ישׂראל האָט אַ נעגאַטיווע שטעלונג
 צו דער ליטעראַטור וואָס באַשרייבט דאָס שטעטל בכלל און צו מענ־
 דעלעס ווערק בפרט, אדרבה, „די שטעלונג פון דער דאָזיקער יוגנט
 צו מענדעלעס שאַפונגען איז דער עיקר פאַזיטיוו“ און „די פאַזי־
 טיווקייט דריקט זיך אויס אין דעם, וואָס זיינע ווערק ווערן געלייענט,
 און אין אַ גרעסערער מאָס אין דעם געפיל, אַז זיי ברענגען־אַרויס
 וויכטיקע ייִדישע ווערטן“, וואָרן „די פאַזיטיווע שטעלונג איז באַ־
 גרינדעט דער עיקר אויף אַ פאַזיטיווער רעאַקציע לגבי דעם קינסט־
 לערישן ווערט פון מענדעלעס ווערק — דעם סאַמירישן טאַן, דעם
 אופן פון באַשרייבן און דעם סטיל“²².
 דער זיידע איז נישט בלויז פאַר דער געשיכטע, נאָר אויך פאַר
 הייַנט און פאַר מאַרגן.

שמואל ראזשאנסקי

²¹ צדוק פרומעס (לערנערס פסעוודאָנים) — דער קליינער וועקער, אַדעס, ציטירט פון מ. ווינער „צו דער געשיכטע“, ב' 2, ז' 221. — ²² חיים אַרמיאָן — די שטעלונג פון דער שטודירנדיקער יוגנט אין ארץ־ישׂראל צו מענדעלע מוכר ספרים, ייוואָבלעטער, ב' XXXII-XXXI ז' 1948.
 ז' 266.

מסעות בנימין השלישי

שער-בלאט צו מענדעלעס אן אויסגאבע אין 1889

הקדמת מענדעלע מוכר ספרים

אמר מענדעלע מוכר ספרים, זאגט מענדעלע מוכר ספרים, געלויבט איז דער בורא, וואָס באַשטימט דעם גאַנג פון די גלגלים אין דעם הימל אויבן און דעם גאַנג פון זײַנע אַלע באַשעפענישן אויף דער ערד אונטן. אַפילו אַ גרעזעלע קריכט נישט אַרויס פון דער ערד, ביז וואָנען אַ מלאך שלאָגט עס נישט און זאָגט: וואָס! קריך אַרויס! מכל־שכן אַ מענטש. ער האָט אַוודאי אַ מלאך, וואָס שלאָגט אים און זאָגט: גיי, גיי, קריך אַרויס! און מכל־שכן נאָך מער די פינגער נע מענטשעלעך, שיינע יידעלעך. קיין נאָר כאַפט זיך פריער פון איטלעכן נישט אַרויס מיט אַ וואָרט, ביי אונדז, קיין שוטה ווערט נישט קיין בעל־עצה, קיין עס־הארץ — אַ חסיד, קיין גראַבער יונג — אַ משכיל, ביז וואָנען עס שלאָגט נישט איטלעכן פון זיי זיין מלאך, נייטנדיק אים דערצו. עס שלאָגן די מלאכים אויך אַלע מיני קבצנים אונדזערע, זאָגנדיק: וואָקסט, קבצנים, אביונים, דלפנים, געבוירענע, אַפגעקומענע, אַפענע, פאַרבאַרגענע, שפראַצט, וואָקסט ווי גראַז, ווי קראַפטווע! גייט, יידישע קינדער, גייט — איבער די הייזער...

נאָר נישט דאָס אַבער בין איך אויסן, איך בין אויסן צו דער ציילן דאָ אייך, רבותים, ווי איינער פון אונדזערע ברידער איז פאַר גאַנגען העט־העט אין די ווייטע מקומות און האָט דערמיט קונה־שט געווען.

אַלע ענגלישע און דייטשע גאַזעטן זיינען פאַראַיאַרן פול געווען מיט דער ווונדערלעכער נסיעה, וואָס בנימין, אַ פויליש יידל, האָט געמאַכט אין די ארצות המזרח ערגעץ. „סטייטש, סטייטש, — האָבן זיי זיך געחידושט, — אַ ייד, אַ פוילישער ייד, אַן כלי־זיוג, אַן מאַשי-

נעם, נאך מיט אַ טאַרבע אויף די פלייצעס און מיט אַ טלית-זאַק אונטערן אַרעם זאָל אַנשפּאַרן אין אַזעלכע ערטער, וווּ באַרימטע ענג-לישע רײַזנדע האָבן אַהין נישט געקענט צוקומען; נישט אַנדערש, אַז דאָס איז געשען נישט מיט קיין מענטשלעכן כוח, עפעס נאָר מיט אַזאַ כוח, וועלכן דער שכל קאָן כלל נישט משיג זײַן, דאָס הייסט, דער שכל איז פּונקט נישט אַזוי בכוח, אַזוי ווי דער דאָזיקער כוח איז נישט בשכל. נאָר בכל האופנים, ווי די מעשה איז שוין דאָרט געווען, בנימינען האָט די וועלט צו דאַנקען פאַר די חידושים, גרוי-סע זאַכן, וואָס זײַנען דורך אים אַנטפלעקט געוואָרן און פון איצט אָן וועט די מאַפע אַדער די לאַנדקאַרטע באַקומען גאָר אַן אַנדער פנים. בנימין פאַרדינט מיט רעכט דעם מעדאַל, וואָס די געאָגראַפֿישע שט געזעלשאַפט האָט אים געגעבן..."

די יידישע גאַזעטן האָבן די דאָזיקע רייד אויפגעכאַפט מיט ביידע הענט און געהאַט דערמיט צו זינגען און צו זאָגן דעם גאַנצן פאַראַיאַריקן זומער, אַזוי ווי אַיטלעכן, וואָס ליענט די דאָזיקע גאַ-זעטן, איז באַקאַנט. זיי האָבן אויסגערעכנט אַלע חכמים, וואָס זײַנען בײַ יידן געווען פון אַדס הראשון אָן ביז אַצינד, בכדי צו באַווייזן, וואָס פאַר אַ קלוג פאַלק יידן זײַנען. האָבן אויך אויסגעשטעלט אַ צעטל פון די נוסעים (רײַזנדע) אין אַלע צײַטן פון בנימין דעם ערשטן, מיט אַ זיבנהונדערט יאָר צוריק, און בנימין דעם צווייטן מיט דער גאַנצער חברה נוסעים, וואָס וואַנדערעווען היינט בײַ אונדז אַרום. און בכדי מפּליג¹ צו זײן די נסיעה פון אונדזער איצטיקן בנימין, האָבן זיי, ווי דער שטייגער איז פון יידן, דערווייל פון יענע בלאַטע גע-מאַכט און געזאַגט, אַז די גאַנצע כּנופּיאַ היינטיקע נוסעים זײַנען טאַקע גאָר פּראַסטע שלעפּערס, ווייסן נישט פון זייער חיות, די גאַנ-צע נסיעות זייערע, מישטיינס געזאַגט, באַשטייען נאָר דרינגען אַרומ-צושלעפּן זיך, ווי מקבלים², איבער די הייזער. זיי האָבן אַלע אַ פנים ווי מאַלפעס אַקעגן איצטיקן בנימין, אַקעגן בנימין דעם דריטן.

¹ אויסצייכענען. — ² (אזעלכע וואָס קריגן) שנאַרערס.

דעם עכטן, אמתן נוסע. זיי האָבן אויף אים און אויף די ספרים, וואָס מען האָט געמאַכט פון זיין נסיעה, געזאָגט ווי געוויינטלעך דעם גע- וויסן פּסוק: לא בא כבושם הזה, דאָס טיַטש: ס'איז נאָך אַזעלכע בשמים, אַזעלכע שמעקנדיקע געווירץ ביי יידן קיין מאָל נישט געווען. געבענטשט און איינגעוויקלט מיט דימענטן זאָל ווערן דער דאָזיקער, — האָבן זיי אַלע פּה אחד געזאָגט, — וועלכער עס וועט דעם טייערן אוצר פון בנימינס נסיעה, וואָס געפינט זיך אין אַלע פרעמדע לשונות, אַריבערטראָגן אויך אין לשון הקודש, ניכטיי³ לאַזן יידן, נעבעך, אויך פאַרוואַכן די פּאַטיקע⁴, וואָס רינט פון יידישן בינשאַטאַק, און זאָל זיי דערפון ליכטיק ווערן אין די אויגן.

וואַני מענדעלע, און איך מענדעלע, וואָס מיין כוונה איז תמיד נוצן צו ברענגען אונדזערע יידעלעך כפי מיין מעגלעכקייט, האָבן איך מיך נישט געקענט איינהאַלטן און געזאָגט: איידער די יידישע מחברים, וואָס זייער מינדסטער פינגער איז גרעבער פון מיין לענדן, איידער זיי וועלן זיך אויסשלאָפן אַרויסגעבן די ספרים פון בנימינס נסיעה אין לשון־קודש, וועל איך דערווייל מיך פּראַווין כאַטש אַ קיצור פון זיי אַרויסגעבן אויף פּראַסט יידיש. איך האָב אַנגעגורט מיין לענדן ווי אַ גיבור, און זוי אַלט און שלאָף איך ביי, לא עליכם, האָבן איך מיר פאַרט שטאַרקע מי געגעבן אַרויסצובאַקומען פונעם גרויסן אוצר אַזעלכע ענינים, וואָס טויגן פאַר די קינדער ישראל, און צו דערציילן זיי פריי, כפי מיין שטייגער. איך האָב עפעס געפילט, ווי מען שלאָגט מיך פון אויבן מיט די זעכער: הקיצה, מענדעלע, כאַפּ זיך אויף, מענדעלע, און קריד־אַרויס פון אונטערן אויוון! גיי נעם אַן פולע הויפּנס געווירץ פון בנימינס אוצר און מאַך דערפון פאַטראַוועס צו דייןע ברידער, אַזוי ווי זיי האָבן ליב. איך בין מיט גאַטס הילף אַרויסגעקראַכן און צוגעברייט די געשמאַקע שפּיז, וואָס איך שטעל איצט דאָ פאַר אייך אַנידער. עסט, רבותים, לאַז אייך וויל באַקומען

³ הלואי. — ⁴ האַניק.

דאָס ערשטע קאַפיטל

ווער דער בנימין איז, פון וואָנען ער איז און ווי
די נסיעה האָט פּלוצים צו אים זיך גענומען

„כל ימי, אזוי זאָגט בנימין דער דריטער אַליין, כל ימי נתגדלתי
בטונעיאָדעווקע, מנין גאַנץ לעבן, דאָס הייסט ביז מנין גרויסער נסיעה,
בין איך נתגדל געוואָרן אין טונעיאָדעווקע, דאָרט בין איך געבוירן
געוואָרן, דאָרט בין איך דערצויגן געוואָרן, און דאָרט האָב איך
למול התונה געהאַט עם אשתי, מיט מנין פּלונותטע הצנועה מרת
זעלדע תּחיה“.

טונעיאָדעווקע, דאָס קליינע שטעטל אין אַ פּאַרוואָרפן ווינקל,
אין דער זנט פּונעם טראַקט, כמעט אַפּגעריסן פון דער וועלט אַזוי,
אַז ווען אַ מאָל מאַכט זיך, איינער קומט אַהין צו פאַרן, עפנט מען די
פענצטער, די טירן און מען קוקט פּאַרווונדערט אָן דעם פּרישן פּאַר-
שוין, שכנים פרעגן איינער בנים אַנדערן, אַרויסקוקנדיק פון די אַפּע-
נע פענצטער, קשיות: האָ, ווער זאָל עס אַזוינס זיין? פון וואָנען האָט
ער פּלוצים פון דער העלער הויט אַהער זיך גענומען? וואָס קען
אַזעלכער באַדאַרפן? האָט ער עפעס נישט אַ מיין? עפעס אַזוי גלאַט
קען עס ניט זיין, גלאַט אַזוי דען נעמט מען און מען קומט! מסתמא
ליגט דאָך דאָ עפעס, וואָס מען מוז עס דערגיין... דערבני וויל אים-
לעכער אַרויסווייזן זיין חכמה, זיין געניטשאַפט, בויך-סברות פּאַלן
ווי מיסט. אַלטע לייט דערציילן מעשיות און ברענגען משלים פון
אורחים, וואָס זינען אין דעם און אין דעם יאָר געקומען אַהער צו
פאַרן. בעלי-המצאות זאָגן מכוח דעם ווערטלעך, אַ ביסל עפעס נישט
קיין שיינע. מאַנסבילן האַלטן זיך ביי די בערדלעך און שמייכלעך:

אלטע וויבער זידלען אָפּ די בעלי-המצאות אויף קאַטאַוועס, מיט אַ בייזער אי מיט אַ לאַכן אינאיינעם; יונגע וויבלעך דערלאַנגען פון די אַראַפּגעלאַזענע אויגן אַ געבויגענעם קוק פון אונטן אַרויף, האַלטן די האַנט אויפן מויל און שטיקן זיך לאַכנדיק אין פּויסט. דער שמועס מכוח דעם דאָזיקן ענין קנּקלט זיך פון שטוב צו שטוב, ווי אַ קויל פון שניי, און ווערט קנּקלענדיק זיך אַלץ גרעסער, גרעסער, ביז ער קנּקלט זיך אַריין אין בית-המדרש סאַמע אונטערן אויוון, אין דעם אַרט, וואָס אַהין פאַרקנּיקלען זיך אַלע שמועסן פון אַלערליי ענינים, הן סודות פון שטובוואַכן, הן פאַליטיקע מכוח סטאַמבול, מכוח דעם תּוגר¹ ומכוח קירען², הן געלט-געשעפטן, מכוח ראַטשילדס פאַר-מעגן אין פאַרגלייך מיט די גרויסע פּריצים און די אַנדערע געוויסע נגידים, והן פאַטשטן מכוח די גזירות ומכוח די רויטע יידלעך וכדומה, און וואָס דאָרט קלנבט זיי פּונאַנדער כּסדר אַ באַזונדער קאַמיטעט פון שיינע באַטאַגטע יידן, וואָס זיצן שטענדיק אַ גאַנצן טאַג ביז שפּעט אין דער נאַכט, זענען מפקיר וויב אי קינדער און גיבן זיך מיט די אַלע געשעפטן טאַקע אמת געטרע אָפּ, טוען זייער זאך בשלימות גלאַט אַזוי לשם שמים, נישט צו נעמען פאַר זייער מי, פאַר זייער פּראַצע אַפילו אַ צעבראַכענעם העלער. פון דעם דאָזיקן קאַ-מיטעט גייען אָפט די ענינים אַוועק אין באַד אויף דער אייבערשטער באַנק און אויף אַ פּולער אסיפה פון שטאַט-באַלעבאַטים ווערן זיי דאָרט באַשטעטיקט, והכל שריד וקים³, אַז דערנאָך זאָלן אַפילו קו-מען כל מלכי מזרח און מערב, זיך שטעלן מיט דעם קאַפּ אַראַפּ און מיט די פּיס אַרויף, וועלן זיי גאַרנישט פּועלן, דער תּוגר איז שיער איין מאַל נישט אומגליקלעך געוואָרן אויף אַזאַ אסיפה אויף דער אייבערשטער באַנק, ווען עטלעכע יוסטע באַלעבאַטים זאָלן נישט געווען האַלטן מיט אים בלאַט, ווער ווייסט וווּ ער וואַלט איצט אַנגע-שפּאַרט. ראַטשילד, נעבעך, האָט שיער נישט פאַרלוירן דאָרט עפעס

¹ טערייך. — ² עסטרייך. — ³ דער נוסח, ווי מ'פלעגט אַמאל פאַרענדיקן דאַקומענטן — הכל שריד וקים לראיה באנו על החתום — אַז אַלץ איז גילטיק.

א צען-פופצן מיליאן. דערפאר האט אים גאט געהאלפן אין א פאר וואכן ארום, דער עולם איז געווען, ווי מען זאגט, בגילופין, אויף דער אייבערשטער באנק איז גראד געווען לעבלעך, די בעזעמלעך האבן זיך געהויבן, און מען האט אים מיטאמאל צוגעלאזט ריין פאר-דינסט אקעגן א ק"ן מיליאן קערבלעך!

די אַננוויינערס אליין אין טונעיאדעווקע זינען, נעבעך, כמעט אלע, לא עליכם, גרויסע אביונים, שטארקע דלפנים, נאָר דעם אמת מוז מען זאָגן, זיי זינען פריילעכע אביונים, לוסטיקע קבצנים, וויל-דע בעלי-בטחונס. אַז מען זאָל, אַ שטייגער, פלוצים אַ פרעג געבן אַ טונעיאדעווקער יידן: פון וואָנען און ווי אַזוי ער איז זיך מפרנס? בלייבט ער תחילת שטיין ווי צעמישט, ווינסט, נעבעך, נישט וואָס צו ענטפערן, נאָר שפעטער אַ ביסל אַבער קומט ער צו זיך און ענטפערט בתמימות:

— איך, ווי אַרום איך לעב, איך? עט, ס'איז דאָ אַ גאָט, זאָג איך אַיך, אַט-אַ, וואָס פאַרלאָזט נישט אלע זינע באַשעפענישן, ער שיקט-צו און וועט מסתמא ווינטער צושיקן, זאָג איך אַיך אַט-אַ.

— פאַרט וואָס טוט איר אַזוינס? האָט איר כאַטש עפעס וואָס ס'איז פאַר אַ מלאכה אַדער אַ פרנסה אין דער האַנט?

— געלויבט איז השם-יתברך. איך האָב, ברוך-השם, אַזוי ווי איר קוקט מיר אַן אַט-אַ, אַ מתנה פון זיין ליבן נאָמען, אַ כלי, אַ קול נגינה און דאָוון מוספים ימים-נוראים אין דער סביבה, איך בין אַ מוהל און אַ מצה-רעדלער איינער אין דער וועלט, איך פיר אַ מאָל אויס אַ שידוך, פיר איך אויס; איך האָב אַ שטאַט, אַזוי ווי איר קוקט מיר אַן אַט-אַ, אין דער שול. היינט האַלט איך אַיך, צווישן אונדז זאָל עס בלייבן, אַ שענקל, וואָס מעלקט זיך צוביסלעך; איך האָב אַ ציג, וואָס מעלקט זיך אַן עין-הרע זיער גוט, און האָב נישט ווינט פון דאַנען אַ ריכטן קרוב אַט-אַ, וואָס לאָזט זיך, אונטער אַ שלעכטער ציג, אויך אַ ביסל מעלקן. היינט חוץ די אלע זאַכן, זאָג איך אַיך אַט-אַ, איז גאָט אַ טאַטע און בני ישראל זינען רחמנים בני רחמנים, זאָג איך אַיך אַט-אַ, נישט צו פאַרזינדיקן!...

אויך מוז מען די טונעיאדעווקער אינווינערס דעם שבת נאכזאגן, אז זיי זינען צופרידן מיט וואָס גאָט גיט און קלייבן, חלילה, אין דער הלבשה און אין דעם עסן שטאַרק נישט איבער. אז די שבתדיקע קאַפּאַטע, אַ שטייגער, איז צעהאַקט, צעפּאַלן, צעריסן, אַ ביסל פּאַר-שלומפּערט און עפעס נישט אַזוי רייך, מאַכט אויך נישט אויס, אַבי זי איז פּאַרט פּון אַטלעס און גלאַנצט. איי, ערטערזיי קוקט ווי פּון אַ רעשעטע⁴ אַרויס דאָס הוילע לנב, מילא, וואָס אַרט עס וועמען, ווער וועט זיך דאָ אַזוי שטעלן צוקוקן? למאי פּיאַטעס, מיט וואָס איז דאָס ערגער פּון אויסגעריבענע פּיאַטעס? פּיאַטעס איז דען נישט קיין לנב, קיין מענטשנפּלייש?... אַ שטיקל ברויט מיט אַ קאַליש⁵, אַבי ס'איז נאָר דאָ, איז זייער אַ גוטער מיטאַג, ווער שמועסט — אַ בולקע מיט אַ ראַסל-פּלייש פּרייטיק, ווער עס האָט נאָר, דאָס איז טאַקע אַ מאַכל מלכים, קיין בעסערס דערפּון איז שוין, דאַכט זיך, אויף דער וועלט נישטאַ. לאַז מען זיי דערציילן, אַ שטייגער, פּון אַנדערע מיני פּאַטראַזעס⁶ חוץ פּיש-יויד, געבראַטנס און אַ מערן-אַדער אַ פּאַס-טערנאַק-צימעס, קומט זיי דאָס אויס עפעס משונה-ווילד און זיי זאָגן דערויף אַפּ פּאַרשיידענע ווערטלעך מיט דעם גרעסטן געלעכטער, גלנך ווי דער וואָס זאָגט עס איז נאַריש, משוגע, און וויל זיי אויך מאַכן משוגע, אינריידן זיי אַ קינד אין בויך, אַ קו איז געפּלויגן איי-בערן דאָך און געלייגט אָן איי, אַ שטיקל באַקסער אין חמשה-עשר — דאָס איז אַזאַ פּרי, וואָס מחיה נפשות, קוקנדיק דערויף, דערמאַנט מען זיך אין ארץ-ישראל. נישט אין מאַל פּאַרגלאַצט מען דערבני די אויגן מיט אַ קרעכץ: אַ — ותוליכנו קוממיות, זאַלסט אונדז, האַר-צעדיקער פּאַטער, פירן קוממיות⁷, טאַקע וואָס קוממיות הייסט, לארצנו, צו אונדזער לאַנד, וואָס ציגן עסן דאָרט באַקסערן?... על פי מקרה⁸ האָט איינער אַ מאַל אין דעם שטעטל גראַד געבראַכט אַ טייטל, האָט איר באַדאַרפט זען, ווי אַזוי מען איז דאָס געלאָפּן אָן-קוקן אויף חידושים, מען האָט אויפגעמישט אַ חומש און געוווּן, אַז

⁴ זיפ. — ⁵ זיפ. — ⁶ מאכלים, געריכטן. — ⁷ פריילעך, מיט אַן אויפ-
געהויבענעם קאַפּ. — ⁸ דורך אַ צופאַל.

תמר, דער טייטל, שטייט אין חומש! סטנזש דער טייטל, אָט דער טייטל וואַקסט דאָך פון ארץ־ישראל!... קוקנדיק אויפן טייטל האָט זיך אויסגעדאַכט, ארץ־ישראל איז פאַר די אויגן, אָט גייט מען איי־בער דעם ירדן, אָט איז די מערת המכפלה, דער מוטער רחלס קבר, דאָס כותל מערבי; אָט באַדט מען זיך אין חמי טבריא, מען קריכט־אַרויף אויפן הר הזיתים, מען עסט זיך אָן מיט באַקסערן, מיט טייט־לען און מען לייגט־אָן פולע קעשענעס מיט ארץ־ישראל־ערד. אָך, האָט מען געקרעכצט, און אין די אויגן האָבן איטלעכן זיך געשטעלט טרערן.

„יענע צינט, אזוי זאָגט בנימין, איז גאַנץ טונעיאַדעווקע, ווי גרויס זי איז, געווען אין ארץ־ישראל. מען האָט געשמאַק גערעדט פון משיח, אָט־אַט איז שוין גאַטס פּרנטיק נאָך האַלבן טאַג. דער ניער פּריסטאָוו⁹, וואָס איז נישט לאַנג אָנגעקומען, האָט גראַד ביד רמה דענסטמאַל געפירט דאָס שטעטל. בני אַ פאַר יידן האָט ער אַראַפּגעריסן די יאַרמלקעס; איינעם אָפּגעשניטן אַ פּאה; עטלעכע, געבעך, געכאַפט שפעט בני דער נאַכט אין אַ געסל אָן פּאַספּאַרטן; בני נאָך איינעם פּאַרנומען אַ ציג, וואָס האָט אויפגעגעסן אַ נייעם שטרוי־ענעם דאָך. און ער איז דערמיט אויך געווען די סיבה דערפון, וואָס דער קאַמיטעט אונטערן אויוון האָט זיך שטאַרק געדורעט¹⁰ מיט דעם תּוּגּר, עד מתי וועט דער שר של ישמעאל אזוי שולט זיין? מען האָט אויפגעמישט דעם געוויינטלעכן שמועס מכוח די עשרת השבטים, ווי גליקלעך זיי לעבן דאָרט אין יענע ווינטע מקומות, אין גדולה, עושר און כבוד; מען האָט אַפּירגענומען די רויטע ייִדלעך, די בני משה, מיט גוזמאות־מעשיות פון זייערע גבורות וכדומה; אלדד הדני¹¹, עס פאַרשטייט זיך, האָט אויך געטאַנצט אין דער מיט. יענער צינט צום

⁹ פּאַליציי־שעף אין אַ קליינעם שטעטל. — ¹⁰ געדרייט דעם קאַפּ. — ¹¹ ריינדער, וועלכער האָט אַרום 880 באַזוכט שפּאַניע און אַפּריקע, זיך אָר געגעבן פאַר אַן אַפּשטאַמיקן פון שבט דן און דערפאַר הייסט ער הדני. זיינע מעשיות וועגן עשרת השבטים, דערשינען אין „ספר אלדד הדני“ אין 1480, זיינען אַרויס אין ייִדישער איבערזעצונג אין 1769 און אין 1830.

מייסטן האָב איך צו פאַרדאַנקען די נסיעה מננע, וואָס איך האָב דערנאָך געמאַכט."

פריער איז בנימין געווען ווי אַ הינדעלע וואָס ליגט אין איי אָדער ווי אַ וואַרעם וואָס ליגט אין כריין. ער האָט געמיינט, אָן אויף יענער זייט טונעיאַדעווקע עקט זיך די וועלט. קיין זיסער, קיין בע-סער לעבן ווי דאָ איז גאָר נישטאָ.

"איך האָב געמיינט, זאָגט בנימין ערגעץ אין איין אָרט, אָז ריכער פון אונדזער אַרענדאַטאָר באַדאַרף מען שוין נישט זיין. אַ קלייניקייט עפעס אַזאָ שטוב מיט באַלעבאַטישקייט: פיר פאַר מע-שענע לייכטער, אַ זעקס-רערנדיקער הענגלייכטער אויבן מיט אַן אַדלער, צוויי קופערנע פאַרעווע טעפ מיט אַ פינף קופערנע פענדלעך, אַ פאַליצע צינערנע טעלער און, אַוודאי, אַקעגן אַ טויך טעמבעקאַווע לעפל, צוויי זילבערנע בעכערלעך, אַ הדסל, אַ חנוכה-לעמפל, אַ ציי-בעלע-זייגער אין צוויי קופערטעס¹² מיט אַ גראָב קייטל פון זאַמד-פאַטשערקעס, צוויי קי מיטאַמאַל און אַ טעלעצע אויף דער צייט, צוויי שבתדיקע קאַפּאַטעס וכדומה נאָך און נאָך אַזאָ גוטס. איך האָב גע-מיינט, אַ חכם איז טאַקע נאָר איין רב אַניזיק דוד רב אהרן יאַסעלעס שרה זלאַטעס, אַ קאַטאַוועס, מען זאָגט, אָן ער האָט אַמאַל אין דער יוגנט געהאַט אַ ידיעה אין תּשבורת¹³. ער האָט געמעגט זיין מיניס-טער, ווען דאָס שטיקעלע מוז זאָל אים נאָר דינען. ווער האָט נאָך, האָב איך געמיינט, אַזאָ הדרת פנים, אַזאָ בנעימותדיק שמועסל ווי אונדזער כניקל זאַיקע, אָדער ווער איז אַזאָ מומחה, אַזאָ דאַקטער, וואָס מאַכט פון טויט לעבעדיק, ווי אונדזער רופא, וואָס ער האָט כפי השמועה די חכמת הדאַקטאַריע געלערנט בני אַ ציגנער פון די חרטומי מצרים?"

הכלל, דאָס לעבן אין זיין שטעטל האָט בנימינען זיך אויסגע-וויון זייער שיין, זייער גוט. ער האָט אַפילו געלעבט אין דחקות, ער מיט זיין ווייב און קינדער זינען געגאַנגען קרועה-בלואה, נאָר האָט

¹² (פּויליש) שיידל, קאַטווערט, דעקל. — ¹³ ברוכצאלן (אַריסטעטיק).

דען אדם הראשון און זיין ווייב בשעת זיי זינען געווען אין גן־עדן פארשטאנען זיך צו שעמען, וואָס זיי זינען נאָקעט און באַרוועס? די ווונדערלעכע מעשיות אָבער פון די רויטע ייִדלעך און די עשרת השבטים זינען אים אַרײַן טיף אין האַרץ און פון יענער צײַט אָן איז אים עפעס ווי ענג געוואָרן אין זײַן שטעטל, עס האָט אים עפעס געצויגן אַלץ אַהין, אַהין, דאָרט אין די ווינטע מקומות אַרײַן; דאָס האַרץ האָט אין אים זיך געצויגן, אַזוי ווי קליינע קינדער ציען זיך מיט די הענטלעך אַקעגן דער לבנה. דאָכט זיך אין פלוג, וואָס איז אַזוינס אַ טײַטל, אַ פריסטאָוו, אַ יאַרמלקע, אַ פאה, אַ ייִד, נעבעך, וואָס ווערט נלכד¹⁴ אין געסל שפעט בײַ דער נאַכט, אַ ציג און אַ שטרויענער דאָך? נאָר דאָס אַלצדינג האָט אָנגעמאַכט אין אים אַ גרויסע פאַרענדערונג, עס האָט געפירט דערצו, אַז ער זאָל באַגליקן די וועלט מיט זײַן באַרימטער נסיעה. אין דער וועלט זעט מען נישט איין מאָל, ווי פון קליינע סיבות קומען אַרויס גרויסע, זייער־גרויסע זאַכן; דערפון וואָס דער פויער האָט געזײט ווייץ און קאַרן, וואָס דער מילנער האָט עס געמאַלן, וואָס דערפון איז אַ טײַל אַרײַן אין דער גוראַלניע¹⁵ און געוואָרן בראַנפן און אַ ביסל פונעם מעל איז אַרײַן אין גיטל דער שענקערנס הענט, וואָס זי האָט עס געראַשטשײַ געט¹⁶, געקאָטן, געקאָטשעט און געמאַכט קנישעס, מצורף לזה, וואָס די פעניציער האָבן מיט טויזנטער יאָר צוריק אָנטדעקט די המצאה, ווי מען מאַכט גלאַז, און דורך דעם זינען אַרויסגעקומען כוסות אי קעלישקעס — אַט פון די דאָזיקע אַלע קליינע סיבות זינען בײַ אונדז אין אַ סך שטעט אַרויסגעשפרונגען יענע ווילדע קהלס־לײַט, יענע משונה־באַרימטע פּײַנע בריות...

מעגלעך איז, אין בנימינען איז געלעגן אַ ניצוץ פון אַ נוסע, נאָר דער ניצוץ וואָלט פאַרלאָשן געוואָרן, ווען די סיבות און די מעשיות פון יענער צײַט וואָלטן אים נישט אויפגעבלאָזן, און ווען אפילו דער ניצוץ וואָלט נישט פאַרלאָשן געוואָרן אינגאַנצן, וואָלט

¹⁴ געפאַנגען. — ¹⁵ ברויעריי, ברייזל. — ¹⁶ געמאַכט זויערטייג.

ער, ווען נישט די דאזיקע סיבות אין יענער צייט, געהאט אזא קליי-
נעם כוח, אז פון בנימינען וואלט מיט דער צייט אויסגעוואקסן א
וואסערפירער אדער, ווען פיל, א באלעגאלע.

איד האב אין מזן לעבן באגעגנט זייער פיל באלעגאלעס און
שמעסערס, וואס זיי זענען מסוגל געווען צו זיין אזעלכע נוסעים, גלייך,
כילעבן, ווי יענע, וואס וואנדערן היינט ארום צווישן יידן... נישט דאס
אבער בין איך אויסן.

פון יענער צייט אן פלעגט בנימין מיט גרויס חשק זיך פארטיפן
אין רבה בר בר חנאס נסיעות אויפן ים און אין דער מדבר. ער האט
אויך דערטאפט שפעטער דעם ספר „אלדד הדני“, דעם ספר „מסעות
בנימין“, וואס ער האט מיט א זיבן הונדערט יאר צוריק גערייזט ביז
עק וועלט, דעם ספר „שבחי ירושלים“ מיט הוספות און דעם ספר
„צל עולם“, וואס אין זיבן קליינע בלעטלעך איז ער כולל אלע
שבע חכמות און דערציילט חידושים ונפלאות פון דער גאנצער וועלט
און פון אירע משונה-וויילדע באשעפענישן. די דאזיקע ספרים האבן
אים געעפנט די אויגן און אים איבערגעקערט פשוט גאר פאר אן
אנדער מענטשן.

„פון די ווונדערשיינע מעשיות דארט — דריקט זיך אזוי בנימין
אויס אין זיין ספר — פלעג איך שטארק נתפעל ווערן. אנה, אנה! —
פלעג איך נישט איין מאל פאר גרויס התפעלות א געשריי טאן; ווי
העלפט מיר גאט כאטש א הונדערטל דערפון צו זען מיט מזינע
אויגן! דער קאפ מיינער האט געטראגן ווייט, ווייט...“

פון דענסטמאל אן איז אים טונעיאדעווקע שוין טאקע געווארן
צו-ענג, ער האט ביי זיך גומר געווען ארויסצוכאפן זיך פון דארט
מיט אלע כוחות, גלייך ווי א הינדעלע, וואס הייבט זיך אן אויסצו-
פיקן און ארויסצוקריכן פונעם איי אויף דער ליכטיקער וועלט.

דאָס צווייטע קאָפיטל

ווי בנימין ווערט אַ קדוש און זעלדע אָן עגונה

בטבע איז אונדזער בנימין דער נוסע געווען אַ ווילדער בעל-פחדן, הינו, ביי דער נאכט פלעגט ער מורא האָבן צו גיין אויף דער גאס, שלאָפן איינער אליין אין אַ שטוב וואָלט ער נישט געוואָלט, מען זאָל אים אָפּגילטן. אַרויסצוגיין אַ ביסל ווייט פון דער שטאָט האָט ביי אים געהייסן פשוט זיך איינשטעלן דאָס לעבן, מאַלע וואָס קען, חלילה, געשען. פאַר אַ ליאָדע הינטל האָט ער געציטערט אימת מוות.

„איין מאָל, אַזוי דערציילט בנימין, איין מאָל, איך געדענק עס ווי היינט, דאָס איז געווען תמוז אין אַ שרעקלעך־הייסן טאָג, איז אונדזער רב מיט איינעם פון זיינע לייט געגאַנגען זיך אָפּטובלען אין דעם טיכל, וואָס אונטער דער שטאָט, איך מיט אַ פאַר יינגלעך, מני-נע חברים, זיינען מיט גרויס דרך־ארץ נאָכגעגאַנגען פון הינטן און געווען ביי זיך זייער זיכער, אַז מיר וועלן נישט האָבן קיין שום שלעכטע באַגעגעניש און, אים־ירצה־השם, קומען צוריק בשלום אַהיים, געדופעט² אויף דעם רב. עפעס אַ קאַטאַוועס אַ רב, וואָס פאַר אים האָט דרך־ארץ אַ וועלט! וואָס קיין עלטערס פאַר אים איז שוין גאַר נישטאָ! וואָס דער טיטל זיינער פאַרנעמט אַ בלעטל פאַפיר... דער רב, אונדזער באַשיצער, איז מיט ברייטקייט געגאַנגען היפש פרייער פאַר אונדז און, אַז ער האָט געהאַלטן אין אויסטאָן זיך, איז אין מיטן דריבען אָנגעקומען עפעס אַ שייגעץ און אָנגערייצט זיין הונט. אונדזער

¹ (טלאָוויש) אַ קלייניקייט. — ² (פּויליש) איינגעגלויבט, אָנגעשפּאַרט.

באשיצער איז נישט טויט־לעבעדיק אנטלאָפן, צוגעהאַלטן, מחילה, די אָפגעשפּיליעטע תּחתונים מיט איין האַנט און מיט דער אַנדערער דאָס קנילעכדיקע געשטעפטע פעלפענע היטל. מיר, יינגלעך, זינען אַוודאי מבולבל געוואָרן, דען אַז דער לויטן ווערט אויף דער ווענדקע געכאַפט, וואָס־זשע, נעבעך, זאָלן שוין טאָן די פּלאַטקעס³ אין דער בלאַטע? מיר האָבן אָנגעגורט אונדזערע לענדן און געשווינד, ווי די הירשן, געלאָפן פּאַרויס מיט אַ גוואַלד, מיט אַ ביטער געשריי, ביז מיר זינען אַזוי, הענדום־פענדום, אָן אַ נשמה, אינאיינעם מיט אונדזער גיבור, אַרענגעלאָפן אין דער שטאַט. ס'איז געוואָרן אַ מהומה, אַ צונויפלייפעניש, אַ ליאַרעם: עס ברענט! מען הרגעט, מען שלאָגט! איינער פונעם אַנדערן האָט נישט געוואָסט.

אַז בנימין האָט פירגענומען די נסיעה אין די ווינטע מקומות, איז ביי אים געבליבן קודם־כל זיך צו שטאַרקן, אַוועקצוואַרפן דעם פּחד. ער האָט זיך געצוונגען דווקא גיין אַליין שפּעט ביי דער נאַכט, דווקא שלאָפן איינער אַליין אין חדר און דווקא אַרויסגיין אַפט הינטער דער שטאַט, כאַטש דאָס האָט אים געקאַסט געזונט און איז פאַר שרעק, נעבעך, פונעם פנים אַראָפּ. די נייע הנהגה זינען אין דער היים און אין בית־המדרש, זיין פאַרטראַכט, בלייך פנימל און זיין פאַרפאַלן ווערן אַפט אויף עטלעכע שעה פון דער שטאַט, איז איטלעכן געוואָרן עפעס אַ פליאה; מען האָט אים גענומען אין מויל אַרצן און פון אים געשמאַק גערעדט. אַ טייל האָבן געזאָגט: נישט אַנדערש, ער איז משוגע, חסר דעה, איינמאַל, אַזוי האָבן זיי געדרונג גען, איז בנימין טאַקע געווען אַ ביסל שוטהוואַטע, עס האָט אים געפעלט אין קאַפּ אַ קלעפּקע⁴; צווייטנס, איז שוין טאַקע אין טור־נעיאַדעווקע לערך עטלעכע יאָר נישט געווען קיין משוגענער און מיר האָבן דאָך אַ קיימא־לן, ווי זאָגט מען עפעס, עיר ועיר וחכמיה עיר ועיר ומשוגעיה, איטלעכע שטאַט מיט איר חכם, אי מיט איר משוגענעם. בפרט נאָך היינט, אין אַזעלכע גרויסע היצן, פאַרוואָס־זשע

³ קליינע פּישלעך. — ⁴ (פּויל') אַ ברעטל פון אַ פעסל.

זאל נישט זיין קיין סברה, אז ער זאל טאקע זיין משוגע גאר פשוט. ווידער א טייל, און בראש פון זיי רב אנויק דוד רב אהרן יאסל שרה זלאטעס, האבן געמאכט: עט, עט!... טאקע נאך א מאל עט! אמת טאקע בנימין איז שוטהוואטע, טאקע שטארק שוטהוואטע, נאך דער פון איז נאך כלל נישט געדרונגען, אז ער מוז ווערן אי משוגע, וואס רעם וואלט עס אנדערש זיין אזוי, איז דאך די קשיא, פאר וואס גראד אצינד און נישט פריער? אדרבה ואדרבה, פאר צוויי יארן אי פארא יארן זומער זינען די היצן געווען א גוזמא גרעסער. אבי, וואס, דער קיימאל? דער תירוק; זאל זשע דוכטן — אונדזער טיך. דער טיך אונדזערער, האבן מיר דאך א קיימאל, נעמט זיכער צו פון אייביק אן א מענטשן אלע יאר, און פון דעסטוועגן האט ער שוין א פאר יאר קיינעם נישט צוגענומען? פארקערט, ער אליין איז אין די פאר יאר אפגעפאלן, אז ערטערווייזן קען מען ממש אים אריבערגיין טרוקן פוס... אבי, בנימין? מילא, בע... דער גרעסטער טייל אבער, און צווישן זיי די וויבער, האבן געזאגט: ער מוז האבן צו טאן מיט זיי... ער פארעט זיך אוודאי מיט אים... מיט דעם בעל-דבר... וואס דען זשע בראדזשעט⁵ ער אליין בנימאכט אין דער פינצטער? וואס דען זשע ווערט ער א מאל פארפאלן אויף עטלעכע שעה? וואס דען זשע שלאפט ער איינער אליין אין ספיוזארנע⁶? זעלדע, זיין אייגן ווייב, דערציילט אויך, אז זי הארכט ביי דער נאכט, ווי מען קלאפט ביי אים אין ספיוזארנע, זי הארכט א קלאפערע, ווי מען גייט דארט מיט פיס...

דער דאזיקער שמועס מכות דעם ענין האט, ווי געוויינטלעך, זיך אוועקגעקניקלט אהין אונטערן איוון, פון דארט אויף דער אסיפה אויף דער אייבערשטער באגק. מען איז איבער בנימינען דארט צווישן זיך נאך נישט פארטיק געווארן. נאך דערווייל איז געבליבן מוסכם ביי אלע, מען זאל צונויפשטעלן א קאמפאניע פון א פאר שיינע יידן מיט דעם סופר, וואס זיי אינאיינעם זאלן ארומגיין אין אלע הינזער כסדר נאכן צעטל און אומעטום בודק זיין, רעווידירן די מזוזות, און

⁵ טאפטשען, קריכן. — ⁶ (פ'יל') שפייזקאמער.

ווייל די אסיפה האָט אויף דעם ענין געקוקט ווי אויף אַ קהלשער זאָך, אַ טובה פאַר דער שטאַט, לכן איז געבליבן, אַז בכדי אויסצו־שטיין די הוצאות, וואָס אַזאַ קאַמפּאַניע באַדאַרף קאַסטן, זאָל מען אַרויפציען דעם מקח פון פלייש... אין טונעיאַדעווקע איז דאָ אַ ווערטל: פון וואָס מען זאָל נישט שמועסן, מוז אַרויסקומען אויפן טויט, און פון וואָס מען זאָל נישט ריידן אויף אַן אסיפה, מוז מען אויסלאָזן מיט דער טאַקסע פון פלייש, און באמת איז עס טאַקע על פי דרך הטבע, אַנדערש קען עס טאַקע גאָר נישט זיין. דער שכל איז אויך אַזוי מתחייב, וואָרעם סוף כל אדם למות וסוף יהודי לטאַקסע, דאָס טיטש: דער סוף פון אַ מענטשן איז צו שטאַרבן און דער סוף פון אַ יידן — צו צאָלן טאַקסע! דער טויט און די טאַקסע — דאָס זינען בטבע אַזעלכע צוויי זאַכן, וואָס מען קאַן פון זיי בשום אופן נישט פטור ווערן, אַזוי האָט דער איבערשטער באַשאַפן די וועלט, און ווי ער האָט זי באַשאַפן, אַזוי איז גוט, אַזוי געהער עס זיכער צו זיין, קשיות פרעגן נאָר אַפיקורסים...

שפעטער אַ ביסל האָט מיט בנימינען זיך פאַרלאָפן אַ מעשה, וואָס ער האָט מיט איר קונה שם געווען, אַרויסגייענדיק איינמאַל פון דער שטאַט, תמוז אין אַ הייסן טאַג צוועלף אַ זיגער אין דער פרי, סאַמע ווען די זון האָט געבראַטן, איז ער פאַרגאַנגען טיפלעך אין אַ וואַלד, אַקעגן אַ דריי תחום־שבתן פון דער שטאַט, מיט זיך אין דער קעשענע האָט ער געהאַט זינע ספרים, וואָס אַן זיי פלעגט ער נישט גיין קיין טריט, ער איז געזעסן אין וואַלד אונטערגעלענט אונט־טער אַ בוים און האָט געשמאַק געטראַכט, צו טראַכטן האָט ער גע־האַט זייער פיל, באַלד איז אים דער קאַפּ פאַרפלוּיגן ווינט אַהין אין יענע לענדער אין עק וועלט, ער איז געגאַנגען איבער בערג, איבער טאָלן, איבער מדבריות און אַלע ערטער, וואָס שטייען אין זינע ספרים, ער האָט געוואַנדעוועט פוסטריט נאָך אַלעקסאַנדער מוקדון, נאָך אלדד הדני וכדומה, ער האָט געזען דעם שרעקלעכן פיפערנאַ־טער, דעם לינדנוואָרעם, שלאַנגען, עקדישן און אַלע מיני שלעק

¹ פאַנטאַטישע באַשעפּעניש.

און משלחתן. ער האָט זיך צוגעשלאָגן צו די רויטע יידלעך און גע-
רעדט מיט די בני משה. דערנאָך איז ער בשלום צוריקגעקומען צו
זיך און האָט געטראַכט, ווי אַזוי און ווען זשע זאָל ער שוין טאַקע
מאַכן די נסיעה.

אין מחשבותן איז דערווייַל צוגעפאַלן די נאַכט. ער איז אויפֿ-
געשטאַנען, אויסגעגלייכט די ביינער און זיך געלאָזט גיין אַהיים. ער
גייט און גייט, נאָך אַלץ נישט פונעם וואַלד אַרויס. ער גייט אַ שעה,
צוויי, דריי, פיר שעה, ס'איז קיין סוף, קיין עק. ער האָט נאָך טיפּער
אין וואַלד זיך פאַרשלאָגן און דאָ איז פינצטער, כאַטש אַן אויג
אַרויסצונעמען. פּלוצים איז נאָך געוואָרן אַ שטורעמוינט מיט אַ
שלאַקסרעגן, עס האָט געבליצט, געדונערט און די ביימער האָבן גע-
רוישט אַ שרעק! בנימין איז געבליבן שטיין, דער רעגן האָט אים
געוואַשן, אַ צאָן אין אַ צאָן האָט אים געקלאַפט פאַר קעלט, פאַר נעץ
און פאַר גרויס פחד. עס האָט אים זיך געדאַכט, אַט פאַלט אויף אים
אַן אַ בער, אַט פאַרצוקט אים אַ לייב, אַ לעמפּערט, אַט גייט דער
מאַטו"ל, וואָס כפי עס שטייט אין „צל עולם", איז ער אַ גרויסער,
אַ לאַנגער מין באַשעפעניש מיט צוויי לאַנגע הענט, מיט וועלכע ער
וואַרפט אַנידער אַ העלפאַנט. אַנגסטן האָבן אים באַשלאָגן, נעבעך,
און דאָ איז ער נאָך טויט־הונגעריק, חוץ אַ רעטשן קיכל איז דעם
גאַנצן טאָג אין זיין מויל נישט געקומען. ער האָט פאַר אַלע צרות
זיך גענומען דאוונען מעריב און געדאוונט מיט התלהבות פונעם
גאַנצן האַרץ.

גאַט האָט געהאַלפּן, ס'איז טאָג געוואָרן. אונדזער בנימין נעמט
זיך ווייטער צום גיין אויף גאַטס באַראַט. ער גייט, ער גייט, ביז ער
שלאָגט זיך צום סוף אַרויף אויף עפעס אַ שמאַלן וועג. מיט דעם
וועג איז ער געגאַנגען אַקעגן אַ שעה צוויי און פּלוצים דערהערט
ער פון דער ווייטנס אַ קול פון אַ מענטשן. אַנשטאַט ער זאָל מיט
דעם קול זיך דערפרייען, איז ער, שונאי־ציון, פאַרצאַפלט געוואָרן.
אים האָט זיך נישט אַנדערש געדאַכט, אַז דאָס איז אַוודאי אַ גולן.
מחמת שרעק האָט ער זיך געלאָזט לויפן צוריק אַן אַטעם. באַלד

אבער האָט ער זיך באַטראַכט: פע, בנימין! דו ווילסט וואַנדרעווען אַזוי ווייט איבער ימים און מדבריות, וואָס דאָרט שוויבלט און גריבלט פון עקדישן, פון חיות רעות און ווילדע אומות, און דאָ האָסט דו מורא פאַרן געדאַנק, טאַמער באַגעגנסט דו אַ גולן. אַי, פע, מעגסט, כ'לעבן, זיך שעמען, בנימין! איז דען אַלעקסאַנדער מוקדון אויך אַנטלאָפן אַזוי ווי דו? האָט דען אַלעקסאַנדער מוקדון אויך אַזוי ווי דו זיך מייאש געווען, בשעת ער איז געפלוּיגן ריטנדיק אויף זיין אַדלער און ס'איז אויסגעגאַנגען דאָס פלייש פונעם שפיץ שפיו, וואָס דער אַדלער פלעגט עס פיקן און פליען דורכדעם אַלץ העכער? ניין, אַלעקסאַנדער מוקדון איז נישט אַנטלאָפן, אַלעקסאַנדער מוקדון האָט בני זיך אַליין אויסגעשניטן אַ שטיק פלייש און אַרויפגעשטאַכן אויפן שפיו! אדרבה, שטאַרק זיך, בנימין, דאָס וויל גאָט דערמיט זיך נאָר אויספרוּוון. האַלטסט דו אויס די פראַבע, אַז וויל און גוט איז דיר דענסטמאַל! דענסטמאַל, בנימין, ביסטו דו אַ מענטש און וועסט טאַקע ווערט זיין צו האָבן די זכיה פון השם יתברך צו דערגרייכן דין? ווונטש וועגן די בני משה און מיט זיי איבערשמועסן מכות דעם כלל ישראל אין אונדזער ווינקל; דערציילן זיי גאַנץ בפרטיות די הנהגות פון אונדזערע יידעלעך דאָ, וואָס זיי טוען און וואָס זיי מאַכן. וועסט דו איצט אויסשטיין נאָך אי די דאָזיקע פראַבע און גיין צוריק אַקעגן דעם קול, דענסטמאַל ביסט דו מנצח אַלע פחדים און שרעקע-נישן. וועסט ווערן אַ כלי שלימה, אַ ברכה, אַ בענטשונג צווישן די קינדער ישראל און אַנטאָן כבוד גאַנץ טונעיאַדעווקע. טונעיאַדעווקע און מוקדון — דאָס וועלן זיין צוויי ערטער גלייך באַקאַנט אין דער גאַנצער וועלט דורך אַלעקסאַנדער טונעיאַדעווקער און בנימין מוקדון!...

אונדזער בנימין האָט זיך אומגעקערט טאַקע צוריק און איז געגאַנגען באַהאַרצט ווי אַ גיבור מיט גרויס בטחון, ביז ער האָט פאַר זיך דערזען דעם גולן. דאָס איז געווען אַ פויער, וואָס איז גע- פאַרן אויף אַ פאַר אַקסן מיט אַנגעלאַדענע זעק אין וואָגן.

— דאָברֿי דיען⁸! — האָט בנימין צוגייענדיק אַ זאָג געטאָן ראַפּטאָם⁹ אויף אַ משונה קול, וואָס ער האָט אין זיך געהאַט אַלע טעמים: אי געשרייל, אי געבעט, אי ווי איינער זאָגט: נאָ, נאָ, טו מיט מיר וואָס דו ווילסט! אי עפעס ווי אַ בקשה: גוואַלד, האָב רחמנות אויף מיר, אויף מיין ווייב און קינדער, נעבעך! אַפּוואַגנדיק אַדער אַפּשרייענדיק אי אַפּוויינענדיק דאָס „דאָברֿי דיען“, איז בנימין געבליבן אַן לשון, ווי דערוואַרגן. דער קאַפּ האָט אים זיך פאַרדרייט, אין די אויגן איז אים געוואָרן פינצטער, די פיס האָבן אים אויפגעהערט צו דינען און ער איז טויט אַנידערגעפאלן אויפן אָרט.

אַז ער האָט אויפגעעפנט די אויגן און איז צו זיך געקומען, האָט ער זיך געפונען ליגנדיק אין וואַגן אויף אַ גרויסן זאָק קאַרטאָפּליעס, איבערגעדעקט מיט אַ גראַבער סוויטע¹⁰. צוקאַפּנס איז אים געלעגן אַ געבונדענער האָן, וואָס האָט אויף אים געקוקט אין דער זיט מיט איין אויגל און אים געגראַבלט מיט די נעגל, צופוסן זינען געשטאַ- נען אַנגעשטעלט קערבעלעך מיט יונגן קנאַבל, אי ציבעלעס און שאר ירקות. אייער, אַ פנים, זינען דאָרט אויך געלעגן, וואַרעם, פאַלאַ- ווע¹¹ זינען געפּלויגן און אים פאַרשאַטן די אויגן. דער פּויער איז געזעסן, גערויכערט גאַנץ רויק אַ לילקעלע און איטלעכע רגע אויף די אַקסן אונטערגעשריגן: סאַפּ, הייטאַ, סאַפּ! די אַקסן קוים וואָס זיי האָבן זיך גערירט און די רעדלעך פונעם וואַגן האָבן משונה געסקריי- פעט איטלעכס אויף אַן אַנדער קול. אינאיינעם איז אויסגעקומען עפעס אַ סקריפענדיקער קאַנצערט, וואָס האָט געגרילצט אין די אוי- ערן. דעם האָן, אַ פנים, ווי עס האָט אויסגעזען, איז אַזאַ סקריפעריי אויך נישט געווען לרצון, וואַרעם איטלעכס מאַל בשעת די רעדלעך פלעגן אינגאַנצן זיך אומדרייען און אויסלאָזן אויף אַ סווישטש מיט אַ שלשלת, פלעגט ער בנימינען אַ שטאַרקן גראַבל טאָן מיט די נעגל און אַ קריי געבן „קוקוריקו“ מיט כעס, מיט אימפעט, אַז עטלעכע רגעס דערנאָך פלעגט בני אים כאַרכלען פאַרדומפן אינעווייניק אין

⁸ גוט מאַרגן! — ⁹ מיטאַמאַל, האַסטיק. — ¹⁰ מלבוש. — ¹¹ פלעווע.

האלדן. בנימין האט אין זיך נישט געפילט קיין גאנץ אבר און איז געלעגן א היפשע צינט שטארק פארדולט: א שפאס, וואס ער איז אויסגעשטאנען, שרעק, הונגער, נעץ און קעלט! עס האט אים זיך געדאכט, אז א טערק האט אים געפאנגען אין דער מדבר און פירט אים פארקויפן ערגעץ פאר א קנעכט. ניכט, האט ער געטראכט, ניכט זאל ער מיך כאטש פארקויפן צו א יידן, וואלט איך נאך געקענט פארט עפעס אויפגעריכט ווערן, און באם, אבער, ער וועט מיך פאר-קויפן צו א פרינץ אדער, חלילה, גאר צו א פרינצעסן פון די אומות העולם, בין איך דאך פארלוירן, פארלוירן אויף אייביק, דערצו נאך האט ער זיך גראד דערמאנט די מעשה פון יוסף הצדיק מיט זליכהן און האט מחמת יסורים א שטארקן קרעכץ געטאן.

דער פויער האט זיך אומגעקוקט, אז ער האט דערהערט בנימינס קרעכץ, זיך צוגערוקט נעענטער און אים א פרעג געטאן:

— נו, זשידקא, א שטשא, טראשקע ליפשע?¹²

דער קאפ איז בנימינען באמת געווארן א ביסל פרייער און ער האט זיך דערמאנט אינגאנצן, וואס מיט אים איז פארגעקומען. ער האט אבער זיך געפילט זייער אין א שלעכטער לאגע: גוייש קען ער כמעט נישט קיין ווארט, הננט וואס-זשע טוט מען דא? ווי ענטפערט מען דעם ערל און ווי טענהט מען מיט אים זיך דא אויס, צו וויסן אקוראט, ווהין ער פירט מיך? בנימין האט געפרוווט זיך אויפזעצן, נאר אומזיסט. די פיס האבן אים שטארק געבראכן.

— טראשקע טעבע ליפשע?¹³ — האט אים דער פויער ווייטער געפרעגט און טאקע בנשימה אחת א מאך געטאן: — סאפ, הנטא, סאפ! — ליפשע, רק ריבי מאי¹⁴, אנה, אנה, אנה! — האט בנימין גע-ענטפערט ווי ער האט, נעבעך, געקענט און אים געוויזן אויף די פיס.

— איזוידקי טי זשידקא?¹⁵

¹² נו, יידל, וואס איז, א קאפיטשקע בעסער? ¹³ א ביסל איז דיר בע-סער? — ¹⁴ נאר די פיש מיינע, איי, איי, איי! (בנימין), נישט קענענדיק קיין אוקראיניש, קענענדיק בלויז געציילטע ווערטער אויף גוייש, האט איבערגעזעצט „פיש“ און ניט „פיט“). — ¹⁵ פון וואנען ביסטו, יידל?

— איזווידקי טי זשיטקע?! — האָט בנימין געמאַכט מיט אַ ניגון, ווי אַ מהפך־פשטא. — יאָ ניאַמקאָ, בניאַמקאָ אוב טונעיאַדעווקו!¹⁶

— טי איז טונעיאַדעווקי? קאַזשי־זשע, שטשאַ טי וויטאַראַש־טשיל נאַ מעני אַטשי אי גליאַניש יאַק שילאַני? אַליע מאַזשע טי טאַקי אי שילאַני, טראַסצאַ טוואַאי מאַטערי¹⁷. סאַפּ, הינטאַ, סאַפּ!

— יאַ, סטינטש, יאַ טעבי לכתחילה קאַזאַטע¹⁸, יאַ ניאַמקע סאַם אוב טונעיאַדעווקו! — האָט בנימין געענטפערט, געמאַכט דערבני אַ רחמנות־פנים, אַ ווינו געטאַן מיט דער האַנט און געבעטן רחמים — גוואַלד, אוב טונעיאַדעווקי זשינקע טעבי דאַם טשאַרקע שלישי אי שאַבאַשאַווע בולקע, אי דאַברע דאַנקויעט טעבי¹⁹.

דער פּויער אַ פנים, האָט זיך אָנגעשטויסן, וואָס בנימין מיינט. — דאַברי, זשידקאַ! — האָט ער געזאָגט, זיך געזעצט אויף זיין אַרט מיט דעם פנים צו די אַקסן און געמאַכט — סאַפּ, הינטאַ!

אַקעגן אַ פאַר שעה אַרום איז דער וואָגן אַרויפגעפאַרן גלייך אויפן מאַרק אין טונעיאַדעווקע. וויבער און מאַנסבילן האָבן זיך אַ שאַט געגעבן אַקעגן מיט פאַרשיידענע שאלות. דער שרייט:

— טשויעש, סקילקע כאַטשעס זאַ פּווען? זאַ ציבולי²⁰ יענער פרעגט:

— מאַזשע מאַיעש קאַרטאַפּלי, יאַיצי²¹?

בתוך הבאים קומט איינער מיט אַ שאלה:

— טשויעש, מאַזשע טי באַטשיל נאַ דאַראַגי זשידקאַ? או נאַס

¹⁶ איך בין ניאַמקאָ, בניאַמקאָ אין טונעיאַדאָוקע. — ¹⁷ די ביסט פון טונעיאַדאָוקע? זאַרזשע, פאַרוואָס האַסטו אַזוי אויסגעגלאַצט אויף מיר די אויגן און דו קוקסט אויף מיר ווי אַ משוגענער? אַדער ביסטו אפּשר טאַקע אַזאַ משוגענער, אַ רוח אין דיין מאַמען אַריין...¹⁸ איך האָב דיר לכתחילה געזאָגט. — ¹⁹ (אַ חוץ וואָס ער באַניצט די גויישע ווערטער כּסדר פאַר גרייזט, מישט בנימין אַריין לשון־קודשדיקע ווערטער, וועלכע ער בייגט — דעקלינירט אַדער קאַניגירט — ווי אוקראַינישע הויפטווערטער אַדער ווער (בן) גוואַלד, אין טונעיאַדאָוקע וועט די פּלוגיטטע דיר געבן אַ טעפּל משקה, אַ שבתדיקע בולקע, און זי וועט דיר גוט אַפּדאַנקען. — ²⁰ אַנז, וויפּל ווילי סטו פאַר אַ האַן? פאַר ציבעלעס? — ²¹ אפּשר האַסטו קאַרטאַפּלי, אייער?

יעדין זשידקא, בניאמקא, ווטשארא פראפאל יאק אוב וואדי²².
און איידער דער פויער האט אוספיעט איטלעכן צו ענטפערן,
זינען די אלע וויבער ווי די היישעריקן איבערגעפאלן דעם וואגן,
האבן אויפגעדעקט די סוויטקע און אין איין קול ארויסגעלאזט א
געשריי:

— בנימין!... ער איז דא! ציפער-קרוינע! בת-שבע-בריינדל, לויפט
גיכער צו זעלדען מיט דער גוטער בשורה, און איר שאדן האט זיך
אפגעזוכט! זי וועט שוין נישט זיין קיין וויסטע עגונה.

ס'איז געווארן א רעש, א צונויפלויפעניש, גאנץ טונעיאדעווקע
האט זיך געוויגט, קינד און קייט זינען געלאפן אַנקוקן בנימינען.
מען האט אים פארווארפן מיט רייד, מיט שאלות, מיט ווערטלעך,
מען האט דערציילט, און דעם גאנצן נעכטיקן טאג מיט דער נאכט
האט מען אים געזוכט, געאקערט, מען האט אים שוין געהאלטן פאר
א קדוש און זיין ווייב פאר א וויסטע עגונה.

פלוצים, אין מיטן געטומל, איז דאס ווייב זינס צוגעלאפן מיט
א געווייך, זי האט געבראכן די הענט אַנקוקנדיק איר באשערטן, ווי
ער ליגט בלייך און טויט און קען קיין ריר זיך נישט טאן. זי האט,
נעבעך, אליין נישט געוואסט וואס צו טאן, צי זאל זי אים שילטן,
אויסלאזן צו אים איר שווער ביטער געמיט, צי זאל זי ארויסווייזן
איר פרייד, איר שמחה, וואס גאט האט זי, וויסטע עגונה, אויפגעריכט.
אין עטלעכע מינוט ארום האט מען בנימינען, אזוי טאקע ווי
ער איז געלעגן אויפן זאק קארטאפליעס, געפירט צו זיך אהיים,
איבער דעם מארק, מיט א גרויסן פאראד. דער גאנצער טונעיא-
דעווקער עולם, פון קליין ביז גרויס, האט אים אפגעגעבן כבוד, קיי-
נער האט זיך נישט געלאזט בעטן, און אים באגלייט מיט א רעש,
מיט א געשריי: קדוש! קדוש! קדוש!

דער נאמען קדוש איז בנימינען פון דענסטמאל אן טאקע אויף

²² אפשר האסטו געזען אויפן וועג א יידל? ביי אונדז איז א יידל,
בניאמקא, נעכטן פארפאלן געווארן, גלייך ווי אין וואסער אריין.

תמיד געבליבן. ער האָט געהייסן בנימין דער קדוש און זיין ווייב — זעלדע די עגונה.

דער טונעיאדעווקער מומחה איז נאָך דעם טאָג טאַקע צו בנימינען געקומען און האָט אים געגעבן ראַטונעק²³ מיט אַלע תחבולות, וואָס איז נאָר מעגלעך געווען. ער האָט אים געשטעלט באַנקעס אי פיאַווקעס, אויך אינגאַנצן אים אָפּגעגאַלט און געזאַגט פאַרן אַוועקגאַנג, אַז נאָך די אַלע מיטלען וועט ער, אַם-ירצה-השם, גענעזן ווערן און וועט נאָך מאַרגן קענען, אויב ער וועט כוח האָבן, גיין אין בית-מדרש אַרײַן גומל בענטשן.

בנימין, ווי עס האָט אים פאַרגעשטעלט
שלמה מיכאַעלס, אין מאַסקווער ייִדישן
קאַמעראַטעאַטער

²³ רעטונג, אַ רפואה שלימה.

דאָס דריטע קאַפיטל

ווי בנימין סקאַמפּאַניעט¹ זיך מיט סענדערל דער יידענע

די דאָזיקע מעשה, וואָס מיט בנימינען האָט זיך געטראַפּן, וואָס האָט אָנגעמאַכט אַזוי פיל יסורים זיין ווייב, אַזוי פיל לייטשישע רייד אי אין דער שטאַט, אי דאָרט אונטערן אויוון, אי אויף דער אייבער-שטער באַנק, האָט אין פּלוג, דאַכט זיך, באַדאַרפט אויף אייביק פון אים אַרויסשלאַגן דעם געדאַנק פון זיין נסיעה אין די ווינטע מקומות, נאָר אַבער אַ טעות, פאַרקערט, עס האָט נאָך אין אים דעם דאָזיקן געדאַנק ערשט בעסער אַרײַנגעשלאַגן, ער האָט פון דענסטמאַל אָן אויף זיך געקוקט מיט דרך-אַרץ, ווי אויף אַ מענטש, אַ געניטן, וואָס איז גענוג אין זיין לעבן אויסגעשטאַנען, ער איז בײַ זיך געווען צען מאָל טײַערער פאַר זיין באַהאַרצטקײט, פאַר זיין שטאַרקײט, מיט וועלכער ער איז אויסגעשטאַנען אַזוי פיל שווערע פּראַבעס און גובר געווען אינגאַנצן די טבע זינע. ער האָט אָנגעהויבן זיך צו האַלטן פאַר אַ גיבור, פאַר אַ חקרן, וואָס האָט אַ ידיעה אין אַלע שבע חכמות, וועלכע עס געפינען זיך נאָר אין דעם „צל עולם“, וואָס האָט זיך אָנגעלייענט ווי אַ פויק אין אַזעלכע מיני ספרים און ווייסט וואָס אויף דער גאַנצער וועלט טוט זיך. ער האָט אָנגעהויבן אַליין אויף זיך אַ מבין צו ווערן און זיך אַליין צו באַדויערן, וואָס ער, אַזאַ מענטש ווי ער, געפינט זיך, נעבעך, כּשושנה בין החוחים, ווי אַ רויז צווישן דערנער, וווּ? אין טונעיאַדעווקע, אין אַזאַ העק, צווישן פּראַסטע מענטשן, וואָס פאַרשטייען נישט און ווייסן נישט פון זייער לעבן צו זאָגן! די לייטשישע רייד און די ווערטלעך, וואָס זינען איי-בער אים געפאַלן, זיי האָבן אדרבה אים ערשט געטריבן אין וועג

¹ מאַכט יד-אחת, ווערט אַ גוטער ברודער.

אַרְיֵן. עַם הָאֵט אִים זִיךְ גַּעגְלוֹסְט ווי צום גִיכְסְטן אַוועק פֿון טוֹנע־
יֶאָדעווקע. „ווי דערלעב איך שוין, פלעגט ער אַלץ טראַכטן, זיך אַוועק־
צולאַזן אַהין, ווינט, און קומען בשלום צוריק מיט ישועות און נחמות
אויף יִידן, מיט כבוד און מיט אַ גוטן נאַמען אין דער וועלט, און
דענסטמאַל וועט גאַנץ טונעיאַדעווקע וויסן, פון קליין ביז גרויס, וואָס
איך, בנימין, בין, וואָס איך, בנימין, באַטייט...“

בנימיןען האָבן לעת-עתה אָפּגעהאַלטן פֿון דער נסיעה נאָר די
דאָזיקע קליינע מניעות: ערשטנס, וווּ נעמט מען אויף הוצאות? ביי
אִים אַליין האָט קיין מאָל זיך נישט געפונען קיין גראַשן אין קע־
שענע. ער פלעגט תמיד זיצן ליידיק אין בית-המדרש און זיין פלונית־
טע איז געווען די אשת חיל, די פרנסה-געבערן פון אַ נאַסן אָפּ־
טייקל², וואָס זי האָט זיך געמאַכט באַלד נאָכן קעסט אַראָפּגייענדיק,
און — מ'שטיינס געזאַגט — וואָס דאָס גאַנצע קלייטל האָט אָנגע־
טראָפּן. ווען זי זאָל דערביי נישט געווען אַרבעטן זאַקן, נישט פליקן
ווינטער ביז שפעט אין דער נאַכט פעדערן, נישט פרעגלען אויף צו
פאַרקויפֿן פסחדיק שמאַליק, נישט איינהאַנדלען אַ מאָל אין אַ מאַרק־
טאַג ביי אירע באַקאַנטע פויערים קיין מציאות, וואָלט נישט געווען
מיט וואָס די נשמה צו דערהאַלטן. פאַרקויפֿן עפעס פון שטוב־זאַכן?
נאָר וואָס אָבער האָט דאָרט זיך געפונען? אַ פאַר מעשענע ליכטער,
וואָס זינען זעלדען געבליבן ירושה פון אירע עלטערן, אין וועלכע
זי בענטשט ליכט, שנייערט עס תמיד און זיך דערמיט שטאַרק מהנה.
קיין צירונג האָט זי נישט חוץ אַ זילבערן רייפעלע מיט אַ פערל פון
איר מאַמעס שטערנטיכל, וואָס דאָס ליגט ביי איר פאַרשלאָסן און
טוט עס אָן נאָר אַ מאָל בשעת אַ גרויסער שמחה אָדער בשעת אַ
מזל־טוב אָפּגעבן. פאַרקויפֿן־זשע עפעס פון זינע חפצים? נאָר אינ־
גאַנצן האָט ער געהאַט אַ שבתדיקע אַטלעסענע קאַפּאַטע נאָך פון דער
חתונה אָן, צעהאַקט, צעפאַלן פאַרנט אי הינטן און דער געלער אונ־
טערשלאַק האָט אַרויסגעקוקט. אמת, ער האָט געהאַט אי אַ טולעפל³.

² אַ קלייטל וווּ מ'פאַרקויפֿט בראַנפן און אַ דערלויבעניש. — ³ פעלצל.

נאָר, מ'שטיינס געזאָגט, אַ טולעפל, ס'האָט נאָר אַזוי געהייסן! דער קאַלנער מיט גאַרנישט באַלייגט. בשעת זיין חתונה האָט דער טאַטע זינער, אים צו לאַנגע יאָר, געהייסן נישט זשאַלעווען, אדרבה, מאַכן אַ לאַנגן קאַלנער פון דער פולער האַנט און אַפּשטעפּן אים לעת-עתה פון אויבן מיט אַ שטיק אונטערשלאַק, וואָס איז געבליבן יתור⁴ פון זיין קאַפּאַטע, און האָט דערבײַ זיך מתחייב געווען בײַם סילוקן דעם מותר⁵ פונעם נדן, אונטערשלאַגן דעם טולעפל מיט פוטער און באַ-לייגן דעם קאַלנער מיט פיי. דעם נדן האָט ער נישט געסילוקט און דאָס טולעפל מיט דעם קאַלנער זינען געבליבן אַזוי ווי ס'איז געווען ביז דעם היינטיקן טאַג...

אַ חוץ דעם האָט בנימין נישט געוויסט, ווי מען ריכטט זיך אַרויס פון דער היים.

איבערשמועסן מכוּח דער נסיעה מיט זיין פּלּוּניטעטע און אַרויס-זאָגן איר די גאַנצע זאַך בפירוש? חלילה וחס! עס וואָלט געוואָרן אַ ליאַרעם, אַ געפילדער, זי וואָלט אַפּגעוויינט מיט טרערן און אים געהאַלטן זיכער פאַר ריין משוגע. וואָרעם ווי האָט אַ יידענע שכל אַזעלכע ענינים משיג צו זיין? אַ יידענע, אַז זי איז שוין אַפילו גאַר די אשת חיל, איז זי דאָך פאַרט נישט מער ווי אַ יידענע. וואָס דער מינדסטער מאַנסביל האָט אין נאָגל, האָט עס נישט, און קען עס גאַר-נישט האָבן, די פּינסטע און די קליגסטע יידענע אַפילו אין איר קאַפּ... אַוועקגיין-זשע בשתיקה און דעם „זײַ געזונט“ פאַרגעסן? איז עפעס אויך פּריקרע, דאָס איז אַ ביסל מעשה ליטוואַק. ווידער-זשע בלייבן זיצן אין דער היים און אַפּזאָגן זיך פון דער גאַנצער נסיעה? דאָס איז ריין אוממעגלעך. עס הייסט אַזוי פיל ווי אַ מעשה אַנטאָן זיך. די נסיעה איז בנימינען געוואָרן די צווייטע נאַטור. ווי אַ ייד מוז דרייַ מאַל אין טאַג דאַוונען, אַזוי האָט ער געמוזט איטלעכע רגע אין דער נסיעה טראַכטן. אַפילו אין שלאָף איז זי אים פון זינען נישט אַרויס און האָט אים זיך שטענדיק געחלומט. זי האָט טיף זיך אַננ-

⁴ שטיקלעך, איבערבלייבעכצן. — ⁵ רעשט.

געוואָרצלט אים אין האַרץ און זיך באַשעפטיקט געמאַכט מיט זינע אויגן און אויערן אַזוי, אַז ער האָט אויפגעהערט צו זען אי צו הערן דאָס אַלצדינג, וואָס פאַר אים. ער האָט נאָר געזען אי געהערט דאָס וואָס טוט זיך דאָרט, דאָרט העט וויינט אין יענע מקומות. נישט איין מאָל פלעגט ער אין אַ שמועס מיט עמעצן פלוצים אַרענמישן; הייב דיאָ, סמבטיון, אַנטיקוד"אָ, פיפערנאַטער, לינדנוואַרעם, אייזל, מויל-אייזל, באַקסער, כצפיהת, טערק, טאַטער, גולן וכדומה נאָך אַזעלכע ווערטער.

די נסיעה האָט געמוזט געמאַכט ווערן. נאָר וואָס טוט מען מיט די מניעות? דאָ האָט ער זיך קיין עצה נישט געקענט געבן. ער האָט געפילט, אַז ער באַדאַרף האָבן איינעם, מיט וועמען ער זאָל קענען מכוח דעם זיך מנישב זיין.

איש אחד היה בטוניאדעווקע, איין מענטש איז געווען אין טוניאדעווקע, ושמו סענדערל, און ער האָט געהייסן סענדערל, נאָך זיין עלטערן-זיידן רב סענדערל. זה הסענדערל, דער סענדערל, היה איש פשוט, איז געווען אַ פשוט מענטשל, דאָס הייסט, אַ פראַסטער, אַן חכמות. אין בית-המדרש האָט ער געהאַט אַ שטאַט הינטער דער בימה און דאָס אַליין איז שוין דער בעסטער סימן, אַז ער איז ניט געווען פון די טוניאדעווקער פניני בריות, פונעם דאָרטיקן צימעס און דער גילדענער פאַן. די שמועסן אין בית-המדרש אָדער ערגעץ אַנדערש פלעגט ער דאָס רוב צוהערן שטיל, ווי אַ זיטיקער פאַר-שוין. נאָר פלעגט ער אַ מאָל זיך אַנרופן אַ וואָרט. האָט עס אַנגעמאַכט אַ גרויס געלעכטער, נישט מחמת דריינען איז געלעגן עפעס אַ ווילדע חכמה אָדער אַ גרויסע המצאה, ניין, נאָר גלאַט זינס אַ וואָרט האָט עפעס געמאַכט לאַכנדיק, כאַטש ער האָט עס, נעבעך, געזאָגט גאַנץ פשוט, בתמימות, און האָט כלל גאָר נישט געמיינט יענעם דערמיט לאַכנדיק צו מאַכן. אדרבה, אַז מען פלעגט לאַכן, פלעגט ער אויס-שטעלן אַ פאַר אויגן און אַנקוקן, פאַר וואָס מען לאַכט. פאַראיבל האָבן דערפאַר פלעגט ער קיינמאַל נישט, וואָרעם ער איז בטבע געווען אַ גוטער, אַ שטיל מענטשל, ווי עס גיט זיך אַ מאָל אויס אַ שטילע קו;

ער האָט גאָר נישט געוואוסט, אַז מען באַדאַרף פאַראיבל האָבן. יענער
לאַכט, נו, מילא, לאַז ער זיך לאַכן, מסתמא האָט ער דאָך הנאה.
דאָך מוז מען מודה זײַן, אַז אין סענדערלס אַ וואָרט איז אַ מאָל
געלעגן טאַקע אַן אמת גלייכער אינפאַל, כאַטש ער אַליין האָט עס
גאָר אַזוי ווייניג נישט געמיינט און דאָס געזאַגט גלאַט בתמימות. מיט
אים פלעגט מען ליב האָבן קאַטאַוועס צו טרײַבן, דער גרעסטער טייל
בערלעך אין תשעה-באב זײַנען אין זײַנע פּאות אינגעפלאַנטערט
געווען. דער בעסטער חלק קישעלעך, וועלכע מען וואָרפט הושענא
רבה בײַ דער נאַכט בנים אויפזײַן, איז אים אַנגעקומען. אַקעגן-זשע
דער קלענסטער חלק רעטשן קיכל און בראַנפן פון תיקון אַדער גלאַט
אַזוי בראַנפן — איז ווידער טאַקע אים אַנגעקומען.
הכלל, סענדערל איז תמיד און אומעטום געווען דאָס כפרה-
הינדל. סענדערל איז בטבע נישט געווען, ווי אַנדערע, קיין עקש;
האַט איינער געזאַגט אַזוי, איז פון זײַנעטוועגן רעכט געווען אַזוי.
סענדערל האָט געטאַן יענעמס רצון, נישט מחמת מבטל צו זײַן זײַן
רצון, כּדי יענער זאָל דערפאַר מבטל זײַן זײַן רצון פאר זײַן רצון,
נאָר גלאַט, פּראַסטע איז מאַסטע⁶, ער האָט געטאַן יענעמס רצון.
— וואָס אַרט עס מײַך? — איז זײַן שטייגער געווען צו זאָגן —
וואָס פאַר אַ דאגה איך האָבן? דו ווילסט דווקא אַזוי, נו, זאָל זײַן אַזוי.
צווישן יינגלעך איז סענדערל געווען אַ יינגל. ער פלעגט עפטערס
גיין, שמועסן, זיך שפּילן מיט זײַ אינאיינעם און האָבן דערפון תענוג.
צווישן זײַ איז סענדערל באמת געווען ווי אַ שטילע, בהמה, וואָס
לאַזט צו זיך צו קינדער, זײַ זאָלן אויף איר רײַטן און איר קראַצן
די מאַרדע. קונדסים פלעגן אים קריכן אויפן קאַפּ און צופן אים בנים
בערדל. אַנדערע פלעגט עס אַ מאָל אַרן און פלעגן אַנשרײַען:
— תרבות, שקצים, פאַר אַן עלטערן, פאַר אַ יידן מיט אַ באַרד!
וואָס צופט איר אים דאָס בערדל?!

— נישקשה, נישקשה, — פלעגט סענדערל זיך אַנרופן, — וואָס

⁶ אַן קונצן, פשוט.

ארט עס מיך? וואָס פאַר אַ דאגה איך האָב? זאָלן זיי מיך אַ ביסל קראַצן.

בני זיך אין דער היים האָט סענדערל, נעבעך, קיין האָניק נישט געלעקט. זיין ווייב איז געגאַנגען אין ספּאַדיק און ער האָט בני איר געהאַט אַ וויסטן, ביטערן חלק. זי פלעגט אים האַלטן אין דער מורא, אַ מאָל דערלאַנגען אַ זעץ, און ער, נעבעך, האָט עס געמוזט מקבל באהבה זיין. אונטער אַ יום־טוב פלעגט זי אים אַנידערשטעלן אויס־וויסן די שטוב און אונטערבינדן אים דאָס בערדל מיט אַ טיכל. ער פלעגט איר שוילן קאַרטאַפּליעס, קאַטשען און בראַקן לאַקשן, אַנפּולן פיש, אַנטראַגן אי אַרניגלייגן אין אויוון האַלץ און אונטערהייצן, אַקור

סענדערל די יידענט, פאַרגעשטעלט פון שוישפּילער יהושע בערטאַנאָוו, אין דער אויפפירונג פון „הבימה“, אין תל־אביב

ראַט ווי אַ יידענע. דעריבער האָט מען אים טאַקע גערופן „סענדערל די יידענע“.

אַט־דעם „סענדערל די יידענע“ האָט אונדזער בנימין אויסגע־קליבן אים צעעפענען דאָס האַרץ און מיט אים זיך שוואַל בעצה זיין, וואָס ער זאָל טאָן. דער טעם דערפון: פאַרוואָס גראַד סענדערל? איז דער, ווינל בנימין האָט תמיד געפילט צו אים עפעס אַ שטיקל ליב־שאַפט. סענדערל איז אין פיל זאַכן אים זייער געפעלקן, ער האָט אין אַ סך ענינים זיך מיט אים אויסגעגלייכט און פלעגט אַ מאָל אין אַ שמועס מיט אים זיך פשוט מחיה זיין. מעגלעך אפשר נאָך אי צוליב דעם אויך, וואָס בנימין האָט גערעכנט דערויף, וואָס סענדערל איז קיין עקשן נישט. ער, סענדערל, וועט זיין פלאַן אָננעמען און אים נאַכגעבן אַלצדינג, וואָס ער וועט אים זאָגן. און אויב סענדערל וועט אפשר אין עטלעכע פונקטן זיך אַננשפאַרן, וועט ער אים מיט גאַטס הילף און מיט זיין חלקת הלשון גובר זיין...

ויהי כבוא בנימין לסענדערל, און אַז בנימין איז געקומען צו סענדערלען, האָט ער אים געטראָפן כשהוא יושב על ספסל החלב וקולף קאַרטאָפליעס, ווי ער זיצט אויף דער מילכעדיקער באַנק און שיילט קאַרטאָפליעס. איין באַק האָט אים שטאַרק געפלאַמט און אונ־טערן אויג איז אים געווען בלוי מיט אַ גראַבל, עפעס ווי מען דער־לאַנגט אַ קרעל מיט אַ נאַגל. ער איז געזעסן ווי אַ נעכטיקער, באַ־טריבט און פאַראומערט ווי אַ יוגנט, וואָס דער מאַן אירער האָט זי אַוועקגעוואָרפן און איז אַוועקגעגאַנגען למדינת הים, אָדער ווי אַן אשה, וואָס דער מאַן האָט איר דערלאַנגט אַ פאַטש...

סענדערלס ווייב איז נישט געווען אין דער היים.

— גוט מאַרגן, סענדערל! וואָס ביסטו, סערדצע?, אַזוי באַ־טריבט! — האָט בנימין געזאָגט אַריינקומענדיק און געוויזן סענדער־לען מיט אַ פינגער אויף דער באַק — הא, ווייטער זי? וווּ איז זי, די בחורטע?

— אין מאַרק.

— גאנץ גוט! — האָט בנימין כמעט אַ געשריי געטאָן פאַר גרויס שמחה — לייג אַוועק, נשמה מיינע, דינע קאַרטאָפליעס און קום מיט מיר אין אַלקער אַרנן. דאָרט איז קיינער נישטאָ? קיין שומר מיט דיר באַדאַרף איך איצט נישט האָבן, איך וויל דיר אַנטפלעקן מנן האַרץ. איך קאָן מיר שוין נישט אַננהאַלטן, עס קאָבן אין מיר די געבליטן. אַך, גיכער, סערדצע, גיכער, זי קאָן נאָך אַנקומען און אונדז שטערן איידער מיר וועלן פאַרטיק ווערן.

— וואָס אַרט מיר? דו ווילסט טאַקע גיך, זאָל זיין גיך, וואָס פאַר אַ דאגה איך האָבן? — האָט סענדערל זיך אַנגערופן און איז אַרנן אין אַלקער.

— סענדערל! — האָט בנימין אַנגעהויבן מיט אַזאַ שמועס, — זאָג מיר, דו ווייסט, וואָס אויף יענער זינט טונעיאַדעווקע איז? — איך ווייס, דאָרט איז די פריטשעפע, וווּ מען באַקומט אַ מאָל אַ גוט ביסל בראַנפן.

— דו ביסט אַ נאַר, איך מיין ווייטער, אַ סך ווייטער. — נאָך ווייטער פון דער פריטשעפע? — האָט סענדערל פאַר-וונדערט זיך אַנגערופן. — ניין, ווייטער דערפון ווייס איך נישט. און דו, בנימין, ווייסט?

— אויב איך ווייס? אַ שאלה אַ ביסל, אויב איך ווייס? דאָרט איז ערשט דאָ אַ וועלט! — האָט בנימין אַ זאָג געטאָן מיט התלהבות, גלייך קאַלאַמבוס בשעת ער האָט אַנטדעקט אַמעריקע.

— וואָס זשע איז אַזוינס דאָרטן? — דאָרטן, דאָרטן, — האָט בנימין זיך צעפלאַקערט, — פיר פערנאַטער! לינדנוואַרעם!...

— דער לינדנוואַרעם, מיט וועלכן שלמה המלך האָט געשניטן די שטיינער צום בית-המקדש? — האָט סענדערל אַרנינגערוקט זיין וואָרט בתמימות.

— יאָ, נשמה מיינע, יאָ, דאָרט אין ארץ-ישראל, דאָרט אין יענע מקומות... האָ, דו וואָלסט געוואָלט זיין דאָרט? — און דו ווילסט?

— א שאלה א ביסל! איך וויל, סענדערל, איך וויל און וועל טאקע דארט באַלד זיין.

— איך בין דין מקנא, בנימין, דו וועסט עס דארט זיך אַנעסן אַ ביסל מיט באַקסערן און מיט טייטלען. האַ-האַ

— דו, סענדערל, קענסט עס אויך עסן ווי איך. דו האַסט אין אַרץ-ישראל אַזאַ חלק ווי איך.

— חלק האַב איך טאקע. נאָר ווי קומט מען אַבער אַהין? דארט איז דאָך דער תּוּגֵר.

— דערצו, סענדערל, איז דאָ אַ תּרופּה. זאָג מיר, סערדצע, דו וויסט עפעס פון די רויטע יודלעך?

— איך האַב זיך אַנגעהערט גענוג מעשיות איבער זיי אונטערן אויוון, נאָר וויסן אַקוראַט, וווּ זיי זיצן און ווי מען קומט צו זיי, דאָס ווייס איך נישט. איך זאָל וויסן, מסתּמא, וואָלט איך דיר מודיע גע- ווען. פאַרוואָס נישט? וואָס אַרט עס מיך?

— הע-הע! זעסטו, און איך ווייס, — האַט בנימין געזאָגט מיט גדלות און אַרויסדערטאַפט פון קעשענע דעם „שבּחי ירוּשלים“.

זעסטו אַט וואָס דאָ שטייט. איך וועל דיר עס לייענען.

„אַז איך בין געקומען קיין ברוּט, אזוי שטייט געשריבן, האַב איך געפונען פיר יידן פון בבל. האַב איך גערעדט מיט איינעם פון זיי, וואָס האַט פאַרשטאַנען לשון קודש און האַט געהייסן ר' משה. האַט ער מיר דערציילט גאַנץ-אַמתע זאָכן פונעם טיין סמבטיון, אַז ער האַט געהאַרט פון ישמעאליס, וואָס האַבן אים געזען, און אַז דאָרט זיינען דאָ די בני משה.“

אויך זאָגט ער ווייטער: „אַז דער נגיד האַט מיר דערציילט, אַז אַ יאָר דרייסיק אין דעם איז ביי אים איינגעשטאַנען איינער, וואָס ער איז געווען פון שבט שמעון, און ער האַט געזאָגט, אַז אין זיין מקום זיינען דאָ פיר שבטים, איינער פון זיי איז דער שבט יששכר, וואָס איז זיך עוסק אין תורה, און פון דעם שבט איז דאָ אַ מלך איבער זיי.“

חיץ דעם שטייען נאָך בפירוש אי אין דעם דאָזיקן ספר „מסעות

בנימין "אָט־די ווערטער: "פון דאָרט איז אַ מהלך פון צוואַנציק טעג צו די בערג גיסבון, וואָס אויף דעם טייך גוזן. אין די בערג גיסבון זיינען דאָ פיר שבטים: דער שבט דן, דער שבט זבולון, דער שבט אָשר און דער שבט נפתלי. זיי האָבן מדינות און כרכים אין די בערג. פון איין זייט נעמט זיי אַרום דער טייך גוזן, זיי האָבן ניט אויף זיך קיין יאָך פון די אומות, נאָר איין מלך איז דאָ איבער זיי און ער הייסט ר' יוסף אַמרכלאָ הלוי. און זיי האָבן אַ ברית, אַ בונד מיט דעם כּוֹפֵד אַל־תּוֹרָה". חוץ דעם שטייען נאָך און נאָך זאכן וועגן די בני רכב אין דעם לאַנד תימא, וואָס זיי האָבן איבער זיך אַ ייִדישן מלך און פּאַסטן און בעטן גאָט תמיד אויפן גלות ישראל. נו, וואָס דענקסט דו, סערדצע, אַז זיי וואַלטן, אַ שטייגער, פּלוצים דערזען מיר, מיר, זייער ברודער בנימין פון טונעיאַדעווקע קומט צו זיי צו גאַסטן? האָ, וואָס דענקסט דו, סענדערלי אדרבה, זאָג, איך בעט דיר, וואָס זאָסטו דערצו?

— זיי וועלן פשוט זיך מחיה זיין, זאָג איך דיר, בנימין, אַ קאַטאַוועס אַזאָ גאַסט, אַזאָ טייערער גאַסט! איטלעכער וועט דיר פאַר־בעטן צו זיך אויף אַ מאַלצייט. דער מלך אַמרכלאָ מסתמא אויך. לאַז זיי דאָרט כאָטש פון מיר גאָר פּרענדלעך גריסן. איך זאָל קענען, וואַלט איך, כ'לעבן, אויך מיט דיר אַהין געגאַנגען.

— האָ! — האָט בנימין אַ מאַך געטאָן פאַרפלאַמט פון אַ נייעם געדאַנק, וואָס איז אים אינגעפאַלן. — האָ! טאַמער באמת טאַקע, סענדערלי־סערדצע, וואַלסט דו מיט מיר אינאיינעם געמאַכט די נסיעה? נאַרעלע, אַצינד, כ'לעבן, האָסט דו זייער אַ גוטע געלעגנהייט. איך גיי אַ בלויז אַהין, וועל איך דיר מיטנעמען. נאַרעלע איינער, אין צווייען איז היימלעכער. טאַמער וועל איך דאָרט, אַ קשיא אויף אַ מעשה, ווערן מלך, וועל איך דיר מאַכן, כ'לעבן, פאַר אַ משנה למלך. נאָ דיר מיינ האַנט תקיעת־כּף! וואָס וועסט דו, נאַרעלע, דאָ זיצן און לייזן גלות, נעבעך, פון דען פּלוגיטע, די רשעטע, קוק־אָן, וואָס פאַר אַ באַק, נעבעך, דו האָסט. דו האָסט דאָך ביי איר אַ וויסטן,

פינצטערן מול, כ'לעבן, סענדערל, קום, וועסט, נישקשה, קיין חרטה
נישט האבן.

— טא, — האט געזאגט סענדערל, — אויב דו ווילסט דווקא
אזוי, זאל זיין אזוי. אבי זיי? וואס פאר א דאגה איך האב? א נאר
וואלט איך באדארפט זיין איר זאגן, ווהיין איך לאזן מיך אוועק.

— נשמה מנינע, לאמיר דיר א קוש טאן! — האט בנימין
ארויסגעלאזט מיט גרויס שמחה און פאר ליבשאפט ארומגענומען
סענדערל די יידענע. — דו האסט מיר, נשמה מנינע, מיט איין ווארט
פארענטפערט א קשיא, א קלאץ-קשיא! איך זאג איצט אויך אזוי ווי
דו: אבי זיי? מנינע, מיין איך, וואס פאר א דאגה איך האב? ס'איז אבער
דא נאך א קשיא: ווו נעמט מען אויף הוצאות?

— אויף הוצאות? דו ווילסט דען זיך אויסקליידן, בנימין, אדער
איבערניצעווען דיין קאפאטע? הערסט דו, און איך וואלט געזאגט, מען
באדארף, כ'לעבן, נישט, אין וועג איז, אדרבה, גלייכער אלטע קליין
דער, דארט וועלן מיר מסתמא באקומען נייע, שיינע קאפאטעס.

— יא, טאקע אמת, דארט האב איך שוין קיין דאגה נישט. מען
באדארף דאך אבער לעת-עתה ביז דארט האבן עפעס געלט פראסט
אויף צו עסן?

— וואס הייסט, בנימין, אויף צו עסן? דו האסט דען בדעה
מיטפירן מיט זיך א קיך? צו וואס? נישטא דען אויפן וועג קיין
קרעטשמעס, קיין הנוזער?

— איך פארשטיי דיר, סענדערל, נישט, וואס דו מיינסט, —
האט בנימין פארווונדערט זיך אפגערופן.

— איך מייך, — האט סענדערל געענטפערט בתמימות, — אבי
ס'איז דא נאר הנוזער, קאן מען אין איין וועג טאקע גיין איבער די
הנוזער, וואס טוען דען אלע אנדערע יידן? הנינט גייען א טייל צו
יענע אין די הנוזער, דערנאך גייען יענע פון זייער זינט צו אנדערע
אין די הנוזער, ס'איז דאך א ידישע זאך, נאר א גמילת חסד...

— דו ביסט, כ'לעבן, גערעכט! — האט בנימין א זאג געטאן
בשמחה. — אצינד איז מיר ליכטיק געווארן אין די אויגן. אויב אזוי,

בין איך, ברוך השם, אינגאנצן פארטיק און פארזארגט מיט אלצדינג. נאך מאַרגן טאַקע, גאַנץ פרי, אַז דער עולם וועט נאָך שלאָפן, קענען מיר אַזעקגיין. פאַרלירן צייט איז, כילעבן, אַן עבירה. דו ביסט מוסכם?

— דו ווילסט מאַרגן, זאָל זיין מאַרגן, וואָס פאַר אַ דאגה איך האָב?

— מאַרגן גאַנץ פרי, הערסטו, סענדערל, וועל איך שטילערהייט אַרויסגיין פון דער היים. נעבן דער פוסטער ווינטמיל, דאָרט, וועל איך אויף דיר וואַרטן. געדענק־זשע, סענדערל, מאַרגן גאַנץ פרי

ר' בנימין און סענדערל אין משה הלויס אויפפירונג פון „מסעות בנימין השלישי“ אין „אוהל“, תל־אביב

זאלסט דו אהין ארויסקומען. געדענק-זשע! — האָט בנימין נאָכאַמאַל איבערגעזחזרט און שוין געוואָלט אוועקגיין.

— וואָרט נאָר, בנימין, וואָרט אַ ביסל! — האָט סענדערל גע-
זאָגט, זיך געבאַרעט⁸ איבער דער בוזעם-קעשענע פונעם לנבל
און אַרויסדערטאַפט פון דאָרט עפעס אַן אַלט פאַרשוויצט שטיקל
יערכע⁹, אַרומגעוויקלט מיט בענדלעך עטלעכע מאָל היז און צוריק
און פאַרקניפט אוודאי מיט אַ צוואַנציק קניפלעך. — זעסט דו, בנימין,
אַט-דאָס קניפל האָב איך אוספּייעט אַנזאַמלען אונטער מנין ווייב
פאַר דער גאַנצער צייט, וואָס איך האָב פאַר איר חתונה געהאַט. עס
וועט אונדז אין דער התחלה צו נוי קומען, האָ?

— אַצינד, סערדצע, ביסט דו ווערט, מען זאָל דיר אויסקושן
איטלעכס אבר, איטלעכס גליד באַזונדער, — האָט בנימין געזאָגט
הויך, לעבעדיק אַרומגעכאַפט סענדערל די יידענע.

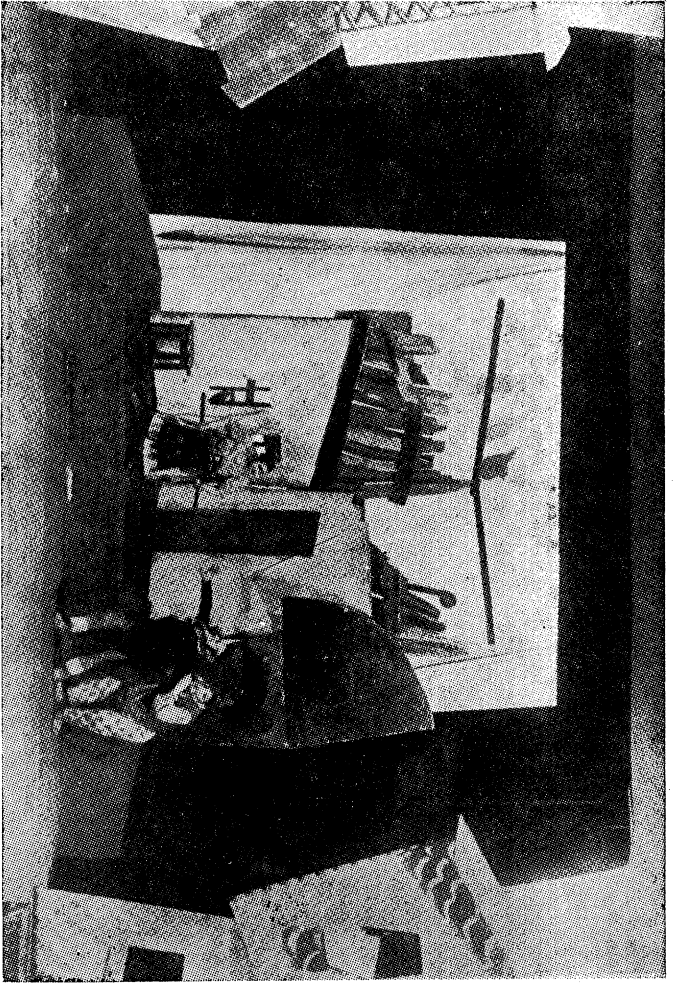
— אַ פאַרכאַפט זאָלסט דו ווערן! קוקט נאָר אַן, איך בעט אַיך,
דאָס גרויסע ליבשאַפט, ווי מען נעמט זיך אַזוי אַרום, און דאָ אין
שטוב שטייט אַ ציג און עסט די קאַרטאַפּליעס! ווערעם זאָלן עסן
דיין לייב! — האָט זיך פּלוצים געהערט אַ געשריי.

דאָס געשריי איז געווען פון סענדערלס פּלוניתמע. זי איז גע-
שטאַנען אַנגעצונדן אין אַ פּייער, מיט איין האַנט געוויזן אויף דער
ציג און מיט דער אַנדערער גערופן צו זיך סענדערלען. סענדערל
האַט מיט אַן אַראַפּגעלאָזטן קאַפּ זיך געלאָזט פאַמעלעך-פאַמעלעך
אַריינגיין אין שטוב, גלנץ ווי אַ פאַרזינדיקט קינד, וואָס מען וויל
אים מקיים פּסק זיין.

— שטאַרק זיך, נשמה מנינע, דאָס איז איר שוין דאָס לעצטע
מאַל, געדענק-זשע, מאַרגן... — האָט בנימין שטילערהייט אַנגע-
רוימט סענדערלען אין אויער און ווי אַ קעצעלע זיך אַרויסגערוקט
פון שטוב.

⁸ געגראַבלט. — זאַמש.

⁹ זאַמש.

א. פארלאש זאקס דו ווערן... דאס גער' איז געווען פון סטודענט פלוצלינג.
די דאזיקע סצענע איז פון מאסקווע יידישן קאנער-שטאטער

דאָס פּערטע קאַפּיטל

ווי בנימין מיט סענדערלען פאַרלאָזן טונעיאַדעווקע

אויף מאָרגן גאַנץ פרי, איידער דער פּאַסטוך האָט נאָך פאַרנומען די בהמות אין דער טשערעדע אַרבעט, איז אונדזער בנימין שוין געשטאַנען גרייט נעבן דער ווינטמיל מיט אַ פעקל אונטערן אַרעם. אינעווייניק אין דעם פעקל זינען געלעגן אַלע זאַכן, וואָס זינען נייטיק געווען צו דער נסיעה, היינט: טלית און תפילין, אַ סידור „דרך החיים“, אַ „חוקל“, אַ תהלים און יענע אַלע ספרים, אַן וועלכע ער האָט זיך נישט געקענט רירן, אַזוי ווי אַ בעל-מלאכה אָן זיין גע- צינג. די שבתדיקע קאַפּאַטע זינען איז אויך דאָרט געלעגן, — מען מוז דאָך פאַר דער וועלט אַ פנים האָבן און יוצא זיין פאַר לינט. אין קעשענע האָט ער געהאַט אַ פּופצנטהאַלבן גראַשן, וואָס ער האָט פאַרן אַוועקגאַנג אַרויסבאַקומען ביי זיין פּלוניתטע אונטער דעם קישן.

הכלל, ער איז געווען, ברוך השם, פאַרזאָרגט מיט אַלצדינג און האָט שוין געקענט זיך לאָזן אין וועג אַרבעט.

די זון איז דערווייל אויפגעגאַנגען זייער שוין און האָט אַראָפּ- געקוקט מיט איר ליכטיקן פנים אויף דער וועלט. איין קוק אירער האָט צוגעגעבן אַ שטיק געזונט, מחיה געווען אַיטלעכע זאַך באַזונ- דער. ביימער און גראַז האָבן עפעס ווי זיס געשמייכלט איידער די גרויסע טרערן טוי פון בנינאַכט זינען זיי נאָך נישט אויסגעטריקנט, אַקוראַט ווי קליינע קינדער צעלאַכן זיך פּלוצים פריילעך אינמיטן געוויין ווי אַ בלישטשענדיק צאַצקעלע, בשעת טרערן ווי די באַב שטייען זיי נאָך אין די אויגן. די פעלד-פייגעלעך האָבן געשווינד זיך געטראָגן אין דער לופט, געשפּילט און געזונגען אַרום בנימינען. גלייך ווי זיי וואַלטן געזאַגט:

— קומט, לאָמיר זינגען אי שאלן און דערפרייען דעם פנינעם פאַרשוין נעבן דער ווינטמיל. דאָס איז בנימין אליין. דאָס איז בנימין דער טונעיאָדעווקער, דער אַלעקסאַנדער מוקדון פון זיין צינט, וואָס ער פאַרלאָזט זיין פאַטערלאַנד, וואַרפט-אוועק ווייב-און-קינדער און גייט אין שליחות, ווהיין די אויגן טראָגן! אָט שטייט דער גרויסער בנימין. וואָס ער איז ווי די זון אַרויס פון זיין געצעלט און גרייט זיך ווי אַ גיבור צו לויפן אין וועג מיט זיין פעקל אין דער האַנט! ער איז שטאַרק ווי אַ לעמפערט און גרינג ווי אַן אַדלער צו טאַן דעם רצון פון אונדזער פאַטער אין הימל! זינגט, שפילט, טרילילילי, טרילי, טרילי! שאַלט, זינגט און דערפרייט זיין האַרץ!...

בנימינען איז טאַקע באמת פריילעך געווען אויפן האַרץ. ער האָט בני זיך געטראַכט: „איך בין דאָך דער גליקלעכסטער מענטש אויף דער וועלט. וואָס פעלט מיר אָן עין-הרע? וואָס גייט מיר אָפּ? מנין ווייב האָב איך, געלויבט איז השם יתברך, פאַרזאָרגט. זי האָט אַ שטיקל פּרנסה. איך אליין בין אַ פּרניער פּויגל, גלייך ווי די פעלד-פייגעלעך דאָ. די גאַנצע וועלט איז פאַר מיר אָפּן. מיט מנין געניט-שאַפט, מיט מנין באַהאַרצקייט און מיט מנין שטיקל ידיעה אין די שבע חכמות וועט אַזאָ ייד ווי איך נישט פאַרפאַלן ווערן. הנינט דער-בני בין איך דאָך עפעס אַ ייד, אַ שטיקל בעל-בטחון. אוועקגעלייגט שוין אַלע מעלות אין דער זינט, לעבן דאָך יידן אָפּ אַ וועלט מיט בטחון אליין און גאָט פירט זיי אויס.

בנימינען איז עפעס זייער גוט געווען אויפן האַרץ אַזוי, אַז די לעפּצן זינע האָבן זיך געעפנט און ער האָט בנעימותדיק אויפן בני-קול אונטערגעזונגען אַ מאַרש פונעם „מלך עליון“. זיין מאַרש האָט זיך פאַרמישט מיט דעם געזאַנג פון די פייגעלעך, מיט דעם זושען פון די פליגן, מיט דעם שמוצערן פון די גרילן און האָבן אין אַ קאַנצערט זיך דערהויבן ביז צום כסא הכבוד פון זיין ליבן נאָמען הויך אויף דעם זיבעטן הימל!

דערווייל איז אוועק אַ היפשע צינט און סענדערל איז נאָך נישטאַ. דאָס האָט אָנגעהויבן בנימינען אַ ביסל צו אַרן און האָט צעשטערט

זיין שמחה. ער האָט געקוקט אין אַלע זיַטן, זיך אַרויסגענומען די אויגן קוקנדיק. נאָר אומזיסט די מי. מען הערט נישט, מען זעט נישט, נישטאָ סענדערל!

האַט אים אפשר דען די רשעטע זיַנע מכבד געווען מיט עפעס אַ מלאכה? נאָר דערצו איז נאָך אַבער איצט נישט די ציַט, גאַנץ טונעיאַדעווקע שלאַפט נאָך אַצינד געשמאַק. קאַרטאַפּליעס הייבט מען אָן שיילן העט שפעטער, יידענעס נעמען זיך צום וואַרעמס ערשט נאָכן אַפקריגן און אַפּשילטן זיך מיט די מאַנען, ערשט דערנאָך ווען מען שמעסט שוין אַפּ קינדער און מען הענגט-אַרויס טריקענען די בעביכעס...

אונדזער בנימין האָט נישט געוויסט וואָס צו טאָן און אים איז געוואָרן נישט פּריילעך, שטאַרק נישט פּריילעך. אומקערן זיך אַהיים? פּע, דאָס איז מיאוס! אַלעקסאַנדער מוקדון האָט צעבראַכן די בריק, איבער וועלכער ער איז אַריבער קיין הינדיאַ, בכדי ער זאָל נישט קענען צוריקגיין. לאָזן-זשע זיך אַליין אָן סענדערלען? ניין, דאָס איז פּריקרע, זייער פּריקרע! סענדערל איז אים געווען שטאַרק ניין-טיק. זינט ער האָט מיט אים זיך סקאַמפּאַניעט איז אים עפעס ליכ-טיק געוואָרן אין די אויגן. אָן סענדערלען זיך אוועקצולאָזן וואָלט אויסגעקומען עפעס משונה-ווילד, עס וואָלט נאָר אַ פנים געהאַט ווי אַ שיף אָן אַ רודער אָדער ווי אַ מלוכה אָן אַ מיניסטער.

פּלוצים האָט זיך געלאָזט זען פּונדערווייטנס עפעס ווי אַ מענטשן-געשטאַלט. דאַכט זיך, סענדערל, און פּאַרט נישט סענדערל; דאַכט זיך גאָר איינע אין אַ ציצן-קליידל און מיט אַ טיכל אויפן קאַפּ. בנימינען האָט אַ טיאַקע געגעבן דאָס האַרץ און ער איז גע-וואָרן טויט, בלייד ווי די וואַנט. אים האָט זיך געדאַכט, אָז דאָס גייט זיין ווייב, ניין, זי גייט נישט, זי לויפט, זי יאַגט, אָט קומט זי צו לויפן, כאַפט זיך אויף אים אַרויף מיט גרויס כּעס, לאָזט צו אים אויס איר שווער, ביטער האַרץ און שלעפט אים אַהיים מיט אַ יאַמער, אַ קלאַג.

„אין גאָט נאָר ווייסט“ — אַזוי דערציילט בנימין אַליין — ווי

איך בין דענסטמאל געשטאנען אין איינע צרות, אין געהאקטע ווונדן, הונדערט פיפערנאטערן וואלט מיר דענסטמאל ליבער געווען צו באַגעגענען ווי מנין ווייב; וואָרעם אַ פיפערנאטער בניסט נאָר דאָס לייב, דעם גוף, און אַ ווייב בשעת כעס גריזעט און בניסט די נשמה. השם יתברך אָבער האָט מיך געשטאַרקט, איך בין באַלד טאַקע באַהאַרצט אַנטלאָפן, זיך פאַרבאַרגן הינטער דער ווינטמיל און געלוגט¹ דאָרט ווי אַ לייב לוגט אויף זיין פאַרצוקונג.

אין עטלעכע מינוט אַרום איז בנימין אַרויסגעשפרונגען פון זיין פאַרבאַרגעניש מיט אַ שרעקלעכן שפרונג און מיט געשריי, ווי אַ ריינער משוגענער:

— האַ, סענדערל!

סענדערל איז געגאַנגען אַנגעטאַן אין אַ ציצן-כאַלאַטל, אונטער-געבונדן ביידע באַקן מיט אַ פאַרשמאַלצן טיכל, אונטער ביידע אויגן בלוי, צעגראַבלט, אַ שטעקן אין דער האַנט און אויף די פלייצעס אַ היפש פעקל.

ער האָט אין בנימינס אויגן געהאַט דענסטמאל דעם זיבעטן חן, ווי אַ שיינע, אויסגעפוצטע כלה אין די אויגן פונעם חתן.

בנימין שילדערט זיין שמחה דענסטמאל מיט די ווערטער: „ווי אַן אינד, וואָס גלוסט אויף קוואַלן-וואַסער, ווי אַ דאַרשטיקער אין דער מדבר, וואָס געפינט לעבעדיקע, קוועלנדיקע וואַסער, וואָס רינט אַראָפּ שפיץ סקאַלע, אַזוי האָט מיין גלוסטיק לייב זיך געטאַן טון דערפרייען אויף סענדערלעך, מיין באַשערטן, מיין געטרײַען געזעלן.“

— וואָס איז די מעשה, סענדערל? וואָס האַסט דו געלאָזט אויף זיך אַזוי לאַנג וואַרטן?

— ס'טייטש, איך בין דאָך געגאַנגען צו דיר אַהיים, — האָט סענדערל בתמימות געענטפערט. — ביז וואַנען איך בין דערגאַנגען און ביז וואַנען איך האָב אויפגעוועקט דיין זעלדען איז דערווייל אַוועק אַ היפשע צייט.

— אויפגעוועקט זעלדען? — האָט בנימין אַ געשריי געגעבן

¹ געלויצערט.

משונה-ווילד, נישט מיט זיין קול. — סענדערל, למאי, משוגענער, האסט דו אזוינס געטאן?

— וואס ס'טייטש למאי?! — האט סענדערל פארווונדערט זיך אָנגערופן. — למאי, אז איך האב דיר פריער אָנגעקלאפט אין דער ספּיזשאַרנע און דו האסט זיך ניט אָנגערופן, האב איך מיך גענומען קלאַפן אין דער שטוב-טיר סטוק, סטוק, סטוק. נו, איז זעלדע, נישט טויט — נישט לעבעדיק, אויפגעשטאַנען, און איך האב זי געפרעגט מוכח דיר.

— סענדערל, מיר זינען פאַרבני? דו האסט פאַרקאַכט אַ גוטע קאַשע. ס'טייטש, זעלדע וועט נאָכלויפן, זעלדע, און וועט...

— אי, שרעק זיך נישט, בנימין! זי האט מיך אָפגעשיקט צו אַלדי שוואַרצע יאָר מיט אזאָ כעס, גלייך ווי איך וואָלט איר געקוי- לעט די קאַפּאַטע. „גיי מיט מיינעם אינאיינעם, אין דער ערד אַרנין ביידע!“ — האט זי געזאָגט און צוגעמאַכט די טיר. איך בין אַ היפשע צייט געבליבן שטיין אין דרויסן ווי צעמישט. דערנאָך ערשט האב איך מיך דערמאַנט אין דער ווינטמיל און זיך געשטויסן, דו מוזסט שוין, אַ פנים, זיין דאָ, און דעריבער טאַקע האָט, אַ פנים, דינע גע- זאָגט: „גיי מיט מיינעם אינאיינעם, אין דער ערד אַרנין ביידע!“ זי האָט, אַ פנים, מוז געדרונגען זיין, געזען, ווי דו ביסט אַוועקגעגאַנגען. — וואָס, וואָס, סענדערל! זי האָט געזען? אפשר גייט זי, גייט זי אפשר?

— הלילה, בנימין! זי האָט נאָר פאַרקייטלט די טיר. אז איך האָב פאַרן אַוועקגיין ווידער אָנגעקלאַפט און געפרעגט: זעלדע, זעלדע, וואָס זאָגסט דו עפעס אָן צו דיין מאָן, זעלדע? אָדער האָסט דו אפשר, אַ קשיאָ אויף אַ מעשה, וואָס אים מיטצוגעבן, זעלדע? האָט זי נישט געענטפערט קיין גוט וואָרט. אַ פנים, זי האָט זייער אַ האַרטן שלאָף, און שלאָפט געשמאַק אָן עין-הרע. נו, האָב איך געזאָגט: זעלדע, דו שלאָפסט, שלאָף-זשע, שלאָף געזונטערהייט! זי מיר געזונט, זעלדע! — האָב איך געזאָגט און בין מיר אַוועקגעגאַנגען.

סענדערלס לעצטע ווערטער האָבן אַזוי ווי טראַפנס אָפגעמינ-

טערט בנימינען. ער האט אנגעהויבן פריי צו אטעמען און געסאָפּעט גלייך ווי אַ שטיין איז אים פונעם האַרץ אַראָפּ. דאָס פנים האָט אים געשיינט און זינע אויגן האָבן געפלאַקערט פאַר גרויס פרייד.
— אַצינד, סענדערל! — האָט ער עפעס ווילד אַ קוויטש גע-געבן. — אַצינד מיט דעם רעכטן פוס!

אין דער צייט האָט פון אַ לוזשע² אין דער זייט זיך אַרויס-געלאָזט אַ קול פון זשאַבעס, גלייך ווי זיי וואָלטן זיך געזעגנט מיט אונדזערע פאַרשוינען און זיי צוגעקוואַקעט אַ מאַרש. טונעיאַדעווקער זשאַבעס שרצען משונה-שטאַרק אין זייערע פאַרשימלטע בלאַטעס, זיי זינען באַרימט אין דער וועלט גלייך מיט דניעפראַוויצער וואַנצן און טאַראַקאַנעס...

בנימין זוסקינס סענדערל אין
מאסקווער יידישן קאַמער-
טעאַטער

² בלאַטקעלע, אַ רעדל
וואַסער אויף דרײַערד.

דאָס פינפטע קאָפיטל

וואָס מיט אונדזערע פאַרשוינען פאַסירט זיך באַלד ביים ערשטן אַרויספאַר

אונדזערע פאַרשוינען האָבן זיך אַ לאַז געטאָן ראַפּטאָם¹ און געגאַנגען געשמאַק, גיך, גלנץ ווי זיי וואַלטן זיך אָפּגעריסן פון אַ קייט אַדער גלנץ ווי איינער וואַלט זיי פון הינטן געטריבן מיט אַ בניטש. מיט זייערע ברייטע פאַלעס, וואָס האָבן געשוועבט אויפן ווינט, האָבן זיי זיך געמעגט גלנצן צו אַ שיף, וואָס גייט געשווינד אויף אירע אויסגעשפּרייטע זעגלען. די קאַנדוקטערס פון געוויסע דיליזשאַנסן אין אונדזער ווינקל וואַלטן זיך, כּלעבן, געמעגט ווינטשן: הלוואי דער גאַנג פון אונדזערע וואַנדערערס אויף זייערע פּערד געזאַגט געוואָרן! סאַראַקעס און וואַראַנעס, וואָס האָבן אַרומגעשפּאַצירט אויף דער ערד, האָבן מיט דרד־אַרץ אָפּגעטראָטן דעם וועג און זינען שרענדיק צעפלוויגן אין אַלע זינען מחמת גרויס פחד פאַר די צוויי־פּיסיקע מיני באַשעפענישן, וואָס האָבן זיך געיאָגט מיט גרויס חשק און התלהבות.

קיין פּען איז נישט ביכולת צו באַשרייבן, ווי גליקלעך, איבער־גליקלעך זיי זינען דענסטמאַל געווען. עס האָט זיי עפּעס משונה הנאה געטאָן און זינען געווען שטאַרק צופרידן — צופרידן פון זיך אַליין, צופרידן פון דער גאַנצער וועלט.

סענדערל, ווי עס האָט אויסגעזען, איז זייער פּריילעך געווען, וואָס ער האָט זיך אַרויסגעכאַפט פון זיין ווייבס הענט און איז פטור געוואָרן פון אַזאַ שווערן, ביטערן גלות. נעכטיקער טאַג באַזונדערס

¹ מיטאַמאַל, האַסטיק.

איז פאר אים, נעבעך, געווען זייער א שווערער, א ביטערער, א טאג פון צרות און יסורים, וואס האט איבערגעלאזט א סליעד פון סיניא-קעס² אויף זיין לייב, וואס האט מיט שטורעם אויסגעווארצלט א סך האר פון זיין בערדל און וואס האט גאנץ פריי פאר דער גאנצער וועלט זיך געחתמעט מיט ברויך-בלויע צייכנס אונטער זינע ביידע אויגן. נישט פאר איך, פאנטאפלמענער, געזאגט געווארן אזא וויסטן פינצטערן פעטשאטעק³, וועלכן סענדערל, נעבעך, האט נעכטן פרי געכאפט פון זיין בחורטע!

א היפשע צייט זינען אונדזערע פארשווינען געלאפן כמעט אן א נשמה, שא, שטיל, נישט צו ריידן איינער מיט דעם אנדערן א ווארט. זיי האבן זיך שטארק דערווארעמט און גרויסע טראפן שווייס האבן זיי ארויסגעטראטן אויפן פנים. סענדערל האט אנגעהויבן ביס-לעכווייז זיך אפצושטעלן און געסאפעט ווי א גאנדז.

— גיכער, גיכער, סענדערל! — האט בנימין אים אלץ אונטער-געגעבן קוראזש און איז געלאפן מיט אימפעט פארויס, ווי א גיבור, וואס גורט-אן זינע לענדן און לויפט מיט פניל-און-בויגן אין דער מלחמה.

— גוואלד, בנימין, האב רחמנות אויף מיין נשמה! — האט סענדערל געבעטן רחמים — איך האב מער קיין כוח נישט דיר נאכצולויפן. דו לויפסט, אן עין-הרע, ווי א הירש אויף די בערג און ווי א צאפ פאר דער טשערעדע.

— גיכער, גיכער, סענדערל! — האט בנימין אים אלץ געשריגן און געלאפן פארויס מיט גדלות אויף זיין בריהשקייט — זעסט דו, סענדערל, איך וואלט אזוי געלאפן, געלאפן ביז עק וועלט.

— נאר צו וואס, בנימין, איך בעט דיר, לויפסט דו אזוי? — האט סענדערל געפרעגט — מיר וועלן, כ'לעבן, גארנישט פארזאמען. אז מיר וועלן אנקומען אהין שפעטער מיט א טאג אדער אפילו מיט עטלעכע טעג איז אויך, כ'לעבן, קיין סכנה נישט. די וועלט וועט

² (רוס) א סימן פון בלויע צייכנס. — ³ ערשטע לייזונג, אן אנהייב, אדערויף.

נאך אזוי גיך נישט אונטערגיין. זי האָט נאָך צו שטיין, כפי איך האָב געהאַרט, ביז דעם אלף השביעי, שטאַרקע עטלעכע הונדערט יאָר. — גיכער, סענדערל, גיכער, אָן עבירה די צייט! וואָס גיכער אַרויסרעיסן זיך פון דאַנען, איז אַלץ בעסער. האָרעווע, סענדערל, קנעל אַ ביסל צו, נישקשה, דערפאַר, קומענדיק אַהין, וועסט דו אויסגלייכן די ביינער, וועסט אַטעמען און לעבן ווי אַ שררה. — דו ביסט, בנימין, זייער גערעכט. דו ווילסט גיכער? וואָס פאַר אַ דאגה איך האָב, זאָל זיין גיכער, בני מיר האָסט דו געפועלט, נאָר וואָס טוט מען מיט די פיס, מיט מיינע פיס? אין ברירה, בנימין האָט געמוזט צוליב טאָן סענדערלען און איינהאַלטן אַ ביסל דעם גאַנג.

אַז די זון איז אַרויס פון איר פוטערפאַס און האָט געשמאַק גע- וואַרעמט, געבראַטן מיט אירע ליכטיקע שטראַלן, זינען אונדזערע וואַנדערערס אַנידערגעפאַלן נעבן אַ וועלדעלע בני דער זייט פונעם וועג. זיי זינען געלעגן אין איין שווייס און האָבן שטאַרק געסאַפּעט, געמאַכט מיט די זייטן, די פרישע סיניאַקעס האָבן בני סענדערלען זיך צעפרייעט און ער האָט געפילט אַ ווייטיק, ווי מען שטעכט מיט שפילקעס.

נאָך דעם, אַז זיי האָבן אַ ביסל אַפגערוט, איז די ערשטע זאָך זייערע געווען אַרויסצונעמען טלית-און-תפילין און דאַוונען. בנימין האָט זיך צעשאַקלט, געדאַוונט לעבעדיק, מיט אַ ברען, ער איז ווערט געווען דערנאָך אַ ביסל בראַנפן, נאָר ווי האָט ער עס אַבער געקענט דאָ אויספירן? ער וואָלט גערן געוועזן, ער זאָל האָבן כאַטש אַ שטיקל ברויט. דאָס האַרץ האָט אים געחלשט, דער אַפעטיט זינער איז גע- ווען זייער גרויס נאָך אַזאָ געשמאַקן גאַנג, ער וואָלט געקענט אויפעסן אַ וועלט, און דאָ האָט בני אים, מעשה שטן, זיך נישט געפונען אַפילו אַ ברעקל ברויט ווי אַ כזית. ער האָט געוואַרפן מיט די אויגן אַהין און אַהער, אויסגעקנאַקט די פינגער, געגענעצט, זיך געקראַצט, פאַ- סמאַקעוועט, געמאַכט אַלץ טאַ, טאַ, געגלעט, געצויגן די פאות, דאָס בערדל, נאָך אַ מאָל אַ קראַץ און נאָך אַ מאָל טאַ, ביז ער האָט זיך

(אויבן, רעכטס) דאן קיכאט, סערוואנטעסעס העלד, פארגעשטעלט פון
יידישן קינסטלער ארטור שיק. — (אונטן) בנימין און הינטער אים
סענדערל, געצייכנט פון ק. גלעב

מיישב געווען און ארויסדערטאפט פונעם קלומעקל עפעס א פערטל-
דיקן ספר ווי א מחזורל, אין וועלכן ער האט אריינגעקוקט און אונ-
טערגעברומט אן אקדמות-ניגונדל.

—סענדערל! — האט בנימין אין דער מיט מפסיק געווען —
דו ווייסט, וואס איך זאג דא איצט אזוינס? דו ווייסט, פאר וואס איך
זאג עס איצט מיט דעם ניגונדל?

— דו מוזסט אוודאי הונגעריק זיין, — האט סענדערל געענט-
פערט בתמימות.

— גראם-שטראם, — האט בנימין זיך אנגערופן, — און אז
איך בין הונגעריק, מילא?

— מילא, מילא, דעריבער זינגסט דו, — האט סענדערל גע-
ענטפערט. — ס'איז דאך דא א בפירוש ווערטל: קאלי זשיד ספיוואיע,
קאלי ווין גאלאדני.⁴ דו, בנימין, מעגסט דיר זינגען, זינג דיר, זינג,
און איך וועל מיר דערווייל עפעס אנדערש טאן.

אין דעם, ווי סענדערל האט גערעדט, האט ער טאקע אריינ-
געשטעקט די האנט זינען צו זיך אין פעקל און ארויסבאקומען פון
דארט א טארבע.

— עט, דו ווייסט נישט, דו פארשטייסט נישט, אקעגן וואס איך
טו עס, — האט בנימין געזאגט. — סענדערל, נארעלע, איך וועל
דיר מפורש זיין דעם טעם דערפון.

נאר סענדערל אבער האט דערווייל זיך זינס געטאן און פא-
מעלעך-פאמעלעך אויפגעבונדן די טארבע. אז בנימין האט א קוק
געטאן, איז אים ליכטיק געווארן אין אלע רמ"ח אברים. אין טארבע
איז געלעגן פון כל טוב: ברויט, שטיקלעך קוילעטש, וואס איז אי-
בערגעבליבן פון שבת, אוגערקעס, רעטעכלעך, ציבעלעס און קנאבל!
סענדערל האט אין זינען געהאט אלצדינג אנצוגרייטן ווי א באלע-
באסטע און ער איז ביי בנימינען דערפאר געהויכט, געקרוינט גע-
ווארן נאך א סך מער ווי פריער. בנימין האט אין הארץ זיך שטארק

⁴ ווען זינגט דער ייד? ווען ער איז הונגעריק.

געפרייט, וואָס השם יתברך האָט אים באַשערט אַזאַ טייערן חבר אויף דער נסיעה. סענדערלעך האָט מיר גאָט צוגעשיקט, אַזוי האָט ער געטראַכט, ווי די קינדער ישראל מן אין דער מדבר. נאָך דעם, אַז זיי האָבן אונטערגעלענט זייער האַרץ, האָט סענ-דערל אַנגעוויקלט דאָס ביסל שפּינז, וואָס איז איבערגעבליבן, צוריק אין טאַרבעלע, מיט די ווערטער:

— דאָס ביסל שפּינז וועט אונדז צו נוץ קומען נאָך אויף אַ מאָל און דאָס טאַרבעלע אויף טויזנט מאָל, אויף אונדזער גאַנצן לעבן. דערמיט וועלן מיר, אַם-ירצה-השם, איבער די הַנזער אַרומגיין, נישקשה, גאָט ברוך-הוא וועט אונדז העלפּן!

דאָס ווונדערלעכע טישטעכל, אין די מעשה-ביכלעך, וואָס מען זאָגט: טישטעכל, טישטעכל, גיב מיר עסן! גיב מיר דאָס, גיב מיר יענע! און דאָס טישטעכל גיט — אַט-דאָס דאָזיקע חידושים-ווונדער-לעכע טישטעכל איז ביי אונדז, יידן, די טאַרבע, פיל נפשות, זייער פיל, שפּינז זיך חידושלעך-גרינג זייער גאַנץ לעבן נאָר פון דער טאַרבע און לאָזן זי איבער בירושה קינדס-קינדער. די טאַרבע איז אין תוך אַרײַן אַלץ איינע, נאָר ביי פאַרשיידענע קלאַסן מענטשן באַקומט זי אַן אַנדער מין פאַרמע און אַן אַנדער מין נאָמען. בײַם פּראָסטן עולם איז זי פשוט אַ טאַרבע, אַ פּראָסטע ליניוונטענע טאַרבע; בײַם געהויבענעם עולם אַבער נעמט זי אַן אַלערליי מיני געשטאַלטן, ווי אַ שטייגער; אַ קעסטעלע, אַ קאַראַבקעלע, אַ כלי-קודש, אַ חברה-לע, אַ פּושקעלע, אַ קהלש בניטעלע, אַ גמילת-חסד-באַנקעלע, אַ מחבריש פּלוידערזעקעלע וכדומה; די אַלע זײַנען באמת טאַקע נאָר טאַרבעס, טאַרבעס, עכטע יידישע טאַרבעס!...

— סענדערל! — האָט בנימין זיך אַנגערופן, געשטאַרקט פון סענדערלס ווערטער — מיר ביידע זײַנען אַ זיווג מן השמים, מיר ביידע זײַנען ווי אַ גוף מיט דער נשמה, ווען דו זאָרגסט אין גשמיות מכוח עסן און טרינקען אויף אונדזער נסיעה, אַקעגן-זשע זאָרג איך אין רוחניות-זאָכן. נאָך אַ מאָל פּרעג איך דײַך, סענדערל, דו ווייסט, פאַר וואָס איך זאָג אַקדמות? איך האָב דערמיט אַ גרויסן כיוון, איך

זאָרג מיך איצט, אַז השם־יתברך וועט אונדז בשלום ברענגען אַהין, צו די בני־משה, זאָלן מיר קענען אַ מויל עפענען און מיט זיי זיך אויסטענהן. זיי ריידן עפעס האַלב־תרגום, צום מייסטן ריידן זיי דאָרט אַקדמות־לשון. אלדד הדני, וואָס איז פון יענעם ווינקל צו אונדז געקומען, ער האָט דאָך, לויט ווי מײַנונג, דאָס דעם אַקדמות געמאַכט. ושריות שותא, סענדערל, איז דער טייטש איך הייב־אָן צו שפרעכן. געדענק־זשע, סענדערל! דאָ, אין חוץ לאַרץ, קען מען זיך באַגיין מיט אונדזער לשון, מיט דייטש, אָבער דאָרט, דאָרט מוזן זיי קיין דייטש אַודאי נישט קענען.

— איך פאַרלאָז מיך אין די זאַכן אינגאַנצן אויף דיר, — האָט סענדערל געזאָגט בהכנעה, — דו ביסט אַ געלערנטער מענטש און קוקסט־אַרײַן אין דײַנע ספרים, מסתמא ווייסט דו וואָס דו טוּסט, ווהיין דו גייסט, אַ סימן, איך האָב דיך אַפילו נישט איבערגעפרעגט, צי גייען מיר מיט דעם גלייכן וועג. דו גייסט, וואָס פאַר אַ דאגה האָב איך, גיי, איך גיי דיר נאָך ווי אַ קו נאָך אַ קעלבל.

בנימינען האָט משונה הנאה געטאָן סענדערלס גרויסער בטחון אויף זײַן חכמה. ער האָט בני זיך אין די אויגן אויסגעזען ווי אַ שיף־קאַפיטאַן, וואָס ער אַליין פירט די שיף אויפן ים. דאָס, פון דעסטוועגן, האָט אים נישט אַפגעהאַלטן זיך באַלד טאַקע צו באַטראַכטן, אַז ער ווייסט באמת נישט ווו ער געפינט זיך, מעגלעך אפשר בלאַנדזשעט ער און איז גאָר אַראָפּ פונעם וועג.

דערווייל, ווי ער האָט געטראַכט, האָט גאָט אַנגעטראָגן אַ פויער, וואָס ער איז געפאַרן פאַרבני אויף אַ פולן, אַנגעטאַסעוועטן וואָגן מיט היי.

— סענדערל, — האָט בנימין געזאָגט, — עס שאַדט כלל נישט אַ פרעג צו געבן דעם ערל מכות דעם וועג. גיי אויף טשיקאוועשטש, גיב אַ פרעג. דאָ, אין חוץ לאַרץ, וועסט דו בעסער פון מיר זיך קענען אויסטענהן מיט די פויערים אויף זייער גראַבן לשון. דײַן פלוניטע פלעגט דאָך עפטערס דיך מיטנעמען מיט זיך אויפן מאַרק.

סענדערל האָט זיך אויפגעהויבן פון זיין אָרט, צוגעגאַנגען מיט גרויס דרך־ארץ צום פויער און געזאָגט כהאי לישנא:
— דאָברי דיען! קאָזשי נאָ, טשעלאָוויטשע, קודי דאָראַגי⁵ אויף ארץ־ישראל?

— שטשאָ?!⁶ — האָט דער פויער פאָרווונדערט געמאַכט און אויסגעשטעלט אַ פאַר אויגן. — יאָקי סרול? ני באַטשיל יאָ סרוליאָ?⁷ — ני, ני! — האָט בנימין זיך נישט געקענט אַננהאַלטן און זיך אַרײַנגעמישט פונדערווייטן — עטאָ ווי סרול, אַ ווין להבדיל ארץ־ישראל קאָזאַטע ווין. סענדערל, זאָג אים נאָך אַ מאָל בפירוש אַרויס. ער האָט אַ פויערש קעפעלע, שאַרפער, שאַרפער, סענדערל!
— אויף ארררץ־ישראל קודי דאָראַגי?⁸ — האָט סענדערל נאָך אַ מאָל שאַרף איבערגעחזרט.

— אַ פיעס וואָס זשידקי זנאָיעט, שטשאָ ווי מאַראַטשעטע מעני גאַלאָווי! עטאָ דאָראַגי דאָ פיעווקי, אַ וויני עלעסלאָאַלי עלעסלאָאַל!⁹
— האָט דער פויער זיך נאָכגעקרימט, אַ שפּני געטאָן און אַוועקגעפאַרן ווייטער.

אונדזערע פאַרשוניען האָבן זיך געלאָזט ווייטער אין וועג. בנימין האָט געפילט אַ ווייטיק אין די ליטקעס, די פיס זינען אים געווען, לאַ עליכם, ווי אַפגעשניטן. דאָך האָט ער, נעבעך, זיך נישט וויסנדיק געמאַכט, זיך געמאַכט האַרץ, אַלץ אונטערגעגעבן קור־ראַזש, און מחמת אים איז, נישט פאַר קיין יידן געדאַכט, זייער שווער געווען צו גיין גלייך און געשווינד, האָט ער געמוזט אַלץ אונטער־שפרינגען, אַוודאי איז דאָס נישט געווען אַזאַ גאַנג ווי פריער. עס איז געווען געמוטשעט, נאָר פון דעסטוועגן האָט ער געטאָן זינס און איז געגאַנגען, וואַרעם די קשיא איז דאָך, וואָס האָט ער דען געקענט מאַכן? אַנידערלייגן זיך, שונאי־ציון, אויפן וועג? מילא, וואָס וואַלט

⁵ גוט מאַרגן! זאָג נאָר, מענטשל, וווּ איז דער וועג קיין ארץ־ישראל?
— ⁶ וואָס? — ⁷ וואָס פאַר אַ סרול? איך האָב נישט געזען סרולן. — ⁸ קיין ארץ־ישראל וווּ איז דער וועג? — ⁹ אַ הונט קען ביי אייך וויסן, יידעלעך, וואָס איר דרייט מיר דעם קאַפּ! דאָס איז דער וועג קיין פיעווקי און נישט קיין עלעסלאָאַלי עלעסלאָאַל!

דערפון דער תכלית געווען? היינט, ווי לייגט עס זיך א ייד אין מיטן וועג גלאט אנידער? ער וואלט נאָר מצער געווען סענדערלען, און די נסיעה וואלט, חלילה, אויפגעהאלטן געוואָרן. הכלל, זיי זענען געגאַנגען, געגאַנגען אזוי אַ גאַנצן טאָג, ביי גאָט האָט זיי בשלום געבראַכט קיין פּיעזוקי אויף נאַכטלעגער.

אַרענקומענדיק אין פּיעזוקער קרעטשמע, איז בנימינס ערשטע זאָך געווען, זיך אַ וואָרף צו טאָן, ווי גרויס ער איז, אין אַ ווינקעלע, אויסצירוען די פּיס און כאַפּן דעם אַטעם.

סענדערל איז ווי אַן אַלטע באַלעבאַסטע געגאַנגען צו באַשעפּן טיקן זיך אין דעם באַלעבאַטישקייט און שמועסן מכות וועטשערע.

דער אַרענדאַר האָט אַנגעקוקט סענדערלען פון קאַפּ ביי די פּיס און האָט פון זיין גאַנצן הילוך אַרויסגעזען, אַז דאָס איז עפעס נישט גלאַט אַזאַ פאַרשוין ווי אַנדערע, וואָס פאַרן געוויינטלעך דורך. ער האָט אים אַפּגעשטעקט אַ שלום עליכם, און אויף דער שאלה: מה שמכּם? פון וואָנען איז אַ ייד? האָט סענדערל געענטפּערט בתּמימות: ער הייסט סענדערל, ער איז אַ שטיקל אַרץ-ישראל-ייד, ער איז אַ משמש בני רב בנימין, וואָס ליגט איצט מיט זיין כבוד דאָ אין אַ ווינקל. דער אַרענדאַר האָט געמאַכט אַ פּרום פּנימל, זיך אַ ביסל פאַרטראַכט און געבעטן סענדערלען זיצן.

לאַמיר לאָזן די בתּ-מלכה, דאָס הייסט סענדערלען, שמועסן מיט דעם אַרענדאַר און זיך אומקערן צום בן-מלך, צו בנימינען, זען וואָס ער מאַכט און וואָס ער טוט.

אונדזער בנימין, אַז ער האָט זיך אַ וואָרף געטאָן אין ווינקל, איז געבליבן ליגן ווי אַ שטיין און נישט געוואָסט אויף וועלכן עולם ער איז. די אַדערן פון די פּיס זענען געווען שטאַרק אַנגעקוואַלן, דאָס בלוט האָט אין זיי זיך צעשפּילט, געזעצט און געטשיפעט, גלייך ווי מורעשקעס וואָלטן דאַרט הויפּנסווייז אַרומגעלאָפּן און געביסן, גע-שטאַכן, די שלייפּן האָבן געהאַקט, געקלאַפּט ווי האַמערס. אין די אויערן האָט פאַרדומפּן גערוישט און דאָס רוישן פּלעגט זיך אַלץ אויסלאָזן צום סוף מיט אַ הילכיקן לאַנגן קלונג, ווי אַ תקיעה-גדולה.

אָדער מיט אַ שאַרפן שום¹⁰, ווי בשעת מען לאָזט ראַקעטן. בײַ אײט־
 לעכן אַרויספֿליענדיקן ראַקעט פֿונעם קאַפּ האָט מיטאַמאַל אים אַ
 בלישטשע געגעבן אין די אויגן טויזנטערליי פֿייערווערק: געלע, גרי־
 נע, בלויע, העלע, רויטע, פֿאַמסענע, נאָך אי נאָך קאַלירן אָן אַן
 עק, אָן אַ סוף. אין אַ מינוט אַרום ווערן די פֿייערווערק אויסגעלאָשן,
 חושך־פֿינצטער ווערט אים אין די אויגן און אין די אויערן רוישט
 ווידער ווי אין אַ מיל.

ליגנדיק פֿאַרטראָגן אַזוי אַ היפשע צײַט, הערט בנימין אַ קול
 פֿון גלעקלעך קלינגען אין דרויסן פֿונדערווייטן, מיט אײטלעכער מי־
 נוט קומט דער קול צו אַלץ נעענטער, נעענטער, ווערט אַלץ העלער
 אי שטאַרקער און פֿלוצים גיט אַ סקריפּ ווי אַ וואָגן, אָפּשטעלנדיק
 זיך נעבן טויער. עס לאָזן זיך הערן ביזן הימל אַרײַן מיני קולות,
 גלייך ווי אַ גאַנץ שטעטל האָט דאָרט זיך פֿאַרקליבן אויף אַ וויכטי־
 קער אסיפה, בײַ־קוללעך, פֿיסטלעך, געמבעס, הייזעריק, כאַרכלענ־
 דיק אי צוגעלייגטע שטימען, נישט צו וויסן וואָס און צו וואָס. קעץ
 וואָס פֿאַרזאַמלען זיך אין זייער צײַט אויף די דעכער, ווייס מען, אַז
 דאָס זײַנען קעץ און צוליב וואָס זיי האָבן זיך פֿאַרזאַמלט, און וואָס
 זיי מיינען מיט זייער מיאַקען, כאַטש דו קענסט נישט קיין קאַצן־
 לשון. אָבער דאָ, איז שווער צו זאָגן, וואָס שרייט מען און וואָס וויל
 מען, ווײַל דרינען איז אויסגעמישט אי געלעכטער, אי אַ געקרעכ־
 צערני, געזיפּצערני, אי אַ שושקערני, אי אַ קוויטשערני, אי אַ טאַן
 פֿון אַ שייגעץ, אי דאָס זיסע חניפה־קולכל, אי אַ הוסטערני, אי אַ
 נאָזשניצערני, אַ געקלאַפּעריי און אַ געפֿאַטשערני. הײַנט, גיי פֿאַר־
 שטיי וואָס דאָס אַלצדינג אינאיינעם איז, וואָס דאָס באַטייט! באַלד
 דערויף עפנט זיך די טיר און אַ כאַפּטע מענטשן שיטן זיך אַרײַן
 אין שטוב מיט אימפעט.

בנימין רוקט זיך ווייטער, ווייטער אין ווינקל און גורעט זיך
 שטאַרק אײַן.

¹⁰ רויש.

דערווייל ווערט אין שטוב זייער ליכטיק פון א סך ליכט, וואס ברענען אין שבתדיקע מעשענע ליכטער; א טייל זינען פארשטאפט מיט שנייצן און די ליכט שטייען אויף זיי צוגעשמאלצן, נאָר אויף משקולת, א טייל זינען מיט צו-גרויסע, ברייטע, נישט קיין טיפע לעכער און די ליכט שטייען אין זיי קרום אין דער זיט און פאָר-שטעקט פון אונטן מיט א קויל.

בנים עק פון א לאַנגן דעמבענעם טיש זיצט אַ חברה קלעזמער און סטראַיען, שטעלן-אָן זייערע כלים. דער פידלער פאָרעט זיך מיט דער פידל, קיצלט זי מיט פינגער אין איטלעכע סטרונע רופט זיך אַפּ זים, זים, זים אויף איר קול, גלפּך ווי זיי ריידן: נישקשה, מעגסט אונדז קיצלען, פון אונדזערטוועגן זינען מיר פאָרטיק, אַבי פון דיין סמיטשיק זאָל נאָר קיין מניעה נישט זיין. ער כאַפט זיך צום סמיטשיק, גלעט אים און האַלט אים גרייט צום שפּילן. דער פלייטער שמועסט-איבער שטיל מיט דער פלייט, זי פּניפט אים שטי-לערהייט אָן, און דער צימבלער לויפט זיך דורך איבער דעם צימבל און קלאַפט זיך פאַמעלעך מיט די העמערלעך. נאָר דער בלינדער פויקער זיצט אָנגערוקט מיט דער קוטשמע איבער די אויגן און כאַפט אַ דרעמל.

נעבן די קלעזמער שטייט אויף אַ בענקל עפעס אַ מין פאַרשוין, וואָס קוים רעדט ער אויס אַ וואָרט, שטיקט מען זיך פאַר געלעכטער. אַפילו קינדער, וואָס שטייען אָנגעשטאַפט און קוקן-אַרזין פון די פענצטער, לאַכן משונה און קרימען זיך נאָך. דער פאַרשוין גיט דערנאָך אַ געשריי: הררי! לכבוד די מחותנים ולכבוד דעם בעל-הבית ולכבוד כל המסובים בכאן, שפּילט-אַפּ אַ לעבעדיקס, אַ פּריילעכס! און די קלעזמערס צעלאָזן זיך באַלד אויף די כלים, פּריילעך, לעבע-דיק, וויבער מיט מאַנסבילן נעמען זיך צונויף און טאַנצן אַ ראָד האַץ-האַץ.

אַלצדינג האָט זיך באַוועגט, אַפילו וואַנצן אי טאַראַקאָנעס זינען אַרויס פון די שפּאַלטן און זיך צעקראַכן איבער די ווענט.

טאַנצנדיק פאַלט איינער אַרויף אויף בנימינען אין ווינקל. דער טענצער קוקט אים אין פנים אַרײַן און לאָזט אַרויס אַ געשרײַ.

— אַ בנימין! איך האָב אים דערטאַפּט, כּלעבן, די כשרע מציאה! ער איז דאָ, ער איז דאָ!

אויף דעם געשרײַ לויפן צו נאָך מענטשן. בנימין דערקענט צווישן זיי טונעיאַדעווקער פּינע בריות און דעם דאַרטיקן רבל. איין קול, איין געשרײַ:

— בנימין, קום טאַנצן! בנימין, קום טאַנצן!

— איך קען, אַסור, נישט. — בעט זיך בנימין רחמים. — איך קען זיך נישט רירן פונעם אַרט.

— נישקשה, נישקשה! — ענטפערט מען אים — קום, זאָגט מען דיר, דו וועסט קענען. וואָס האָט מען דאָ צו קענען? אַדם אַ מענטש, קאַטשקע רוק זיך! ריר זיך, בהמה, מיר וועלן, נישקשה, דערציילן.

— זעלדען! — גיט בנימין אַ געשרײַ אין איין אַטעם — איך בעט אַנך, דערציילט נישט זעלדען!

— ריר זיך זשע, בהמה! — שרייט מען אים — ריר זיך, בהמה, שטעל זיך שוין אויף די פיס.

— דערבאַרעמט זיך, יידישע קינדער! — בעט זיך בנימין — איך קען, כּלעבן, זיך איצט נישט רירן. איך האָב אַ טעם, פאַר וואָס איך קען נישט. ס'איז אַ סוד, וואָס איך וועל אים מגלה זײַן דעם רב. און ווי ער כאַפּט אַרום דעם רב פעסט מיט ביידע הענט אַנזי צורוימען אים אין אויער אַ סוד, פילט ער פּלוצים אַ שרעקלעכן זעץ אין דער זינט, אַזש ס'איז אים פאַרגאַנגען אין דער נאַז ווי פון כריין. ער גיט זיך פאַר ווייטיק אַ וואָרף, ריבט די אויגן און זעט, אין שטוב איז גאַר טונקל, די לבנה שײַנט אַרײַן פון די פענצטער, ער ליגט נעבן אַ קעלבל און האַלט עס אַרומגענומען שטעף מיט ביידע הענט.

וואָס טוט זיך דאָ אַזוינס? פון וואָנען נעמט זיך דאָ פּלוצים אַ קעלבל? האָט זיך דען בנימין געקעלבת? נאָר ווי שיקט זיך עס? אַנגענומען די סברא, בנימין איז אַ בהמה, צען מאָל, הונדערט מאָל

א בהמה. נאָר ער איז דאָך אַבער אַ צווייפּיסיקע בהמה, און וווּ איז דאָס געהערט אי געזען געוואָרן, אַז אַ צווייפּיסיקע בהמה זאָל האָבן אַ קעלבל? אמת, ביי אונדז זינען דאָ אַ סך קעלבלעך און דאָס רוב דווקא אין ליטישע היזער, אַבער דאָס זינען דאָך פאַרט נישט מער ווי קעלבלעך אין אַ מענטשנס געשטאַלט. זיי זינען נאָך דאָס רוב גראָד זייער שיין, מיט אַ שיין פנימל און מיט חן-גריבעלעך, אַבער דאָס קעלבל, וואָס בנימין האַלדזט דאָ און נעמט עס שטאַרק אַרום, איז דאָך טאַקע פשוט אַן אמת קעלבל. היינט, פון וואַנען, איז די קשיא, האָט עס זיך אַהער גענומען? אַ חידוש נפלא. נישט אַנדערש, עס איז פונעם הימל אַראָפּגעפאַלן!...

ניין, רבותי! גלייבט נישט אין הימלשע קעלבלעך. צווישן אַלע אונדזערע קעלבער איז אַפילו נישט אי אין קעלבל פונעם הימל אַראָפּגעשיקט געוואָרן. עס איז גאָר נישט אַזאָ חידוש נפלא, ווי איר מיינט. איר האָט זיך אויף דעם קעלבל גאָר נישט אַזוי צו ווונדערן און פון אים אַזאָ פירוש צו מאַכן. פראַסטע איז מאַסטע, גאָר אַן קונצן, די מעשה דערפון איז אַזוי געשען.

אַ בנימין איז נישט טויט, נישט לעבעדיק אַנידערגעפאַלן אין ווינקל, האָט ער פאַר גרויס מידקייט נישט באַמערקט, אַז דאָרט ליגט אַ קעלבל. בשעת אים האָבן זיך צעשפילט די געבליטן, איז ער אַנטר שלאָפן געוואָרן און אים האָט זיך פאַרגעשטעלט אין חלום די גאַנצע חתונה מיט די מחותנים און מיט די קלעזמערס. ער איז געווען שרעקלעך אומרויק, זיך אַלץ גערוקט, גערוקט אין ווינקל, און בשעת ער האָט אין חלום אַרומגענומען דעם טונעיאַדעווקער רבל האָט ער גאָר אַרומגענומען פעסט דעם פיעווקער אַרענדאַרס קעלבל און אים אַינגערוימט אין אויער דעם סוד פון זיין נסיעה. דאָס קעלבל אַבער האָט עס נישט גורס געווען, נישט געוואַלט לנדן, מען זאָל עס אַזוי האַלדזן אי שטיקן. עס האָט אויסגעשטרעקט דאָס פיסל, אַנגערירט בנימינען אין דער דרך און בנימין האָט זיך אויפגעכאַפט.

אַ בנימין האָט זיך אויפגעכאַפט, האָט ער נאָך אַלץ געהאַלטן אַרומגענומען דאָס קעלבל מיט ביידע הענט זייער פאַרדולט און צע-

מישט. ערשט אין אַ רגע שפעטער האָט ער פון זיך אַ שטופ געטאָן דאָס קעלבל, זיך אויפגעהויבן דערשראָקן און זיך געלאָזט גיין גע-שווינד. דאָס קעלבל פון זיין זינט, וויבאלד עס איז לויז געוואָרן פון פרעמדע הענט, איז אויך אויפגעשטאַנען געשווינד און זיך געלאָזט מאַכן אַ פליטה, איז לויפנדיק אַרויף ראַפּטאַם אויף בנימינען און ביידע זינען געפאלן איבער אַ גרויסן צעבער וואַסער, טראַך, מיט אַ שרעקלעכן קלאַפּ!

שטאַרק דערשראָקן פון אַזאַ טראַך, איז סענדערל און דער אַרענדאַר מיט אַ ליכטל אין האַנט אַרויסגעלאָפּן פונעם אַנדערן חדר אין שטוב אַרײַן, און זינען געבליבן פאַרווונדערט!

ווען אַ לידל-מאַכער זאָל געווען דענסטמאַל זיי ביידן אַנקוקן, וואָלט ער אַזוי געמאַכט: „ליבהאַרצעדיקע און זיסע, אי אין ווינקל, אי אין דער לוזשע, זינען זיי נישט צעשיידט געוואָרן!“

נאָר דער אַרענדאַר און סענדערל זינען געווען פראַסטע בשר ודם, נישט קיין לידל-מאַכערס, און האָבן די ליבהאַרצעדיקע אי זיסע באַלד צעשיידט. דאָס קעלבל האָט מען אָפּגעשיקט צו דער מוטער מיט שטעכווערטלעך פאַר זיין שלעכטער אויפפירונג און בנימינען האָט מען פון דער טבילה אַרײַנגעפירט אין אַ באַזונדערן אַלקער און געלייגט אויף עטלעכע קוליקלעך שטרוי מיט אַ קישן צוקאַפּן.

דאָס זעקסטע קאַפיטל

בנימין כאַפּט אַ פּאַטש

בנימיןס אברים זינען אַ ביסל אָפּגעגאַנגען אין דער ליל-טבילה, נאָך דעם אָפּשווענקען זיך מיט אַ גאַנצן צעבער קאַלטע וואַסער, און אויפשטייענדיק אין דער פרי האָט ער זיך געפילט פרישער אי געזינטער. ער האָט באַשנפּערלעך אַרויסגעזען אַ פינגער פון ווּנ- דער אין דער נעכטיקער מעשה מיטן קעלבל, וואָס דורך אים גראַד איז געקומען די רפואה צו זינען ווייטיקן. ער האָט באַווּיזן סענדער- לען דערמיט, ווי אומגערעכט דער זינדיקער מענטש איז, וואָס באַ- קלאַגט זיך בשעת עפעס אָן אומגליק און פאַרשטייט נישט, אַז דאָס אומגליק, קען זיין, פירט גאָר צום גליק און פון דער רעה קומט אַרויס אַ טובה; ווי דער אייבערשטער מאַכט פאַר אַ שליח אַלע זינע באַשעפענישן, אַפילו אַ בהמה; ווי אַ דאָקטער קען אַ מאַל גאָר זיין אַ קעלבל; ווי אַ מיק אַפילו קען אַ מאַל פיקן אין קאַפּ, שטאַרק דאָ- קוטשען און שטיין אין דער גרגרת. פאַר אַ ראייה דערצו דינט די מיק מיט טיטוס-הרשע אין די אַלטע, אַלטע ציטן. דאָס נעכטיקע באַגעגעניש איז אים איצט געווען אַ גוטער סימן, אַז די נסיעה זינען איז אין אַ גוטער, מזלדיקער שעה, און ער וועט, אַם-ירצה-השם, מצליח זיין צו דערגרייכן וואָס ער ווינטשט.

— אַ וואַסערטרעגער, וואָס גייט-איבער מיט פולן, איז פון אייביק-אָן אַ גוטער סימן, אַ פשיטא שוין אַ גרויסער, אַ פולער צע- בער, — האָט סענדערל זיך אָנגערופן און צוגעבאַסעוועט מיט די רייד.

נאָר מחמת דעם ווייטיק, וואָס בנימין האָט נאָך געפילט אין

די פיס, און מחמת די קוליקלעך שטרוי, וואָס דערויף איז אים ווייך געווען צו ליגן, איז בנימין פאַרבליבן דעם גאַנצן טאָג אין פיעווקע. ער איז געגליכן געווען צו אַ שיף אין ים, וואָס האָט זיך געזעצט אויף אַ זאַמד און קיין גוטער ווינט איז נישטאָ אַראָפּצוטרייבן פון דאָרט.

אויף מאַרגן גאַנץ פרי האָט בנימין זיך אויפגעהויבן פון זײַן געלעגער און זיך געלאָזט ווייטער אין וועג אַרײַן.

אַ היפשע צײַט איז בנימין געגאַנגען עפעס ווי מרה־שחורהדיק. שטיל־פאַרטראַכט, נישט צו ריידן קיין וואָרט. דערנאָך האָט ער אַ פאַטש געגעבן זיך אין שטערן און געבליבן שטיין שטאַרק באַטריבט. ערשט אין אַ פאַר מינוט שפעטער האָט ער געעפנט אַ מויל און אַרויסגעלאָזט מיט אַ קרעכץ די ווערטער:

— אַך, סענדערל, איך האָב פאַרגעסן!

— וווּ פאַרגעסן? וואָס פאַרגעסן? — האָט סענדערל זיך אָנגע־

רופן און זיך אַ כאַפּ געטאַן צו דער טאַרבע.

— אין דער היים, סענדערל, אין דער היים האָב איך פאַרגעסן!

— אַי, בנימין, וואָס פאַלט דיר אַיין? — האָט סענדערל גע־

מאַכט — מיר האָבן, דאַכט זיך, מיטגענומען אַלצדינג, וואָס נייטיק איז מענטשן אין וועג אַרײַן; אַ טאַרבע, נישט צו פאַרזינדיקן, איז דאָ;

טלית־און־תפילין מיט סידורים איז אויך דאָ; שבתדיקע קאַפּאַטעס — אויך דאָ; דאַכט זיך, אַלצדינג, ברוך השם, איז דאָ, אַלצדינג האָבן

מיר פאַרנומען, וואָס גייט אונדז דען אָפּ? און וואָס האָבן מיר אַזוינס געקענט פאַרגעסן?

— די זאַך וואָס איך האָב פאַרגעסן, סענדערל, איז זייער וויכ־

טיק, נייטיק אין לעבן אַרײַן. הלוואי אַלצדינג זאָל אַפּלויפן בשלום. נאָר באַם, חלילה, לא יעלה ולא יבוא, גאָט זאָל שומר ומציל זײַן,

אויפן וועג וועט עפעס, מעשה שטן, געשען, דענסטמאַל וועלן מיר ערשט דערפילן דעם גרויסן ווערט פון דער טייערער זאַך, וואָס

איך האָב פאַרגעסן. אַרויסגייענדיק פון דער היים האָב איך אין אַנלעניש פאַרגעסן צו זאָגן אַ שפרוך, וואָס שטייט געשריבן אין אַ

ספר, אַרויסגענומען פון אַ גאַנץ־אַלטן כתב־יד. דער שפרוך מוז גע-
זאָגט ווערן פאַר אַ נסיעה, אַרויסגייענדיק פון דער היים, בײַ דער
ראַגאַטקע¹, און מען איז ערב, אַז ער איז אַ זיכערע שמירה אין וועג
פאַר כל אַ מיני סכנות און שלעכטע באַגעגענישן, — אַט וואָס איך
האַב פאַרגעסן!

— אפשר איז דיין גוטער ווילן זיך אומקערן אַהיים? — האָט
סענדערל געזאָגט בתמימות.

— דו ביסט משוגע צי חסר דעה! — האָט בנימין אַ געשריי
געטאָן און דאָס גאַנצע בלוט איז אים אין פנים אַריין — סטייטש,
וואָס הייסט, זיך אומקערן אַהיים? נאָך אַזוי פיל מי און אַנגיין זיך
אַזאָ וועג פלוצים אומקערן זיך! סטייטש, און די וועלט! וואָס וועט
זאָגן די וועלט?

— וואָס הערן מיר, בנימין, די וועלט? — האָט סענדערל זיך
אַנגערופן — די וועלט האָט דען דיד געבעטן מאַכן אַזאָ נסיעה? האָט
זי דען מיט דיר אַ קאַנטראַקט געמאַכט און דיר אויף הוצאות געגעבן,
דו זאָלסט גיין וואַנדרעווען?

— גאַנץ שכלדיק! — האָט בנימין נאַכגעקרימט — און אַלעק-
סאַנדער מוקדון, אים האָט דען די וועלט געבעטן, ער זאָל גיין קיין
הינדיאַ און מלחמה האַלטן דאָרט? און די אַלע וואַנדרערערס בײַ אונדז,
יידן, האָט דען די וועלט געבעטן אַרומצוואַנדרעווען פון שטאָט צו
שטאָט?

— ווייס איך? — האָט סענדערל געמאַכט מיט אַ שמייכעלע —
פון מײַנעטוועגן האָבן זיי אַלע געמעגט, כ׳לעבן, זיצן אין דער היים,
עס וואַלט, דאָכט זיך, בעסער און גלייכער געווען פאַר אײַטלעכן, אַך,
נאַרעלע, נאַרעלע דו, אַלעקסאַנדערל מוקדון, דו האָסט אין דער היים
פון כל טוב, זיך, לעב דיר צופרידן און גלעט דיר דאָס בײַכל, צו

¹ וווּ עס ענדיקט זיך די שטאַט.

וואס טויג דיר נאך, נארעלע, הינדיען? סידי דאָמאָ דאָ ני ריפּאָיסאַ², איז דאָ אַן עולמס ווערטל, און דער עולם זאָגט: אַן עולמס ווערטל איז, להבדיל, אַ גמרא. מער חידוש איז אויף אונדזערע יידעלעך. זיי האָבן דאָך טאַקע יאָ געמאַגט האַלטן פון דער גמרא, זיצן אויף זייער אָרט און באַשעפטיקן זיך איטלעכער מיט זיין זאָך. צו וואָס טויג דאָס אַרומוואַנדערעווען, דאָס אַרומבלאַנקען זיך ווי אַ דולער הוהאַ-האַ, נישט צו וויסן אַליין פונעם געזונט, פונעם לעבן און נאָר אומזיסט-אומנישט ריכטן שטיוול? ווי איך בין אַ ייד, בנימין! איך זאָל אַזאַ פאַרשוין באַגעגענען, וואַלט איך אים גלייך אויפן אָרט אַנגעזאָגט דעם עולמס ווערטל, להבדיל, די גמרא מיין איך.

אַ היפשע צייט האָבן אונדזערע פאַרשוניגען זיך אוועקגעאַמפערט. סענדערל האָט געפרעגט קשיות און בנימין האָט אים אַלץ אויפגע-וויון, אַז ער איז אַ נאָר און האָט קיין פיצל ידיעה נישט אין אַזעל-כע זאַכן.

סענדערל איז דענסטמאַל געגליכן געווען צו אַ פערדל, וואָס תמיד דינט עס זיין האָר געטריי און פאַלגט אים אין פניער, אין וואָסער אַריין. פלוצים מאַכט זיך אַ מאַל, פאַלט אויף אים אַן פון דער העלער הויט עפעס אַ מאַנקאַליע, עס שפאַרט זיך אַבן, שטעלט זיך דיבאַם³ און וויל זיך נישט רירן פונעם אָרט, כאַטש טו זיך דאָ, שונאי-ציון, אַ מעשה אָן. און ווען בנימין האָט דענסטמאַל נישט געשמיסן דעם אַינגעשפאַרטן סענדערלען מיט אַ בייטש, דערפאַר האָט ער אים דורכגעבויקערט מיט זיין זיס צינגל און אים אַפגע-שאַטן מיט רייד, ביז סענדערל איז געוואָרן ווייך ווי אַ טייג, אַ גוט פערדל ווי פריער. ער האָט אויפגעשטעלט די אויערן, הערנדיק בנימינס רייד, וואָס האָבן געבראַכן דעם מוח, און לסוף האָט ער זיך אַנגערופן, ווי זיין שטייגער איז געוויינטלעך, מיט די ווערטער:

— אויב דו ווילסט דווקא אַזוי, זאָל זיין אַזוי, וואָס פאַר אַ דאגה

איך האָב?

² זיך אין דער היים און וואַלגער זיך נישט אַרום. — ³ אַ פערד אויף די הינטערשטע פיס.

אז בנימין איז פארטיק געוואָרן מיט סענדערלעך, האָבן זיי זיך ווּנטער געלאָזט אין וועג אַרצן און נאָכדעם, אַז זיי זענען זיך אָנגע-
גאַנגען אויף וועגן און זעטנוועגעלעך, זענען זיי, נישט טויט, נישט
לעבעדיק, אָנגעקומען קיין טעטעריווקע.

טעטעריווקע איז די ערשטע גרויסע שטאָט, וואָס אונדזערע
וואַנדערערס האָבן געזען אין זייער לעבן, דעריבער איז קיין ווּנדער
נישט, וואָס זיי האָבן געקוקט אויף די גלנצע אויסגעברוקירטע גאַסן,
אי אויף די גרויסע, הויכע מויערן און נישט געקאָנט זיך זאָט אָנקוקן.
כמעט אויף די שפיץ פינגער זענען זיי געגאַנגען אויף די טראַטואַרן
און געהויבן די פיס עפעס משונה, גלנץ ווי זיי וואַלטן זיך געהיט
צו-שטאַרק נישט צו באַרירן די גלאַטע שטיינער און נישט אָנמאַכן,
חלילה, קיין שאַדן, — פיס, וואָס האָבן נישט עפעס אַזאַ גוטע דאָליע
בני זייערע באַלעבאַטיים אין די קליינע שטעטלעך און וואָס מען מאַכט
דאָרט פאַר זיי נישט עפעס גרויסע צערעמאָניעס! קליינשטעטלדיקע
פיס, וואָס ווייסן, נעבעך, נישט פון קיין פאַדלאַגע צו זאָגן אין שטוב,
וואָס קריכן, נעבעך, ווי די חזירים אין בלאַטע, וואָס זייערע באַלע-
באַטיים שטעקן זיי גייענדיק טיף אַהינצו אַרצן און דראַלען מיט זיי.
פראַסטע-מאַסטע, נאָר אַן שום מלאכות, — אַזעלכע פיס מוזן באמת
מבולבל ווערן ווי די שיכורע, אַז זיי דערפילן פלוצים אונטער זיך
אַ ברוק פון שטיינער און מוזן פאַר גרויס כבוד טאַקע אַ ביסל אונ-
טערשפּרינגען און נישט ווייסן אַ צייט זיך ווּוהינצוּטאַן. פרישע,
ערשט-אָנגעקומענע, קליינשטעטלדיקע פיס וועט איר באַלד דער-
קענען אויף די אויסגעברוקירטע גאַסן אין די גרויסע שטעט.

אונדזערע טונעיאַדעווקער פאַרשוּיגען זענען געגאַנגען ווי מיט
אַ פאַרקלעמט האַרץ און בהכנעה אָפּגעטראַטן פאַר איטלעכן דעם
וועג, סענדערל פלעגט אין אַזאַ פאַל אָננעמען בנימינען פאַר דער
פאַלע און אים אַ שלעפּ טאַן אין דער זעט. אַ מאַל איז דורך דעם
סענדערלעך אויסגעקומען צו כאַפּן אַ שטיל טענצל מיט עמעצן, וואָס
איז געקומען אַקעגן. יענער איז זיך געגאַנגען גלנץ זען וועג און
האַט זיך אָנגעשלאָגן מיט סענדערלעך, וואָס מחמת דעם אָפּטרעטן

ר' בנימין, דער יידישער דאן קיכאט, און סטנדר די יידענע
פארגעשטעלט אויף א גרויסן ליוונט פון ארגענטינער צייכענער
און מאלער מישא שווארץ

האָט ער אים פונקט נאָר פאַרשטעלט דעם וועג. יענער כאַפט זיך רעכטס, אָבער אונדזער סענדערל האָט אים מקדים געווען און שטייט שוין גרייט, ביידע וואָרפן זיך לינקס און ווייטער רעכטס, ביז יענעם געראַט לוסף אויסצומינדן זיך. איינער, וואָס איז גראַד נישט אויפגע- לייגט געווען צו טאַנצן מיט סענדערלען, האָט אים פראַסט אָנגענו- מען און אַ וואָרף-געטאַן אין דער זיט, אַז די ציין זינען אים שיער נישט אַרויסגעפאַלן.

אַלצדינג איז פאַר אונדזערע פאַרשוניגען געווען נני. אַלצדינג, האָט זיך זיי אויסגעוויזן, טיט אויף זיי מיט די פינגער, די דראָזש- קעס שרייען, די פאַעטאַנען פילדערן, די טויערן שטייען האַפערדיק, קוקן שטאַלץ מיט זייערע גרויסע גלעזערנע טאַפּלעס און די מענטשן קרימען זיך, אַלצדינג שרייט זיי נאָך: תּרבות, תּרבות, קבצנימלעך! תּרבות, קליינשטעטלדיקע יידעלעך! תּרבות, תּרבות!...⁴

— הערסט דו, בנימין! — האָט סענדערל געזאָגט, נאָכדעם וואָס ער האָט פאַרריסן דעם קאַפּ און געקוקט אויף די מויערן מיט דרין-אַרץ, — איך מיין, בנימין, דאָס איז עפעס אַ סטאַמבול!
— גיי שוין, גיי, נאַרעלע, ווי קומט עס צו סטאַמבול? — האָט בנימין געמאַכט מיט אַזאַ מינע גלייך ווי ער איז אַ סטאַמבולער אַ געבירטיקער, — סטאַמבול, נאַרעלע, האָט ת"ק מאַל ת"ק גאַסן, איט- לעכע גאַס האָט ת"ק מאַל ת"ק פּופּצן-צוואַנציק-אַדער אַפּשר דרייסיק- גאַרנדיקע הַיזער און אין איטלעכס הויז וווינען ת"ק מאַל ת"ק מענטשן! דו מיינסט, אַז דו ביסט שוין פאַרטיק? ניין, וואָרט נאָר, וואָרט, נאַרעלע איינער, הינט זינען נאָך דאָ קליינע גאַסן, יורדי- קעס, קאַטשעניווקעס, מאַטשעניווקעס, פּיסקעס, יאַרן און פאַדוילן כּחול הים!

— אַני, אַני, אַני! — האָט סענדערל געמאַכט פאַר גרויס ווונדער — ס'איז דאָך עפעס גאַר אַ שרעק, כ'לעבן, אַזאַ גרויסע שטאַט! נאָר איך בעט דיך, בנימין, פון וואַנען קומען עס אַט-די אַלע גרויסע

⁴ דרין-אַרץ!

אויזן און דורך דעם איז פארענטפערט געוואָרן די גמרא פון די צען טעפ אַרעמקייט, וואָס זינען אַראָפּגעשיקט געוואָרן אויף דער וועלט, ווי אויך דער פסוק „כי מלא הארץ חמס“, די וועלט איז פול געוואָרן מיט רויב. נאָר איך וועל עס דיר אַ ביסל מסביר זיין על פי אונדזער תורה. חומש האָסט דו דאָך געלערנט, סענדערל! לויט ווי עס שטייט אין חומש, האָבן אונדזערע עלטערן גאָר תחילת, אין די פריערדיקע דורות, געווינט אין געצעלטן, נאָר בשעת דעם דור-הפלגה האָבן אלע מענטשן זיך פאַרקליבן אין איין אָרט, זיך גענומען מאַכן ציגל און אויסבויען אַ שטאָט מיט הויכע מויערן אין הימל. אין דער מיט אַרבעט טאַקע איז שוין אויף זיי אַנגעפאַלן אַ בייזע מהומה, אַ געטומל, איינער האָט נישט פאַרשטאַנען דעם אַנדערן און די גאַנצע פירונג דאָרט איז עפעס אויסגעקומען קאַפּויר. אַ נס, וואָס גאָט האָט זיי באַלד צעטריבן, האָבן מענטשן ווידער אַנגעהויבן צו לעבן, אַטעמען פרייער און די וועלט איז ווייטער אויפגעריכט געוואָרן. נאָר דער חטא פונעם דור-הפלגה האָט נאָך אין גאַנצן נישט אויפֿ-געהערט. פון יענער צייט אָן ציט זיך נאָך אַלץ, בענוותיניו הרבים, די תאוה בני מענטשן צו שטיקן און צונויפשטיקן זיך, אויסצומויערן זיך הויך, צו מאַכן זיך אַ שם און פליען אין הימל. „וואָס האָסט דו אין מיר זיך אַנגעטשעפעט ווי אַ זלודניע? — זאָגט אברהם צו לוטן — למאי זאָלן דינע מענטשן זיך קריגן מיט מנינע איבער אַ שפּאַן ערד? די גאַנצע וועלט שטייט דאָך פאַר דיר פריי, גיי דיר וווּהין דו ווילסט און לאַז מיר געמאַך!“

נאָר איידער נאָך בנימין האָט געענדיקט דעם שמועס האָט זיך געלאָזט הערן אַ שטאַרקער געשריי פון אַ פאַרטשיק⁵, וואָס איז אונט־דזערע פאַרשויןען אַנגעפאַרן פון הינטן און האָט זיי שיער נישט מזיק געווען מיט דעם דישעל.

אונדזערע פאַרשויןען, בעבעך, האָבן געהויבן פיס און געלאָפּן פאַר שרעק ווי די פאַרסטע מנין, דער צהין אין דער אַהער.

⁵ אַ פּורמאַן פּון אַ וואָגן מיט צוויי פּערד.

לויפנדיק האָט סענדערל זיך אַ זעץ געטאָן אין אַ סטויפֿ⁶ און זיך אויסגעצויגן, נעבעך, ווי גרויס ער איז, אויף דער ערד. בנימין האָט אין אַנלעניש זיך אָנגעשלאָגן אין אַ קויש מיט אייער, וואָס אַ קורעלאַפּניטשקע⁷ האָט געטראָגן. די אייער האָבן זיך צעבראַכן און אויף אים האָט זיך געעפּנט אַ גיהנום, אַ פּיסק, אַ פּניער, אַ געשריי. יענע פּון די צעבראַכענע אייער, נעבעך, האָט אים אָפּגע־שאַטן מיט טויטע קללות, זי האָט אים געוואַלט אָפּשטעקן אָדער זי האָט אים שוין טאַקע אָפּגעשטעקט אַ פאַטש און שטאַרק חשק געהאַט איינצופלאַנטערן זיך אין זיינע האַר, — קורץ, בנימין האָט גענוג געלייזט ביז ער איז קוים מיט צרות לעבעדיק אַרויס פּון אירע הענט און געמאַכט אַ פּליטה אין אַ הינטערגעסל, וואָס אַהינצו איז אויך סענדערל באַלד צוגעקומען.

— אַט האָסט דו דיר אַ גרויסע שטאַט! — האָט סענדערל גע־זאָגט און אָפּגעווישט מיט דער פּאַלע דעם שווייס פּון זיין פנים — דאָ גיי נישט, דאָ שטיי נישט, דאָ רוי נישט, ווייסט זיי אַלע דער שוואַרץ יאָר!

— דאָס ציט זיך נאָך אַלץ פּונעם דור־הפּלגה, — האָט גע־ענטפּערט בנימין, וואָס האָט געסאַפּעט ווי אַ גאַנדו. — דאָס אַלצדינג, וואָס דו זעסט דאָ, איז אַלץ דור־הפּלגה, מיט זיין בייזער מהומה, מיט זיין געטומל, גנבה, גולה און רציחה!

— אַי, אין דער ערד אַרנן מיטן קאַפּ! — האָט סענדערל אַ מאַך געטאָן — קום, בנימין, לאַמיר זיך אויסרוען! דו זעסט עפעס שרעקלעך אויס, עס פּניערט דיר עפעס אַ באַק, אַ רוח אין דער חצופהס טאַטן אַרנן! וויש נאָר אָפּ, זיי מוחל, דעם פנים, די חצופה האָט, אַ פנים, בשעת מעשה דיך אויסגעשמירט מיט געלכן פּון אייער!

⁶ דראַנג. — ⁷ אייער־הענדלערקע.

דאָס זיבעטע קאַפיטל

זוי צוליב בנימינען ווערט אָן איבערקערעניש אין דער פּאָליטיקע

אין איינעם פון די טעטעריווקער קלינזלעך האָט שטאַרק געקאַכט פון דער דענסטמאַליקער קרימער מלחמה. דער אונטעראויוון איז צעפאַלן אויף פאַרשיידענע כיתות. איטלעכע כיתה מיט איר פרעזי-דענט און מיט איר גאַנג אין דער פּאָליטיקע.

חנקל בעל-מוח און זיין קאַמפּאַניע איז זייער באַשעפטיקט גע-ווען מיט דער מומע וויטען¹. פלעגט זי צעלייגן אויף טעלערלעך און באַווייזן די הסברות אי די שפיצלעך, וואָס אין איר שטעקט. חנקל איז געווען אַמאַל אַ שטיקל זייגערמאַכער. ער האָט געהאַט אַ גרינגע האַנט צו מצה-רעדלעך, קיינער האָט נישט געקענט אַזוי ווי ער אַ סוכה מאַכן, דאָס לאַקשנברעט, די לאַפעטע, די מילכעדיקע באַנק, דאָס טשאַלנט-ברעטל און די צעבראַכענע שטינג פון עופות זינען אין קיינעמס סוכה נישט געווען אַזוי גוט צוגעפאַסט ווי אין זינער. דעריבער, ווען עס פלעגט נאָר אויסקומען עפעס אַ רייד אין מאַשינען-זאַכן, פלעגט דער עולם האַבן פאַר אים אַפּשני און זאַגן:

— דאָס געהער זיך אָן מיט חנקלען, חנקל וויסט.

חנקל פלעגט אַלץ דערציילן ווונדערלעכע זאַכן פון משונה-ווילדע ענגלישע מאַשינעס, אַז די האַר פלעגן זיך שטעלן פשוט קאָ-פּויר הערנדיק, און אַז איינער האָט אים אַ מאַל מפּסיק געווען די

¹ אַזוי האַבן ייִדן, ריינדניק היימישלעך, אַנגערופן די ענגלישע קעניגן וויקטאָריאַ, וואָס אין דער צייט פון איר הערשאַפט איז פאַרגעקומען די קרימער מלחמה צווישן רוסלאַנד און טערקיי-ענגלאַנד-פּראַנקרייך (1854-1856).

רייד מיט עפעס אַ קשיא און אים געפרעגט דעם שכל דערפון, פלעגט חנקהל דערקלערן דאָס אין גאַנצן, קורץ און פראַסט, מיט עפעס אַזאַ מין שפּרינוזשינקעלע, און דערבני מאַכן אַזאַ מינע מיט אַ זיס שמיי-כעלע, גלנץ ווי ער וואַלט פאַרענטפערט אַ קלאַץ-קשיא און יענעם געעפנט די אויגן, הכלל, מיט אַ ספּרינוזשינע האַט חנקהל דערקלערט אַלצדינג, אי דעם זייגער, אי דעם טעלעגראַף, אי אַ שפּיל-פּושקעלע און אַנדערע מיני המצאות אויף דער וועלט. איציק-פּשטן אַבער איז קיין מאַל נישט צופּרידן געווען מיט חנקהלס שפּרינוזשינקעס, ער פלעגט קוקן דערויף עפעס ווי אויף אַפּיקורסות און מאַכן מיט אַ געשפּעט:

— באַלד וועט שוין חנקהל זאָגן, אַז אַ גולם וכדומה אַזעלכע מופתים זינען אויך דורך אַ שפּרינוזשינקעלע... פע, פע, כ'לעבון! זי-נע אַלע זאַכענישן זינען, פשוט איז פשוט, איך בעט אַיך אַיבער, גאַרנישט, טאַקע אמתע נאַרישקייטן.

און ווייל חנקהל בעל-מוח איז געווען פאַרקאַכט אין וויטען, דע-ריבער האַט איציק פּשטן, חנקהלס באַשטענדיקער מתנגד אין אַלע זאַכן, זיך אַנגעטשעפּעט אין דער מומע ראַסיע² און זיך אַרויסגע-שטעלט פאַר איר מיט אַלע קרעפטן. איטלעכער פון ביידע צדדים האַט שטאַרק געאַרבעט צו בייגן אויף זיין זייט די איבעריקע קאַמ-פּאַניעס. איז חנקהל שוין געשטאַנען אויף אַ שטיקל שטייגער מיט שמואליק באַקסער, דער פּרעזידענט פונעם פעטער ישמאלס³ כנופּיא, און האַט שוין כמעט ווי האַלב זיך אויסגעגלייכט מיט בערל פּראַנצווז, נאַפּאַלעאָנס אַ הייסער חסיד, האַט איציק אַנגעמאַכט אַ האַרמידער און צוגעצויגן צו זיך טוביה מאַק, קירהס⁴ מענטש, פּאַטשטן זינען געפּלויגן פון אַלע זייטן, איטלעכער האַט געלאָזט זינען ראַציעס⁵, די וועלט האַט זיך געקערט און דאָס קלייזל האַט זיך פשוט געוויגט! אַט איז דער דאָזיקער צייט בשעת דער גרויסער מהומה זינען

² (רוס') רוסלאַנד. — ³ טערקיי. — ⁴ (שפּעט-לשון) קירה מאַק, עסטרייך שוטה. — ⁵ מיינונגען, שטאַנדפּונקטן.

אונדזערע פארשוניגען אָנגעקומען קיין טעטעריווקע און זיך אָפּגע-
שטעלט אין דעם דאָזיקן קליינל אויף סטאַנציע.

סענדערל מיט זיין כאַראַקטער איטלעכן נאָכצוקומען האָט אין
די עניני הפּאָליטיקע אויך זיך נישט אַינגעשפּאַרט און איטלעכן צו-
ליב געטאָן אַזוי ווי ער וויל. דו ווילסט אַזוי, פּלעגט ער זאָגן, וואָס
פאַר אַ דאגה איך האָב, זאָל זיין אַזוי. און דעריבער טאַקע האָט ער
שטאַרק נושאַ-חן געווען און איז באַלד איטלעכן געפּעלן, בנים ערשטן
שלום-עליכם איז ביי דעם עולם געבליבן, אַז סענדערל איז אָן אַ
גאַל, אַ ייד אָן חכמות, וואָס האָט אין זיך נישט די מידה פון עקשנות.
און ווען סענדערל איז געווען אויפגעטראָגן מיט אַלע גלייך גאַר אָן
אַ שום חילוק, איז בנימין אַקעגן-זשע געווען אָן איבערקלייבער און
גאַר צום ערשטן איז אים מער פון אַלע עפעס געפּעלן שמואליק
באַקסער, צו וועלכן ער האָט ביסלעכווייז זיך צוגעלאָזט, ביז ער איז
מיט אים געוואָרן שטאַרק חבר. בנימין האָט אים מגלה געווען דעם
גאַנצן פּלאַן פון זיין נסיעה און שמואליקן איז די זאך זייער שטאַרק
געפּעלן. ער האָט מכוח דעם איבערגעשמועסט מיט חנקהלען. חנקהל
האָט דאָס גענומען אויף זיין מוח; און הגם די זאך איז אים אויסגע-
קומען אַ ביסל שווערלעך, דאָך איז דאָס אים געגאַנגען אין קאַפּ. ער
האָט באַלד טאַקע אין אַ סעסיע מיט בערל פּראַנצויז און טוביה מאַק
אַפירגענומען דעם דאָזיקן ענין און זיי האָבן זיך דערויף שטאַרק
פאַרחידושט.

— בנימין, — האָבן זיי געזאָגט, — זעט טאַקע עפעס נישט
אויס ווי אַ געוויינטלעכער מענטש, ער איז עפעס ווי צעטראָגן, נישט
אויף דעם עולם. אַז ער רעדט, איז שווער צו פאַרשטיין, וואָס ער
מיינט. ער פאַרטראַכט זיך אַ מאַל, שטעלט אויס אַ פאַר גלעזערנע
אויגן און שמייכלט. זיין הילוך און זינע אַלע פאַסטעמקעס⁶ זינען
עפעס משונה. דאָס אַלצדינג באַווייזט, אַז ער איז העט, העט גאַר
פון אָן אַנדער מדרגה, נישט גלאַט אַ מענטש. אין אים מוז בוודאי
עפעס שטעקן. גלאַט פשוט קען עס לגמרי נישט זיין. ווער ווייסט,

⁶ פירעכצן.

אפשר איז דער בנימין גאר נישט קיין בנימין, א קשיא אויף א מעשה!...

אז בנימין און סענדערל זינען פארסאפעט אריינגעקומען אין קלניזל נאך דער מעשה מיט דער יידענע פון די אייער, איז דארט געווען א שרעקלעכער געפילדער. די סעסיע פון אונדזערע פאליטיקערס האט שטארק זיך מפלפל געווען מיט איציק פשטן, וואס ער האט זיך געריסן אויפן גארגל און איטלעכן אריבערגעשריגן.

— נאט, זעט, וואס שטייט אין „יוסיפון“! — האט איציק געשריגן אין איין אטעם און געטעט⁷ מיטן פינגער אין א ספרל — אין „יוסיפון“ שטייט, אז אלעקסאנדער מוקדון האט געוואלט גיין צו די קינדער יונרב בן רכב, איז ער דערגאנגען ביז די הרי חושך און ער מיט זינען גיבורים האבן דארט נישט געקענט לחלוטין גיין, זייערע פיס זינען געזונקען אין בלאטע ביז איבער די קני. מחמת זי זון שניט דארט נישט, איז די ערד אין יענעם ארט שטארק זומ פיק. הינט פארשטייט איר שוין, אלעקסאנדער מוקדון, דער גרויסער אלעקסאנדער מוקדון, וואס איז געפלויגן אויף אן אדלער און וואס איז שוין געווען ביי די טירן פונעם גן-עדן, ער האט נישט געקענט אריבער די הרי-חושך, מכל-שכן אינער פארשוין, אזא נפש ווי ער! עס זועט אים נישט העלפן דערצו אפילו חנקל מיט אלע זינע שפרינ-זשינקעס.

— דו, גראבער קאפ איינער! — האט חנקל זיך צעלאזט אויף א קול און געטוטשעט איציקן מיטן גראבן פינגער — ווו זינען דזינע אויגן? אדרבה, זעט טאקע וואס דא שטייט ווינטער. ער זאגט: אז אלעקסאנדער מוקדון האט דארט געהערט עופות, פייגלעך, ריידן יונית. איין פויגל האט אים געזאגט בזה הלשון: דזן מי איז אומזיסט, ווייל דו ווילסט קומען אין גאטס הויז און אין דעם הויז פון זינע קנעכט, די בני אברהם, יצחק ויעקב, — הינט פארשטייסט דו שוין, גראבער קאפ איינער, פארוואס אלעקסאנדער מוקדון האט אהינצו נישט געקענט גיין?

⁷ געטיילט, אנגעוויזן.

— מילא, וואָס וועסט דו אָבער טאָן, מנין גרויסער בעל-מוח, אויב עס קומט גאָר אויס, ווי די יש אומרים דאָרט, אַז די עשרת השבטים מיט די רויטע יידעלעך אָדער די בני משה וווינען גאָר דאָרט ערגעץ נעבן דעם לאַנד פונעם פריסטער יאָן? נו, הננט לאַז דנין נפש מוחל זיין געפינען ערגעץ דאָס לאַנד פונעם פריסטער יאָן! מאַרגן נאָכן קאלטן קוגל!

— עט, נאַרישקייטן, איציק! כ'לעבן, נאַרישקייטן.

— וואָרט נאָר, וואָרט, מנין בעל-מוח! עס איז עפעס נאָך דאָ אַ סמבטיון אויך! וואָס וועט ער טאָן מיט דעם סמבטיון, וואָס ער שלנדערט אַ גאַנצע וואָך שטיינער? לאַמיר שוין אָננעמען אין דער סברא, אַז ער איז שוין אַריבער די הרי חושך, ער האָט שוין גע-פונען דאָס לאַנד פונעם פריסטער יאָן. נו, קומט ער צו צום סמבטיון, טפררו! עס רעגנט מיט שטיינער, אומגעגלעך צו שטעלן אַ פוס. דאָ וועט דאָך אים נישט העלפן אַפילו דנין וויטע, זי זאָל זיך אַפילו שטעלן מיטן קאָפּ אַראָפּ און מיט די פיס אַרויף.

— הע, הע, דו טשעפעסט זיך שוין אין וויטען! אַט ווהיין דו ביסט פאַרקראַכן.

— וואָס איז דאָס אין אמתן פאַר אַ גאַנג, איציק, אומזיסט-אומ-נישט שפעטן פון די מלכיות, — האָט בערל פראַנצויז זיך אַרנינגע-מישט מיט פאַרדראַס. — מיר ריידן דאָך איצט פון בנימינען. זידל דיר בנימינען און מיש נישט אַרנין די מלכיות, איך בעט דיר!
— פאַרוואָס זידלען בנימינען? — האָט זיך אָנגערופן טוביה מאַק — בנימין גייט, דאַכט זיך, אויף אַ דרך, דורך אים קען נצמח ווערן⁸ יידן אַ ישועה.

— איי, מאַק, מאַק! — האָט איציק געמאַכט מיט תרעומות און געשאַקלט מיטן קאָפּ — אויף דיר, מאַקעניו, האָב איך מיך, כ'לעבן, נישט געריכט, אַז דו זאָלסט האַלטן מיט זיי און מאַכן אַזאָ פירוש פון בנימינען. וואָס האָסט דו אין אים אַווינס דערזען?

⁸ אַרויסשפראַצן.

— הערט נאָר, איך בעט אַנך, אַ גאַנג פון אַ מענטשן. וואָס האָסט דו אין אים אַזוינס דערזען?! — האָט שמואליק באַקסער זיך נאָכגעקרימט מיט אַ געשפעט — משוגע ביסט דו הײַנט, איציק, צי וואָס? זײַן אָפּגעלאַזנקייט, זײַן צעטראַגנקייט, זײַן קוקן, זײַן ריידן מיט זײַן גאַנץ באַנעמען באַווייזן, דאַכט זיך, זייער גוט, ווער ער איז אַזוינס. דאָס פנים איז דער בעסטער שפיגל. אויב דאָס אַלצדינג איז בײַ דיר קיין באַווייזן נישט, ווייס איך שוין נישט, וואָס הייסט בײַ דיר אַזוינס אַ מענטש. אדרבה, איך בעט דיך, אָט איז ער איצט אַליין אָנגעקומען, קוק אים, זײַ מוחל, אָן און זאָג, אויב דו ביסט נישט משוגע, טאַקע ריין חסר דעה... איר זעט, עפעס פלאַמט אים דאָרט אַ באַק און דרײַ געלע פאַסקעלעך ציען זיך אים ווי אַ שין אויפן פנים! נו, איציק, וואָס פאַר אַ פנים האָסט דו איצט?

איציק איז צוגעגאַנגען נעענטער צו בנימינען, האָט אים אָנגע-קוקט פון קאָפּ ביז די פיס, אים אַ שפּיט געטאָן כמעט אין פנים אַרײַן און איז אַוועקגעגאַנגען אין איין כעס.

פון דעם דאָזיקן שמועס אָן וועגן בנימינען האָט באַקומען די פּאָליטיקע אָן אַנדער פנים. שמואליק באַקסער מיט בערל פּראָנצויז האָבן געשלאָסן בלאַט מיט חתקלעך; זײַטע האָט אַרויסגעשיקט אין ים טױזנט גרויסע אַקרענטן, מיט שרעקלעך־ווילדע מאַשינעס; דער פעטער ישמעאל איז אַריבער דעם פּרוט; און נאַפּאַלעאָן האָט געשאָסן מיט באַמבעס אויף סעוואַסטאָפּעל. טוביה מאַק איז געשטאַנען אויף משקולת, נישט אַהין — נישט אַהער, געדרייט מיט דער צונג נישט צו וויסן, מ'שטיינס געזאַגט, אויף וועלכער וועלט ער איז, און איציק פּשטן איז געבליבן איינער אַליין ווי אויפן וואַסער. ער האָט, נעבעך, געאַרבעט אויף אַלע כלים און שיער נישט געשפּרונגען אַרויס פון דער הויט. אַ קאַטאַוועס איינער אַקעגן אַזאַ חברה! דערפאַר האָט ער זיך פאַרעסן אויף בנימינען. ער האָט פון יענער צײַט אָן זיך אַלץ צו אים געזוכט און אים געטאָן אין דער גאַל אַרײַן.

„גאָט איז מײַן עדות, — דערציילט בנימין אין אַן אָרט, — אַז איך האָב מיך נישט געמישט אין דער פּאָליטיקע, וואָרעם איין מאַל,

צו וואָס טויג עס? צווייטנס, וואָס געהער זיך עס מיט אַ יידן אָן? פון
 מיינעטוועגן האָט געמעגט זיין אזוי אָדער אזוי, אַלץ גלייך. סענדערל
 מיינער האָט אין אזעלכע זאכענישן זיך אויך, אָסור, נישט געמישט
 און פון דעסטוועגן האָט מיך איציק נישט געלאָזט רוען, איך האָב
 פון אים נישט געהאַט קיין טאָג און קיין נאַכט. אַ מאָל פלעגט ער
 מיך אַרומשטעקן הינטן מיט פעדערן, אָדער וואָרפן אויף מיר שטיי-
 לערהייט אַ קישעלע, אָדער פאַרשלינדערן ערגעץ אַ שוך, אַז איך
 האָב מיר דעם קאַפּ פאַרדרייט זוכנדיק; בין איך ביי דער נאַכט
 אַנטשלאָפן געוואָרן אויף מיין געלעגער, פלעגט ער מיט אַ שטרויע-
 לע מיר קיצלען די פיאַטעס, אַז איך פלעג אַזש אונטערשפּרינגען,
 אָדער ער פלעגט מיר לאָזן אַ פאַמפע אונטער דער נאָז, איך פלעג
 זיך אויפכאַפן נישט טויט — נישט לעבעדיק אין קינכן-הוסטן מחמת
 דעם רויך אפשר אַ שעה כסדר, גלייך ווי איך בין שולדיק געווען
 אין דעם, וואָס די דריי קאַמפאַניעס האָבן געמאַכט יד אחת.

דאָס אַכטע קאַפיטל

ווי אונדזערע פאַרשוניגען זיינען אַרומגעגאַנגען איבער די הייזער

דעם גרעסטן טייל טאָג זינען אונדזערע פאַרשוניגען טרוד¹ געווען מיט דער פּרנסה. זיי האָבן געמאַכט וויזיטן אין די טעטעריווי קער הנזער און האָבן אין אַ קורצער צייט קונה שם געווען אַזוי, אַז מען פּלעגט אויף זיי נאַכטייטן מיט די פינגער און באַגעגענען זיי, דער מיט אַ גלייכווערטל, דער מיט אַ שמייכעלע. אַן אַנדערער אויף זייער אַרט וואָלט זיך שטאַרק איבערגענומען פון אַזאַ כבוד און צעפּויקט אומעטום פון זיין גרויסקייט, אַן עין־הרע, אין דער וועלט, ווי מען האָט זיך געשמאַלצן פשוט אַנקוקנדיק אים, ווי מען האָט זיך געלאָבט מיט אַיטלעך זינס אַ וואָרט און מיט וואָס פאַר אַ שמייכעלע מען פּלעגט אים אויפנעמען און אַרויסבאַלייטן פון דער טיר. נאָר אונדזערע פאַרשוניגען אַבער זינען ביי זיך געווען פּראַסטע מענטשען לעך און האָבן פון אַזאַ כבוד זיך גאָר נישט געמאַכט. בנימין איז געווען פאַרטראָגן אין זינע זאַכן און סענדערלעך איז געלעגן אין זינען, די טאַרבע זאַל זיין פול און אין דער קעשענע זאַל זיין עטלעכע גראַשן אויף הוצאות. צי גיסט דו מיט אַ שמייכעלע, צי מיט אַ קרים, וואָס מאַכט עס אַ יידן אויס, אַבי גיב.

היינט איז פורים, מאָרגן איז אויס,

גיב מיר אַ גראַשן און טרייב מיך אַרויס!

אַט־דאָס איז דאָס באַקאַנטע ייִדישע לידל, וואָס שילדערט זייער גוט זייער פּראַסטקייט, זייער עניוות און וואָס סענדערל פּלעגט עס גייענדיק אויפן וועג זייער אַפט שטילערהייט אונטערזינגען.

¹ באַשעפּטיקט.

א גוט-מאָרגן, גאָט העלף! — פלעגט סענדערל זאָגן ביים אַרײַנ-
קומען ערגעץ אין אַ שטוב, נאָכשלעפּנדיק הינטער זיך בנימינען פאַר
דער פּאַלע, דערנאָך פלעגט ער אים דערלאַנגען אַ שטופּ פּאַרויס, אים
אנברוימען אין אויער, ער זאָל זיך נישט שעמען און אַליין אַנידער-
שטעלן זיך אין דער זײַט מיט גרויס דרך-אַרץ.

אַרומגייענדיק אויף אַזאַ שטייגער, זענען אונדזערע פּאַרשוינען
אין מאָל אַרײַן אין אַ שטוב, אין וועלכער זיי האָבן געטראָפּן עפעס
אַ יונגמאַן טענהנדיק מיט דעם באַלעבאַס. עס האָט אויסגעזען פון
די רייד, ווי דער יונגערמאַן גיט דעם באַלעבאַס צו פּאַרשטיין די
וויכטיקייט פון עפעס אַן ענין, וואָס דורך דעם קלינגט מיט אים
איצט די וועלט, ווי ער לויבט זיך פאַר אים אָפּ, ווייזט פּאַפירן און
פּאַרלאַנגט פון אים עפעס אַ זאַך, נאָר דער באַלעבאַס קרימט זיך
אַבער, טענהט ווי ער קען און צאַפּלט זיך אויסצודרייען פונעם יונג-
מאַנס הענט. דער באַלעבאַס האָט זיך אָנגעכאַפּט אין אונדזערע פּאַר-
שוינען אַזוי ווי אַ דערטרונקענער אין אַ שטרוי. ער האָט געשווינד
זיך צוגעלאָזט צו זיי אין דער האַפּענונג, אפשר האָבן זיי צו אים
אַ נייטיק געשעפט און וועלן אים דערווייַל באַפּרייען פון דער נויט.
נאָר קוים אַבער האָט ער דערהערט, ווער זיי זענען און וואָס זיי
ווילן, איז ער געבליבן שטיין צעמישט, שטאַרק פּאַרווונדערט, ווי
איינער בשעת דאָס אַנשיקעניש טרעט אים פּלוצים צו פון אַלע
זײַטן.

— אָט האָט איר נאָך נוסעים! — האָט דער באַלעבאַס זיך אָנג-
גערופּן נאָך דעם ווי ער איז צו זיך געקומען און זיך געווענדט צו
דעם יונגמאַן — די דאָזיקע יידן, זעט איר, זענען אויך נוסעים!
נאָט אַנך נעס, נוסעים אויף אונדזער קאַפּ!

דער יונגערמאַן מיט אונדזערע פּאַרשוינען האָבן איינער דעם
אַנדערן זיך אָנגעקוקט.

— הערסט דו, — האָט סענדערל אַ צי געטאָן בנימינען פאַר
דער פּאַלע און אים אנגערוימט אין אויער, — מעגלעך, אַז דער

דאזיקער יונגערמאן וואַנדרעוועט אויך אַהינצו... ער קען נאָך, חלילה, פאַרלויפן פריער און אונדז אַפּטאָן אויף טערקיש.

— אפשר זנט איר טאַקע אַלע איין קאַמפּאַניע? — האָט דער באַלעבאַס זיך ווייטער אָנגערופן.

— חלילה, חלילה! — האָט בנימין מיט סענדערלעך, ביידע אין

איין קול, געשריגן — מיר גייען באַזונדער, גייען מיר!

— גייט אַנך געזונטערהייט באַזונדער, בני מיר אָבער הייסט

איר איין קאַמפּאַניע — האָט דער באַלעבאַס געזאָגט און אַרויסגע-
נומען אַ מטבע פון דער קעשענע.

— גיט, זנט מוחל, אונדז, אונדז גיט! — האָט סענדערל גע-

בעטן און אויסגעשטרעקט די האַנט — מיר וועלן שוין דעם יונגמאַן

אַרויסגעבן זיין חלק, קומט, יונגערמאַן, מיר וועלן אַנך אַרויסגעבן,

איך האָב מינץ.

אינמיטן דרינען האָט זיך געעפנט די טיר פון דער קיך און אַ

שרעקלעך קול האָט זיך געלאָזט פון דאָרט הערן משונה-וויילד:

— דאָס איז ער, ער! אַט-דער, וואָס שטייט נעבן דעם קליינעם

דאָרן יידל, זיי האָבן דענסטמאַל אויך ביידע זיך אַרומגעשלעפט. איך

האָב אים דערקענט, דעם שיינעם נפש, אין זיין פנימל, אין זיין געל

בערדל, אויסגעצופט זאָל עס אים ווערן! אין זיין צעכראַשטשעט

הערצעלע, אַ פאַרכאַפט, רבונו של עולם, זאָל ער ווערן! זאָל עס מיט

אים קנאָקלעך, מאַרדעווען און אויסרינען דאָס מאַרך פון זינע טריפה-

נע ביינער, אויסרינען!

— קום, בנימין, אוועק! — האָט סענדערל געזאָגט שלעפנדיק

בנימינען פאַר דער פאַלע — אַ רוח אין דער חצופהס טאַטן אַרין.

זי האָט נאָך אַלץ צו טאָן מיט די צעבראַכענע אייער!

דאָס נײַנטע קאַפּיטל

ווי זכות-אבות האָבן פאַר אונדזערע פאַרשוניגען זיך געלייגט

זיפצן און קרעכצן מוז מען, אָז מען לייענט די געשיכטעס פון די גרויסע באַרימטע קאַפּ-מענטשן, ווי זיי האָבן, נעבעך, געליטן שטאַרק זייער גאַנץ לעבן פון דער וועלט, פאַר וועלכער זיי האָבן מקריב געווען זייערע טעג און יאָרן און זי באַגליקט מיט זייער-ניצ-לעכע זאַכן, וואָס זיי האָבן מיט זייער שכל דערגאַנגען. די וועלט איז בטבע אַ קינד, וואָס האָט ליב זיך צו האַלטן נאָר אין דער מאַמעס פאַרטוך, נישט אַפּצוטרעטן פון איר אויף אַ האַר; וואָס האָט ליב אַלץ די אַלטע נאַרישע מעשיות, וועלכע די ניאַנקעס און אַלטע באַכעס חורן זיי אים איבער הונדערט מאָל אין טאַג; וואָס מיינט, אָז בעסערס פון זינע שפּילעכלעך איז טאַקע גאָר נישטאַ, און דרינגען שטעקן די גאַנצע חכמות, וואָס קען נאָר זיין, און אָז דער באַהעלפער קומט אים געמען אין חדר אַרנין, אויסצולערנען אים עפעס, שרייט ער געוואַלד, גלייך ווי מען וואַלט אים געקוילעט. די וועלט האָט ליב צו לעבן אַזוי ווי זי איז געוויינט; עפעס אַ נייע קומט איר אויס משונה-ווילד, זי שרייט דערויף מעשים און זידלט, מאַכט מיט דער בלאַטע גלייך דעם, וואָס טראַכט אַזוינס אויס. ערשט דערנאָך, אָז דאָס נייע איז שוין נולד געוואָרן, עס האָט זיך אינגעלעכט און ווייזט באַשיינפער-לעך אַרויס דעם גרויסן נוצן וואָס אין אים ליגט, ערשט דענסטמאַל כאַפט מען זיך אין דעם שטאַרק אָן, מען האָט דערפון גרויס הנאה און מען פאַרגעסט כלל יענעם, נעבעך, וואָס האָט עס מיט נויטשווייס ממציא געווען. נאָך זייער שיין פון דער וועלט, אָז זי האָט זיך לסוף דערמאַנט אים צו מאַכן כאַטש אַ מלא און צו שטעלן אים אַ מצבה.

מיליאנען מענטשן לעבן הננט גליקלעך און אטעמען פריי אין אַמע-
ריקע, און קאלומבוס בשעת אים איז אַרײַן דער געדאַנק צו אַנטדעקן
אַמעריקע האָט, נעבעך, שטאַרק געליטן, די וועלט האָט אים געהאַלטן
פאַר משוגע און אויס אים חוּזק געמאַכט.

דעסגלײַכן איז אויך געווען מיט אונדזער בנימינען פון טונע-
יאַדעווקע. נאָר אַנקונדיק אים האָט מען אים געהאַלטן פאַר אַ
משוגענעם און הערנדיק זײַנע רײד איבער דער נסיעה האָט מען
זיך געשטיקט פאַר געלעכטער, מען האָט מיט אים געטריבן קאַטאַ-
וועס, איטלעכער האָט מיט אים געהאַט צו טאָן און אויס אים גע-
מאַכט אַ קאַטער. אַ נס, וואָס בנימין האָט עס אַזוי פיל נישט פאַר-
שטאַנען. זיסט¹ וואָלט ער זיך פאַרעסן, חס־ושלום, קראַנק געוואָרן
און אַ שפּײַ געטאָן אויף דער גאַנצער נסיעה!

מיר היפּערן־איבער אַ סך זאַכן פון דעם עולמס המצאותלעך
איבער בנימינען, בכדי דאָס זאָל אויף אונדז אַלע נישט פאַלן פאַר
קיין אייביקן פּלעק און דאָס זאָל אונדז נישט זײַן קיין חרפה, צו קיין
בושה אין דער געשיכטע פאַר די שפּעטערדיקע דורות. מיר מאַכן
זיך נישט וויסנדיק פון די אַלע זאַכן, כאַטע פּאַקרישקע², און נעמען
זיך ווייטער צו אונדזער דערציילונג.

„אין טעטער־יווקע, — זאַגט בנימין, — איז דאָ אַ גרויסע קהילה
יידן, זאָלן זיך פּרוכפּערן און מערן. ווער זיי זײַנען, וואָס פאַר אַ מיני
מענטשן זיי זײַנען און פון וואַנען זיי האָבן זיך גענומען, דאָס פּרעגט
זיי בחרם, ווייסן זיי אַליין נישט. זיי האָבן נאָר בקבלה פון טאַטעס,
זיידעס און עלטער־עלטער־זיידעס, אַז זיי וואַקסן פון יידן, און ווי
עס זעט אויס פון אַ טייל זייערע מנהגים, פון זייער הלבשה, פון
זייער לשון און פון זייער האַנדל וכדומה זײַנען זיי, אַ פנים, טאַקע
מחויב צו זײַן יידן, נאָר צונויפגעלאַפּענע, אַפּגעריסענע פון פאַרשיי-
דענע שבטים, וואָרעם איינער מיט דעם אַנדערן געהער זיך כמעט
נישט אָן. לאַז, אַ שטייגער, איינער פאַלן, וועט דער אַנדערער אים

¹ אַזיסט, אויב נישט, אין אַן אַנדער פּאַל. — ² (אוקראַיניש ווערטל)
שטיל זאָל זײַן! מען זאַגט נישט אויס, וואָס אין שטוב טוט זיך...

נישט אויפהייבן, כאָטש, ער זאָל, שונאיי־ציון, די כפרה ווערן, די מיתה־משונה אייננעמען דאָ אויפן אָרט...

צווישן זיי איז דאָ אַ טייל, וואָס פאַרשטייען זייער גוט מאַני־פאַרגע־לשון³. מאַני־פאַרגע איז מאַני־פאַרגיסימוס, דאָס הייסט: מאַני־לשון, פאַרגי־ציגנעריש. מאַני־פאַרגע־יידן קענען חכמת היד, קוקן יענעם אין דער האַנט אַרײַן און ציען געוויינטלעך דערפון זייער פרנסה, דערצו נאָך קענען זיי אַנדערע מלאכות. לעמפלעך־מאַכערס און טאַקערס זענען זיי טאַקע איינע אין דער וועלט. חידושן גאָר מוז מען זיך, ווי זיי מאַכן אַ מאַל יענעם אַ לעמפל און טאַקן־אַפּ זאָכן עפעס גאָר שלא כדרך הטבע. אויך האָבן זיי אַ מתנה פון זײַן לײַבן נאַמען אַפּצוזאָגן אַ מאַל אַ פּזמון, און דווקא שטילערהייט, מיט אַזעל־כע מיני תנועות, אַזש טרערן שטעלן זיך דורך דעם אין די אויגן און זיי נעמען דערמיט בײַ יענעם פשוט צו דאָס חיות... מען זאָגט, יאַקבי⁴, זיי שטאַמען פון די ערב רב פון דער גזע כפתורים.

בכלל, זאָגט בנימין, זענען די אַננוויינערס דאָרט ערלעכע לײַט, גוטע מענטשן. „זיי פלעגן מיך אויפנעמען תמיד מיט אַ שמייכעלע און משונה הנאה האָבן מיט מיר זיך אַפּצוגעבן. מען האָט געזען באַשניפּערלעך, אַז זיי זענען מיט מיר שטאַרק צופרידן. איך ווינטש זיי פונעם גאַנצן האַרץ, אַז גאָט און לײַט זאָלן פון זיי אייביק אויך אַזוי צופרידן זײַן, אָמין“.

אַ חידוש נפלא, דערציילט ווינטער בנימין, דאָרט אין דער סביבה באַגעגנט מען אַ מאַל פאַרשווינען, וואָס זענען אַ ביסל ווי חזירעוואַטע. מען דערקענט עס זיי באַלד אין דעם אַנבליק, אַ טייל זאָגן, אַז דאָס איז אַזאַ פאַראַדע⁵; ווידער אַ טייל ווילן האָבן, אַז דער אָרט איז דערצו מסוגל. בנימין וויל דרינען נישט מכריע זײַן, דאָס געהער זיך אָן מיט די געלערנטע, זיי זאָלן די זאָך פאַרשן און אונדז דערקלערן אַקוראַט, וואָס דאָס באַטייט. נאָר ווי די מעשה איז,

³ הענטשקע־לשון, גנבים־שפּראַך, ריידן פאַרשטעלט. — ⁴ באשר ובכח, אַזוי ווי. — ⁵ ראַסע, איבערגענומען פון געבוירן.

זאגט בנימין, אזוי צי אזוי, די זאך אליין איז קיין ניס נישט אויף דער וועלט. נאָר דער אַלטער מתתיהו דעלעקאַרטי, העט־העט אין די פּריערדיקע יאָרן, ברענגט אין זיין ספר „צל עולם“ בזה הלשון:

„אין בריטאַניה איז דאָ אַ פּאַלק מיט אַן עק פון הינטן ווי ביי בהמות, אויך זיינען נאָך דאָ ווייבער, הויכע, גרויסע ווי די ריזן, און זיי זיינען באַוואַקסן מיט שטשעטינעס⁶ ווי די חזירים. אין צרפת האָט זיך געווירן אַ פּאַלק מיט הערנער. אויף יענע בערג זיינען דאָ קרומע ווייבער, און די וואָס איז מער קרום איז אַלץ גענער.“ טאַקע ממש ווי מען באַגעגנט נאָך ביי אונדז, היינטיקע צייטן, זייער פיל ווייבער, וואָס קוקן־אויס קרום, שטאַרק בולט, מחילה, פון הינטן מיט אַ לאַנגן עק, וואָס באַמבלט זיך און שלעפט זיך זיי נאָך אויף דער ערד. דאָס וואָס איז געווען, זאָגט דער פּסוק, דאָס וועט אויך זיין און ס׳איז נישטאָ קיין ניס אונטער דער זון!

טעטעריווקע, זאָגט בנימין, איז גרויס מיט שיינע מויערן און לאַנגע גאַסן. אַנקוקנדיק זי בנים ערשטן מאָל, דאַכט זיך אויס, זי לעבט, עס קאָכט דאָרט און רוישט; נאָר דערנאָך, אַז מען ווערט אַ ביסל אינגעוויינט, זעט מען, אַז זי איז אין תוך אַריין אַ מין גרויסע טונעיאַדעווקע. די אינגעוויינערס דאָרט עסן, לייגן זיך שלאָפן, שטייען־אויף ווי געוויינטלעך אַלע טאָג אין איין צייט. די צייט ווערט גע־רעכנט דאָרט נאָך דעם עסן, פונעם אַנבאַסן, אַ שטייגער, ביז וואַרמעס און פון וואַרמעס ביז וועטשערע, מחמת אַנבאַסן, וואַרמעס און ווע־טשערע זינען דרײַ קרעטשמעס אין זייער לעבן, וואָס אַהינצו גאָרט מען זיך צו דערשלעפן אויף אַ פּאַפּאַס⁷ און עפעס טאָן נאָך דעם, אַז מען האָט פּאַרבראַכט אַ שטיק צייט מיט גאַרנישט אין אַ פּוסטן סטעפּ. מען זאָגט, יאַקבי, טעטעריווקער לופט מאַכט בטבע פּויל, אַפהענטיק און שלעפּעריק. ווען עס פּאַלט אַהינצו אַריין עפעס אַ מענטש מיט קוראַזש, מיט אַ חשק עפעס צו ווירקן, נעמט עס אין אַ

⁶ חזיר־האַר. — ⁷ אַפּרו פּאַר פּערד, ווען מ׳גיט זיי טרינקען און עסן.

קורצער צינט בני אים צו אי דעם קוראזש, אי דעם חשק, און עס בלייבט אים מער נישט איבער ווי דער חשק צו עסן, צו שלאפן און אויפצושטיין, בכדי ווייטער צו עסן און צו שלאפן.

בנימין האָט דאָרט געזען די סטאַנציעס פון די קליינשטעטלידיקע סבאַרשטיקעס און פּאַויערענעס⁸. אַוועקפאַרנדיק פון דער היים האָבן זיי אַרויסגעוויזן קוראזש און שטאַרקייט נאָך פיל מער ווי מען באַדאַרף. מען מוז פאַרן, האָבן זיי אַלץ געדונגען און אַנגעשמעסט דעם עולם, מען מוז פאַרן, זיך סטאַרען אַרבעטן און אַנלאַדעווען מכוּח דעם געלט אויף געוויסע קהלשע הצטרכות און מכוּח נאָך אַנ-דערע שטאַטישע זאַכן, כאַטש זייער סטאַרען זיך, אַרבעטן און טאַן וועגן דעם איז אינגאַנצן אַן איבעריקע זאַך, טאַקע נאָר ווי אַ פינפט ראַד צום וואָגן, ווייל דערויף איז דאָ אַ סמעטע, און אַלצדינג וועט געמאַכט ווערן גאַר אַן זייער הילף. נאָר זיי האָבן אַבער פאַרט באַ-קומען שטאַרק חשק, עס האָט זיך זיי משונה פאַרגלוסט, האָבן זיי גענומען בניים עולם געלט פאַר זייערע ווייבער און קינדער אי פאַר זיך אויף הוצאות און מאַרש אין וועג אַרנין, אין אַ גוטער, אין אַ מזליקער שעה. אין טעטעריווקע קומענדיק איז זיי מעשה שטן, באַלד פאַרגאַנגען דער חשק — וווּ בריהשקייט, ווען בריהשקייט! האָבן זיך אַנידערגעזעצט אויף דער סטאַנציע פויל, אַפהענטיק, נאָר געגעסן, נעבעך, געטרונקען און געשלאָפן, גלייך מען האָט זיי אַ כישוף אַנגעטאַן. אין דעם צושטאַנד פאַרברענגען זיי, נעבעך, דאָרט זייערע טעג און יאָרן, דער עולם שיקט זיי אַלץ צו, אויף דער בקשה, געלט און ווייטער געלט, און זיי זיצן טאַקע אַלץ, גענעצן, עסן, שלאָפן, נעבעך, ווי די פאַרצויבערטע פרינצן, און ס'איז פשוט אוממעגלעך זיי פון דאָרט אַרויסצורייסן, אַפילו קיין בעל-שם און קיין טאַטער קענען דערצו אויך נישט העלפן.

בנימיןען האָט אַנגענומען אַ יצר-הרע זיך צו באַקענען מיט די באַרימטע געלערנטע און שריפטשטעלערס, וואָס אין טעטעריווקע.

⁸ (רוס') שטייערן-אויפמאַנערס און געשווירענע אַדוואַקאַטן.

עפעס איז ער דאך אויך א שטיקל קענער, א חקרן, וואס קוקט־ארנין אין די קליינע אותיותלעך און ווייסט, וואס איז אזוינס א יידישער חקירה־ספר, פון וואנען די דאזיקע ליינט האבן געשעפט זייער תורה, זייער ידיעה אין די שבע חכמות. היינט, ווי שיקט זיך עס, קומען אהער און זיך נישט זען מיט זיין סארט מענטשן? חוץ דעם האט זיך אים געוואלט טאקע איבערשמועסן מיט זיי וועגן זיין נסיעה: אַזעלכע ליינט וועלן אים דאך פארשטיין און קענען אפשאצן דעם ווערט זינעם. ער האט געהאפט, זיי וועלן אים נאך געבן הסכמות און אים הייבן ווי אויף דרוקעס.⁹ זיי האבן דאך ליב ארויסצוגיין מיט זייערע הסכמות אויף קלייניקייטן, שמאכטעלניען¹⁰, בפרט נאך אויף אזא זאך, אויף אזא וויכטיקער זאך. דא וועט די פען זייערע זיך צעלאָן גאלאָפּ, גאלאָפּ ווי א פּערד.

נאָר צי וועלכן פון זיי בנימין איז געקומען, האָט ער אים אַלץ געטראָפּן אָדער ער עסט, אָדער ער שלאָפּט! איין מאָל איז אים גע־ראָטן צו טרעפּן איינעם פון די ליינט — אַ ווילדער שרנבער, אַ משונה־באַרימטער בריה — ווי ער איז געזעסן אַנגעלענט אויף אַ באַנקעטל אין אַן אַפּגעזונדערטן חדרל.

— גוט מאָרגן!

— גוט יאָר! וואָס וויל אַ ייד?

— עט, אזוי, אַ ביסל שמועסן!

אהין־אהער, עפעס פלאַטשיק דער עסק, דער בריה איז עפעס ווי צעקראָכן, קוים וואָס ער רירט מיט די ליפּן, די נשמה ליגט אים אויף דער שפיץ נאָז און עס קלעפּן זיך אים די אויגן. בנימין מינטערט אים, רעדט איבער אים ווי ער קען, נאָר אומזיסט די מי. ער איז קאלט ווי אייז, ערשט דערנאָך האָט ער זיך אַ ביסל אויס־געטשוּכעט, אַ שטאַרקן גענעץ געטאָן און אַרנינגערופן דאָס ווייב. — ווען וועט מען שוין גיין עסן? — האָט ער זי אַ פרעג גע־געבן און אויסגעקנאַקט די ביינער מיט אַ געשמאַקן גענעץ — לאָז

⁹ שטאַלצן, דרענגלעך. — ¹⁰ צאַצקעס, אַפּנאַר־זאַכן, אויף וואָס ס'איז נישט כּדאי אויסצוגעבן קיין געלט.

מען שוין געבן עסן, וואָרעם איך וויל, האָט ער געזאָגט, איך וויל אַ ביסל צולייגן מיך שלאָפן...

הכלל, טעטעריווקע איז אַ גוטע ספּאַלניע¹¹, אַלצדינג שלאָפט דאָרט רויק: אי דאָס געלערנטקייט, אי דער האַנדל, אי די בענק, אי די פּראָצעסן און אַלע מיני געשעפטן, ווי מען זאָל זיי נישט פּרוּוון וועקן, קען מען זיי אַלץ נישט דערוועקן. אַפילו ווען עטלעכע מענטשן פאַרקלעבן זיך אַ מאָל אינאיינעם, נעמט זיי באַלד אָפּ דאָס לשון, זיצן, גענעצן און קוקן איינער דעם אַנדערן אָן ווי די גולמס, און די גאַנצע געזעלשאַפט ווערט אַנטשלאָפן. ערשט ווען מען דער-לאַנגט די וועטשערע, רירט זיך אין זיי אַן אבר, זיי ווערן לעבעדיק, נעמען זיך געשמאַק צו דער אכילה, עסן-אָפּ — און אַ גוטע נאַכט! זיי גייען אַהיים שלאָפן...

אונדזער בנימין האָט עס געפילט שפּעטער אויף זיך אַליין. ער האָט דערנאָך אין טעטעריווקע נישט מער געטאָן ווי געגעסן און געשלאָפן און דער חשק פון דער נסיעה איז אים עפּעס פאַרגאַנגען. ער איז געווען אין אַ גרויסער סכנה פאַרפאַלן צו ווערן דאָרט, אַזוי ווי אַ שיף, וואָס כאַפט זיך אַרײַן אין דעם שטילן ים, און אַפּשלאָפן דאָרט זײַן לעבן ביז אַצינד, ווען מיט אים זאָל זיך נישט געווען מאַכן אַ מעשה, וואָס האָט ווי אַ שטורעמווינט, אויף זײַן גליק און אויף דער וועלטס גליק, אים מיט גוואַלד אַרויסגעטריבן פון דאַנען ווייטער צו זײַן נסיעה.

די שנאה פון איציק פּשטן צו בנימינען איז וואָס אַ טאָג אַלץ מער געוואַקסן. ער האָט די לעצטע צײַט ווי אַ זלודניע זיך אַננגע-געסן אין בנימינען און זיך גענומען שטאַרק מפּלפל צו זײַן מיט אים איבער זײַן נסיעה, אים לייגן שטיינער אויפן האַרץ, אַז דענסטמאַל, ווען דאָ אויף דער דאַלאַניע¹² וועט וואַקסן האַר, וועט ער קומען צום סמבטיון, און זען די רויטע יידעלעך ווי ער זעט זײַן אויער. בנימין אַבער האָט זיך נישט געלאָזט שפּײַצען אין דער קאַשע

¹¹ (רוס') שלאָפּציער. — ¹² (פויליש): דלאָן), האַנטפלאַך.

און אויסגעדדרונגען, און ס'איז דא אין דער וועלט א בורא, וועלכער פארלאזט נישט די וואס האבן אין אים א בטחון. נישקשה, ער וועט, אמ-ירצה-השם, מיט גאטס כוח דערגיין אהינצו, שונאים אויף צע-שפרינגעניש. און אז בנימין פלעגט טענהנדיק זיך צעשפילן די געבליטן, פלעגט ער ווערן פלאם-פניער און אין דער מיט שמועס ארייננווארפן אויף א קול: פיפערנאטער, לינדנווארעם, אייזל, מויל-אייזל וכדומה! דאס האט געהייסן אזוי פיל: בילט אויף די ציין, אט בין איך שוין העט ווייט, אט בין איך שוין דארט אין דער מדבר און גיי און גיי און גיי...

איציק פלעגט דריי מאל אויסשפניען און זאגן: ער איז פשוט משוגע, חסר-דעה, מען באדארף אים פירן צום דאקטער. און האט צום סוף אזוי ווייט געבראכט, אז קוים האט בנימין זיך געוויזן אויף דער גאס, זינען אים וויסע חברה נאכגעלאפן, ווי נאך א משוגענעם, מיט שטיינער, אים געמאכט א הורא און געשריגן: פיפערנאטער, לינדנווארעם!

אין מאל, אז בנימין מיט סענדערלען זינען פארנאכט געגאנגען ביידע אין גאס, איז חברה זיי באפאלן ווי די היישעריקן און זיי שטארק דאקוטשעט, אזוי אז זיי האבן געמוזט אנטלויפן מיט הינ-טערגעסלעך. אין איינעם פון די ענגע געסלעך האבן זיי לויפנדיק בארג-אראפ איבער א לאנגער, שמאלער קלאדקע¹⁸ איבער א טיך זיך באגעגנט דארט, סאמע אויף דער מיט, מיט א מענטשן, וואס איז זיי געקומען אקעגן. אויסמיידן זיך דארט איז נישט געווען קיין שום מעגלעכקייט, סיידן אראפשפרינגען און צעשלאגן דעם קאפ, אדער ווייניקסטנס זיך אויסברעכן א פוס. די ביידע זאכן אבער האבן אונדזערע פארשווינען באדארפט האבן נייטיק אין לעבן אריין. אן א קאפ אדער אן א פוס וואלט דאך קיין סברא נישט געווען צו מאכן זייער נסיעה. און בנימין מיט סענדערלען זינען געבליבן שטיין מיט אראפגעלאזענע נעזער.

¹⁸ שמאלע ברעטלעך, אויסגעלייגטע איינע נאך די אנדערע.

— א. א. שלום עליכם, בנימין! — האָט יענער פאַרשוין, וואָס איז געקומען אַקעגן, אַ זאָג-געגעבן מיט אַ פאַרדראָס אי מיט אַ געלעכטער אינאיינעם — אַ גוטע באַגעגעניש, כ'לעבן, אַזוי ווי געוונטשן!

— שלום עליכם, עליכם שלום, רב אַנזיק-דוד! — האָט בנימין געענטפערט נישט מיט זיין קול שטאַרק צעמישט.

דער דאָזיקער פאַרשוין איז געווען רב אַנזיק-דוד רב אהרן יאַסל שרה-זלאַטעס, דער חכם פון טונעיאַדעווקע.

— שיינע מענטשן! — האָט רב אַנזיק-דוד געמאַכט מיט תרעומות — מען פאַרט אַוועק פון דער היים בגנבה, גלאַט אַוועק, פאַר וואָס, פאַר ווען? ווייס איך? אַלצדינג מוז דאָך זיין עפעס מיט אַ גאַנג, מיט אַ דרך הטבע. וואָס הייסט גלאַט אַוועק און מאַכן וויי-בער, נעבעך, אָן אַ שום גאַנג, פאַר וויסטע עגונות, מאַכן ווייבער! ווייס איך, סטייטש, אדרבה, שוין אַוועקגעשטעלט אַלצדינג אין דער זינט, פרעג איך איך נישט מער, נאָך אַ מאָל טאַקע, אדרבה, סטייטש, סטייטש? פאַרקערט, זאָגט, וואָס טוט איר דאָ? איך מיינ טאַקע דיך אויך, סענדערל. נישקשה, איך זע ווי דו שטייסט פון הינטן, דיין ווייב, סענדערל, וועט דיר, נישקשה, געבן, גוט מכבד זיין וועט זי דיך, דיין ווייב, ווי אַ הערינג, אַזוי אין כעס איז זי, וואָלט זי דיך צעריסן, דיין ווייב, דאָס האַרץ אַבער האָט איר געזאָגט, אָן דאָ מוזט איר אַוודאי זיין, האָט איר געזאָגט דאָס האַרץ, דיין ווייב, און זי האָט געוואָלט נישט אַנדערש פאַרן נאָר אַהער, האָט זי געוואָלט נאָר מיט מיר, דיין ווייב.

— האָ, ער איז דאָ! — האָט אַ געשריי געטאָן אַ יידענע, וואָס איז אונטערגעקומען פון הינטן צו רב אַנזיק-דודן.

סענדערל האָט אין קול דערקענט זיין בחורטע, ער איז געוואָרן טויט ווי די וואַנט און געבליבן אָן אַ נשמה פאַר שרעק, ער האָט מיט ביידע הענט זיך אַנגעכאַפט אין בנימינס פאַלע, ער זאָל נישט אַראָפּפאַלן פון דער קלאַדקע, אַזוי האָט אים זיך דער קאַפּ פאַרדרייט.

עס האָט אים זיך געדאַכט, אָט נעמט אים שוין אָן זיין ווייב און
פעטש שיטן זיך אים ווי האַלץ.

— קוקט נאָר אָן די נפשות, די שיינע נפשות! אַ, די כפרה
זאָלן זיי ביידע ווערן! האַ, וווּ איז ער דאָרט ערגעץ, מנין ימח־שמוניק?
לאַזט מיך נאָר צו אים צו אַ ביסל, לאַזט מיך, איך וועל אים ווייזן,
וואָס פאַר אַ גאָט מיר האַבן!

אזוי האָט אין איין אַטעם געשריגן סענדערלס ווייב און גע-
שטופט רב אַיניק־דודן.

— נאָר אָן געשריי, אָן רעש! — האָט רב אַיניק־דוד זי געבעטן

דער וויכוח אויף דער בריק, אויפן טייך. —

צייכענונג פון יהודה לודוויק שווערין

— האָט נאָר צייט. אַז איר האָט אַזוי פיל געוואָרט, וואָרט־זשע נאָך אַ ביסל. קיין עגונה, מיט גאָטס הילף, וועט איר דאָך שוין קיין עגונה נישט זיין. און ווייטער, ווי זאָגט מען עפעס, האָט אױך די אייגענע מעשה, אַ יידענע בלייבט טאַקע אַ יידענע. דאַכט זיך, אַ קלוגע, און פאַרט אַ יידענע. לאָמיר שמועסן די אייגענע זאַך פאַר־קערט. מילא, מה רעש? ס'איז נישט מער גלאַט פאַרדראַסיק: גלאַט אַוועק, פאַר וואָס, פאַר ווען? אַלצדינג מוז דאָך זיין עפעס מיט אַ גאַנג. פאַרשטייט איר מיך? נאָר אַז ס'איז שוין אַזוי, איז דאָך שוין טאַקע אַזוי. הנינט וויבאַלד ס'איז אַזוי, איז דאָך טאַקע די קשיא, צו וואָס נאָך שרייען? דער תירוץ איז אַבער, איך בעט אייך איבער, ווי אַן אייגענע מוטער: אַ יידענע, מחילה, בלייבט טאַקע אַ יידענע.

רב אַנזיק־דוד האָט זיך ערשט צעווייגט און געוואָלט, ווי זיין שטייגער איז, דעם שמועס זינעם איבערשמועסן ווידער פאַרקערט, דערנאָך ווייטער אַ מאָל פאַרקערט און אַרײַנגעבן דרינען אַ ביסל פעפער מיט ציבעלע, נאָר פון ביידע זייטן קלאַדקע זינען געשטאַנען אַ סך מענטשן, וואָס זינען דערווייל אַנגעקומען. זיי האָבן פונדער־ווייטן זיך שטאַרק געבייזערט דערויף, וואָס יידן האָבן זיך אַנידער־געשטעלט דאָ שמועסן, גלייך ווי עס גייט זיי נישט אָן די גאַנצע וועלט, און לאָזן קיינעם נישט אַריבערגיין.

די קלאַדקע איז אַזוי שמאַל געווען, אַז צוויי מענטשן האָבן דאַרט זיך נישט געקענט מײַדן. די וואָס פון אײַן זײַט האָבן תמיד געמוזט וואַרטן ביז יענע פון דער אַנדערער זײַט וועלן פריער אַרי־בער. דעריבער האָט סענדערלס ווייב מיט רב אַנזיק־דודן געמוזט צוריקגיין צו יענער זײַט קלאַדקע, פון וואַנען זיי זינען אַנגעקומען. דעסגלייכן סענדערל מיט בנימינען האָבן אױך צוריקגעקערט זיך צו דער אַנדערער זײַט און ערשט דערנאָך האָט, פון דער דאָזיקער זײַט טאַקע, דער עולם אַנגעהויבן אַריבערצוגיין די קלאַדקע.

— איך בעט דיך, סענדערל, וואָס שטייען מיר דאָ אַזוי און וואַרטן? — האָט זיך אַנגערופן בנימין, וואָס איז פריער צו זיך גע־קומען — עפעס שטייען מיר דאָ אַזוי, גלייך ווי מען בינדט צו אַ

יינגל מיט אן עק פאדעם אין מויל און מיט דעם אנדערן צום פיסל פון טיש. נארעלע, איצט האבן מיר ציט ניצול צו ווערן.
— גערעכט, ווי איך בין א ייד! — האט סענדערל א זאג געטאן פריילעך, ווי איינער וואס ריכט זיך ארויס פון דער קלעם — גיכער, גיכער, בנימין! אויב דו ווילסט, איך זאל נישט אריינפאלן אין אירע הענט. דאס איז נישט קיין קלאדקע, נאר זכות-אבות האבן דא פאר אונדו זיך געלייגט.

אונדזערע פארשוניען האבן געמאכט געשווינד א פליטה און אין עטלעכע מינוט זינען זיי שוין געווען ווייט, ערגעץ אין אן אנדער עק שטאט. זיי האבן נישט געמאכט לאנג שהיות, פארנומען באלד זייערע פעקלעך און זיך געזעגנט מיט טעטעריווקע.

דאָס צענטע קאַפיטל

הוראַ, רויטע יידלעך!

— היי, וויאַ, וויאַ! — האָט אויף דער קעלניע פון אַ בויד הייזעריק געשריגן אַ שממסער און איז שיער מיטן דישעל נישט אַרויפגעפאַרן אויף צוויי וויבלעך, וואָס זינען געשטאַנען אין דער מיט גאַס, סאַמע די לעבעדיקסטע פון גלופסקער גאַס, ביידע מיט טאַרבעלעך שפּניז: פלייש, רעטעכלעך, ציבעלע, קנאַבל, אונטערן אַרעם, און האָבן איינע דער אַנדערער אינגערוימט סודות און אויסגעגאַסן דאָס האַרץ שריצענדיק אויף אַ קולכל, אַז מען האָט אים געקענט הערן וויינט פאַר אַ מייל.

די וויבלעך זינען אין מיטן שמועס זיך צעלאָפּן, איטלעכע אין אַן אַנדער זייט גאַס, און זיך געשטעלט פונדערווייטנס צו ענדיקן זייער שמועס, אַריבערשרייענדיק מיט אַ ניגון איבער בוידן, דראָזש-קעס, טעליגעס¹ און פּורלעך האַלץ, וואָס האָבן זיך געצויגן איינע הינטער די אַנדערע אין אַ גאַנץ-לאַנגער שורה, אַזוי אַז אַ היפשע צייט איז רייז-אוממעגלעך געווען די גאַס אַריבערצוגיין.

— כאַסיע-ביילע! נו, וועסט דו היינט ביי דער נאַכט קומען אַהינצו — צו דער קאַרטן-וואַרפערן? איך וועל דאָרט זיין מיט מיין נעם... דענער וועט אויך אַהינצו קומען. ער האָט מיך געבעטן, איך זאַל דיר זאָגן, עס וועט דאָרט זיין פריילעך. קום, נאַרעלע! וועסט, כילעבן, הנאה האָבן! נו, כאַסיע-ביילע, וועסט דו קומען?

— מיין באַלעבאַסטע, ברענען זאַל זי, וויל מיך היינט מכבד

¹ וואַנגס.

זיין מיט ראַשטשינען² ברויט און איבעררייבן גרנפלעך. איך וועל
מיד אָבער אויסדרייען און קומען. נאָר איך בעט דיר, דאָבריש, לאַז
עס זיין בסוד, זאָג נישט קיינעם.

— וואָרט נאָר, כאַסיע-ביילע, וואָרט! דער רוח וועט דנין באַלע-
באַסטע נישט נעמען, אָ דער וואָרמעס וועט שפּעטער מיט אַ שעה
אַרויסקומען. זי וויל פרעסן? נו, לאַז זי עסן ווערעם. קרענק? איך
האָב נאָר פאַרגעסן, כאַסיע-ביילע! זיפּ נישט איבער אַזוי די מעל.
די מעלערקע איז נישט צופרידן פון דנינע קלינען. וויפל איז דיר
געבליבן הינט פונעם אַנקויפן?

— שייגעץ, שייגעץ! כאַפט אים נאָר, דעם שייגעץ! וואָס איז
עס פאַר אַ מאַדע כאַפן? אַ פאַרכאַפט זאָל ער ווערן!

— וואָס איז דאָרט, כאַסיע-ביילע? וואָס שרייבסט דו אַזוי?
— אַ קאַרמאַנשטשיק, דאָבריש! ער האָט ביי מיר שיער-שיער
נישט אַרויסגעשלעפט דאָס טאַרבעלע שפּיץ פון אונטערן אָרעם. אַ
מערכה, וואָס איך האָב באַציטן מיך אַרומגעקוקט.

— זע נאָר, זע, כאַסיע-ביילע! וואָס איז דאָרט אַזאַ צונויפלוי-
פעניש? עס מוז שוין ווייטער ערגעץ ברענען. ס'איז שוין הינט די
צווייטע שריפה. ביז נאָכט קען זיין נאָך עטלעכע שריפות.

— מען הערט נישט קלינגען, דאָבריש. אַ שריפה וואָלט מען
דאָך געקלונגען.

— שאַ, אַט גייט די מעקלערן. איך וועל זי אַ פרעג טאָן. סימע-
דוואַסיע! סימע-דוואַסיע! וואָס לויפט מען דאָרט עפעס אַזוי?

— איך ווייס נישט, קיין צער! אפשר ווייסט נחמה-גיסע. נחמה-
גיסע! וואָס איז דאָרט פאַר אַ רעדל, סערדצע? אייערע קאַטשקעס
שריינען עפעס, אָ מען הערט ניט וואָס מען רעדט. האַדל איז הינט
געלעגן געוואָרן, זי וועט ביי אַיך צונעמען די קאַטשקעס. הינער
האַט איר אויך? זייער-פעטע קאַטשקעס. אייער איז הינט נישט גע-
ווען זיך צו דערקויפן. וואָס איז דאָרט אַזאַ מהומה?

² פאַרקנעטן. — ³ (רוס) קעשענע-גנב.

— ווייס איך? עפעס רויטע יידלעך. עפעס האָב איך געהערט
שרייענדיק: רויטע יידלעך.
— וואָס, עס זינגען אָנגעקומען רויטע יידלעך! אַזוי אַזוי!
מען מוז דאָך גיין אָנקוקן אויף חידושים — האָבן אַלע מיטאַמאָל
אַ געשריי געטאָן און זיך געלאָזט לויפן הענדום-פענדום צום רעדל
מענטשן.

גלופסק, געצייכנט פון יהודה לודוויק שווערין

— הורא, פיפערנאָטער, לינדנוואָרעם! הורא, רויטע יידלעך!
— האָבן צווישן דעם רעדל מענטשן געשרייען אַ גאַנצע כאַפּטע ווינטע
חברה.

די דאָזיקע רויטע יידלעך — דאָס זינען געווען אונדזערע פּאַר־
שויען בנימין מיט סענדערלעך, וואָס אין אַ קורצער צייט נאָך יענער
מעשה, וועלכע עס האָט מיט זיי זיך געטראָפּן אויף דער קלאַדקע,
זינען זיי אָנגעקומען קיין גלופּסק און האָבן דאָרט במשך פון אַ פּאַר
וואָכן שטאַרק קונה־שם געווען. עס האָבן זיך געפונען אַ סך ערלעכע
יידן, וואָס האָבן פון זיי פשוט אָנגעקוואַלן, ממש אזוי ווי פון דעם
שוסטערל, וואָס ער איז אין יענער צייט דורך זינע מופתים אין
גלופּסק פּלוצים נתגלה געוואָרן.

טאַלצע און טרנינע, צוויי געוויסע אַלטע יידענעס, כשרע נשמות,
וואָס פּלעגן, ווי איטלעכן איז באַקאַנט, אַלע טאַג פּאַרנאַכט שבתדיק
זיך אַנטאָן מיט דער יופּע אי מיט דעם שטערנטיכל און אַרויסגיין
אונטער דער שטאַט באַגעגענען משיחן — אָט זיי זינען דאָס געווען
די גליקלעכע אין איין פּאַרנאַכט צו באַגעגענען אויף יענער זייט
ראַגאַטקע אונדזערע פּאַרשויען ביים אָנקומען זייערן פון טעטעריווקע
און אין אַ גוטער שעה אַרײַנצופירן זיי אין גלופּסק, באַלד טאַקע,
בני דעם ערשטן באַגעגעניש, האָבן שוין די ביידע יופּעס זיך דער־
וויסט אַלצדינג, וועמען גאַט האָט דאָ באַשערט. טאַלצע מיט טרנינע
האָבן פּאַרווונדערט זיך אָנגעקוקט, איינע די אַנדערע זיך געשטור־
כעט: נו, טרנינע? — נו, טאַלצע? — האָבן זיי זיך געשושקעט, דאָס
האַרץ אָבער האָט אונדז גלייך געזאָגט, אַז דאָס זינען עפעס נישט
גלאַט קיין מענטשן. טאַלצע און טרנינע האָבן זיך געשמאַלצן אין
אונדזערע פּאַרשויען. זיי זינען עפעס ווי יינגער געוואָרן. עס האָט
זיי זיך געפרייט דאָס האַרץ הערנדיק פון דער נסיעה. זיי האָבן גע־
קוקט אויף זייערע באַשערטע און זיך אַלץ געשטורכעט מיט אַ שמיי־
כעלע: נו, טרנינע? — נו, טאַלצע?... טאַלצע האָט זיי אונטערגעאַר־
בעט זאָקן; טרנינע האָט זיי פּאַרלאַטעט העמדער, צוגענייט בענדלעך
און זינען געווען גליקלעך, איבערגליקלעך, אַקוראַט ווי כלהווימ,

אמאל אין די יונגע יארן. הכלל, אונדזערע פארשווינען האבן אין גלופסק אויף זיך געפונען מבינים. אזעלכע לינט ווי זיי קען טאקע נאר איין גלופסק שאצן און פארשטיין זייער טייערן ווערט. אהין, אין גלופסק ארנין, איר, יידישע קינדער! וואס וואלגערט איר זיך, נפשות, שיינע מענטשן, און ווערט ווי בטלנים פארפאלן אין די קליינע שטעטלעך אונטערן אויוון? אין גלופסק ארנין, צו אלדי שווארצע יאר! דארט וועט איר געפינען אנער גלייכן; דארט ווארטן אויף אונדז אנערע טאלצעס, אנערע טריינעס און כשרע נשמות; דארט קענט איר וואקסן; דארט קענט איר אויפגעריכט ווערן; דארט קענט איר געפעלן, שטארק גילטן, א פנים האבן און ערשט לעבן!...

אין גלופסק, א רוח אין אנער טאטן ארנין!

אט ווי אזוי אונדזער בנימין שילדערט די שטאט גלופסק:
 אז איר קומט-אן אין גלופסק דורך דער טעטעריווקער גאס, זאלט איר מוחל זיין אריבערשפרינגען דארט איין בלאטע, ווינטער א ביסל די צווייטע, נאך ווינטער א ביסל די דריטע, סאמע די גרעס-טע, וואס אהינצו לויפן-ארנין, מחילה, רינשטאקלעך אי באלעבאטישע פאמויניצעס⁴ און ברענגען מיט זיך אן פון כל טוב. איטלעכן טאג עפעס אן אנדער מין סחורה, אנדערע סארטן חפצים פון אלערליי קאלירן און פארשיידענע מיני ריחות, ווי עס פאסט צום ענין, און דורך דעם איז זייער גרינג צו טרעפן דעם טאג. גיסן זיך אהין, א שטייגער, געלע לוזשקעלעך פון זאמד, מיט וועלכן מען וואשט די פאלן, און טראגן מיט זיך אן לישקעס פון פיש, דרויב-פיסלעך, קעפ-לעך פון הינער, א ביסל האר מיט פארברענטע שטיקלעך קאפיטעס, — זאלט איר האבן א סימן: הינט איז פרייטיק, נעמט א בעזעם מיט א ראשקע און לויפט, זינט מוחל, אין מרחק ארנין. טראגן זיך אהינצו אן שאלעכץ פון אייער, פון ציבעלעס, פון רעטעך, סוכעזשילעס⁵ פון לעבער מיט עקן פון הערינג און גרויסע אויסגעהוילטע מארכביינער — אהא, גוט שבת אונדז, יידישע קינדער! זאל אונדז וויל באקומען

⁴ שמוציקע וואסער, איבערבלייבעכץ פון קיד. — ⁵ פארהארטעוועטע אדערן-טיילן.

נאכן קוגל. זעט איר אבער די רינשטאקלעך, קוים-קוים וואס זיי רירן זיך, עס שלעפן זיך דאָרט פאַרברענטע שטיקלעך קאַשע, פאַר-דאָרטע שטיקלעך טייג, אַ צעריסענע שמאַטע מיט אַ צעפאַלענעם וויכעטש⁶, איז אַ סימן; דאָס איז היינט זונטיק. דער וואַסערפירער האָט נאָך נישט געבראַכט קיין וואַסער, קוים וואַס מען האָט אויס-געוויגן אַ ביסל פון דער פאַס אויף אויסצוואַשן ווי ס'איז כאַטש די טשאַלנט-טעפּ מיט די מאַקעטערס⁷. און אזוי אין אַלע איבעריקט טעג פון דער וואָך האָט איטלעכע לוזשע איר באַזונדער פנים, איר באַזונדער געשטאַלט מיט איר באַזונדער ריח.

און אז איר זינט בשלום איבערגעקומען אי די דאָזיקע בלאַטע אויך, וועט איר, רבותים, גיין פאַרבני אַ היפּשן בערגל מיסט, דאָס איז אַן איבערגעבליבן זכר פון אַן אַפּגעברענט הייזל, זואַס אויבן שטייט געוויינטלעך אַ בהמה, גלייך ווי אַ קעלבייער מגיד, איז גאַנץ רויק זיך מעלה-גרה, מאַכט מיט דעם מויל און 'קוקט תּמעוואַטע אויף דעם גאַנצן עולם ייִדן, וואַס לויפּן אונטן ווי די פאַרסטמעט מיט אַלער-האַנט⁸ שטעקנס, שטעקלעך אי פאַראַסאַלן. טוט דערבני אַ מאַל אַ סאַפּע, אַדער אַ קיישן זיפּף, טאַקע נאָר גלייך ווי זי וואַלט געזיפּצט און געקרעכצט, מישטיינס געזאַגט, אויף דעם דאָזיקן עולם, אויך אויף איר שליממזל, וואַס זי איז, נעבעך, אַרנינגעפאַלן אין ייִדישע הענט... איבערקומענדיק אי דעם בערגל, וועט איר גיין גלייך, גלייך, אַלץ גלייך. אפשר וועט איר, לא יעלה ולא יבוא, זיך אַ זעץ געבן אין די שפיצעכדיקע שטיינער פונעם ברוק, וואַס ליגן צעזייט, צעשפּרייט אַשוּנה-ווילד, און, חס ושלום, פאַלן, זאָלט איר מוחל זיין אויפשטיין, אויב איר וועט קענען, און אַלץ טאַקע גיין, גיין, באַם איר האָט נאָר נישט אויסגעבראַכן קיין פּוס, חלילה, ביז איר וועט קומען אויף עפעס אַ מין פּלאַץ. דאָרט אויף דעם פּלאַץ וועט איר געפינען דעם תּמצית פון גלופּסק.

און ווען ס'איז נאָר אַ סברא טעטעריווקער גאַס אַנצורופן דעם

⁶ שטרויבינטל באַנוצט פאַר אַ פּלעדערוויש, שמאַטע, בעזעמל. —
⁷ נאַכט-טעפלעך. — ⁸ אַלערליי.

מאָגן פון גלופסק, קען מען נאָך דעם שוין מיט רעכט זאָגן, אַז דער דאָזיקער פּלאַץ איז איר האַרץ, וואָס דאָרט קלאַפט זיך תמיד טאָג אי נאַכט און וואָס דאָרט איז איר חיות, דאָס גאַנצע לעבן. דאָרט שטייען קלייטן, קלייטעלעך, שאַפקעס און די באַקאַנטע גנבה־שאַפקעלעך, וווּ באַלמעלאַכעס זעצן דאָרט אַפּ דעם יתור: שטיקלעך מאַטעריע, טאַש־מעס, בענדלעך, סאַמעט און שטיקלעך פעלץ. דאָרט רודעוועט זיך זייער שטאַרק, עס שוויבלט און גריבלט, אַ געדיכטער עולם, אַן עין־הרע: יידן שטופן זיך און כאַפּן, נעבעך, פון איטלעכער זינט דישלעס פון וואָגנס און פאַרקעס.⁹ דאָקטוירים זאָגן, באַשר אַז מען פאַלמעסט אַ גלופסקער יידן, געפינט מען דאָס רובּ בני אים אין ליב שטעקט אַ דיזעל. נאָר אויף גלופסקער דאָקטוירים קען מען זיך נאָך נישט סומך זען, די רופאים שפילן דאָרט אַ סך אַ גרעסערע ראַלע. דאָרט הערט מען תמיד אַ קול: „הייסע באַבקעס, יידעלעך! אַהער, הייסע רעטשאַניקעס, קנאַבל, ציבעלעס, יידישע קינדער! פון אַפּגעריסענע יינגלעך, וואָס גייען־אַרום און שרייען מיט עפעס אַ משונה ניגון. דאָרט כאַפט מען אַ מאָל פאַרנאַכט אַ דאָוון, מען איז מחדש גאַנץ הויך די לבנה און מען שריינט דערבני צו איטלעכן, וואָס גייט נאָר פאַרבני: שלום עליכם, פעטער! דאָרט שטייען טרעגערס אַרומגע־גאַרטלט מיט גראַבע שטריק, אויסגעדינטע סאַלדאַטן מיט אַלטע כאַליעוועס און אויסגעריבענע שינעלן, טאַנדייטניקעס מיט אַזעלכע תּחתונים, קאַפטנס, ליבבלעך און נאָך אַלערליי שמאַטעס. אין מיטן שטייט דער פּאַני סטאַראַזש¹⁰ און עסט געשמאַק אַ שטיק יידישן קוילעטש, וואָס ער באַקומט שבת פאַר די ליכט אַפּשניצן, און היט זיך, להבדיל, ווי אַ שמורהניק, בשעת ער גיט אַ ביס, עס זאָל, חלילה, קיין ברעקל נישט אַראַפּפאַלן. קעשענע־גנבים דרייען זיך דאָרט אַרום צו מאַכן די קונץ. עפעס אַ פאַרשמירט מיידל מיט צעשויערטע, צע־פאַטלטע האַר שפּרינגט פּלוצים פון דער העלער הויט אַרויס, רעוועט, בעט אַ נדבה אויף אַ צעריפעטן קול, כאַפט־אָן פאַר דער פּאַלע און

⁹ געשפּאַנען פאַר דריי פּערד. — ¹⁰ (איראַניש) הער הויזוועכטער (אויך דער וואָס קערט און ראַמט).

שריטט, כארכלט זויינענדיק, גלייך ווי איר וואלט זי געקוילעט און צוגענומען בני איר געלט. א פּעקל ווייסע חברה לויפט דאָרט מיט אַ אַרײַן נאָך עפעס אַ משוגענעם, וואָס זינגט טרויעריקע לידלעך, האַלב־יודיש, האַלב־פּויליש, און טראַגט אויפן קאַפּ אַ צעקניטשט קאַפּעליושל. דאָרט שטייט אַ בחור מיט עפעס אַ מין קעסטעלע, יידן קוקן אַהינצו אין לאַך און ער רעדט דערבני מיט פּיסקעס זיין געװױנטלעכן פּזמון: דאָס איז לאַנדאָן, דער פּויפּס פּאַרט דאָ רייטנדיק אין רויע הויזן און אַלע שטייען פאַר אים אָן אַ היטל! איצט זעט איר, ווי נאַפּאַלעאָן מיט זײַנע פּראַנצויזלעך שלאָגן זיך מיט דעם פּרייס און די פּרייסן צעלויפן זיך ווי די טאַראַקאַנעס! אַט אַצינד קומט פאַר, זוי איינע פּאַרט אינאיינעם מיט דעם תּוּגּר אין איין קאַרעטע, דער גראַספּעציר¹¹ האַלט די בײַטש און טרייבט אָן. די פּערד האָבן זיך איבערגעשראַקן, אויסגעקערט די קאַרעטע, דער תּוּגּר, נעבעך, איז געפאַלן, זיך אַ גוטן זעץ געטאַן, אוי זי זוכט אין אַיילעניש ווי זיך אויסצודרייען! נו, אַ סוף, גענוג שוין צו קוקן פאַר אַ האַרטן גראַשן. דאָרט זיצן שוורתווייזן אויסגעזעצט יידענעס מיט מולטערס, פּול אַנגעלייגט מיט בינטלעך קנאַבל, מיט אווערקעס, קאַרשן, אַגרעסן, ווינפּערלעך, ארץ־ישׂראל־עפּעלעך, כל־נדרים־באַרלעך און מיט נאָך אַנדערע זאַכן. אין דער זײַט שטייט אויף הינערשע פּיס־לעך אַן אַלטע אַינגעהויקערטע בודקע, אָן טיר און פענצטער, וואָס כּפּי אַלטע גרייז־גרויע יידן דערציילן, איז אַמאַל דאָרט געשטאַנען אַ בודאַטשניק און די גאַנצע שטאַט איז דענסטמאַל געלאָפּן אַנקוקן די בודקע מיט דעם סאַלדאַט אויף חידושים. נעבן דער אַלטער בוד־קע, מיט וועלכער גאַנץ גלופּסק איז זיך מײַחס ווי מיט עפעס אַן אַלטן קרעפּאַסט¹², דאָרט אונטער עפעס אַ קליין דעכל באַדעקט מיט עטלעכע פאַרשימלטע ברעטלעך, מיט איבערגעפּוילטע שטרוי און ראַגאַזשעס, אַנגעשפּאַרט אויף פּיר קרומע אויסגעבויגענע סלופּעס, זיצט דוואַסיע די סעדעכע, אַרומגערינגלט פּון אַלע זײַטן מיט מול־

¹¹ גרויסווייזר (פון טערקישן סולטאַן). — ¹² (רוס') פעסטונג.

טערס. בני איר געפינט זיך תמיד איר גרויסער פניערטאָפּ, וואָס זוינטער זיצט זי אויף אים, ווי אַ קוואַטשקע אויף די אייער, דעם גאַנצן טאָג כסדר, נאָר וואָס זי כאַפט אים אַ מאָל פון אונטער זיך אַרויס אונטערצובלאָזן די קוילן און אַרויסצונעמען פֿונעם אַש גע-בראַטענע קאַרטאָפּליעס.

פון יענע יידן, אַזוי גייט אַרום צווישן עולם אַ גאַנץ אַלטע אגדתא, פון יענע יידן, וואָס שלמה המלך האָט געשיקט אויף שיפן קיין אופיר נאָך גאַלד און אַנדערע מיני אויסלענדישע סחורות, זינען אַ סך, מחמת כמה טעמים, איבערגעבליבן דאָרט. זיי האָבן מיט דער צייט געעפנט אין אינדיע זייער-טניערע קלייטן אי גרויסע קאַנטאַרן, האָבן געהויבן 'בני די דאָרטיקע דניטשן שטאַרקע הקפות און אַלערליי קאַמיסיעס און דאָס מזל האָט זיי אַ לאַנגע צייט שטאַרק געדינט. דערנאָך אָבער האָט זיך איבערגעדרייט דאָס רעדל און אונדזערע סוחרים האָבן זיך געשטעלט און געמוזט 'עוקר זיין. אַ טייל פון זיי זינען פאַרפאַלן געוואָרן אין דער מדבר, אַ טייל זינען בשלום אַרי-בער די גרענעץ, האָבן זיך געזעצט אין אַקרענטן¹⁸ און געזעגלט אויף דער פּיאַטיגנילעווקע, וואָס איז אין יענער צייט אַריינגעפאַלן גלייך אין ים אריין. אַזוי האָבן זיי געזעגלט, געזעגלט ביז פּלוצים איז אויפגעשטאַנען אַ שרעקלעכער שטורעמווינט, די כוואַליעס האָבן זיך אויפגעהויבן ביז דעם הימל, האָבן צעשלאָגן די אַקרענטן און אַרויפגעוואָרפן די מענטשן אויפן ברעג. דאָרט האָבן זיי אויסגעבויט אַ שטאַט און איר אַ נאָמען געגעבן גלופסק.

די חוקרי קדמוניות, וואָס קענען מיט זייער גרויס חכמה מאַכן פון אַ גאַרנישט אַ מושקאַטקויל, האָבן פון דער דאָזיקער אגדתא געמאַכט אַ גאַנצן פירוש און אויסגעדרינגען מיט טויזנטער שאַרפע שפּיצלעך, ווי זייער שטייגער איז, אַז דרינען ליגט אַ שטיק אמת. די ראיות, וואָס זיי ברענגען דערויף, זינען: ערשטנס דער פאַסאָן פון די הניצער, וואָס איז עפעס משונה-ווילד, נאָר אויף דעם אַלטן שניט,

¹⁸ (פויל') שיפן.

ווי מיט טויזנטער יאָר צוריק, אַז מענטשן זינגען נאָך געזעסן אין געצעלטן און זיך געוואַלגערט אין לעכער. פיל הינזער זינגען דאָ אין גלופסק, וואָס זעען באמת אויס נאָר ווי לעכער און אַ סך האָבן אַ פנים ווי די געצעלטן פונעם טאַטער; פון זייער אַנבליק און פון זייער שטיין זעט-אויס, ווי זיי זינגען איינער מיט דעם אַנדערן עפעס נישט שווה בשווה. דו שטייסט אַרזינגערוקט, וויל איך מיר שטיין, דיר אויף-צו-להכעיס, אַרויסגערוקט; דו שטייסט פאַפערעק, איך וויל מיר שטיין קאַפּויר; דו ווילסט אין דרויסן אַ טרעפל און איך — דווקא אַ לייטערל, ווער אַס באַדאַרף, וועט נישט קראַנק זיין קלע-טערן. און אַז דו האָסט שוין יאָ עפעס משונה-הויך פאַרריסן דיין פאַרלאַטעט דעכל, נו, האַלט איך מיר מנין דעכל דווקא אַראַפּגערוקט. געשמאַקע דיר פאַרפול!¹⁴ זעמען עס געפעלט נישט, לאַז זיך צו-מאַכן די אויגן... קורץ, דאָס אַלצדינג איז מרמז אויף אַלטע, גאַנץ-אַלטע צייטן. — צווייטנס, די מנהגים פון די אַננווינערס, צווישן זיי זעט מען נאָך עדי-היום אַזעלכע מנהגים, וואָס קומען-אַרויס פון די היידן¹⁵, צווישן וועלכע זיי האָבן אין פּרזעדיקע צייטן זיך אויפגע-האַלטן. דער כתב און חכמת החשבון איז דאָרט נישט שכיה, אַזוי אַז אַלע עניני הקהלה און אַלע חברות דאָרט ווערן געפירט אָן ביכער און די פירערס גיבן קיינעם נישט אַפּ קיין חשבון. — דריטנס, די כיתות, די מענטשן טיילן זיך דאָ אויך אין פאַרשיידענע כיתות, ווי אַמאָל ביי די אינדיאַנער; ווי אַ שטייגער, די כיתה כאַפּ-לאַפּערס, סאַמע דער צימעס, וואָס געוועלטיקן ביד רמה; די כיתה בלאַט-האַלטערס, זאַשטיטניקעס¹⁶, וואָס האַלטן שטאַל און אַנזן, קריגן און שלאַגן זיך פאַר די כאַפּ-לאַפּערס מיט דעם שוואַ און נעמען דערפאַר ביי זיי געוויסע זשאַלאַוואַניעס¹⁷ און אומזיסט פלייש. די

¹⁴ קענסט שמאַיען, אַרומקאַמאַנדעווען, וויפל דיין האַרץ גלוסטו אין מענדעלעס העברעישן טעקסט אָפּן „מסעות“ ווערט אויף דעם אַרט געזאָגט „הבח לנאיונים“; נידער מיט די גרויסהאַלטערס! — ¹⁵ געצנדינערס. — ¹⁶ פאַרטיידיקערס. — ¹⁷ געהאַלטן.

כיתה וחלקקערס¹⁸, אַרויפפירערס אויף אַ גליטש און וואָס אַליין דרייען זיי זיך אויס גלאַט ווי אויף אַ טעלער. די דאָזיקע לינט צע-פאלן אויף קוממיות-זאָגערס, וועלטלעכע מענטשן, וואָס האָבן צו זאָגן אין עניני המסחר, און אויף צבועקאַנערס¹⁹, כלי-קודש וואָס האָבן צו זאָגן אין עניני האמונה; די כיתה גלופאַ-טרוסאַ-בעזיאזיקאַ-קאַב-צאַנערס²⁰, דער פראַסטער אַרעמער עולם, וואָס איז שטאַרק נכנע די אַלע איבעריקע כיתות און באַקומט פאַר זיי דאָס ננין-יעריקע קדחת. — הינט, פערטנס, די מטבע, וואָס מען האָט אַמאַל, בשעתן גראַבן די גרעבליע, דאָרט געפונען. פֿון איין זינט איז זי געווען שטאַרק אָפגעריבן, קוים-קוים וואָס מען האָט אַרויסגעזען עפעס ווי אַ שטיקל פאַרטוך צוגעטשעפעט צו אַ שטעקן, אונטן עפעס ענלעך אויף אַ מולטערל, פֿון זואַנען עס האָבן אַרויסגעשטעקט שטיקלעך קעפ. פֿון דער אַנדערער זינט איז די מטבע געווען כמעט גלאַט, נאָר אַז מען האָט זיך גוט צוגעקוקט, האָט מען דערקענט אַלטמאַדישע כתיבהטע אותיות "א ש ל ג ו ע נ פ." די געלערנטע האָבן אויף דער דאָזיקער אויפשריפט זיך געבראַכן די קעפ און אַרנינגעלייגט דרינען פשטים, איטלעכער אויף זיין גאַנג. אַ טייל האָבן געהאַלטן אין דער סברא, אַז די "און די ג." ביים אָנהייב און סוף וואָרט יאשג זינען גאָר נישט קיין אותיות, נאָר שטיקלעך פֿון טשאַטשקעלעך, וואָס זינען פֿון דער צינט אָפגעריבן געוואָרן, בכּן מאַכט עס אשל אַ בוים וננפ און אַ צווינג און דאָס איז דער שטעקן מיט דעם פאַר-טוך. ווידער אַ טייל האָבן עס דערקלערט גאָר אַנדערש און די גע-לערנטע האָבן דערמיט מרעיש עולם געווען, ביז דערנאָך איז געקור מען איינער מיט אָפענע אויגן, און האָט דרינען דערזען גאָר ראשי-תיבות, וואָס זיי מאַכן יהודה אופיר (אָדער אינדיאַ) שבאוו לכאן (אָדער לק"ק) גלופסק ונתישבו על נהר פיאטיגנילעווקע. דער שטעקן מיט דעם פאַרטוך און מולטערל מיט די קעפ — דאָס באַטייט אַן אַקרענט

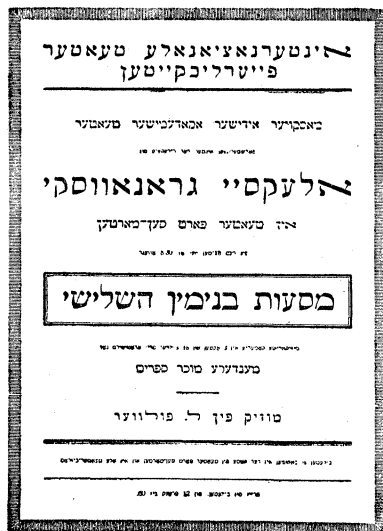
¹⁸ פאַרדרייערס. — ¹⁹ „פראַפעסיאָנעלע“ צווייפנימדיקע. — ²⁰ (מענ-דעלעט אַ קאַמבינאַציע פֿון רוסישע מיט העברעיִשע ווערטער) דער נאַריש-שרעקעדיקאַן לשון-קבצנסקער קלאַס.

מיטן זעגל און מיט פארשונינען. דער דאזיקער געלערנטער האט איבער דעם געמאכט זייער א דיקן ספר און ווענדט זיך דארט צום עולם מיט א בקשה, אז מען זאל רייניקן דעם טיך, וועט מען דארט זיכער געפינען א סך אלטע זאכן, וואס וואלטן געעפנט די אויגן אין דער חקירה מכוח גלופסקער יידן. נאך די דארטיקע אינווייניגערס שניען²¹ זיך אבער אויסצורייניקן די בלאטע און זאגן: דאס וואס מען האט פון אלטע צייטן אפגעמאכט, דאס מוז בלייבן, קיין מענטשנס אויג טאר אין דעם פארבארגעניש נישט אריינקוקן...

אין דער שטאט אליין געפינען זיך אקעגן א דרייסיק-פערציק לוזשעס, שוין מיט לעוואדעס²² אינאיינעם. זיי פאראייניקן זיך דורך היילן מיט די אפגרונטן פון דער פיאטיגנילעווקע און אין געוויסע צייטן, בפרט נאך פאר א פארפסה, צעשפילן זיי זיך שרעקלעך שטארק און פארפלייצן די גאסן מיט אזא טיפער, שיטערער בלאטע, אז ביי די הויך-געוואקסענע מענטשן אפילו ווערט גייענדיק פאר-שלומפערט דאס היטל. גלופסק ווערט אין די פינצטערע נעכט בא-לויכטן פון איין קליינער לאמטערנע, זי ווערט אויך באוואכט פון א פאר בודאטשניקעס²³. פון דעסטוועגן פאלט מען דארט פארט ביי דער נאכט און מען ברעכט האלדו אי לייב. און גנבות טרעפן זיך דארט אויך זייער אפט, כאטש ס'איז דא אזא שמירה. דערפון איז טאקע געדרונגען, אז מען קען זיך כלל נישט איינהיטן, מען קען זיך נישט באווארענען, וואס ס'איז באשערט — דאס איז באווערט, עס העלפן גאר נישט דעם מענטשנס חכמות מיט זינע אלע תחבולות. דערום, זאגט בנימין, באדארפן מיר צומאכן די אויגן און גיין תמיד אויף גאטס באראט מיט דעם בטחון, מסתמא וועט ער זינע מלאכים געביטן אונדז צו היטן און אויף די הענט אונדז צו טראגן. עס פאלט נישט דער שפאן ביז ס'איז עפעס דראן. באדארף מען מער, זאגט ער, ווי איך האב באווארנט מנין טלית-און-תפילין-זאק. איך האב

²¹ (אלטיידיש) האלטן-אפ, שרעקן. — ²² אזיערקעס, סאזשעלקעס. — ²³ (רוסי) שומר.

אים אַנידערגעלייגט אין בית-המדרש אויף דער פּאַליצע. וואָס קאָן שוין, דאַכט זיך, זיין מער אַ זיכער אָרט ווי דאָ? פון דעסטוועגן, אַז גאָט האָט נישט געוואָלט אָפהיטן, האָט מען אים אינאיינעם מיט די איבעריקע אונדזערע זאָכן פון דאַנען אויך אַוועקגעגנבעט!

פלאקאט בעת די גאסטראָלן אין פאַריז

דאָס עלפּטע קאַפיטל

חידושים ונפלאות אויף דער פּיאַטיגנילעווקע

אויף דעם טינך פּיאַטיגנילעווקע, אַז אונדזערע פּאַרשויןען האָבן דאָס ערשטע מאָל אַ קוק געגעבן, זינען זיי נבהל ונשתומם געוואָרן. זיי האָבן אַזאַ מין טינך נאָך קיין מאָל אין די אויגן נישט געזען. סענדערל האָט געזאָגט, דאָס מוז אַוודאי זיין דער גרעסטער טינך אין דער גאַנצער וועלט. וואָרעם אַנדערש האָט אים גאָר אין קאַפּ זיך נישט געלייגט. אַ קאַטאַוועס אַזאַ טינך, וואָס איז אפשר הונדערט מאָל גרעסער פון טונעיאַדעווקער. נאָר סענדערל איז געווען אַ פּראָסט מענטשל, מער פון טונעיאַדעווקע האָט ער נישט געוואוסט, אין די קליינע אותיותלעך אַרזינקוקן האָט ער נישט געקענט, דעריבער איז אַלצדינג, וואָס נאָר עפעס נישט אַזוי ווי אין טונעיאַדעווקע, ביי אים געווען אַ חידוש נפלא און ער פלעגט מיינען, אַז דערמיט עקט זיך שוין טאַקע די וועלט. בנימין אַבער, וואָס פיל געלערנטער פון אים, וואָס האָט אין זינע מיני חקירה־ספּרימלעך שוין געכאַפּט, ווי מען זאָגט, אַ לעק פון די שבע חכמות, וואָס האָט געוואוסט אַ ביסל די באַשרייבונג פון דעם גן־עדן התחתון, פון די משונה־ווילדע באַשע־פענישן אין הינדיאַ וכדומה נאָך אַזעלכע מיני זאַכן, הגם ער פלעגט ביים ערשטן מאָל אַנקוקנדיק עפעס נישט זיך אויך שטאַרק חידושן אין האַרץ, נאָר ער פלעגט דערביי מאַכן אַזאַ מינע מיט אַ שמייכלעלע, גלייך ווי איינער רעדט: עט, נאַרישקייטן, דאָס איז נאָך גאַרנישט אַקעגן יענק, וואָס איז נאָך דאָ... ער האָט סענדערלעך באַוווּן, אַז די פּיאַטיגנילעווקע איז פשוט בלאַטע, איך בעט אַיך איבער, טינף

אָקעגן דעם ירדן, וואָס איז פיל מאָל גרעסער פון איר, זי וואָלט דעם שור־הבר נישט געקלעקט אפילו אויף איין צאָן, און פונעם נאָמען ירדן טאָקע איז אויך אזוי די משמעות, וואָרעם ירדן איז דאָך דער טַטַטַש; אַ גוזמא, אַ סך, אַ ירדן!

— ווייסט דו, סענדערל, וואָס מיר איז אַננגעפאַלן? — האָט בנימין געזאָגט נאָך דעם, אַז ער איז געשטאַנען איין מאָל שטאַרק פאַרטראַכט נעבן דער פּיאַטיגנילעווקע — מיר איז אַננגעפאַלן צו לאָזן זיך פון דאַנען מיט דעם וואַסער.

— גאָט איז מיט דיר! — האָט סענדערל זיך אַ כאַפּ געטאַן פאַר גרויס שרעק — דערמאַן זיך נאָר, בנימין, אַז אונדזער טיך נעמט אַלע יאָר צו אַ מענטשן; הינט מי יודע וויפל מענטשן מוז דער דאָזיקער טיך אַ יאָר צונעמען? האָב רחמנות אויף אונדזער לעבן, אויף דיין ווייב און קינדער, בנימין!

— בטחון, בטחון, סענדערל! בטחון איז אַ ייִדישע זאַך. מיט בטחון איז יעקב אַבינו מיט זיין שטעקל דעם ירדן אַריבערגעגאַנגען. מיט בטחון, זעסט דו, עפענען דאָ ייִדישע קינדער אויף גרויסע גע-וועלבן, אַלצדינג, וואָס דו זעסט דאָ, איז אַלץ לויטער בטחון. אפילו טרעפּ און סטעליעס, זוי אויך פיל גרויסע הַנזער, האַלטן זיך דאָ נאָר אויף בטחון...

— נאָר פאַר וואָס ווילסט דו דווקא מיט דעם וואַסער? — האָט סענדערל געפרעגט — אַז מיר קענען דאָס אייגענע אויך מיט דער יבשה?

— איך האָב דערויף אַ סך טעמים — האָט בנימין געענטפערט. — איין מאָל וועט, ווי מיר דאַכט זיך, די נסיעה מיט דעם וואַסער זיין אי נעענטער, אי גיכער. מיר באַדאַרפן זען אַנקומען אַהין ווי צום גיכסטן, וואָס פרייער, איז אַלץ בעסער, פאַר וואָס? דאָס ווייס איך שוין, דאָס איז שוין מנין זאָך! מיך קוועטשט, סענדערל, מיך קוועטשט זייער שטאַרק; עס פיקט מיר אַט דאָ, דאָ אין קאַפּ. איך וואָלט שוין געוואָלט דאַרט זיין מיט לינב און לעבן, ווען עס זאָל מעגלעך זיין, וואָלט איך זוי אַ פויגל אין דער לופט אַהינצו געפּלויגן...

צווייטנס, אז בנימין פון טודעלאַ האָט בימיו זיך געלאָזט אויף זיך נסיעה, איז ער תחילת אויך געפאָרן מיט דעם טיך עבראָ, אזוי שטייט בפירוש געשריבן אין זיין ספר. מסתמא, אז ער איז פאָרצייטן געפאָרן מיט דעם טיך און נישט מיט דער יבשה, באַדאַרף דאָך טאַקע זיין דווקא אזוי און נישט אַנדערש. מסתמא האָט ער געוואָסט וואָס ער טוט און איז אזוי פיל קלוג געווען ווי מיר אַלע, כּלעבן. רב בנימין איז אַ קדמון, אַ פּרזערדיקער פּאַר אונדז, מוזן מיר אים הערן גאָר אָן קשיות...

— אויב אזוי, — האָט סענדערל געמאַכט, — איז שוין טאַקע רעכט. ביי מיין ייִדישקייט, בנימין! נישט נאָר אויפן טיך, אַפילו ווען רב בנימין וואָלט פּאַרצייטן געפּאַרן רייטנדיק אויף אַ קאַטשע־רע, וואָלטן מיר דאָ נישט באַדאַרפט לאַנג טראַכטן, זיך גענומען אויפגעזעצט און אויך געפּאַרן אויף אַ קאַטשע־רע.

— און דריטנס, — איז בנימין אַרײַנגעפּאַלן סענדערלען אין די רייד, — שאַדט טאַקע כלל נישט, מיר זאָלן זיך געוויינען צו פּאַרן מיט דעם וואָסער איידער נאָך עס וועט אונדז שפּעטער אויסקו־מען צו פּאַרן אויפן ים אוקיונוס. איך וואָלט נאָך אַפילו געזאָגט, אַז איידער מיר וועלן זיך אַפּפּאַרטיקן דאָ אין גלופסק, וואָלט, אַסור, גאָר קרום נישט געווען צו פּרווון גלאַט אזוי דורכצופּאַרן זיך אַ ביסל אויפן טיך. דאָרטן, דאָרטן, זעסט דו, שטייט איינער מיט אַ שיפל, אַט כּלעבן, לאַמיר צוגיין און אים עפעס געבן, וועט ער מיט אונדז אַ ביסל פּאַרן.

אין עטלעכע מינוט אַרום זינען אונדזערע וואַנדרעווערס באַ־האַרצט אַרײַן אין אַ שיפל און האָבן זיך געשיפט איבער דער פּיאַ־טיגנלעוועקע. תחילת האָבן זיי אַפילו זיך געשראַקן, סענדערלען האָט זיך פּאַרדרייט דער קאַפּ און ער האָט געצאָפּלט מיט הענט און פּיס. אַט, אַט, האָט ער געמיינט, קערט זיך דאָס שיפל אום און ער פּאַלט־אַרײַן אין טיפע אַפּגרונטן פונעם טיך, ס'איז אַן עק פון זיין לעבן און זיין ווייב בלייבט אַן אייביקע עגונה, נאָר דערנאָך איז אים געוואָרן אַ ביסל בעסער.

— נישקשה, סענדערל, — האָט בנימין אים געטרייסט, אָז זיי זינען אַרויס אויפן ברעג, — זאַל דיר נישט אַרן, וואָס דער קאַפּ דרייט זיך און עס ווערט עפעס נישט גוט. דאָס איז די ים־קראַנקייט, וואָס איטלעכער מוז זי ליידן, אָז ער פאַרט דעם ערשטן מאָל אויפן ים. דעם צווייטן מאָל, וועסט דו זען, וועט זיך בעסער און דו וועסט שוין גאַרנישט פילן.

פון יענער צייט אָן פלעגן אונדזערע פאַרשוויגען זייער אָפט פאַרן אויפן טייך און דערפון גרויס תענוג געהאַט. זיי זינען ביי זיך געוואָרן אַזוי שטאַרק, אָז איבערשיפן זיך דעם ים, האָט זיך זיי געדאַכט, איז אַ שפּיל.

בנימין פלעגט דורך סענדערלען זיך אַרבייטלעך און אַ שמועס מיט דעם לאַדאַטשניק¹ און אים פאַרוואַרפן מיט קשיות, ווי אַ שטיי־גערי: פרעג נאָר, סענדערל, דעם קאַפיטאַן, וויפּל מניל האָבן מיר פון דאַנען ביז דעם ים? פרעג אים, אויב ס'איז דאָ עפעס וויספעס², וואָס פאַר אַ מיני לייט וווינען דאָרט? צי וווינען צווישן זיי יידן? וועמען צאָלן זיי מס און צי ווייסן זיי פון אַ גלות? אַדער אַ שטייגער אַזוי: פרעג, סענדערל, אויף טשיקאָוועשטש, דעם ערל וועגן די בערג גיסבון און דעם כּופּר אל טור־ך? צי ווייסט ער עפעס מכּוּח די עשרת השבּטים? אַ קשיא אויף אַ מעשה, אפשר האָט ער עפעס גע־הערט. וכדומה נאָך און נאָך אַזעלכע שאלות פלעגט אַלץ בנימין הייסן פרעגן.

נאָר דאָס ביסל גויזש, וואָס סענדערל האָט זיך אויסגעלערנט ריידן, גייענדיק מיט זיך ווייב תמיד אויפן מאַרק, איז קאַרג געווען פאַר אַזעלכע הויכע ענינים. דינגען זיך פאַר אייער, ציבעלעס, קאַר־טאַפּל, דאָס האָט ער נאָך ווי ס'איז געקענט, אָבער אויסטענהן זיך מיט אַ קאַפיטאַן איבער געלערנטע זאַכן, דאָס האָט ער לחלוטין נישט געקענט. ס'איז געווען אַ צער־בעלי־חיים, ווי סענדערל, נע־בעך, פלעגט זיך מוטשען אין אַזאַ שמועס; ער פלעגט ריידן מיט

¹ (רוס') שיפּער, באַלעבאַס פון שיפּלעך. — ² אינדזלען.

הענט און מיט פיס, אַרבעטן אויף אַלע כלים און אַפּגיין מיט שווייס, אז איין גאַט האָט געמעגט אויף אים ר'חמנות האָבן. זיין קאַפּיטאַן פּלעגט שפּניצען, טענהן, אַנקוקן אים ביז פון איין זייט, און בנימין פּלעגט אים דורען אַ קריזש³, שטורכען און קוקן אים אין מויל אַרײַן פון דער אַנדערער זייט.

— ווין טשערוואַני זשידקי ווין פּיטאַיע⁴ — פּלעגט סענדערל אַרויסגיין מיט אַזאַ שפּראַך, אַ שטייגער, ווינקענדיק מיט דער האַנט אויף בנימינען.

— איז טשערוואַני זשידקאָוו יאָ זנאָ לייבקה, שמולקו, באַגאַטיע זשידקי⁵. — אַזאַ תּשובּה פּלעגט סענדערל באַקומען פון זיין קאַפּיטאַן. — ני לייבקאַ, ני, ני! ווין טשערוואַני זשידקי פּיטאַיע, טאַ-מאַטשקאַ⁶, ווי זאַגט מען עפעס, נו, טאַמאַטשקאַ, לעבן בערגעלע גיסבון.

— גיסבאַנאַ, זשידקאַ גיסבאַנאַ?

— זאַג אים, סענדערל, — פּלעגט בנימין שרײַען, — זאַג זאַלסט דו אים אַ באַרג! מאַל אים אויס ווי דו קענסט.

סענדערל פּלעגט צונויפשטעלן הויך די הענט, אויסצומאַלן דערמיט אַ בערגעלע, און שרײַען דערבײַ העט וויסאַקאַ?⁷

— ספּו! — פּלעגט דער ערל אויסשפּניצען, אויסבטלען אויף סענדערלען חלומות און אים אַפּשיקן צו אַלדי שוואַרצע יאָר.

פון זינע נסיעות אויף דער פּיאַטיגנילעווקע דערציילט בנימין חידושים, ווונדערלעכע זאַכן, וואָס האָבן אין דער וועלט אַ רעש אַנגעמאַכט. מיר וועלן דערפון דאָ נאָר אַ מקצת אַרויסשטעלן.

שיפּנדיק זיך איינמאַל אויף דער פּיאַטיגנילעווקע האָט בנימין דאָרט דערזען אין דער מיט טינד אַ גאַנץ-גרויסן אָרט, וואָס איז געווען גריין באַוואַקסן און מיט זיין גרינקייט די אויגן פאַרנומען. ער

³ (פיגוראַטיוו) האָקן אַ טשייניק. — ⁴ וועגן רויטע יידעלעך פּרעגט ער. — ⁵ פון די רויטע יידעלעך קען איך לייבקען, שמואלקען, רייכע יידעלעך. — ⁶ נישט לייבקע, ניין, ניין! מיר, טאַמאַטשקאַ, פּרעגן זיך נאָר אויף רויטע יידעלעך? — ⁷ הויך.

האָט געמיינט, דאָס איז אַ וויספע באַוואַקסן מיט גראָז אי מיט שמעקנ-
דיקע קרינטעכצער. אַז ער האָט אַרויסגעשטעלט אַ פּוס און שוין
געוואָלט אַ שפרונג-געבן אויף דער וויספע, האָט דער קאַפּיטאַן פּון
דער לאַדקע אים פּלוצים אַ כאַפּ געטאַן פּון הינטן מיט אַ געשריי און
אַ שלנידער געגעבן אים צוריק אין דעם שיפעלע מיט דעם גאַנצן
כוח אַזוי, אַז ער איז אַ היפשע צינט געבליבן ליגן שטאַרק פאַרדולט.
ער האָט מער נישט געהערט, ווי אַרום דעם שיפעלע קאַכט, רעשט
זיך, גלייך ווי עס ראַנגלט זיך מיט עפעס, און עס גייט מיט גרויס
מי זיין וועג. און אַז ער איז שפעטער צו זיך געקומען, האָט אים
דער ערל געזאָגט, ער איז געווען אין אַ גרויסער סכנה דערטרונקען
צו ווערן אין דעם גרינקייט, וואָרעם דאָס גרינקייט איז נישט קיין
וויספע, ווי ער האָט געמיינט, נאָר דאָס איז נאָר דער צווייט, וואָס
די פּיאַטיגליעווקע צוויטעט אַלע יאָר.

איך אָבער, אַזוי שרעכט בנימין, האָב מיר נישט געקענט לאָזן
אנינריידן, אַז דאָס זאָל זיין צווייט. אמת טאַקע, אַ ריח עפעס האָט
עס געהאַט, נאָר זינט איך לעב, האָב איך נישט געהערט און אויך
אין מיינע ספרים נישט באַגעגנט, אַז וואָסער זאָל צווייטן, ווען עס
זאָל צווייטן, וואָלט דאָך דערויף באַדאַרפט וואַקסן דערנאָך עפעס אַ
מין פּרי, וואָס מען מאַכט דערויף אַ ברכה בורא פּרי המים! איך האָלט
נאָר אין דער סברא, אַז דאָס איז דער משונה-גרויסער ים-פּיש
כלינ"א, פּון וועלכן ס'איז דאָ זייער אַ שיינער שמועס אין דעם ספר
„צל עולם“ מיט די דאָזיקע ווערטער: „דער שרעקלעך-גרויסער פּיש
באַדעקט זיך מיט גראָז און מיט ערד, ביז ער זעט-אויס ווי אַ גרוי-
סע וויספע, און אַ מאָל מיינען די וואָס זעגלען אין ים, אַז דאָס איז
אַ שיינער באַרג, זיי שטעלן זיך דערויף, טוען וואָס זיי באַדאַרפּן,
קאַכן מאַכלים, און אַז דעם פּיש ווערט וואָרעם פּונעם פּייער, טוקט
ער זיך אונטער אין די אַפּגרונטן און אַלע וואָס האָבן אויף אים גע-
לאַגערט ווערן דערטרונקען.“ דערמיט טאַקע איז אַ שטאַרקע אַניזער-
נע ראייה צו יענע ווילדע קרנים, וואָס האָלטן, אַז די גלופסקער אַני-
זערטרונקען וואַקסן פּון הינדיא"ה, זעגלענדיק פּון דאָרט איבער דער

פיאטיגנילעווקע אין די אלטע יארן, האבן זיי מיט זיך פארשלעפט דעם כליינ"א, וואס האלט זיך אויף באמת אין הינדיא"ה און וואס זיין טבע איז נאכצולויפן נאך די שיפן.

אז בנימין האט איינמאל אריינגעקוקט אין טיך, האט ער דארט דערזען טיף אין וואסער עפעס מיני באשעפענישן, אקוראט גלייך צו די געשטאלטן פון ווייבער.

„נאך גאנץ לאנג, זאגט בנימין, האב איך געלייענט אין ספרים,

ק. גלעבט אילוסטראציע פון דער נסיעה אויף דער פיאטיגנילעווקע

אז אין וואסער זענען דא ים־מענטשן, און דער מחבר פון „צל עולם“ זאגט דערויף בתורת עדות אזוי: דער קאפ, דער גוף, דאס פנים און די בריסט זייערע זעען־אויס ווי א בתולה און זינגען זייער שיין און זיי הייסן שריינ"א. פון אלטע אמתע מענטשן, וואס מען מעג זיי גלייבן אויפן ווארט, האב איך אויך געהערט דערציילן, אז זיי האבן

אליין געזען אזעלכע ים-מענטשן ביי קאמעדיאנטן, וואָס פלעגן גע-
וויינטלעך נאָך דער קאָמעדיע זיי ווייזן יעדערן פאַר עטלעכע גראַשן,
נאָר הַננט האָב איך עס דערלעכט צו זען מיט מַינע אייגענע אויגן.
איך האָב מיט גרויס ווונדער געוויזן אויף די בתולות דעם ערל
און ער האָט מיר געוויזן אויף עפעס וועשנס, וואָס זינען געשטאַנען
ביים ברעג טיך און געוואָשן גרעט. איך ווייז אים אונטן אין וואַסער,
און ער ווייזט מיר אויבן אויפן ברעג. און ווייל מיר האָבן איינער
דעם אַנדערנס לשון נישט פאַרשטאַנען, האָט ער נישט געוואָסט, וואָס
איך ווייז אים, און איך האָב נישט געוואָסט, וואָס ער ווייזט מיר, און
איך האָב פון אים מכוּח דעם גאַרנישט געקענט דערגיין.⁸

נישט ווייט פונעם ברעג נעבן דער שטאָט האָט בנימין געזען
אַזאַ אַרט אין טיך, וווּ דאָס וואַסער איז משונה-געדיכט, ערטערווייז
איז עס פאַרגליווערט עפעס ווי דרילעס⁸ און ערטערווייז איז דאָס
וואַסער נאָך געדיכטער. פון דעם דאָזיקן וואַסער פירן די וואַסער-
פירערס צו די באַלעבאַטיים אין די הַינזער. דאָרט ווערן די געדיכטע
דרילעס צעפירט מיט פראַסט וואַסער אין דער פאַס און מען קאַכט
דערמיט אַלע מאַכלים.

„איך אליין, זאָגט בנימין, האָב דאָס געקעכטס פון אַזאַ וואַסער
געגעסן, איך זאַל אזוי עסן פון דער סעודה של לויית; עס האָט גע-
האַט דעם זיבעטן טעם. אַ ראַסל-פלייש דערפון איז אַ מאַכל-מלכים.
איך האָב אָנגעלייגט מיט דעם וואַסער פולע קעשענעס און געהייסן
סענדערלעך מאַכן דערפון אַ פעקל, מחמת אויף אונדזער ווייטער
בסיעה אין ימים און אין מדבריות קען עס זייער גוט צו נוי קומען.“
לוסטיק און פריילעך זינען איינמאַל נאַכמיטאָג אונדזערע פאַר-
שויןען געגאַנגען נישט ווייט פון דער שטאָט, האָבן געלאַכט, גע-
שפאַסט, געקוקט איינער דעם אַנדערן אין די אויגן אַריין און עפעס
זייער שטאַרק הנאה געהאַט. עס האָט אויסגעזען נאָר ווי אַ פאַרליבט

⁸ פוסטאָגע (נאָגאָ — אין סלאַווישע שפראַכן — פוס), פאַפולער ביי יידן
אויך אונטער די רוסישע ווערטער פעטשאַ און כאַלאַדיעץ, פאַרקילטע פוס-
יוד פון אַ בהמה.

פאר-פאלק באלד נאך דער חתונה, וואָס שפאצירט זיך פריי אויף דעם גרינעם גראָז און קוויקט זיך מיט איטלעכס וואָרט, מיט איטלעכן קוק, נאָר וואָס-זשע איז מיט אונדזערע פאַרשויןען 'עפעס אַזוי די שמחה געווען? פאַרט וואָס האָט זיי עפעס אַזוינס משונה הנאה געטאָן אַזש זיי זינען געשפרונגען, האָבן אונטערגעזונגען און געמאַכט אַן-שטעלן זוי ריינע משוגענע? אָט וואָס, רבותים: בלי נדר, מאָרגן, איז בני זיי ביידע געבליבן צו פאַרלאָזן גלופסק און אין אַ גוטער שעה צו זעגלען העט אַהין...

און ווי זיי גייען זיך דאָ אַזוי לעבעדיק-פריילעך, קומט זיי אונ-טער פלוצים אַ פורל, אויפן וואָגן זיצן צוויי יידלעך, איינער טרייבט-אָן און דער אַנדערער זיצט אָנגעבויגן אויף דער זינט, דאָס היטל איז אים פאַררוקט און ער האַלט אין מויל אַ שטרויעלע — זייער-גוטע סימנים, אַ דאָס יידישע קעפל טראַכט דענסטמאַל עפעס אָן אויבער-הסברהלע און דרייט זיך משונה-שטאַרק.

די צוויי יידן האָבן אָנגעקוקט אונדזערע לוסטיקע פאַרשויןען, זיי באַטראַכט פון קאָפּ ביז די פיס און זיך אַריינגעלאָזט דערנאָך מיט זיי אין אַ שמועס. די ערשטע שאלה איז, ווי דער שטייגער איז, גע-ווען: פון וואָנען זינען עס יידן? דערנאָך — מה שמייכם? און דערנאָך דאָס איבעריקע צעטל שאלות, 'וואָס יידן פרעגן געוויינטלעך איינער דעם אַנדערן בנים ערשטן באַגעגעניש. מער האָבן אונדזערע פאַר-שויןען נישט באַדאַרפט. זיי האָבן געעפנט אַ מויל און זיך גענומען דערציילן אַלצדינג, ווי מען זאָגט, וואָס אויף דער לונג — דאָס אויף דער צונג. די יידן האָבן זיך אָנגעקוקט מיט אַ שמייכלע, זיך געשושקעט אַ ביסל און דער ייד מיטן פאַררוקטן היטל אי מיט דעם שטרויעלע אין מויל האָט דערביי געמאַכט, — עט, נישקשה, עס וועט אַפּלויפן, נאָר אין ערגסטן פאַל איז נאָך עטלעכע ממתקים... — ווייסט איר וואָס? — האָבן די יידן צום סוף זיך אָנגערופן — אונדזער שטאַט מעג, כּלעבן, אויך די זכיה האָבן צו זען בני זיך

⁹ (עמך'לשון) מטבעות, געלט, (זיסע זאָכן).

אזעלכע צוויי פנינע מענטשן. מיר בעטן איך זייער שיין, אט, כ'לעבן. טוט אונדז אן דעם כבוד און זעצט זיך, זינט מוחל, באַלד טאַקע מיט אונדז אויף, נישט לאַנג געטענהט, מיר זינען איך ערב, אַז מען זועט איך ביי אונדז זייער שיין צונעמען מיט עסן, מיט טרינקען און מיט וואָס נאָר מעגלעך.

— מיר וואָלטן עס איך בנאמנות צוליב געטאָן, — האָט בנימין געענטפערט, — נאָר ביי אונדז איז געבליבן מאָרגן בלי נדר פון דאַנען זיך צו לאָזן מיט דעם וואָסער.

— האָט נישט קיין פאַראיבל, — האָבן די יידן געזאָגט, — איר רעדט, כ'לעבן, נאַרישקייטן. אויך מיר אַ וואָסער, די פּיאַטיגנילעווקע! זי איז, מחילה, אַ פּישגריבל, אַ טינאָף, אַ פאַרשטונקענע בלאַטע, אַ פאַרצווייטעטע, פאַרשימלטע לוזשע. ביי אונדז האָט איר דעם דנעפר, וואָס פאַלט גלייך אין ים אַריין. פון אונדז וועט איר טאַקע, אַס־יִרְצֵה־הַשֵּׁם, גיך און געשווינד קומען אַהין אין אייער רוב אַריין. עקשנט זיך נישט, כ'לעבן, הנדא אַרויף אויפן וואָגן!

— וואָס זאָגסט דו, סענדערל? — האָט בנימין זיך אַנגערופן — לאַמיר אפשר טאַקע די יידן צוליב טאָן און פאַרן.

— וואָס פאַר אַ דאגה איך האָב, — האָט סענדערל געענטפערט. — אַז דו ווילסט פאַרן, זאָל זיין פאַרן.

עס האָט נישט געדויערט לאַנג, זינען אונדזערע פאַרשוניען שוין געזעסן אין וואָגן שטאַרק צופרידן אויף דעם כבוד, וואָס מען פאַרבעט זיי צו גאַסט, און האָבן זיך פאַרגעשטעלט גדולות. אַ וועג האָבן זיי געהאַט זייער אַ פּריילעכן. די יידן האָבן אויף זיי געהאַט אַן אויג און פשוט געהיט זייערע טריט, האָבן זיי צוגעפילעוועט מיט עסן און טרינקען אַזוי ווי אַ קימפעטאַרן. אונדזערע פאַרשוניען האָט זיך אַזוינס אין זייער לעבן נישט געחלומט.

אויף דעם צווייטן טאָג פאַרנאַכט זינען זיי אַנגעקומען בשלום קיין דנעפּראָוויץ. די יידן זינען מיט זיי פאַרפאַרן אויף אַ סטאַנציע און געמאַכט פאַר זיי אַ גוטע וועטשערע.

דאָס צוועלפטע קאָפיטל

ווי מען פירט אונדזערע פארשיניען אין באָד

— גוואָלד, ווידוי, כאַטש אַפּזאָגן ווידוי! — האָט סענדערל פונעם שלאָף נישט מיט זיין קול געשריגן און אויפגעוועקט מיט זיין געשריי בנימינען.

בנימין איז נישט טויט — נישט לעבעדיק אַראָפּגעשפרונגען פון זיין געלעגער, האָט אין דער גיך אַפּגעגאַסן נעגלוואַסער און איז צוגעלאָפּן צו סענדערלען זען, וואָס טוט זיך מיט אים אַזוינס.

אין דרויסן האָט אַנגעהויבן צו גרויען אויף טאַג און אומעטום איז געווען שטיל. מען האָט נאָר געהערט אַ כראָפּען פון שלאָפעדיקע מענטשן אין דער גאַנצער שטוב, איטלעכער האָט געכראָפּעט אויף זיין שטייגער: דער אויף אַ קול פון אַ באַנדורע, יענער אויף טרומייט, איינער האָט עס געמאַכט שטיל בקיצור, דער אַנדערער האָט עס גע- צויגן העכער, העכער אויף דריי גאַרן, דערנאָך אויסגעלאָזט מיט אַ דריי מיט אַ בייזער, ווי איינער פרעגט אַ שטאַרקע קשיא, און צוגעפויקט מיט די באַקן. אינאיינעם איז עס געווען אַ נאָזן-קאַנצערט, אין וועלכן די נעזער האָבן געטריי געאַרבעט אויף אַלע כלים און צוגעשפילט לכבוד די באַרימטע דנעפּראָוויצער וואַנצן, בשעת זיי האָבן געשמאַק געגעסן די שלאָפּנדיקע און געטרונקען זייער בלוט — יידיש בלוט!

דנעפּראָוויץ האָט אַ לאַנגע צייט געפאַשעט אירע וואַנצן, אירע מענטשנפרעסערס, דאָרט אין דעם שרעקלעכן אַננפּאַרהויז, אין דער וויסטער, אַפּגעזונדערטער יידישער אכסניא. וווּ אַ וואַנץ אין עפעס

א קווארטאל איז אלץ אהינצו געקראכן און געזויגן, געצאפט יידיש בלוט... קומענדיק קיין דנעפראוויץ איז שוין א ייד מוכן ומזומן גע-ווען, אז ס'וועט אים קאסטן א ביסל בלוט און אן אזא כאבאר¹ איז גאר קיין סברא נישט זיך אויסצודרייען. בנש שוין, בנש, דו „דנעפ-ראוועצק“! שטינק שוין, שטינק, דו ווענצעלע! שרייב שוין, שרייב, דינע בלוטיקע צייכנס און טראג זיך, גיי צו אלדי שווארצע יאָר!
— וואָס שרייבסט דו אזוי, סענדערל? — האָט בנימין אים גע-פרעגט צוגייענדיק צו זיין געלעגער — אַוודאי אַ וואַנץ האָט דיך געמוזט שטאַרק אַ ביס טאַן? אַ שרעק, וויפל דאָ איז וואַנצן, זיי האָבן אַ גאַנצע נאַכט מיך נישט געלאָזט אָן אויג צוטאַן. ערשט נישט לאַנג וואָס איך בין אַנטשלאָפֿן געוואָרן.

— אַני, אַני, גיכער, לאַמיר גיכער אַנטלויפֿן! — האָט סענדערל געשריגן נאָך אלץ פֿאַרדולט.
— גאָט איז מיט דיר, סענדערל! וואָס רעדסט דו? מילא, מה רעש, אז אַ וואַנץ גיט אַ ביס? דערויף איז זי דאָך אַ וואַנץ און דו ביסט אַ מענטש...

סענדערל האָט אַקעגן אַ פֿאַר מינוט אַנגעקוקט בנימינען ווי צעמישט, דערנאָך זיך אויסגעריבן די אויגן און געזאָגט מיט אַ זיפֿן: — אוי, עס האָט מיר זיך געחלומט זייער אַ שרעקלעכער חלום; הלוואי דערפֿון זאָל זיך גאַרנישט אויסלאָזן.

— עט, מאַלע וואָס אַ מענטשן חלומט זיך אַ מאַל, — האָט בנימין געמאַכט. — מיר האָט זיך הננט געחלומט: עפעס אַ פיפער-נאַטער קומט צו מיר געשווינד צו, קוקט מיך שטאַרק אָן און זאָגט צו מיר: איר זינט עס רב בנימין פֿון טונעיאַדעווקע? קומט, זייט מוחל, מיט מיר אַהין; אַלעקסאַנדער מוקדון שטייט דאָרט מיט זיין חייל און חלשט מיט אַיך זיך צו באַקענען. איך גיב מיך אַ לאַז, דער פיפער-נאַטער לויפט-פֿאַרויס, איך נאָך אים. „איר לויפט, אָן עין-הרע, געשווינד ווי אַ פֿיגל אויסן בויגן, איך קען אַיך גאַר נישט אַניאַגן“.

¹ שוחד, לאַפקע, שטעק-געלט.

הער איך עמעצן שרײַענדיק הינטער מיר. איך קער מיך אום און דערזע אַלעקסאַנדער מוקדון. אַדוני מלך! שרײַ איך, כאַפּ אים בײַ דער האַנט, קוועטש און קוועטש, עס פאַרגייט מיר אַבער פּלוצים אין דער נאָז עפעס אַ מין שרעקלעכער געשטאַנק, טאַקע נאָר צום חלשן. איך כאַפּ מיך אויף און פּיל אין דער האַנט אַ צעקוועטשטע וואַנץ... טפו זאָל עס ווערן! טאָ שפּני, כּלעבן, דרײַ מאָל אויס, סענדערל, און פאַרגעס דײַן חלום. וואָס האָט דיר אַזעלכעס זיך געחלומט?

— טפו, טפו, טפו! — האָט סענדערל בתּמימות דרײַ מאָל אויס-

געשפּיגן און דערציילט זײַן חלום:

— מיר האָט זיך געחלומט, ווי איך גיי מיר גלאַט אַזוי אויף דער גאַס און פאַרגיי מיר העט ווינט, פּלוצים גיט מען מיך פּון הינטן אַ כאַפּ און מען וואַרפט מיך אין אַ זאַק אַרײַן. מען טראָגט מיך אַזוי אין דעם זאַק, מען טראָגט מיך, טראָגט, ביז מען האָט מיך ערגעץ עפעס פאַרטראָגן. איך פּיל, ווי עמעצער בינדט דעם זאַק אויף און דערלאַנגט מיר אַ פּאַטש, טאַקע וואָס אַ פּאַטש הייסט, אָן צוויי ציין זינען מיר אַרויסגעפּאַלן. „דאָס האָסט דו דיר ערשט אָן אַדערויף, הער איך ווי מען זאָגט, אינגאַנצן וועל איך דיר סילוקן שפּעטער.“ איך גיב אַ בליק, מײַן ווייב אין אַ ספּאַדיק שטייט מיר אַקעגן שטאַרק אין כּעס, די אויגן ברענען איר ווי אַ העליש פּנער און פּונעם מויל זעצט איר אַרויס אַ שוים. „וואַרט נאָר אַ ביסל, וואַרט, תּכשיט מײַ-נער, זאָגט זי מיט אַ בייזן געלעכטער, איך וועל גיין נעמען די קאַ-טשערע און דיר ווייזן, וואָס פאַר אַ גאַט מיר האָבן.“ ווי זי גייט נעמען די קאַטשערע, אָן מײַנער כאַפּט פּיס אויף די פּלייצעס און אַוועק, אַוועק, אַוועק. איך לויף, איך לויף און קום צו לויפּן אין עפעס אַ קרעטשמע. אין דער קרעטשמע איז פּינצטער, גליטשיק, נישטאַ קיין נפש. איך לייג מיך אין אַ ווינקל, מאַך-צו די אויגן און שלאָף. ווי איך שלאָף, קומט דער זיידע רב סענדערל, עליו השלום, צו מיר צו גיין, זייער אומעטיק, מיט פאַרוויינטע אויגן און זאָגט: „סענדערל מײַן קינד, שלאָף נישט, ווי גאַט איז דיר ליב! סענדערל, שטיי-אויף, שטיי-אויף, סענדערל, סענדערל, און לויף פּון דאַנען

אָוועק! אָוועק, סענדערל, ווהין די אויגן טראָגן, דו ביסט אין אַ סכנה! איך וויל אויפשטיין, אָבער איך קען מיך נישט רירן, גלייך ווי מען האַלט מיך צו. איך נעם מיך צום קאָפּ און טאַפּ אויף מיר אָן עפעס אַ קאָפקע.² הע־הע, איך בין גאָר נישט סענדערל. איך בין, מחילה, גאָר אַ יידענע, אָן אַ סימן באַרד, טראָג עפעס אַ מין יופּע³ און מנן בויך, מנן בויך, נישט פאַר קיין יידן געדאַכט, טוט מיר שרעקלעך ווי! נישקשה, רופט איינער עפעס זיך אָן, בנ אָן ערשטלינג גייט עס תמיד אַ ביסל שווער צו. אוי, פעטער, פעטער! — שריי איך אין איין אַטעם — ס'איז גאָר נישט פאַר מננע כוחות, אָט, אָט פאַל איך חלשות. אַ קולאַק אין דער פאַטיליצע איז דערצו זייער אַ גוטע סגולה, דערמיט קען איך דיך מינטערן, זאָגט דער פעטער, און לאָזט מיר טאַקע אַראָפּ עטלעכע קולאַקעס. נאָ דיר פאַר פרייער, פאַר אַצינד, אי פאַר שפעטער! — מאַכט ער דערבנ, דרייט זיך אויס און ווערט פאַרשוונדן. איך ליג אין איינע צרות, ליג און ליג, ביז גאָט העלפט מיר, איך גיב מיך אַ ריס מיט גוואַלד און שטיי־אויף. איך לויף־צו גיך צו דער טיר — זי איז פאַרשפאַרט. איך קלאַפּ, קלאַפּ און קלאַפּ — אומזיסט די מי. פלוצים שפּרינגט די טיר זיך אויף און ווי איך שטעל־אָרויס אַ פּוס, כאַפּן מיך גולנים און פירן מיך אָוועק עפעס אין אַ הייל. דאָרט נעמען זיי אָרויס אַ חלף און זוילן מיך קוילען. ווי זיי האַלטן דעם חלף מיר אויפן האַלדז, שריי איך: „גוואַלד! לאָזט מיך כאַטש אַפּזאָגן ווידוי!“ אָט דאָס האַסט דו דיר, בנימין, מנן חלום, הלוואי זאָל ער זנן צו גוטן.

— שפּני־אויס, סענדערל, נאָך דריי מאָל, — האָט בנימין אים אָן עצה געגעבן, — און שלאָג דיר דנן חלום פונעם קאָפּ אָרויס. אי־בעריקנס, אויב דו ווילסט, שטיי־אויף, ס'איז שוין טאָג, און זאָג עטלעכע קאָפיטל תהילים.

² קאָפּטיכל (קופּקע). פרומע פּרויען, חתונה געהאַטע, פאַרדעקן די קעפּ, סיי ווען די האָר זיינען אָפּגעשוירן, סיי ווען זיי האָבן האָר. פאַר מענטשן, שבת און יום־טוב, האָט מען זיך פאַרפּוצט, באַצירט, מיט אַ שטערנטיכל. — ³ (פּויל') יובקע, קליידל.

סענדערל איז מיט א זיפץ אראפ פון זיין געלעגער, האט אפגע-
גאסן געגלואסער, אנגעטאן זיין כאלאטל און ארויסבאקומען זיין
תהילים עברי-טעקסט. ער האט זיך אויפגעמישט דאס צענטע קאפיטל,
בני וועלכן ער האט געהאלטן, און ער האט מיט אן אומעטיקן ניגון
אנגעהויבן:

וואס שטייט דו, גאט, פון ווייטן,
פארבראגסט זיך אין שלעכטע צייטן?

זיין ניגונדל איז געווארן טרויעריקער און רירנדיקער ווייטער
א ביסל בני די דאזיקע פסוקים:

ער זיצט אין ערגעץ א פארטאיעט ארט,
אין שטילן טויט ער דעם ערלעכן דארט;
די אויגן דרייען אים זיך הין אי צוריק,
אויפן ארעמען האבן זיי א שטארקן קיך;
ווי לא לייב אין זיין נארע לויערט אויך ער,
ער לויערט צו כאפן דעם ארעמען אהער.
דערלאנגט דעם ארעמען ושיון טאקע א כאפ,
אבי מיט זיין נעץ א צי נאר, א קלאפ.

אז סענדערל האט אפגעזאגט תהילים, איז שוין געווארן רעכט
טאג. אלע מענטשן אין שטוב זינען שוין אויפגעשטאנען. א גרויסער
סאמאואאר ווי א קעסל האט שטארק געקאכט אויפן טיש און דער
עולם האט געטרונקען טיי. בנימינען און סענדערלען האט מען אויך
געגעבן צו גלעזלעך ווארעמס. זיי האבן א ביסל זיך דערפרישט און
פריילעכער געווארן.

די שטוב, וואס פריער א ביסל איז זי געווען א ספאלניע, דער-
נאך א טשיניע⁴, איז פלוצים געווארן א קלינזל. עס האבן זיך פאר-
קאטשעט ארבל, זיך אנטפלעקט נאקעטע יידישע ארעמס: רויכיקע,
גלאטע, דארע, פעטע, שווארצע, ווייסע, טונקעלע, פון אלערליי קא-

⁴ שלאפצימער, דערנאך א טיי-האלע (ווי מקריגט טיי צו טרינקען).

לירן און געשטאלטן. איטלעכער איז אריין אין טלית-און-תפילין און געגעבן א דאָוּן.

אונדזערע צוויי יידן האָבן געדאוונט געשמאַק, זיך געפיעסטעט, געקרימט, געמאַכט חנדלעך און פּיסקלעך, ווי אמת צעבראַכענע יידן. זיי האָבן אַוועקגעטענהט מיטן רבּונו של עולם אַלין: טאַטעניו! פאַר טערניו! און שהיות⁵ געמאַכט אין דאוונען מער פון אַלע אַנדערע. נאָכן דאוונען האָבן זיי גענומען צו קעלעשקעלעך שלישי, אַ זופּ גע-טאָן פּריער, זיך פאַסמאַקעוועט און אויף דער נאָז זינגען אַרויסגע-טראָטן רויט-גלאַנצנדיקע ווינפּערלעך. דערנאָך האָבן זיי געמאַכט צום גאַנצן עולם: „לחיים, לחיים!“ און צוגעווינטשעוועט: „דער איי-בערשטער זאָל שוין רחמנות האָבן אויפן גאַנצן כלל ישראל, נעבעך!“ — האָבן פאַרגלאַצט דערבני די אויגן, געטאָן אַ שטילן זיפּן און אַרזינגעגאַסן אין זיך דאָס קעלעשיקל, אַ סימן, דאָס זינגען געווען נישט קיין פּראַסטע יידן, נאָר פרומע, כשרע, שיינע יידן.

איינער פון די דאָזיקע שיינע יידן איז דערווייל אַוועקגעגאַנגען אין דער שטאָט און האָט זיך דאָרט פאַרזאַמט אַקעגן אַ פאַר שעה. אַז ער איז צוריקגעקומען, האָט דער חבר זינגער אים אַרזינגעקוקט אין פנים, וואָס האָט באַשינפּערלעך געלויכטן, און ביידע זינגען געווען זייער צופרידן. זיי האָבן געהייסן גרייטן צום טיש, זיך געגאַנגען וואַשן און איבערגעקוקט פּריער די קוואַרט, ווי דער שטייגער איז פון שיינע יידן, האָבן געבעטן אונדזערע פאַרשויןען, זאָלן אויך זיך וואַשן און מוחל זיין זעצן זיך מיט זיי אינאיינעם עפעס איבערצור-בייסן. ביים טיש זינגען זיי געווען לוסטיק, האָבן געלויבט די באַלע-באַסטע פאַר אירע גוטע מאכלים און משונה פון איר הנאה געהאַט. זיי האָבן זיך אַרזינגעלאָזט אין אַ שמועס, גערעדט מכוח דעם כלל יידן, ווי ס'איז שוין טאַקע צייט זיי זאָלן, נעבעך, אויפגעריכט ווערן; פאַרוואָס קומט אַזאַ פאַלק, אַזאַ טייער פאַלק זאָל, נעבעך, אַזוי פאַר-שוואַרצט ווערן? זיי האָבן זיך צעלאָזט אין די שבחים פון די כנסת ישראל, געלויבט אין טאַג אַריין דאָס יידיש קעפל.

⁵ אַ וועזן, צערעמאַניעס.

— וואָס קענען דען יידן נישט? אַלע חכמות פון דער וועלט, ווי דער טעלעגראַף, אַנזונבאַן און נאָך אַזעלכע זאַכענישן געפינט מען נאָך גאַנץ־לאַנג ביי יידן. נאָר דאָס אַלצדינג אַבער איז נאָך פון די קלייניקייטן. דער עיקר איז גאָר עפעס אַנדערש, דאָס פינטעלע, דאָס פינטעלע — אָט וואָס דער עיקר איז...

זיי האָבן זיך אַרויפגעכאַפט אויף די אַפיקורסים, אויף די הנגני־טיקע מאַדנע געלערנטע, פאַרשאַלטן זיי דאָס געביין, געשפיגן קלעק אויף זיי אינגאַנצן און אויף די שקאַלעס⁶, וואָס מען לערנט דאָרט טריפה־פסול אָן אַ היטל.

— באַלד וועט טאַקע זיין אַ פרק משניות אַ רענדל און אַ פראַ־שעניע⁷ אַגשרייבן אַ גילדן. אוי, איז הנגנט אַ וועלט, אַ שיינע וועלט, כ'לעבן!...

אַזוי האָבן זיי אַלץ גערעדט און זינען אַריבערגעגאַנגען דערפון אויף אַ שמועס מכוח דער נסיעה פון אונדזערע פאַרשוינען.
— מיר ווינטשן אַיך, — האָבן זיי געזאָגט, — השם־יתברך זאָל חסד טאָן און ממלא זיין דאָס אַלצדינג, וואָס מיר באַגערן אין אַיך צו זען.

בנימין איז געווען אויף דעם זיבעטן הימל פון אַזאַ ברכה. דערצו איז ער נאָך געווען, ווי זאָגט מען עפעס, אַ ביסל פאַרלעקט. ער האָט געעפנט אַ מויל און גערעדט פאַר פייער אי פאַר וואַסער.
— ווייסט איר וואָס, רב בנימין, רב סענדערל! — האָבן די יידן געזאָגט צעצויגן, נאָכדעם אַז זיי האָבן זיך אויפגעהויבן פונעם טיש — מיר וועלן זיך נוהג זיין בפשטות ווי פראַסטע יידן, אַזוי ווי אונדזערע עלטערן האָבן זיך נוהג געווען. נאָך אַ וועג וועלן מיר זיך אַלע גיין אין מרחץ אַרניין, צעפאַרען די ביינער. איר וועט זיך מעגן דאָרט אַפּשערן אַדער אַפּגאַלן, איר וועט, כ'לעבן, ווערן גאָר אַנדערע מענטשן, און נאָכן מרחץ וועלן מיר זיך נעמען צו אונדזערע עסקים. אַזוי טאַקע, בנאמנות, אַזוי וועט בפשטות טאַקע זיין גוט. ס'איז אַפּשר

⁶ (סלאוו) שולן (גויישע). — ⁷ ביטע (צו מלכות), בקשה.

א ביסל נישט הינטמאָריש, בני די אַפיקורסים מעג זיך אַ מרחץ אויסקומען עפעס נישט שיין, נאָר מיר זינען אָבער נישט קיין גע- בולבעטע⁸, אַט לאַמיר זיך נוהג זיין ווי אונדזערע זיידעס פאַרצינטן.

פון אַ מרחץ זאָגט זיך אַ ייד קיינמאָל נישט אָפּ. דאָס וואָס אַ שענק פאַר די פויערן, אַ טיכל פאַר גענדז און קאַטשקעס, דאָס איז אין הונדערט גראַדן נאָך מער די באַד פאַר אַ יידן. דעם טעם, וואָס אַ ייד פילט אין אַ באַד, קען עס קיין אומה ולשון גאָר נישט פילן. די באַד האָט בני אים אַ גרויס שניכות מיט זיין רעליגיע, מיט זינע אינעווייניקסטע געפילן און מיט זיין פאַמיליע-לעבן. קיין יידישע נשמה רירט זיך נישט פונעם הימל אַרבינצוקריכן ערגעץ אין אַ בויך, מען קען זי נישט נעמען, אַנבעטן דורך קיין שום זאָך, סיידן נאָר דורך אַ באַד. דאָ איז די הויפט-אַגענטור, די צענטראַלע קאַנטאָר צווישן דעם הימל מיט דער ערד. איידער אַ ייד ווערט נאָך געבוירן, איידער נאָך עס וואַרפט זיך אין אים אָן אבר, ווייסט מען שוין פון אים אין דער דאָזיקער קאַנטאָר פונעם בעדער מיט דער בעדערקע ביז דער טוקערקע און דער בניטלאַכערן. די נשמה-יתרה שבת און יום-טוב פילט אין זיך נישט אַזוי אַ ייד, ווען ער שווענקט זיך פריער נישט אָפּ אין באַד. אָן דעם איז ער עפעס אַלטגעכאַקן, נישט פריש. קוקט-אַן אַ יידן פרייטיק קומענדיק פונעם מרחץ — ער בליט, ער איז יינגער מיט עטלעכע יאָר, דער יידישער פונק ברענט אין אים און ליכט-אַרויס פון זינע אויגן. אַלע זינע געפילן זינען עפעס שאַרפער, פרישער, דער ריח פון די געפילטע פיש און פון דעם אַנגעפלעטן צימעס פאַרגייט אים ווי קטורת אין דער נאָז. זי שמעקט, שמאַרעט און איז מקבל תענוג. עס זינגט זיך אים עפעס אויפן האַרץ, ער גיט קאַנצערט אין טראַפּ, קנאַקט ווי אַ סאַלאַווי שיר-השירים, צעפיעסטעט זיך דאָרט ווי אַ קינד, צעפלאַקערט זיך, צעהיצט זיך און איז האַלב אויף יענעם עולם... אין באַד קומט אַ ייד ווי אין אַ פאַטערלאַנד, ווי אין אַ פרייער מדינה, וווּ איטלעכער

⁸ (חזק'לשו) געבילדעט.

האָט אַ גלניכע דעה, ווו עס שטייט פאַר אים פּרנצ צו דערגרייכן גלניכ מיט אַנדערע אַ הויכע שטופע — אַרױפקריכן אויף דער אייבערשטער באַנק, דערמינטערן זיין פאַראומערטע נשמה, כאַטש אויף אַ שעה אויסגלייכן זיינע ביינער און אַראַפּוואַרפן פון זיך זיין פעקל דאגות און יסורים. אָט וואָס אַ באַד איז בנ יידן!

דעריבער איז דער פּלאַן פון אין מרחץ גיין אונדזערע פאַרשוי- נען געווען שטאַרק לרצון. זיי האָבן נישט געמאַכט קיין גרויסע העוויות און אין עטלעכע מינוט אַרום זיינען זיי שוין געגאַנגען מיט די צוויי שיינע יידן.

אונדזערע פאַרשוינען האָבן זיך פאַרגעשטעלט אַ באַד, ווי גע- וויינטלעך אַ מרחץ איז אין די יידישע שטעטלעך, עפעס אַ מין בנין, שוואַרץ, פאַרשמירט פון דרויסן, באַרג-אַראַפּ ערגעץ אין אַ העק מיט אַ שווערן ציטריט אַהינצו אויף שמאַלע צעבראַכענע קלאַדקעס; און אַז די יידן זיינען צוגעקומען צו אַ שיינער דרײַגאַרנדיקער מויער, סאַמע אין דער מיט גאַס, און געזאַגט: „אָט דאָס איז די באַד“, האָבן זיי פאַרריסן די אויגן און געקוקט שרעקלעך פאַרווונדערט.

— איר זינט נאָך טאַקע גאַר-אַמתע פּרייצן⁹. — האָבן די יידן פון זיי געשפּאַסט — קומט, זינט מוחל, אַרײַן אינעווייניק, זועט איר נאָך עפעס שענערס זען.

אַרײַנקומענדיק אין דעם פאַרצימער האָט אונדזערע פאַרשוינען פאַרשיינט אין די אויגן דער געמאַלטער פּאַל מיט די אויסגעשפּריי- טע סטעזשקעס. עס האָט זיך זיי אויסגעדאַכט, אַז זיי זיינען אין דעם פאַרצויבערטן שלאַס, וואָס אין בבא-מעשה און אין טויוזנט מיט איין נאַכט, באַלד וועלן פּרייצעסנס, בת-מלכהס זיי מקבל פנים זיין. זיי וועלן זיך דאָ ווילטאַן און לעבן אויף וואָס די וועלט שטייט. נאָר אַנשטאַט די בת-מלכהס איז צוגעגאַנגען צו זיי אַ סאַלדאַט מיט אויבעלעך¹⁰ און האָט שייַן-פּינן זיי געלאָזט בעטן זיך אויסצוטאַן.

⁹ „גרינע“, נאָיווע פאַרשוינען (פון דייטשישן נאַמען פּריץ, וועגן וועלכן עס זיינען דאָ אַ סך אַנעקדאָטן, איבערהויפט אין דער פאַרעם פון דיאַלאָג).
— ¹⁰ מעדאַלן.

— טוט זיך, זינט מוחל, אויס, — האָבן די שיינע יידן צו זיי געזאָגט, — מיר וועלן דערווייל אַרײַנגיין אַהין באַצאָלן באַדגעלט. נישקשה, איר וועט דאָ האָבן אַ גוט שוויצבעדל.

אַז אונדזערע פאַרשויןען האָבן זיך אויסגעטאַן, האָבן זיי פאַר-
נומען זייער פעקל זאַכן, ווי דער שטייגער איז, אויסצופּרודזען¹¹ עס.
קיין טוך העמדער האָט אין זייער גאַרדעראַבע זיך נישט געפונען.
זיי האָבן אַוועקגעטראַגן אַ העמד עטלעכע וואָכן. עס פאַרשטייט זיך,
אַז עס האָט זיי, נעבעך, געביסן און דאָס פּרודזען איז זיי געווען
טאַקע נייטיק אין לעבן אַרײַן. נאָר דער סאַלדאַט האָט בײַ זיי אַוועק-
גענומען די זאַכן און זיי אַרײַנגעפירט אין אַ חדר אַרײַן. דער חדר
איז געווען אויסגעמעבלט מיט בענקלעך, אַרום אַ גרויסן טיש זײַנען
דאָרט אויף שטולן געזעסן מענטשן פּינן אַנגעטאַן. אונדזערע פאַר-
שויןען האָבן זיך אַרומגעקוקט אין אַלע זײַטן. זיי איז שטאַרק קשה
געווען: וווּ גיסט מען דאָ אויפן שטיין און וווּ וועלן זיי דאָ שוויצן?

— צי טוט זשידאַווסקאַ באַניאָ¹²? — האָט סענדערל אַ פּרעג
געטאַן נאָכדעם, אַז בנימין האָט אים אַ שטורך געגעבן און אים גע-
הייסן נישט מאַכן דאָ קיין פּיל שיהות און פּרעגן.

איינער פון די לײַט, וואָס אַרום טיש, איז צוגעגאַנגען, האָט אַנגע-
קוקט אונדזערע נאַקעטע פאַרשויןען, וואָס זײַנען, נעבעך, געווען
דאָר, אויסגעדײווערט, אָן אַ לויט פּלייש, נאָר הויט און בײַן, און
געמאַכט מיט זיי עפעס אַ שמועס אויף מאַסקאַוויטערש¹³.

— האָ, וואָס זאָגט ער דאָ עפעס, סענדערל? — האָט בנימין
געפּרעגט.

— איך זאָל דאָ אַנהייבן פאַרשטיין אַ וואָרט! — האָט סענדערל
געענטפּערט און געמאַכט מיט די אַקסלען, — נאָט אַנזך, מ'שטיינט
געזאָגט, אַ לשון! עפעס זאָגט ער אַלץ: בילעט, בילעט.

— אַ, אַ, נאַרעלע, — האָט בנימין זיך אַנגערופּן, — וואָס
פאַרשטייט דו דאָ נישט, נאַרעלע? דאָס איז דער בעדער, ער פאַ-

¹¹ אויספאַרען (אַ מין דעזינפּעקציע). — ¹² צי איז דאָ אַ יידישע באַדז
— ¹³ (מאַסקווער) רוסיש.

דערט בנן אונדז א בילעט, וואָרעם אין אַזאַ באַד מוז מען גיין אויף בילעטן. זאָג אים, אַז די יידן האָבן שוין דאָך דאָ פּרינער באַצאַלט פאַר אונדזערע בילעטן.

— יאַק־זשע, פּאַני, טייע זשידקי אַוּזשע דאַלי טוטעטשקאַ זאָ 14... — האָט סענדערל אַ רייד געגעבן און איז פּלוצים געבליבן ווי דערוואָרגן, נישט געקענט אויספירן וואָס ער האָט געוואָלט זאָגן.

— אַ בילעט, פּאַני, ס'טַזשט, זשידקי, להבדיל, פּאַני, זאַפּלאַ־טיל 15! — איז בנימין אַרויס אויף זיין לשון און האָט דערקלערט די זאַך גאַנץ־קלאַר, קורץ און שאַרף.

דער דאָזיקער מענטש, וואָס איז פּרינער צוגעגאַנגען צו אונ־דזערע פּאַרשויען, האָט אַ מאַך געטאַן מיט דער האַנט און מען האָט זיי באַלד אַרענגעפירט ווּזטער אין אַ חדר, וואָס דאָרט איז מען, כּפי זייער מיינונג, מחויב געווען, אַפּנים, צו שוויצן געשמאַק...

אַז מען האָט בנימינען און סענדערלען שפּעטער אַ ביסל מיט אַ צייט אַרויסגעלאָזט אויף דער גאַס, איז שווער געווען זיי צו דער־קענען, אַזוי פּאַרענדערט זינען זיי, נעבעך, געוואָרן: אַפּגעגאַלט פּון פּאַרנט, אָן בערד, אָן פּאות, די אויגן פּאַרדרייט, נאָר גלעזערנע, אויף דעם שטערן קאַלטע, גרויסע טראַפּנס שווייס, אַ וואַלקן, אַ כּמאַרע אויפן גאַנצן פּנים. אַננגענורעט, אַננגעהויקערט, מיט אַ ציטער אי־בער דעם גאַנצן לייב, און אַרום זיי סאַלדאַטן.

אויפן הימל האָט זיך אַנגערוקט אַ שוואַרצע, פינצטערע כּמאַרע. אַ בליץ האָט מיטאַמאַל באַלויכטן די דאָזיקע קאַמפּאַניע. באַלד דער־רויף האָט אַ דונער געגעבן שרעקלעך־שטאַרק, אַז אַלע זינען פּאַר־ציטערט געוואָרן. עס האָט זיך אויפּגעהויבן אַ שטורעמויניט, רעדלעך שטויב האָבן זיך געטראָגן ווי די רוחות, פּאַרכאַפט אויפן וועג מיסט, שטרוי, בלעטלעך אי שטיקלעך פּאַפּיר, אַלע אינאיינעם האָבן גע־טאַנצט עפּעס אַ משוגענעם טאַנץ און זיך געדרייט, געדרייט אַלץ

¹⁴ אַוּדאי, הער, די יידעלעך האָבן אַוּדאי שוין געגעבן דאָ... — ¹⁵ די יידעלעך, להבדיל, הער, באַצאַלט...

אין דער הויך ארויף, ארויף... די טשערעדע פונעם פעלד איז געלאפן אומרוק מיט אַ געשריי און אַ רעווען, ווי אַ סטאיע הונגעריקע וועלן וואַלטן זיי נאָכגעיאָגט. עס האָט געשטורעמט, געבליצט, געדונערט, גלייך ווי דער אייבערשטער איז שטאַרק אויפגעבראַכט געוואָרן אויף דער זינדיקער ערד און אויף אַלצדינג וואָס דאָ גייט פאַר. ער האָט זיך אָנגעכאַפט ביים קאַפּ, געבליצט מיט זינע צאָרנדיקע אויגן, גע-הילכט און געשריגן — אַז, אַז! — מיט זיין דונערדיקן קול. עס האָט צום לעצט אַ זעץ געטאָן משונה אַ שרעקלעכער דונער, פון הימל האָבן אַראָפּגעקאַפט, ווי טרערן, גרויסע טראָפּנס רעגן, וואָס אין זיי האָבן זיך אויסגעמישט טראָפּנס נויט-שווייס און בלוטיקע טרערן פון אונדזערע בינען, אומגליקלעכע פאַרשויןען...

אַך, בנימין און סענדערל האָבן גאָר נישט געוואוסט, אַז נישט דווקא אין דער מדבר איז אַ סכנה צו ריזן מחמת די ווילדע שלעק, עקדישן, פיפערנאַטערס און חיות רעות, וואָס דאַרט, נאָר דאָ, אין די מקומות, דאָ איז ערשט די גרעסטע סכנה! יענע צייט, ווען אונ-דזערע פאַרשויןען האָבן געוואַנדערעוועט, איז געווען די שווערע, פינצטערע, ביטערע צייט — די צייט, ווען איין ייד האָט געזוכט צו דערטאָפּן דעם אַנדערן און

ווי אַ לייב אין זיין נאָרע געלוינערט האָט אויך ער,

געלוינערט צו כאָפּן דעם בעזפּאַספּאַרטנע ¹⁶ אַהער.

און אים אָפּגעגעבן פאַר אַ פּוימענע ¹⁷, אַ קרבן פאַר זינע אַדער יענעם קינדער! אַך, אונדזערע פאַרשויןען, נעבען, האָבן נישט געוואוסט, אַז זיי געפינען זיך שוין טאַקע אין דער מדבר, צווישן ווילדע באַשעפענישן אי חיות רעות. און די צוויי שיינע, כשרע יידן זינען גאָר פיפערנאַטערן!

¹⁶ אַן אַ פּאַספּאַרט. — ¹⁷ (רוס') געכאַפט, אויף אָפּצוגעבן פאַר אַ סאַל-דאַט. די כאָפּערט און רעקרוטן, אין רוסלאַנד, אין דעם 19טן יאָרהונדערט, פאַרנעמען אַ גרויס אַרט אין דער יידישער געשיכטע און ליטעראַטור, א"ב רעקרוטשינע.

דאָס דרייצנטע קאַפּיטל

זעלנער זיינען, נעבעך, אונדזערע נוסעים געוואָרן

איטלעכער קאָן זיך משער זיין די שלעכטע לאַגע פון אונדזערע
בידנע פאַרשויןען, ווי פינצטער און ביטער זיי איז, נעבעך, געווען.
מיר פאַרשפּאַרן עס צו שילדערן.
די ערשטע צינט זינגען זיי געווען ווי צעמישט און האָבן לחלוטין
נישט פאַרשטאַנען, וואָס מיט זיי טוט זיך אַזוינס. אַלצדינג איז פאַר
זיי געווען פרעמד, אי די סבאַרנע¹, אי די סאַלדאַטן, אי דער לשון
און די אַלע זאַכן, וואָס מען האָט זיי געהייסן טאָן. דער שינעל איז
אויף זיי געהאַנגען ווי אַ טאַרבע, ער האָט אויסגעזען טאַקע נאָר ווי
אַ יופּע און דאָס היטל, מ'שטיינס געזאַגט, איז געלעגן אויף זייער קאַפּ
ווי אַ קאַפּקע. אַנקוקנדיק זיי האָט זיך געדאַכט, עפעס איז עס אין
גאַנצן נאָר אַן אַנשטעל, עפעס האָבן צוויי יידן זיך פאַרשטעלט און
מאַכן חוּזק פון די אַלע זעלנער, קרימען זיי נאָך און ווייזן פאַר
איטלעכן גאַנץ פּרנץ, ווי נאַריש, מ'שטיינס געזאַגט, זיי אַלע זינגען
מיט זייער אַלץ מיט אַן אַנדער. אַז אַך-און-וויי צו דער ביקס, נעבעך,
וואָס זי איז אַרטינגעפּאַלן צו אונדזערע פאַרשויןען. ביי זיי אין די
הענט האָט זי גאָר נישט געהאַט דאָס פּנים, אַקוראַט ווי אַ קאַטשערע
אין די הענט פון אַ מאַנסביל, וואָס פאַרעט זיך אין קיך ביים פּריי-
פעטשיק. ביי דער אוטשעניע² פּלעגן זיי אַפּאַרבעטן אַזעלכע שטוי-
קעס³ מיט די הענטלעך און די פּיסלעך, אַז ס'איז געווען נאָר אַ
ריינע קאַמעדיע.

¹ רוסישע קאַזאַרמע. ² (רוס') לערנען (מיליטערישע איבונגען). —
³ קונצן, שטיק.

אין קלעפ, פארשטייט זיך, זענען זיי נישט זשעדיגע געווען. נאָר וווּ איז דען, זאָגט מען, אין דער וועלט עפעס אַ צרה, וואָס דער מענטש זאָל מיט איר נישט געוויינט ווערן? נישט נאָר דער מענטש, אַפילו אַנדערע באַשעפענישן ווערן אויך געוויינט. באַדאַרף מען מער פּרעז ווי אַ פּויגל איז, פון דעסטוועגן, אַז מען פּאַנגט אים און מען זעצט אים אַרײַן אין אַ שטענגעלע, געוויינט ער זיך צו ביסלעך, הייבט-אָן צו פּיקן קערנער מיט אַפּעטיט, שפּרינגט און זינגט פּריילעכע לידער, גלייך ווי די גאַנצע וועלט מיט אירע פעלדער און וועלדער איז פאַר אים דאָ אין דעם ענגן שטענגעלע. אונדזער סענדערל האָט ווינטער, ווינטער טאַקע אַנגעהויבן מיט זײַן לאַגע זיך צוגעוויינען. פּלעגט זיך גוט צוקוקן צום מושטיר פון די זעלנער און פּרווון נאָכ-מאַכן זייערע אַלע שטוקעס אויף זײַן שטייגער. ס'איז געווען אַ פּרייד צוצווען, ווי סענדערל פּלעגט אָפט פאַר זיך אַליין איבערחזרן דעם מושטיר, זיך אויסציען גלייך ווי אַ סטרונקע, פאַרריסן דאָס קעפל, אַנבלאַזן די פּיסקלעך ווי אַ גיבור, הייבן פּיסלעך און גיין אַ מאַרש, נאָר טאַקע ווי אַן אַנגעבלאַזענער אינדיק, פּלעגט זיך דרייען, דרייען און לסוף פאַרפּלאַנטערן די פּיסלעך און פּאַלן. נאָר אַקעגן-זשע בנימין אָבער — ער האָט מיט אַזעלכע זאַכן בשום אופן נישט געקענט זיך געוויינען. ער איז געווען בטבע איינער פון יענע מיני פּייגל, וואָס הייסן וואַנדער-פּייגל, דאָס הייסט אַזעלכע, וואָס זייער טבע איז אַלע יאָר סוף זומער אַוועקצופּליען און איבערווינטערן דאָרט אין די ווינטע, וואַרעמע מקומות. די טבע צו וואַנדערעווען מאַנט אַזאַ מין פּויגל אַזוי שטאַרק, אַז באַם מען האַלט אים דענסטמאַל געפּאַנגען אין אַ שטענגל, איז אים נישט ניחא דאָס לעבן, ער עסט נישט, טרינקט נישט, ער דראַפּעט זיך אויף די גלייכע ווענט און זוכט ערגעץ עפעס אַ שפּאַלט אַנטרונען צו ווערן. די נסיעה אַהין איז יענע ווינטע מקומות, וואָס האָט ווי אַ זלידנע זיך אַינגעגעסן אין בנימינס קאַפּ, וואָס איז אים געוואָרן די צווייטע נאַטור, וואָס צוליב איר האָט ער אַוועקגעוואָרפּן ווייב און קינדער — די דאָזיקע נסיעה האָט אים נישט געלאָזט רוען קיין רגע, האָט אים געבויערט, געפּיקט דעם

קאָפּ, זי האָט אין אים געבורטשעט און אַלץ געשריגן: בנימין, גיי
ווינטער, ווינטער!

דערווייל איז אוועקגעגאַנגען אזוי דער ווינטער און אונדזער
בנימין, נעבעך, האָט זיך שטאַרק געמוטשעט.
איינמאַל, אין אַ שיינעם טאַג נאָך פּסח, אַז סענדערל האָט בינו
לבין עצמו זיך געמושטירט, איז בנימין צו אים צוגעגאַנגען מיט
אַזאַ שמועס:

— כ'לעבן, סענדערל, דו ביסט אַ יינגל! דו שפּילסט זיך און
מאַכסט עפעס אַזעלכע קונצן ווי אַ קונדס. וואָס קען דערפון, איך
בעט דיך, דער תּכּלית זיין? פאַרגעס גאַר נישט, אַז דו ביסט, ברוך
השם, אַ באַווייבטער, דערצו נאָך אויך עפעס אַ ייד. היינט צו וואָס
פאַרנעמסט דו זיך מיט אַזעלכע זאַכענישן און לייגסט דרינען דעם
גאַנצן קאָפּ דיינעם אַרײַן? למאַי נפקא מינה, צי מיט דעם לינקן צי
מיט דעם רעכטן פּוס קרוגאַם⁴, ווי זיי רופן עס דאַרט עפעס, וואָס
מאַכט עס אויס?

— ווייס איך? — האָט סענדערל געענטפּערט — מען הייסט
קרוגאַם, זאָל זיין קרוגאַם, וואָס פאַר אַ דאגה איך האָב.
— און אונדזער נסיעה, זאָג נאָר, האָסט דו שוין פאַרגעסן?
גוואַלד, אונדזער נסיעה, אונדזער נסיעה אַהין, אַהין... לינדנוואַרעם,
מוילאייזל, פיפּערנאַטער! — האָט בנימין גערעדט צעקאַכט.
— מאַרש, מאַרש, מאַרש! — האָט סענדערל געמאַכט און גע-
הויבן פּיסלעך.

— אַז אַך־און־וויי צו דיר, סענדערל, און צו דיין מאַרש! פע,
מעגסט זיך, כ'לעבן, שעמען! זאָג מיר נאָר בעסער, קונדס איינער,
וועלן מיר מאַכן אונדזער נסיעה?

— פון מיינעטוועגן נאָך! — האָט סענדערל געענטפּערט — אַבי
מען וועט אונדז נאָר לאָזן.

⁴ (רוס') אַרום־און־אָרום (מיליטערישע ריטמישע באַוועגונג, אויפן
באַפעל).

— וואָס טויגן מיר זיי און וואָס באַדאַרפן זיי אונדז האָבן? — האָט בנימין זיך אָנגערופן — אדרבה, סענדערל, זאָג אליין בני דען ייִדישקייט, אַז באַם דער שונא זאָל, חס ושלום, קומען, וועלן דען אַזעלכע צוויי אירע, ווי מיר, זיך קענען שטעלן אים אַקעגן? און אַז דו וועסט אים טויזנט מאָל זאָגן: „גיי דיר אַוועק, אלא נישט, מאַך איך פּוּג, פּוּג!“ וועט ער דען דיך הערן? פאַרקערט, ער וועט דיך גאַר אַנכאַפּן און דען גליק וועט זיין, אַז דו וועסט לעבעדיק פּון זינע הענט אַרויס. גלייב מיר, כּלעבן, ווי איך זע, זינען מיר דאָ אינגאַנצן איבעריק. זיי וואָלטן גערן געווען אונדזערע פּטור צו ווערן. איך האָב אליין געהערט, ווי דער עלטסטער האָט זיך איין מאָל אויס־געדריקט, אַז מיר זינען טאַקע נאָר אַן אַנשיקעניש, ווען עס זאָל אין אים געווענדט זיין, וואָלט ער אונדז שוין לאַנג אַרויסגעטריבן צו אַלדי שוואַרצע יאָר. און באַמת טאַקע, וואָס טויגן מיר זיי? איך זאָג דיר, סענדערל, בפּירוּש, אַז דאָס איז גאַר לכתחילה געווען אַ קרומע זאַך, נישט קיין גלנכער שידוך. מיר טויגן זיי נישט און זיי טויגן אונדז נישט. די יידן, וואָס האָבן אונדז אין זייערע הענט אַרענגע־געבן, האָבן זיכער געמוזט זיי דערציילן אויף אונדז, אַז מיר זינען ווילדע גיבורים און קענען טכסיסי־מלחמה, טאַקע וואָס קענען הייסט. מילא, וואָס זינען מיר שולדיק, אַז די יידן האָבן זיי אַפּגענאַרט? למאַי אונדז האָבן די יידן אויך מיאוס אַפּגענאַרט? מיר זינען דאָך נאָר מיט דער דעה אַהערגעקומען עפעס צונויפּמאַכן און לאָזן זיך ווינטער אין וועג אַרײַן. פּון טכסיסי־מלחמה איז כלל קיין מדובר נישט געווען. איך וועל שווערן אפּילו אין טלית און קיטל, אַז דער־פּון האָט מען אפּילו נישט מזכיר געווען. גלאַט כאַפעניש־גילטניש איז דאָך פשוט שוין קיין יושר נישט, הערט דאָך שוין טאַקע אויף אַלצדינג! — קורץ, זיי זינען נישט שולדיק, וואָס מען האָט זיי אפּ־גענאַרט. — שולדיק זינען דאָ נאָר די יידן, די ליגנערס, די כלבוני־קעס, וואָס האָבן ביידע צדדים אַפּגעליגנערט. די יידן, סענדערל, די יידן, זיי אליין זינען דאָ טאַקע אין גאַנצן שולדיק. קיינעם באַדאַרף

מען אין דער זאך נישט באשולדיקן, נאָר די יידן, די יידן און נאָך
אַ מאָל די יידן!...

— מילא, וואָס ווילסט דו, בנימין, זאָלן מיר טאָן? — האָט
סענדערל געפרעגט.

— איך וויל, — האָט בנימין געענטפערט, — מיר זאָלן זיך
לאָזן וונטער אויף אונדזער נסיעה, אויס כלה און וונטער מויד! מיר
דאַכט זיך, אַז קיינער וועט אונדז נישט פאַרווערן. הן על פי דין
והן על פי יושר טאָר קיינער אונדז נישט פאַרהאַלטן. אַי, וואָס, דו
האַסט מורא, טאַמער וועט מען אונדז פאַרט נישט לאָזן? איז דערצו
אַ פראַסטע תרופה, מיר זאָלן פון דאַנען שטילערהייט אַוועקגיין. ווע-
מענס עסק איז דאָס ביי אונדז צו וויסן? געזעגענען זיך באַדאַרפן
מיר מיט קיינעם נישט.

— איך מיין אויך אַזוי, אַז געזעגענען זיך איז אַן איבעריקע
זאך, — האָט סענדערל געמאַכט — להי, אַז מיר זענען פאַראַיאָרן
אַוועקגעגאַנגען פון דער היים און קיינעם נישט, אַפילו ווײַב־און-
קינדער, נישט געזאָגט כאַטש נאָ טעבי!⁵

פון דעם דאָזיקן שמועס אָן האָבן אונדזערע פאַרשווינען אַנגע-
הויבן טראַכטן ווידער פון זייער נסיעה און זיך אַליין מנשב געווען
ווי צו מאַכן פליטה. אין בנימינען האָבן זיך שטאַרק צעשפילט די
געבליטן. ער איז געווען שרעקלעך אומרוק און אַרומגעפאַדעט⁶
צעקאַכט, ווי אַ הון, וואָס וויל אין וועסנע זיך זעצן אויף אייער. ער
איז געווען אַזוי פאַרטיפט אין זינע געדאַנקען, אַז ער האָט נישט
געהערט, נישט געזען, וואָס אַרום אים טוט זיך. איז פאַרבני אים
דורכגעגאַנגען עפעס אַן עלטסטער, האָט ער מחמת צעטראַנגקייט
נישט אַראַפגענומען דאָס היטל; האָט ער געכאַפט אַ פאַטש אַדער
אַ זעץ אין דער פאַטליצע, האָט ער אַפילו זיך נישט פאַרקרימט,
גלייך ווי נישט אים מיינט מען; האָט מען צו אים גערעדט עפעס

⁵ דאָ האַסטו — ⁶ אַרומלויפן, שוויצן אַרום אַ מענטשן אַדער אַן ענין.

אין עניני-המושטיר, איז אים נישט אַרײַן אפילו אין דער לינקער פאה; ער האָט געהערט דאָס וכדומה אַזעלכע זאַכן אַקוראַט ווי אין טשערנאָוויץ די מגילה. ער האָט אין זינען געהאַט נישט מער ווי די נסיעה און דער קאַפּ זינער איז געפלוּיגן ווייט, ווייט!

איינמאָל, שפעט בני דער נאַכט, אַז אַלע זעלנער אין דער קאַ- זאַרמע זינען געשמאַק געשלאָפן, איז בנימין אויף די שפיץ פינגער צוגעגאַנגען צו סענדערלס געלעגער.

— סענדערל, דו ביסט פאַרטיק? — האָט בנימין שטילערהייט געפרעגט.

סענדערל האָט אַ שאַקל געטאַן מיט דעם קאַפּ, אַנגענומען בנימינען פאַר דער פּאַלע און זיי זינען ביידע שאַ קיטש אַרויס- געגאַנגען אויפן הויף.

אין דרויסן האָט געבלאַזן אַ וואַרעם ווינטל. שטיקער שוואַרצע אי ברויך-בלויע וואַלקנס האָבן זיך געטראָגן אין דער הייך און זיך געצויגן איינע נאָך די אַנדערע, גלייך ווי טויזנטער טשומאַקעס⁸ גייען דאָרט מיט אַנגעלאָדענע פורן סחורות, און יאָגן זיך באַצייטנס אַנצוקומען אין הימל אויף דעם יאַריד. די לבנה איז ווי אַ פּריקאַז- טשיק⁹ אויך געגאַנגען מיט דעם דאָזיקן משונה-לאַנגן צוג, פּלעגט אויף אַ מינוט נאָר אַרויסשטעקן דעם קאַפּ, אַ קוק טאַן וואָס טוט זיך אין דרויסן, דערנאָך ווייטער אויף אַ היפשע צייט זיך באַהאַלטן און געלעגן אַינגענורעט דאָרט ערגעץ אונטער אַ וואַלקנדיקן לאַנטוך, שוואַרץ אַפּגעשמירט ווי מיט סמאַלע.

אונדזערע פאַרשוויגען האָבן אין דער פינצטער זיך געלאָזט גיין איבער דעם הויף און שטילערהייט צוגעגאַנגען צום פּלויט. זיי זינען אַרויפגעקראַכן אויף אַ באַרג מיט האַלץ און פון דאָרט איז זיי שוין גרינג געווען אַרויפצוקלעטערן אויפן פּלויט. פּלוצים האָט סענדערל זיך אַ קאַפּ געטאַן און געזאַגט בנימינען אין אויער אַרײַן:

⁷ ווי אַ קאַפּ. — פּויערים אויף אוקראַינע. — ⁹ משרת אין אַ געשעפט.

— אך, בנימין, איך האָב פאַרגעסן די טאַרבע? זאָל איך מיך אומקערן נעמען די טאַרבע?
 — חלילה! — האָט בנימין געמאַכט — אומקערן זיך איז אַ מיאוסע זאַך. אַז גאָט העלפט אַ מענטשן, העלפט ער אים אויך אויף אַ טאַרבע.

— עס קומט מיר איצט פאַר — האָט סענדערל געזאָגט — וואָס דער זיידע, רב סענדערל עליו השלום, האָט מיך געוואָרנט אין חלום: שטיי־אויף, סענדערל, האָט ער געזאָגט, און לויף פון דאַנען אַוועק ווהיין די אויגן טראָגן! הלוואי זיין זכות זאָל אונדז אַצינד בנישטיין, ער איז געווען טאַקע מיטן פולן מויל אַ ייד, גאָר אַן שום מלאכות. די באַבע, עליה השלום, פלעגט אַלץ דערציילן...

נאָר איידער סענדערל האָט זיך גענומען דערציילן, וואָס זיין באַבע פלעגט אַלץ דערציילן פון זיין זיידן, האָט זיך געלאָזט הערן אַ קול פון אַ זעלנער, וואָס איז דאַרט אין דער זנט געשטאַנען אויף דער וואַך.

אונדזערע פאַרשוניען האָבן זיך צוגעטויליעט צום פלויט, אַינ-געהאַלטן דעם אַטעם, געלעגן שטיל, קיין ריר זיך נישט צו טאָן, און אויסגעזען ווי צוויי גרויסע, אַלטע שמאַטעס. שפעטער אַ ביסל, אַז ס'איז ווידער געוואָרן רויק־שטיל, האָבן די דאָזיקע שמאַטעס אַרויסגעוויזן אַ סימן פון לעבן און פאַמעלעך זיך אַראָפּגעלאָזט פונעם פלויט. זיי זענען געקראַכן אויף די הענט און די פיס און זיך גע-רוקט פאַמעלעך אַלץ ווינטער, ווינטער, ביז גאָט האָט זיי געהאַלפן אויסצומינדן דעם זעלנער, וואָס אויף דער וואַך, און אַרויסצוקריכן אין אַ געסל. אונדזערע פאַרשוניען האָבן זיך אויפגעשטעלט אויף די פיס, געשטאַנען אַ ביסל צו כאַפן דעם אַטעם און זיך אַנגעקוקט פריילעך מיט פּייערדיקע אויגן.

— די באַבע, עליה השלום, פלעגט אַלץ דערציילן, — האָט סענדערל אַנגעהויבן צו ריידן, — ווי דער זיידע, רב סענדערל עליו השלום, פלעגט בחייו אַלץ דענקען פאַרן קיין ארץ־ישראל. פאַרן טויט האָט ער זיך אויפגעזעצט און געזאָגט מיט די ווערטער: אויב

איך האָב נישט זוכה געווען ביי גאָט פאָרן קיין ארץ־ישראל, בין איך בטוח, אַז איינער פון מנינע קינדער וועט דאָרט זיין. דאָס האָרץ מנינס זאָגט מיר איצט, אַז דאָס האָט ער געמיינט מיך. הלוואי פון מיין מויל אין גאָטס אויערן אַרײַן.

נאָר פון סענדערלס מויל אָבער איז גאָר אין אַנדערע אויערן אַרײַן! קוים וואָס סענדערל האָט אַרויסגערעדט דעם ווונטש זינעם, האָט פלוצים איינער אויף מאַסקוויטערש זיי אַ פּרעג געגעבן; ווער איז דאָ? און אַז ער האָט נישט באַקומען קיין ענטפּער, איז ער גע־שווינד צוגעגאַנגען און ווייטער געפּרעגט.

די לבנה האָט, צום שלימזל, אַרויסגעשטעקט דעם קאָפּ פון אונטער אַ פינצטערן שטיק כמאַרע און באַלויכטן אונדזערע בינדע פאַרשויען, וואָס זינען געשטאַנען אָן לשון, טויט ווי די וואַנט, און דעם עלטסטן זייערן, וואָס האָט זיך שרעקלעך געבייזערט, געמאַכט מיט די הענט און זיי, נעבעך, געגעבן אין טאַטן און אין דער מאַמען אַרײַן.

אין עטלעכע מינוט אַרום זינען אונדזערע פאַרשויען געזעסן ווי אַרעסטאַנטן דאָרט אויף דער הויפּט־וואַכטע!

ס'איז גאָר נישט אַזעלכע ווערטער צו באַשרייבן די שרעקלעכע יסורים, וואָס אונדזערע פאַרשויען האָבן געפילט זיצנדיק אין גע־פענגעניש. זיי זינען, נעבעך, אַראָפּ שטאַרק פונעם פנים און געוואָרן פשוט אויס מענטשן. סענדערל כאַטש פלעגט נאָך שלאָפן און שלאָפן־דיק האָט ער ווייניקסטנס עטלעכע שעה נישט געפילט די ביטערע צרות. ער פלעגט נאָך אַ מאָל האָבן אַ גוטן חלום. דער זיידע רב סענדערל האָט עפעס אָנגעהויבן עפטערס זיך צו זען און געטריבן מיט אים שפּאַס, ער פלעגט קיינמאַל נישט קומען ליידיק; אַ מאָל איז ער געקומען מיט אַ פּינלבוּיגן, מיט אַ שווערדל אָדער מיט אַ המן־קלעפל, פלעגט אַ קניפּ געבן דעם אייניקל בייַם בעקעלע און זאָגן מיט אַ שמייכלע: נאָ דיר, קונדסל, טשאַטשקעלעך! שפּיל זיך, שקאַץ, דערמיט, מאַך פּוּי, פּוּי, פּאַן, סענדערל!... און אַ מאָל איז ער געקומען מיט אַ דריידל, זיך געזעצט שפּילן מיט זיין ליבהאַרצעדיקן

סענדערוניון. סענדערל האָט געדרייט, געדרייט, געדרייט, געמאַכט ג' און געוונען ביים זיידן אַ גראַשן... גוט איז דעם מענטשן אי אַ גוטער חלום. די וועלט אין גאַנצן איז דען נישט אַ חלום? בנימין אָבער האָט דאָס אויך נישט געהאַט, עס האָט פון אים זיך אָפגעטאַן דער שלאָף. ער איז געווען משונה־צעטראָגן און דאָס בלוט האָט אין אים געקאַכט ווי אַ קעסל. ער האָט געזען דורך דעם פענצטער, די זון שנינט גאַר אַ מחיה, דאָס גרינע גראַז וואַקסט און שפראַצט, ביי־ מער צוויטן ווונדערשיין, מענטשן גייען, לויפן אַהין און אַהער, און פייגל פליען אין הימל, אַצינד איז די רעכטע צייט צו וואַנדערעווען. נאָר ער זיצט אָבער פאַרשפאַרט און קען זיך נישט לאָזן אויף זיין נסיעה. ער פלעגט אַזש אונטערשפּרינגען, פאַר גרויס עגמת נפש, זיך כאַפן ביים קאַפּ, אַרומלויפן צעדולט און שריינען, ריידן מיט גאַל: גוואַלד! וואָס האָב איך זיי געטאַן? גוואַלד, גוואַלד! וואָס האָבן זיי צו מיר?...?

דאָס פּערצנטע קאַפּיטל

אויס כלה — ווייטער מויד

אין דער וואַיענע קאַנצעלאַריע ¹ זינען שפּעטער מיט עטלעכע טעג, נאָך דער מעשה מיט אונדזערע פּאַרשויען, געזעסן אַ סך אַפּי-צירן אין דער פּאַלנער ² פּאַרמע, צווישן זיי דער יענעראַל מיט דעם פּאַלקאָוויק. אין דער זינט, נעבן דער טיר, זינען געשטאַנען צוויי זעלנער מיט אַראַפּגעלאָזענע קעפּ און האַבן אויסגעווען ווי אַ מויד, וואָס מען נעמט-אַרויס פּון אַ לאַדעשקע זויערמילך. די אַפּיצירן האַבן געקוקט אויף די זעלנער, זיי באַטראַכט פּון קאַפּ ביז די פּיס, דערנאָך צווישן זיך עפעס גערעדט און אַ ביסל אונטערגעשמייכלט.

— הערסט דו, סענדערל, — האָט איין זעלנער שטילערהייט געזאָגט בשעת די אַפּיצירן האַבן צווישן זיך געשמועסט, — איך זאָל וויסן מײַן טויט זאָל דאָ אַפּילו זײַן, מוז איך זיי אַרויסזאָגן דעם גאַנצן אמת, איך בין שטאַרק אַנגעלאָדן.

— פּון מײַנעטוועגן, בנימין, זאָג דיר זיי דעם אמת, — האָט דער אַנדערער זעלנער זיך אַנגערופּן, — אויב דו ווילסט אַזוי, זאָל זײַן אַזוי, וואָס פאַר אַ דאָגה איך האָב.

— איר זינט עס די זינט, וואָס האַבן שפּעט בני דער נאַכט זיך אַרויסגעגנבעט פּון דער קאַזאַרמע? — האָט דער יענעראַל געפּרעגט סטראָגע ³. — איר וויסט, וואָס ס'קומט פאַר אַזא שולד?

¹ מיליטער-ביראָ — ² פּולער. — ³ שטרענג.

— אַװאָ, אַװאָ! — איז בנימין אויף גאָטס באַראַט אַרויס מיט אַ שפּראַכע, האַלב ייִדיש, פּאַלעווינע רייסיש, און אַנידערגעלייגט אַ שמועסל, אַז חניקל זאָקע, דער בעל־דברן פון טונעיאַדעווקע, האָט געמעגט, כּילעבן, זיך באַגראַבן נײַן איילן אין דער ערד.
 דער יענעראַל האָט אוועקגעקערט דעם קאַפּ מיט אַ געלעכטער, אַ מאַך געגעבן מיט דער האַנט און דער פּאַלקאוויק האָט אַנשטאַט אים אַנגעהויבן צו ריידן:
 — איר האָט זיך שטאַרק פּאַרדינט, אַנך קומט מיאוס צו באַ־ שטראַפּן פאַר אַזאַ שולד.

— וואָשע בלאַגאַראַדיע!⁴ — האָט בנימין אויסגעשאַסן אויף אַ קול, — כאַפּן מענטשן אין מיטן העלן טאַג און פּאַרקויפּן זיי ווי הינער אויפן מאַרק, דאָס מעג מען, און אַז זיי נעבעד, ווילן ניצול ווערן, דאָס רופּט מען אָן אַ שולד! אויב אַזוי, איז דאָך טאַקע הפּקר אַ וועלט. און איך פּאַרשטיי שוין, אַסור, נישט, וואָס הייסט אַזוינס מעגן און נישט מעגן! אדרבה, לאַמיר פרעגן דאָ טאַקע מענטשן, זאַלן זיי זאָגן, ווער איז שולדיק, אַ שטייגער, ווי וואָלט געווען, אַז מען זאַל אַנך כאַפּן ערגעץ אויפן וועג און מיט גוואַלד אַרײַנשטופּן אין זאַק אַרײַן. נו וואָלט איר, חלילה, שולדיק געווען, ווען איר וואָלט מיט אַ מצוות־כּוח פונעם זאַק אַרויס? איך זאָג אַנך בפּירוש, דאָס איז געווען לכתּחילה אַ גענויטע זאַך, אַ גענאַרעריי, שולדיק זײַנען נאָר די ייִדן, מי יודע וואָס זיי האָבן נאָך אַנגערעדט. מיר זײַנען אַנך מוסר מודעה — זאָג, סענדערל, זאָג! וואָס שטייסט דו ווי אַ גולם? גיי־אַרויס מיט דעם אמת אויף גאָטס באַראַט. נאָר אָן מורא, און זאָג מיט מיר אינאיינעם: — מיר זײַנען אַנך מוסר־מודעה, אַז פון טכסיסי־מלחמה האָבן מיר נישט געוואוסט, מיר ווייסן נישט און מיר ווילן נישט וויסן. מיר זײַנען, ברוך־השם, באַוויבטע, האָבן אין זײַנען עפעס גאָר אַנדערש, און מיט אַזעלכע זאַכענישן קענען מיר לחלוטין זיך נישט אַפּגעבן, זיי גייען אונדז אַפּילו גאָר אין קאַפּ נישט. הײַנט.

⁴ אייער וווּלגעבוירנקייט.

מילא, וואס טויגן מיר אונדז? מיר דאכט זיך, אז איר באדארפט אליין וועלן אונדזערע פטור צו ווערן.

און באמת איז בנימין טאקע זייער גערעכט געווען. מען איז נאך לאנג טאקע גערן געווען זייערע פטור צו ווערן. אז די עלטסטע האבן זיך געווען צוגעקוקט צו אונדזערע פארשווינען, צו זייער הילוך, צו זייערע פאסטעמקעס, צו זייער שמועס און צו זייערע מארשן, האבן זיי שוין זיך אנגעשטויסן, מיט וועלכע נפשות זיי האבן צו טאן, און פלעגן נישט איין מאל זיך האלטן ביי די זנטן לאכנדיק. דער כיוון פון דער איצטיקער סאבראניע⁵ אפיצירן איז געווען צו נעמען אונדזערע פארשווינען אויפן פארהער און פרווון זען, מיט וועמען זיי האבן אן עסק. בנימין מיט סענדערלעך האבן דא זיך פארהערט און, ברוך השם, שטארק אויסגענומען, נאך מער ווי געווינטשן, אזוי אז די אלע אפיצירן האבן עפעס משונה הנאה געהאט פאר געלעכטער.

— נו, דאקטער? — האט דער יענער אל געמאכט צו אן אפיציר, וואס האט זיך ארענגעלאזט אין א שמועס און מיט אונדזערע פארשווינען זיך שטארק אפגעגעבן.

דער דאקטער האט אנדערגעלייגט א פינגער אויפן שטערן און געמאכט שאקלענדיק מיטן קאפ, גלייך ווי ער וואלט געזאגט — דא פעלט א קלעפקע!

דער שפיץ איז געווען, נאך דעם אז די אפיצירן האבן צווישן זיך גערעדט און עפעס געשריבן, האט מען געהייסן אפלאזן אונדזערע פארשווינען פריי פונעם דינסט.

— גייט אונדז, — האט מען זיי געזאגט, — גייט אונדז געזונט טערהייט!

בנימין האט זיך זייער שיין געזעגנט מיט א פארבייג און זיך געלאזט אוועקגיין.

סענדערל האט ווי א זעלנער געהויבן פיסלעך און געגאנגען נאך אים מיט א מארש.

⁵ פארזאמלונג.

צו דער כאראקטעריסטיק

בון מענדעלע אונד ספראס לעבן און שאבן

בלעטער פון געשיכטע, שפראכפארשונג, קריטיק און זכרונות

מענדעלע — דער ערשטער *

... נישט שלום יעקב אבראמאָוויטש, — דאָס איז אַ פּריוואַט־נאָמען — אַ נאָמען פאַר אַ ווייב און קינד און פאַרן מעטריקול־שרייבער און פּאַספּאָרט־געבער, דאָס פּאַלק רופט אים מענדעלע מוכר ספרים, מאהבת הקיצור — מענדעלע, אויפן נאָמען פון זיין בעסטער קרעאַציע.

... ער איז דער ערשטער וואָס האָט, נאָך אַ קורצער צייט פון זייטיקע פּרוּוון, אָנגעהויבן שרייבן לשמה, ריינע קולטור־ווערטן צו באַשאַפן.

ער איז געווען דער ערשטער וואָס האָט געהאַט ליבע און אַכטונג צו זיין קינסטלערישן אינסטרומענט — צום יידישן וואָרט און האָט עס געהאַלטן און דערציגן ריין; נישט גערמאַניזירט, נישט רוסיפיצירט, נישט אַפּילו אייראָפּעאיזירט, און ער איז דעריבער דער ערשטער, וואָס האָט אַ יידישן סטיל באַשאַפן, זיין אינדיווידועל־יידישן סטיל. אַזוי רעדט מענדעלע אויפן לשון פון זיין פּאַלק... און רעדט ער העברעיש, ווי ער מיינט — צוליב דער אייביקייט, אין וועלכער ער וויל און האָט דאָס רעכט זיך צו קלאַמערן, שרייבט ער יידיש־העברעיש. אַזוי וואָלט דאָס פּאַלק גערעדט, ווען עס וואָלט גערעדט העברעיש...

און ער איז דער ערשטער, וואָס האָט מיט אָפּענע יידישע און מיט פּרעמדע בריילן נישט־פאַרשטעלטע אויגן אויפן יידישן לעבן געקוקט: יידיש־אייגנאַרטיק עס געצייכנט, די פאַרביקע שטעלן געמאַלט, אַן פּרינציפּל און וואַלקן און געפּל־רייטער, דאָס אַרעמע יידישע לעבן — די ווירקלעכקייט... און ער איז געווען דער ערשטער וואָס האָט דערזען און צו זיין דור משכילים און קולטור־טרעגעריס געזאָגט: „פון רעפּאָרמען רעדט איר, פון השכלה — דאָס פּאַלק דאַרף ברויט“, און דער ערשטער וואָס האָט דערזען דעם קהלשן בעל־טובה אין זיין ווירקלעכער געשטאַלט און דעם אינטעלי־גענט פון זיין דור, בשעת ער כאַפט זיך אַרויף רייטן אויף דער קליאַטשע... און נאָך אין פּיל, פּיל זאָכן איז מענדעלע נישט נאָר דער עלטסטער צווישן די לעבעדיקע, נאָר אויך און דער עיקר — דער ערשטער, דער דער־פינדער, דער באַשאַפּער.

* ליטעראַטור און לעבן, 10טער ב' ד' ווערק, נ"י 1920, ז' 126—127.

דער רמב"ם פון דער יידישער ליטעראטור *

... איטלעכער פון אונדז האָט אַמאָל גענאַשט פון אַ שטיקל אַבן-עזרא צי פונעם רלב"ג און פונעם חובת-הלבבות און פונעם בעל-עקדה אויך. אַלע זיינען זיי געווען די גרויסע מוחות מיט די טיפע השגות; אָבער עס איז דאָך אַלץ גאַרנישט קעגן דעם רמב"ם. יענע האָבן געבויט שיינע הייזער און דער רמב"ם האָט אויסגעבויט אַ גאַנצע פעסטונג. מענדעלע מוכר ספרים, דער זיידע, מיט זיינע גרויסע חיבורים, איז דער רמב"ם אין דער יידישער ליטעראטור.

און אַז יידן וואָלטן געווען אַ פּאַלק מיט אַלע פעלקער גלייך און וואָלטן געהאַט זייער מדינה און דאָס יידישע לשון וואָלט געווען נכתב ונחתם בטבעת האומה ובטבעת המלכות, ווייס איך, אַז הונדערטער יאָרן נאָך וואָלט מען מענדעלען געלייענט און פאַרשטאַנען, און ווייטער געלייענט.

וואָס טוט אָבער גאָט? זיינען מיר נאָר שברים פון אַ פּאַלק און אונדזער לשון שאַקלט זיך און שאַקלט זיך... וואָס קען מען חושד זיין מענדעלען, אַז ער איז געוואָרן עלטער און האָט דערזען, אַז דאָס יידישע לשון איז שוין אויך נישט אַזאַ בטוח, וואָרן די קינדער ריידן שוין גאָר אַנדערש, האָט ער ווידער אָנגעהויבן שרייבן אויף לשון קודש, און דווקא גוט. — און טויזנט מאָל בעסער ווי פריער. ווי זאָגט דער פּסוק: אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה נשאר לפליטה! אַז דער קורס פון לשון-קודש איז געשטאַנען נישט גוט, און ס'האָט געהאַלטן אַטראַט ביים אַנזעץ, האָט מען דעלע גענומען זיין פאַרמעגן און אַריינגעלייגט אים אין יידיש, און עס האָט אונדז געטראָגן צינזן און צינזן פון צינזן; דערנאָך אַז ער האָט אָנגעהויבן צו קווענקלען בנוגע דעם יידישן לשון, טאַמער האָט עס, חס-ישראל, אויך נישט קיין קיום, האָט ער גענומען זיינע פּאַזיטן און זיי ווידער אַריינגעלייגט אין לשון-קודש. אוי, איז דאָס אַ האַרצווייטיק פון אַ שרייבער: ער מוז ציטערן אי פאַר דער נשמה, אי פאַר דעם גוף...

* פון „מענדעלע“ אין בוך יידישע כתבים פון אַ ווייטן קרוב, ג'י 1951, ז' 184—186.

שלום עליכם

פיר זיינען מיר געזעסן *

... איטלעכער האט געשטעלט אן אנדערע פראגע:
— זיידע! פון וואָנען האָט זיך גענומען צו אייך „די קליאַטשע“?
— זיידע! וועלכע איז געווען דאָס ערשטע ווערק, וואָס איר האָט גע-
שריבן אין יידיש, און וואָס האָט אייך געבראַכט צו שרייבן יידיש?
— זיידע, פאַרוואָס האָט איר זיך אויסגעקליבן דעם פּסעוודאָנים „מענ-
דעלע מוכר ספרים“?

דער זיידע האָט גאַנץ־רויק, מיט האַלב־צוגעמאַכטע אויגן און מיט
אַ שמייכלע אויף די ליפן אויסגעהערט אַלע אונדזערע פּראַגעס.
... און האָט אונדז אַלעמען געגעבן אַ תּשובּה, יעדן אויף זיין פּראַגע,
חלילה נישט דורכגעלאָזט קיינעם. און עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז צו
שרייבן יידיש, דאָס הייסט, צו ריידן מיטן גאַנצן פּאָלק אויף זיין לשון, האָט
אים שוין לאַנג געצויגן, נאָך פאַרן ערשטן אַרויסטריט אויפן פעלד פון דער
יידישער ליטעראַטור; און מחמת שרייבן יידיש איז... געווען אַ שאַנדע,
ובפרט נאָך פאַר אַזאַ יונגמאַן אַ משכיל ווי ער, וואָס „קלוגע מענטשן“
האַבן אויף אים געזאָגט, אַז דאָס וואַקסט אַ „חיים זעליק סלאַנימסקי“ —
האָט ער זיך מיט זיין ערשטן ווערק „דאָס קליינע מענטשעלע“ באַהאַלטן
בחדרי־חדרים, אַז קיינער זאַל נישט וויסן, און האָט אַוועקגעשטעלט דע-
רויף אַ נאַמען פון אַ לעבעדיקן פאַרשוין, איינעם אַ סענדערל, אַ מוכר־
ספּרימיק, וואָס האָט זיך אַרומגעשלעפט אין יענער צייט מיט זיין פּערד
און וועגעלע אין דער סביבה פון באַרדיטשעוו, דאָס באַרימטע גלופּסק אַליין.
„דאָס קליינע מענטשעלע“ אָדער „יצחק אַברהם־מל תקיף“ איז גענומען געוואָרן
פון אַ לעבעדיקן פאַרשוין, וואָס האָט אין יענער צייט געקנאַקט אין גלופּסק
מיט דער גרויסער בייטש און אַנגעטריבן די כּנסת־ישראל... אַנגעשריבן
האָט ער „דאָס קליינע מענטשעלע“ אין פאַרלויה פון דריי טעג, נישט מער,
מיט פּחדים און מיט פיבער, און אַוועקגעשיקט עס אין „קול מבשר“ אַריין

* פון 15טן באַנד „אַלע ווערק“, יידישע שרייבער, גײ 1919, זײ 153—
160 (די היסטאָריע פון דער „קליאַטשע“).

צו אַלעקסאַנדער צעדערבוים. דערזען אויפן שער דעם נאָמען „טענדערל מוכר ספרים“, האָט זיך אַלעקסאַנדער צעדערבוים דערשראָקן. צי מיינט מען דאָס גישט אים אַליין טאַקע (אַלעקסאַנדער — סענדער — סענדערל)? האָט ער זיך מיט געווען — קיין גרויסע צערעמאַניעס מיט אַ יידישן מחבר דאַרף קיין מאָל אַ יידישער רעדאַקטאָר גישט מאַכן, ובפרט נאָך אין יענער צייט — און האָט אים איבערגעמאַכט דעם נאָמען טענדערל אויף מענדעלע — אַט אַזוי איז זיך אַרויס אויף דער וועלט מענדעלע מוכר ספרים, וואָס האָט גישט אויפגעהערט אַרומצופאַרן מיט זיין ביסל געדרוקטע סחורה איבער דער מדינה פון גלופסק, פאַרבלאַנדזשעט און דאַרטן קיין קאַנצאַנסק און טונעיאַדעווקע...

דאָס זיינען די דריי הויפטשטעט אָדער די דריי ק"קין, ווי ער רופט זיי אַן אויף לשון־קודש, וואָס פיגורירן אין אַלע כתבים פון מענדעלע מוכר ספרים און וואָס דריקן־אויס אין זייערע נעמען די קווינטעסענציע פונעם יידישן געטא אין יענער צייט. דאָס זיינען די דריי זאַכן, וואָס האָבן אָפגע־שטעמפלט דאָס פאַרצייטיקע רוסישע יידנטום: גלופסק — אומויסן, קאַנצאַנסק — אַרעמקייט, טונעיאַדעווקע — פּוּסְטֶפּאַסניקעס, ליידיקגייערס, אַן שום מלאכה, און אַרבעט געבעך, איבעריקע באַשעפּענישן אויף דער וועלט.

— אַט־דאָס זיינען געווען די הויפט־עלעמענטן פונעם יידישן פּאַלק אין יענער עפאָכע, וואָס מיר איז באַשערט געווען מיט זיי זיך אַרומצושלעפן בכל תפוצות ישראל... — אַזוי האָט געזאָגט דער זיידע מיט אַ זיפּן און מיט אַ ביטער שמייכלע — נאָר איר האָט זיך, דאַכט מיר, נאַכגעפרעגט אויפן יהוס פון דער „קליאַטשע“? דאַרף מען אייך, קינדערלעך, טאָן צוליב און דערציילן. אַזוי איז געווען די מעשה: איין מאָל, אין אַ זומערטאָג איז דאָס געווען, זיך איך מיר אַזוי אין גלופסק אויף דער אַכטנייה פאַרטראַכט און קוק מיר דורך אַן אָפּענעם פענצטער אין דרויסן אַרויס און דערזען אַן אויס־געמוטשעטן, פאַרשוויצטן יידן מיט אונטערגעשטעקטע פּאַלעס פון אַ צערי־סענער קאַפּאָטע, שטייט און קאַטעוועט אַן אַרעמע, אויסגעמוטשעטע, פאַר־שוויצטע קליאַטשע מיט אַ צעביסענער פעל, איינגעשפּאַנט אין אַ פולן וואַגן מיט ציגל, שעלט מיט טויטע קללות אי די קליאַטשע, אי זיך, אי די גאַנצע וועלט: — ברענען זאָל די פעל דיינע, וויסטע קליאַטשע וואָס דו ביסט! — און זי, די קליאַטשע, האָט אויסגעדרייט די פאַרוויסטע, פאַרפינצטערטע מאַרדע אירע צום יידן, קוקט אויף אים, ווי אַ זינדיקער מענטש, און עס דאַכט זיך מיר, אַן איך הער ווי זי זאָגט צו אים:

— שוטה! קליאַטשע רופט ער מיר! ביסט אַליין אַ קליאַטשע! טו אַ קוק אַהין צו יענעם פּלאַץ, וווּ איך שלעפּ די ציגל, וועסטו זען, אַן איר זייט

אלע קליאטשעס, וויסטע, פינצטערע קליאטשעס, אז אך און וויי איז צו אייך אלעמען!

אזוי, האט זיך מיר געדאכט, רעדט די קליאטשע און איך האב אויפֿ- געהויבן די אויגן אויף יענעם פלאץ, וואס די קליאטשע האט אנגעוויזן מיט איר מאַרדע, און איך האב דערזען אַ באַקאַנטן גפּש פון יענע פּיינע בריות, וואָס האָבן זיך אויסגעצייכנט אין גלופסק מיט פינף פינגער אַרױפֿ- צושלאַגן זיך אויף אַ מויער, און אויף נאָך אַ מויער, און דאָס אַלץ, נעבעך, פון כשרע יידישע מטבעות, פון כשר יידיש שווייס און בלוט... דער שיינער מענטש, דער פּיינער בריה, איז געשטאַנען די הענט אַרױנטער, דאָס היטל פאַררוקט אַרױף, דער שטערן האָט געשוויצט, און געבויט גרויסע פּלענער, און אַרום אים האָבן זיך, קנעכט, אונטערטעניק, אַרױמגעדרױט אַרעמע יידלעך, נעבעך, געקוקט אים, ווי געטרייע הינט, אין די אויגן אַרױן, געווען גליקלעך מיט זײַנס אַ שמײַכעלע און געציטערט פאַר אַ בײַזן קוק דאָס נײַן-יעריקע — און עס איז מיר געקומען אויפן זינען דער פּסוק פון שיר-השירים: לטױטת ברכבי פרעה — צו דער קליאטשע אינעם רײַטוואָגן פון פרעה, דמיתן רעיתי — טו איך זיך טאָן גלייכן, כנסת ישראל! — און איך בין פאַרגאַנגען אויף טראַגן מיט דער „קליאטשע“...

דריי טעג בין איך אַרױמגעגאַנגען איבער גלופסק אַ צעטראַגענער, ווי מײַן ישראליק, נישט געהערט וואָס מע רעדט צו מיר, געענטפּערט אױטלעכן אויף זײַן „גוט מאַרגן“ מיטן וואָרט „קליאטשע“, וואָרום אַלע פּנימער האָבן אויסגעזען בײַ מיר קליאטשעדיק, און אַט אזוי האָבן איך מיך געקליאטשעט, בין איך בין געקומען אַהײַם קײַן טױנעיאַדעווקע און האָבן מיך פאַרשלאָסן בײַ זיך אין חדר אויף זעכצן טעג און אַנגעשריבן אַלע זעכצן קאַפּיטלעך פון דער „קליאטשע“...

אַצינד איז געבליבן די פּראַגע: וואָס טוט מען מיט דער „קליאטשע“? דעמאָלט האָט נאָך קאַלומבוס נײַט אַנטדעקט אַמעריקע און דעריבער האָבן זיך נאָך נײַט געפונען יענע באַרעמהאַרציקע לײַט, וואָס האָבן אין דרייסיק יאָר אַרום רחמנות געהאַט אויף מיר, דעם אַרעמען מענדעלע מוכר ספרים, און האָבן מיך אַרױסגעגעבן דאַרטן, נײַט צו פרעגן בײַ מיר מײַן הסכמה, נײַט צו געבן מיר צו וויסן: הנה זײַט וויסן, רב מענדעלע, אז מע האָט אייך אַ טובה געטאָן, מען האָט אייך באַגנבהט!...

דאָ האָט זיך דער זײַדע אַפּגערוט אַ ווײַלע און האָט זיך פּאַרטראַכט. מיר, די אײַניקלעך, האָבן זיכער געקענט מײַנען, אַז דאָ וועט זיך אַנהײַבן שײַטן פּײַער, פּעך און שוועבל אויף די פּײַנע מענטשן אין אַמעריקע, וואָס זײַנען ווירקלעך באַגאַנגען אַן אומגעהײַער פאַרברעכן קעגן דעם אײַנציקן

ידישן קלאסיקער, קעגן דעם גרעסטן יידישן דיכטער, דענקער און קינסטלער, דערמייט וואס זיי האבן איבערגעדרוקט און ארויסגעגעבן אלע זיינע זעקס בייט אין אמעריקע אליין, נאך אויך אריבערגעפעקלט קיין „יוראָפּ“ און געמאכט אים אַ מיאסע מפלה, אַ קאָנקורענץ אויף זיין סחורה טאַקע מיט זיין אייגענער סחורה — און גייט לאַדט זיי צום ונתנה-תוקף!...

... און דער זיידע האָט אונדז איבערגעגעבן אַ געשיכטע, ווי אַזוי ער האָט אין אַ געשלאָסענער פאַרזאַמלונג פון אינטימע פריינד צום ערשטן מאל געלייענט די „קליאַטשע“, ווי אַזוי זיינע אינטימע פריינד האָבן פריער געלאָכט פון אים, געמאַכט חזוק איבערן נאָמען פונעם ווערק, נאָ דיר גאַר אַ פערד, אַ קליאַטשע! און ווי אַזוי זיי זיינען נאָך דעם געוואָרן ערנסט... ווי אַזוי איינער (יוסף בצלאל האַרקאַווי) האָט נאָכן איבערלייענען די „קליאַטשע“ צוגענומען ביים מחבר דאָס העפטל, אַריינגעלייגט אין זיין קעשענע אָן ווערטער, אַוועקגעפירט דאָס קיין פעטערבורג און צוגעשיקט אין אַ צייט אַרום דעם פאַרפאַסער אַ פאַרטיקע, אָן אַפּגעדרוקטע „קליאַטשע“. ווי אַזוי נאָך דעם האָט דער צענוואָר געהאַט אַ מיאסע מפלה דערפאַר, וואָס ער האָט דורכגעלאָזט אַזאַ „טריפּה סחורה“....

מענדעלע מוכר ספרים (לינקס) אין שווייץ, צו גאסט ביי שלום עליכמען (שטייענדיק) און חיים זכמן ביאליק, און ברעמער - 1861-1862 י"ז, אשדוד, וואו זיין זון זיך האָט

יעקב דינעוואן

שלום יעקב אבראמאָוויטש און מענדעלע מוכר ספרים *

שלום יעקב אבראמאָוויטש און מענדעלע מוכר ספרים — האָב איך אַ צײַט נאַכאַנאַנד אַלץ געמײנט — זײַנען זײך צוויי גאַר־באַזונדערע ײִדן, װאָס האָבן אײנער צום אַנדערן קײן שום שײכות נישט און קאַנען זײך אײנאַדער אפּשר גאַרנישט.

שלום יעקב אבראמאָוויטש, האָב איך מיר פאַרגעשטעלט, מוז זײן אַ ײִד אין מיטעלע יאַרן, אַ גרויסער למדן און אַ גרויסער קענער, שרײַבט לשוֹן־הקודש אַפּילו מיט רײן ישעיה־לשון, װי מאַפו אָדער קלמן שולמאַן, אָבער װאָס ער שרײַבט לײענט זײך גרײנג און באַטעמט, אײז אַ מאָל װיציק און בײטיק און רעדט מיט העזה אָפּט קעגן באַרימטע שרײַבערס, עלטערע פאַר אים, אָבער אַלע מאָל קלוג און גערעכט. װײסן װײס ער אַ סך, און װאָס ער װײס, שרײַבט ער.

פאַר אים האָב איך רעספעקט געהאַט. פאַר באַקאַנט צו װערן מיט אים דורך אַ בריוועלע אַ מאָל, האָט זײך מיר געדאַכט, אײז ער צו־שטאַלץ. אַנדערש האָב איך מיר פאַרגעשטעלט ר' מענדעלען, ר' מענדעלע מוכר ספרים, האָב איך מיר אויסגעמאַלט, אײז שוין געװײס אַן עלטערער ײִד, אַ זעכציקער, ביז הונדערט און צוואַנציק יאַר, אַ הויכער, אַ דאַרער, מיט טיפע קנײטשן אויף זײן שטערן, מיט אַ פאַר קלוגע און גוטע אויגן, װעלכע קוקן תמיד מיט ליבשאַפּט און רחמנות אויף אײטלעכן, צײטװײז זײנען די דאָזיקע קלוגע און גוטע אויגן פאַרבענקט און פאַרחלומט און קוקן־אַרויס װײט־װײט אַהײן, פון װאַנען ער מײנט אָדער האַפּט אַז עס דאַרף אים אַנקומען אַ גרוס, ערגעץ פון װעמען עס אײז אים אין האַרצן ליב און טײער, אָדער אַ בשורה טובה אויף ישועות און נחמות אויף כלל־ישׂראל. ר' מענדעלען האָב איך קײן מאָל נישט באַגעגענט זײך אַמפּערנדיק, אַריבערשפאַרנדיק עמעצן, נאָר שטיל און רויק רעדט ער, און שטענדיק מיט אַ חנעװדיקן, זיסן שמײכל אויף די ליפּן. ער האָט זײך אין דער װעלט און בײ ײִדן אַ סך, אַ סך אַנגעזען און

אָנגעהערט — דערציילט ער, מערסטנטייל מיט אַ זיפן, און אומעטיקן טאָן, און אַנדערש מאָל אויך מיט אַ לצנותדיקן און כלומרשט־לוסטיקן טאָן.
 ר' מענדעלע אַליין, האָט זיך מיר געדאַכט, איז אפילו גאר קיין שריי
 בער נישט. דאָס, וואָס איך האָב געלייענט פון זיינע מעשהלעך, האָט ער
 נאָר דערציילט — אויפגעשריבן האָט עמעץ און אַנדערער.

אים האָב איך ליב געהאַט מיט מיין גאַנצער נשמה. מיט אים זיך
 אַ מאָל צו באַגענענען און צו קענען אים אַרויסזאָגן, ווי ליב איך האָב
 אים, נישט נאָר פאַר דעם, וואָס ער דערציילט, נאָר אויך פאַר דעם, וואָס
 ער איז ר' מענדעלע מוכר ספרים — איז געווען איינס פון די הייסעסטע
 ווונטשן, וואָס איך האָב דעמאָלט מיר פאַרגונען צו ווינטשן זיך.

איך געדענק, ווי איין מאָל איז אַריינגעקומען אין בית־המדרש, וווּ איך
 האָב געדאַונט, אַ ייד אַ מוכר־ספרים און האָט זיין בינטל סחורה אויסן
 לאַנגן אָנגעהלביקן בית־המדרש־טיש צעלייגט. אַ הויכער, בייניקער ייד
 איז דאָס געווען, מיט אַזאַ גרוי בערדל, מיט אַזאַ אַ ביסל געבויגענעם רוקן
 און כמעט אויך מיט דער אייגענער פיזיאָנאָמיע, ווי מיין פּאַנטאַזיע האָט
 אים נאָר געקענט אויסמאַלן. פון ווייטן, פון וואָנען איך האָב מיר צוגעקוקט
 אויף אים, האָב איך שוין געמיינט: אַט איז ערו אַט איז דער קלוגער, ליבער
 און טייערער ר' מענדעלע. איך בין שוין גרייט געווען צוצולויפן צו אים
 מיטן גרייטן שלום עליכם: „ר' מענדעלע! וואָס מאַכט איר? פון וואָנען קומט
 איר? וווּ שטייט איר איין, מע זאָל קענען פאַרברענגען מיט אייך עטלעכע
 שעה און אויסהערן עפעס אַ ניי מעשהלע וואָס איז נאָך נישט אָפּגע־
 דרוקט?“

... די „קליאַטשע“ קען מען באַקומען ביי אייך? — טו איך אַ פרעג.

— די „קליאַטשע“, אַבראַמאָוויטשעס? — פרעגט ער מיך איבער.

— ר' מענדעלע מוכר ספרים! — ענטפער איך.

— היינט ה'! — ענטפערט ער מיר גמרא־לשון. אַ ייד נאָך אַ פאַרציי־

טיקער געווען, דער אַלטער לידסקי, און האָט נאָך גמרא־לשון געוויסט.

— געהערט האָב איך עס שוין אפילו אייניקע מאָל, אָבער עפעס שיקט
 זיך מיר עס נישט. — בין איך מודה, און געמיינט האָב איך נישט אַזוי די
 צווייאייניקייט פון די צוויי באַזונדערע נעמען ווי די צוויי באַזונדערע כאַר־
 ראַקטערס אין איין און דעם זעלביקן מענטשן, לויט ווי איך האָב מיר אַלע
 מאָל פאַרגעשטעלט אונטער די צוויי נעמען.

— וואָס שיקט זיך אייך דאָ נישט? — פרעגט מיך דער אַלטער לידסקי

— עס איז, דאַכט זיך, אַזוי פשוט, וואָס פשוטער קען גאַרנישט זיין. ווייסט

איר דען נישט, אז מיט דער זיידענער קאפאטע, אין וועלכער מען גייט שבת אדער יום־טוב אין שול אריין, גייט מען נישט אין דער וואכן אין מיל אדער אין קראם.

— וואס מיינט איר דערמיט? — טו איך אים א פרעג, נישט באגרייפן־דיק דעם נמשל פון זיין משל.

— איך מיינ פשוט — ענטפערט ער. — דער נאמען שלום יעקב אב־ראמאָוויטש איז שוין לאַנג באַרימט מיט זיינע ביכער אויף לשון־הקודש. איר שפילט זיך מיט זיין „משפט שלום“, מיט זיין „האבות ובנים“ און מיט זיין „תולדות הטבע“? נו, און אז עס פארגלוסט זיך אים א מאַל אויך אַ שפילעכל זיך מאַכן אדער פשוט אַ שטיף טאַן און אויפֿשרייבן אַ „טאַקסע“, למשל אדער אפילו אַ „קליאַטשע“, אויף פשוטן עברי־טייטש, איז ער מחויב זיין באַרימטן נאָמען שלום יעקב אַבראַמאָוויטש אויף אַזוינס אַנצורופֿן? כבוד וועט עס אים צוגעבן? זאַל אַפילו אמת זיין, אַז אין זיין „קליאַטשע“, למשל, געפינט זיך טאַקע אמתע סתרי־תורה, ווי זיינע חסידים דרשענען, איז דאָך דאָס פאַרט אַן עברי־טייטש־מעשהלע, שיחות חולין אדער ווי די גמרא דריקט זיך אויס: „הברים של מה מכך“. וועט נישט זיין דאָס אַרויפֿשלעפֿן זיין נאָמען אויף אַזעלכע ביכלעך ווי צודעקן דעם באַרשטש אַן קיך מיט דעם אייגענעם שבת־טישטעכל, וואָס מען דעקט־צו די שבת־חלה? געגלויבט האָט זיך מיר עס אַפילו נישט, ופֿון דעסטוועגן זיינען מיר דעם יידנס ווערטער אין זינען אַריין און כּהאַב אויך שפּעטער אַפט זיך שטאַרק פאַרטראַכט צוליב זיי.

— און מיינט איר, אַ נייס איז עס ביי זייערע לייט, די מליצה־שריי־בערס, מיינ איך? אַלע טוען זיי דאָס אייגענע — דערציילט מיר ווייטער דער ייד, וואָס איך זע אים צום ערשטן מאַל אין מיין לעבן, און וויל מיר מסתמא אַ באַגריף געבן, וואָס פאַר אַ ייד און אַ בקי ער איז אין אַזעלכע זאַכן. — וואָס דאַרפט איר ווייט זוכן? אַט איז ערשט מיט אַ פאַר וואָכן צוריק פֿון דרוק אַרויס אַזאַ עברי־טייטש־ביכל מיטן נאָמען „הנאהבים והנעמים“, כלומרשט אויף לשון־הקודש, און באַלד דערבײַ מיט אַ פירוש דערצו: „אדער דער שוואַרצער יונגערמאַנטשיק“...

מענדעלע מוכר ספרים ביידל

אונדזער ליבער זיידע
מיט די קלוגע אויגן
איז פון דעם יארידל
לאנג שוין אפגעצויגן...

קען מען ניט פארגעסן
איצט נאך אונדזער ליבן.
— סטייטש, עס איז די „קליאטשע“
גאר אליין געבליבן!

און ניט נאך די „קליאטשע“ —
אלע זיינע ספרים
אפגעזאגט ירושה —
זיינען מיר ניט ארעם.

אפט נאך ביי זיין לעבן
פלעגט ער אונדז באגליקן,
אבער זיין ירושה —
לויטער מיט אנטיקן...

אין זיין קליינעם ביידל
ליגט דאך א פארמעגן!
לאמיר עס ניט לאזן
דרויסן אויפן רעגן.

לאמיר עס פארהיטן
איצט, אין צייט פון שטורעם!
אך, זיין קליינע ביידל
איז דאך אונדזער טורעם!

צווישן ביידע שוועסטער-שפראכן *

מיט דעם „זיידן“ איז מיר אויסגעקומען באקענען זיך אַ ביסל שפעטער ווי מיט די „אייניקלעך“. דאָס איז געווען אין שפעט האַרבסט 1890. ווען איך האָב זיך באַזעצט אין אָדעס.

... דאָ וויל איך זיך נאָר האַלטן אין די גרענעצן פון מיין טעמע און וועל אויפקלערן בקיצור דעם גאַנג פון „זשאַרגאָן“ צו יידיש אין דער פּופּציק-יאַריקער אַרבעט פון מענדעלע מוכר ספרים.

דרייסיק יאָר ליטעראַרישע אַרבעט זיינען שוין געלעגן הינטער מען-דעלען צו יענער צייט. ווען מיר האָבן זיך באַגעגענט. נאָך יינגלווייז האָב איך געלייענט זיינע העברעישע „תולדות הטבע“ און „האבות והבנים“ און זיין יידישע „קליאַטשע“. אויף אַ קורצער צייט האָט ער כמעט אויפגעהערט שרייבן. דאָס איז געווען אין די שווערע יאָרן 1873-1879, ווען ער האָט זיך געראַנגלט מיט דער נויט אין זשיטאָמיר און האָט זיך קוים איינגעאַרדנט ווי דער דירעקטאָר פון דער רעפּאַרמירטער גרויסער „תלמוד-תורה“ אין אָדעס. די באַגריסונגען, וואָס ער האָט באַקומען צו זיין 25-יאַריקן ליטעראַרישן יוביליי (1884), האָבן אים אַ ביסל אויפגעמונטערט און ער האָט זיך ווידער גענומען צו דער אַרבעט. ער האָט אָנגעהויבן איבעראַרבעטן זיינע פריער-דיקע יידישע ווערק „פישקע דער קרומער“, די „קליאַטשע“ א"א (א) פאַר זיינע געזאַמלטע שריפטן „אַלע כתבים“, די ערשטע צוויי בענדער זיינען דערשיי-נען אין אָדעס, 1888-1889). אין שלום עליכמס „פאַלקס-ביבליאָטעק“ האָבן זיך דעמאָלט געדרוקט די ערשטע טיילן פון זיין גרויסן עפישן ווערק „ווינטש-פינגערל“.

בשעת איך בין אָנגעקומען אין אָדעס בין איך נאָך געווען אונטער דעם שטאַרקן איינדרוק, וואָס עס האָט אויף מיר געמאַכט דער צווייטער טייל „ווינטשפינגערל“. איך האָב אים דעמאָלט רעצענזירט אין „וואַסכאָד“ און פאַרגלייכט מיט גאַגאַלס „טויטע נפשות“. וואָרעם און פריינדלעך האָט מיך אויפגענומען מענדעלע, ווען איך בין צו אים געקומען צום ערשטן מאל

* פון בוך פון „זשאַרגאָן“ צו יידיש, ווילנע 1925, ז' 43-49.

אין אן אומעטיקן נאָרעמבער־אָונט אין זיין וויינינג ביי דער תלמוד־תורה אויף יענעם עק באַזאַרנער גאַס, וואָס איז נאָענט צום יידישן קוואַרטאַל פֿון מאַלדאַוואַנקע. עטלעכע שעה זיינען מיר געזעסן און געשמעסט וועגן אַלץ אין דער וועלט: וועגן ליטעראַטור, פּאָליטיק, פעטערבורג, אַדעס, וועגן זיין „ווינטשפינגערל“ און דעם פּלאַן פֿון די ווייטערדיקע טיילן. גערעדט האָט מען רוסיש. רוסיש האָט מענדעלע אין יענער צייט גערעדט מיט אַלעמען, אַפילו מיט יענע שרייבערס, וואָס האָבן געשריבן העברעיִש אַדער יידיש. דאָס איז שוין געווען אַ כּלל: אויף יידיש מוז מען שרייבן פֿאַרן „פּאַלק“. וואָס רעדט נאָר מאַמע־לשון. אָבער די אינטעליגענץ דאַרף זיך באַניצן אין לעבן נאָר מיט דער מלוכה־שפּראַך. וועגן ריידן העברעיִש האָט קיינער אין אונזער קרייז דעמאָלט נישט געדאַכט און מענדעלע האָט נאָך שפּעטער חוּק געמאַכט פֿון די שפּה־ברורהניקעס, וואָס האָבן אין זייערע קרייזלעך גערעדט אַ געבראַכענעם לשון־קודש. דערפֿאַר איז אים אָבער טייער געווען דאָס געשריבענע העברעיִשע וואָרט. גראַד אין יענער צייט האָט ער געשאַפֿן זיין רייכן אַריגינעלן העברעיִשן סטיל, וואָס איז געווען צוגעפּאַסט צום לעבן און צו די נייע באַגריפֿן. יידיש האָבן מיר אַלע פּשוט גערופֿן „זשאַרגאָן“. נישט זעענדיק אין דעם וואָרט קיין שום באַליידיקונג. און ערשט שפּעטער האָט מענדעלע אַליין געשטעלט די פּראָגע וועגן פּאַסיקן גאַמען פֿאַר דער פּאַלק־שפּראַך, ווי איך וועל דאָ דערציילן.

צווישן די ביידע שפּראַכן — העברעיִש און יידיש — האָט מענדעלע זיין ליבע געטיילט, און אָפט נישט אין אַ גלייכער מאָס. אין דעם מאַמענט, ווען איך האָב מיט אים געהאַט דעם ערשטן שמועס, איז ער נאָך געווען אַריינגעטאַן אין זיין יידישן „ווינטשפינגערל“; נאָר גאָר אין גיכן האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז שלום עליכמס „פּאַלקס־ביבליאָטעק“ וועט שוין מער נישט דערשיינען און ס'איז פּשוט נישטאָ וווּ צו דרוקן דאָס נייע ווערק. עס איז געקומען אַ צייט פֿון ירידה פֿאַר דער „זשאַרגאַנישער“ ליטעראַטור. און גראַד דעמאָלט האָט זיך אַ הייב געטאַן די העברעיִשע: „המליץ“ און „הצפירה“ זיינען געוואָרן טעגלעכע צייטונגען; אין אַדעס, אין מענדעלעס קרייז, האָט אָנגעהויבן דערשיינען דאָס זאַמלבוך „פרדס“; און דערנאָך איז צוגעקומען דאָס יאַרבוך „לוח אחיאסף“ אין וואַרשע. מענדעלע האָט זיך אומגעקערט צו דער אַלטער נאַציאָנאַלער שפּראַך — און דאָ האָט ער אַליין געשאַפֿן אַ גאַנצן רענעסאַנס. ער האָט זיך אין גאַנצן אָפּגעוואַגט פֿון דעם אַרעמען משכילישן מליצה־סטיל און האָט געשאַפֿן אַ רייכע נייע־העברעיִשע שפּראַך. אין וועלכער ער האָט אַריינגעצויגן די דיאַלעקטן פֿון משנה און מדרש. און האָט זיי צונויפגעפּאַרט אין זיינע לעבנסבילדער מיט דעם פּשוטן יידישן אַדער „זשאַרגאַנישן“ סטיל. אַזוי האָבן זיך באַוויזן זיינע קליינע פּערלשטיק.

די קורצע און פיין־אפגעטאקטע סיפורים „לא נחת ביעקב“, „בימי הרעש“, „בימים ההם“, „בישיבה של מעלה“. לעצטנס איז אויך דאס „ווינטשפיגל“ גערל“ אריינגעצויגן געווארן אין „בעמק הבכא“.

דאס איז געווען אין דער צווייטער העלפט פון די ניינציקער יארן. אחר־העם האט ארויסגעגעבן זיין „השלח“ און האט איינגעלאדן מענדעלען פאר הויפט־מאטריאלער אין דער בעלעטריסטישער אפטיילונג. מענדעלען האט אנגעהויבן טראכטן וועגן איבערמאכן דאס „ווינטשפיגל“ אויף העברעיִש. פון דער צייט, ווען דאס „ווינטשפיגל“ האט זיך אפגעשטעלט אין „פאלקס־ביליאטעק“. האב איך גישט אויפגעהערט צו דערמאנען מענדעלען, אז ער איז מחויב ווייטער שרייבן און פארענדיקן דאס גרויסע ווערק; נאר ער האט גישט געקענט שרייבן, גישט וויסנדיק ווען און וועט דאס גע־דרוקט ווערן. דא איז צו הילף געקומען דער „השלח“. גישט באשערט אין „זשארגאן“ דארף מען שרייבן העברעיִש. מענדעלען, וואס איז און יענע יארן געווען אריינגעטאן אין דעם שאפונג־פראצעס פון דעם ניי־העברעיִשן סטיל, האט זיך מיט א ברען גענומען צו דער ארבעט און דא האט זיך גע־כראפן א מערקווערדיקע זאך. ביז וואנען מענדעלען האט געהאט פאר די אויגן דעם יידישן אריגינאל פון די ערשטע טיילן „ווינטשפיגל“, האט ער געמאכט די העברעיִשע איבערזעצונג — אדער גענויער: די איבעראר־בעטונג — מייסטערהאפט און אן שום שוועריקייטן, אבער ווען עס איז געקומען צו שרייבן ווייטער אן דעם יידישן אריגינאל, האט ער דערפילט, אז עס וועט גישט גיין גלאט. מען קען גישט שאפן אינהאלט און שפראך צוזאמען, נאר איינס נאך דאס אנדערע: דעם אינהאלט מוז מען פריער שאפן אין דער שפראך פון יענעם לעבן, וואס ווערט געמאלן אין דעם קונסטווערק, און אויף דעם פונדאמענט קען מען שוין בויען דעם סטיל פון דער באלעב־טער העברעיִשער שפראך. אזוי ארום האט מענדעלען אנגעהויבן בויען א צווייגארנדיקן בנין.

יעדן קאפיטל פלעגט ער צוערשט שרייבן אויף יידיש און דערנאך איי־בערזעצן אים אויף העברעיִש. דארטן האט ער זיך פארטיפט אין דעם חוץ, אין דעם פאלקסלעבן, האבנדיק דערצו א פארטיקע פארעם אין דער לעבע־דיקער פאלקשפראך; דא האט ער אריינגעלייגט דעם פארטיקן אינהאלט אין א ניי־געשאפענער, באלעבטער העברעיִשער שפראך, ווו ער האט אן אויפהער געפילט די פארעם. אפט פלעגט ער מיר ליינען די פארטיקע קאפיטלען אין יידיש אדער העברעיִש, נאך אין דער ערשטער האנטשריפט, מיט א סך אויסגעשטראכענע ווערטער און גאנצע שורות, און דאס האט מיך אריינגעפירט אין דער לאבאראטאריע פון זיין שאפן. ער האט געלייענט מיט אַזאָ עקספרעסיע, און גישט נאך די בילדער — די ווערטער זיינען געווארן לע־

בעדיק; מען האט געזען דאס געשאפענע ווערק אדער אויסדרוק, אזוי ווי עס האט זיך אויסגעגאסן פון דעם מייסטערס גייסט — פריש, גלאנצעדיק, נייע געבוירן. מיר ביידע האבן געפילט, אז דא ווערן געשאפן נייע ליטערארישע פארמען לדורות, מוסטערן פאר קומענדיקע קינסטלערס.

מענדעלעס ארט שרייבן איז געווען דער היפוך פון שלום עליכמס. יענער האט געקענט שרייבן ווו ער שטייט און גייט — אין טראס-וואגאנען, אין רעש און גערודער, און ארבעטן פלעגט ער אן הכנות, גיך שרייבן א בלעטל נאך א בלעטל. מענדעלע פלעגט זיך פארשפארן בחדרי-חדרים, אג געבוין אויפן בויגן פאפיר מיט דער פעדער אין האנט און שעהן לאנג געטראכט ביז ער פלעגט אגשרייבן א שורה. אט זיצט ער, צוגעטראגן די האנטשריפט צו זיינע קורצזיכטיקע אויגן, און קוקט-איבער דאס געשריבענע, האלטנדיק די פעדער נאענט, כדי אן רחמנות ארויסצווארפן יעדן נישט פאסנדיקן אויסדרוק און אריינשטעלן אן אנדערן. א שיינעם משל האט ער אונדז דערציילט פארגלייכנדיק די דאזיקע צוויי ארטן שרייבן: א פרוי גייט צו קינד אפט מאל א פאר טעג נאכאנאנד; עס ציטערט דאס גאנצע הויז, מען גייט אויף די שפיץ פינגער. מען שושקעט זיך, מען ווארט טאג און נאכט, ביז וואגען עס קומט-אן די גליקלעכע בשורה, אז די קימפעטארן האט למזל געבוירן א קינד. און אין דער זעלביקער צייט זעט מען, ווי א הינדעלע זעצט זיך אועק אויף א וויילע און ווינקל, טוט זיך א קוועטש — און פארטיק: געלייגט אן איי.

אין די ערשטע יארן פון צוואנציקסטן יארהונדערט האט זיך די לאגע געביטן: יידיש האט זיך א הייב געטאן. עס האבן זיך באוויזן גוטע צייטן שריפטן („דער יוד“ אין ווארשע און אנדערע) און אין יאר 1903 האט אנגע-הויבן ארויסגיין אין פעטערבורג א טעגלעכע צייטונג — „דער פריינד“. מענדעלע האט זיך געפילט ווי א בכבודיקער מחותן אויף א חתונה. איין מאל קום איך אריין צו אים: ווי געפעלט אייך די נייע צייטונג? „גאנץ גוט — זאגט ער — אבער פארוואס גיבן זיי זיך אליין א פאטש אין פנים?“ — און באווייזט מיר אויף דעם אונטערקעפל פון בלאט: „דאס ערשטע זשאָר-נאָנישע טאָגבלאַט אין רוסלאַנד.“ — „אָרויסגעבערס פון אַ ייִדישער צייטונג רופן אַליין זייער שפראַך „זשאַרגאָן“! זיי האָבן דאָך געקענט פשוט שרייבן: „אַ ייִדיש טאָגבלאַט“. דאָ האָט זיך צום ערשטן מאל אָרויסגעוויזן די קראַפט פון אַ געשעענעם פּאַקט. אַט ערשט האָבן מיר אַלע צווישן זיך באַנוצט דאָס וואָרט „זשאַרגאָן“ און מיטאַמאַל האָבן מיר אַלע אָנגעהויבן פּילן, אַז דאָס פּאַסט נישט, אַז מיר האָבן אַ פּאַלקשפּראַך — ייִדיש — אַז מיר מוזן איר געבן דעם נאָמען, וואָס דאָס גאַנצע פּאַלק גיט איר. אַ ייד רעדט „ייִדיש“ און נישט „זשאַרגאָן“... פון יענער צייט איז אַוועק אין אונדזער ליטעראַט-“

רישער וועלט דאס ווארט „ידיש“. און דער „פריינד“ אליין האט אין גיכן ארויסגעווארפן דאס צוגעמעניש „זשארגאן“.

אין יענער צייט האט זיך מענדעלע ווידער גענומען צו רעדאגירן זיינע יידישע ווערק, צוגרייטנדיק אן אויסגאבע פון „אלע כתבים“. אין די יארן פון דער ערשטער רוסישער רעוואלוציע, 1905-1906, האט ער געזען, ווי יידיש ווערט א שפראך פון פאליטישע פארטייען, וואס קלינגט אויף פארזאמלונגען און מיטינגען, וויינענדיק א פאר יאר אין דער שווייץ נאכן אדעסער פאגראם. האט זיך מענדעלע געקענט איבערצייגן, וואס פאר א גרויסע השפעה עס האבן געהאט זיינע יידישע געשריבענע ווערק ביי דער דערמאקראטישער יוגנט, וואס האט שטודירט אין די אויסלענדישע הויכשולן. דער גרויסער טרוימף, וואס מען האט אים געמאכט אין יאר 1909, ווען ער איז דורכגעפארן ווארשע, לאדזש, ביאליסטאק און אַנדערע שטעט, האט אים באוויזן, אז עס וואקסט א דור, פאר וועמען „ידיש“ איז שוין גישט עפעס א „זשארגאן“, נאר אן אמתע ליטעראטור-שפראך. ווען איך בין געקומען אין אדעס אין סוף פון יענעם יאר, נאך דעם ווי מיר האבן זיך גישט געזען מער ווי זעקס יאר, האב איך באמערקט א טשיקאוו זאך: דער זיידע פלעגט אפט מאל אין אונדזערע שמועסן אריבערגיין פון רוסיש אויף יידיש, און גערעדט האט ער אזוי שיין, אין אַזא ריינער, גישט-געקינצלטער פאלקשפראך, אז מיר פלעגן ביידע פירן דעם ווייטערדיקן שמועס אויף יידיש, פארגעסנדיק אז 13 יאר נאכאנאנד האבן מיר גערעדט נאר רוסיש. אונדזער חברה — ביאליק, ראווניצקי און אַנדערע פריינד — האט מיטן זיידן אין יענע יארן גערעדט כמעט נאר יידיש.

ער האט אין יענער צייט געשריבן זיין ווונדערשיין אויטאביאגראפיש ווערק „שלמה ר' חיימס“, געשריבן גלייכצייטיק אין יידיש און העברעיש. אין דער באגרייטער נאציאנאלער שפראך, אין וועלכער ער האט אריינגעלייגט א שטיק לעבן, האט ער געזען זיין השארת הנפש. ער האט אפילו איבערגעמאכט זיין יוגנטלעכן ראמאן „האבות והבנים“ פון דעם מליצהדיקן לשון-קודש אין זיין נייעם העברעישן סטיל.

אַט אזוי האבן זיך ביי מענדעלען צוזאמען געלעבט צוויי שוועסטער-שפראכן, העברעיש און יידיש, גישט רייסנדיק זיך איינע מיט דער אַנדערער. מענדעלע איז געווען גישט העברעיסט און גישט יידישיסט, אבער ער האט געשאפן א נייעם ליטערארישן פונדאמענט פאר ביידע שפראכן.

מענדעלעס פארגייערס און נאכגייערס *

מענדעלע איז, נישט געקוקט אויף זיין יידישער, מען קאן זאגן, יידיש-
לעכער אייגנארטיקייט, נישט געקוקט אויף זיין גאנצער שרייבערישער
אריגינאליטעט, באאיינפלוסט געווען פון דער אייראפעישער און דערהויפט
פון דער רוסישער ליטעראטור. די ענלעכקייט צווישן אייניקע זיינע פארמען
אדער מאניערן און די פארמען אדער מאניערן פון דעם רוסישן סאטיריקער
שטשעדרין-סאלטיקאוו — ווארפט זיך ממש אין די אויגן. נאך קלערער איז
די ווירקונג, וואס אונדזערע עלטערע השכלה-שרייבערס האבן געהאט אויפן
זיידן, שוין נישט גערעדט וועגן דער השפעה פון תנ"ך, גמרא, מדרש, מוסר,
עברייטיש-ספרים און פון דער גאנצער יידישער קולטור-טראדיציע. צווישן
די השכלה-שרייבערס זיינען די ליטעראריש-נאענטסטע צו מענדעלען —
יצחק בער לעווינזאן, ישראל אקסנפעלד און אייזיק מאיר דיק, פערזענלעך
האבן געווירקט אויף אים אויך א. ב. גאטלאבער, וועלכער האט אים אריינגע-
געפירט אין דער העברעישער ליטעראטור, און יהושע ליפשיץ, וועלכער האט
זיכער געשפילט אַ ראַלע אין מענדעלעס איבערגיין צו יידיש; אבער דאס
איז געווען מער אַ פערזענלעכער ווי אַ ליטערארישער איינפלוס. לעווינזאן,
אקסנפעלד און דיק האבן ליטעראריש אַנגעזאגט און אויך צוגעגרייט מען
דעלעס קומען. אין לעווינזאנס „הפקר-וועלט“ געפינען זיך היפשע עטלעכע
שטעלן, וואס מען וואלט זיי, מיט קליינע ענדערונגען, געקאנט ארייננעמען
אין דער „טאקסע“. נאך אַ נענטערע שייכות איז דא צווישן אקסנפעלדן
און מענדעלען: עס איז גענוג צו דערמאנען דעם טיפן אינטערעס, וועלכן
אקסנפעלד, דער ערשטער יידישער ראמאניסט, ווייזט-ארויס צו יידישע
פרנסות, דער טיפיש-מענדעלישער טעמע, אדער זיין טבע צו מאַלן, אַזוי ווי
מענדעלע, יידישע קיבוצים, גאַנצע יידישע שטעט (לא-היה-פאליע, גיעביר-
וואלע) און נישט באַנוגענען זיך מיט יחידים, אדער אקסנפעלדס פעיקייט

* פון בוך מענדעלע מוכר ספרים, זיין לעבן, זיינע געזעלשאַפּטלעכע
און ליטערארישע אויפטאונגען, ג"י 1936, ז' 257—278.

צו שרייבן שיר נישט אזוי קורץ און קאנדענסירט ווי דער „זיידע“ און צו געבן אפט אין עטלעכע שורות א גאנץ לעבנסבילד... אקסנפעלד מוז זיכער צוגעזעכט ווערן צו מענדעלעס וויכטיקסטע פארגייערס.

נישט ווינציקער, אויב נישט מער וויכטיק, ווי אקסנפעלד, פאר מענדעלעס ליטערארישער סביבה איז אייזיק מאיר דיק. עס איז לייכט זיך משער צו זיין, אז מענדעלעס איז באקאנט געווען מיט דיקס ווערק. אין די 50ער און די 60ער יארן זיינען זיי געווען זייער פארשפרייט. אין מענדעלעס געבורטשטאט גופא, אין קאפוליע, — דערציילט ייזיק לאנדסמאן און צייט-חבר א. י. פאפערנא — פלעגן פאקטורעגערס ברענגען דיקס „חייציקל אליין“ און „ר“ שמעיה גוטינס-טוביטער“ און מען פלעגט זיי צעכאפן ווי משה וואסער. „די נעמען פון זייערע העלדן זענען געווארן א שם דבר, און איינציקע אויסדרוקן זייערע זיינען געווארן פאלקסווערטלעך... מיט פארגעניגן פלעגן זיי הערן ווילקענעוודיקע יידענעס. אבער אויך יידן לומדים, פאטערס פון פאמיליעס... פלעגן זיך גאר צוהערן צו זיי. איינער א יונגער חברה-מאן האט אפילו געוואגט אמאל פארצוליינען „חייציקל אליין“ אין קלויז פון עמוד, ווען קיין עלטערע זיינען דארט נישט געווען...“ שוין אין „מסכתא עניית“ (1848) האט דיק באהאנדלט מענדעלעס א טעמע, די טעמע פון דער „אלטער, גרויסער יידישער טארבע“, די טעמע פון „א סך מלאכות און ווי ציך ברכות“. שוין דארט האט דיק זיך אפגעגעבן מיטן טאגטעגלעכן יידישן לעבן, נישט נאר מיט חקירה און מליצה, און צוגעגרייט א באדן פאר מענדעלעס רעאליזם. היינט ווער רעדט שוין דיקס שפעטערדיקע ווערק — אין זיי געפינען זיך ממש פראטאטיפן פון מענדעלעס געוויסע שאפונגען. דיק איז פארויסגעגאנגען מענדעלעסן אויך דערמיט, וואס ער האט דער ערשטער ארויסגעוויזן א באווסטזיניקן אינטערעס צום יידישן פאלקלאר און צו דער נאענטסטער יידישער פארגאנגענהייט, ווי אויך דערמיט, וואס ער האט, אזוי ווי שפעטער מענדעלעס, געפליסט זיך צו מאכן פון הומאר סאטירע.

מענדעלעס האט אן שום ספק איבערגענומען און געלערנט א סך ביי זיינע פארגייערס, אבער מער נאך האט ער געגעבן די שרייבערס, וועלכע זיינען געקומען נאך אים. ער איז, ווי אלע גרויסע שעפערישע מענטשן, געווען א גרויסער נעמער און נאך א גרעסערער געבער. מען וואלט גע-דארפט אויסרעכענען א זייער לאנג צעטל מיט נעמען פון אנגעזעענע יידישע און העברעישישע שריפטשטעלערס, ווען מיזאל קאנקרעט וועלן ווייזן, ווו און ווי מענדעלעס שפראכלעכע אדער קינסטלערישע השפעה איז געקומען צום אויסדרוק. מען וואלט זיך באדארפט אפשטעלן לאנג נישט נאר אויף די ווערק פון שלום עליכמען, דעם זיידנס ערשטן, בעסטן און גרעסטן

אייניקל. מען וואלט באדארפט ארומריידן די שפראך און די שפראכלעכע מעטאדן פון אזויגע „אייניקלעך“ ווי ביאליק און ז. שניאור אדער י. ד. בערקאוויטש, אדער ש. בן ציון, אדער עגנון, אדער אליעזר שטיינבארג. מען וואלט געדארפט אנווייזן אויף דער אנטראפאָמאָרפישער נאטור־שילדער־רונג ביי שלום אָשן, אויף דער סאָציאלער סאטירע און דעם קולט פון ווארט ביי דוד בערגעלסאָגען... מען וואלט געדארפט שרייבן אַ בוך, אפשר אַ גאַנצע יידישע ליטעראַטור־געשיכטע פון דעם שטאַנדפונקט פון מענדעלעס נוסח, מענדעלעס איינפלוס און דער אַלגעמיינער מענדעלע־טראַדיציע. איך וועל זיך באַנוגענען נאָר מיט די צוויי גרויסע שריפטשטעלערס, וועלכע זיינען געקומען גלייך נאָך מענדעלען און פאַר וועלכע ער האָט צוגעגרייט און אזוי פרוכטבאַר געמאַכט דעם באַדן: איך וועל זיך אָפּשטעלן אויף דער גרויסער קרובה־שאַפט צווישן מענדעלען און שלום־עליכמן, פון איין זייט, און אויף דער שייכות, וואָס י. ל. פּרץ האָט געהאַט צום זיידן, פון דער אַנדער זייט. שלום־עליכס און פּרץ ווערן, אינאיינעם מיט מענדעלען, באַטראַכט ווי די הויפטבויערס פון אונדזער נייעם ליטעראַרישן בנין אין 19טן יאָרהונדערט. איז גאָר באַזונדער וויכטיק קלאָר צו מאַכן גישט נאָר דעם חלק, וואָס יעדער פון דעם גרויסן „מזומן“ האָט אַריינגעלייגט אין דער נייער יידישער ליטעראַטור. קלאַסיקערס זיינען זיי, פאַרשטייט זיך, ניט אינעם זינען פון זייער איגעווייניקסטן כאַראַקטער אדער סטיל. איינער פון זיי, פּרץ, איז לויט זיין סטיל און כאַראַקטער געענטער אַ סך צום ראַמאַנטיזם ווי צו קלאַסיציזם. אויב מען האַלט זיי פאַר די קלאַסיקערס פון דער נייער יידישער ליטעראַטור באַניצט מען דאָ דאָס וואָרט קלאַסיקער אין זיין ברייט־טערן זין. מען וויל זאָגן, אַז זיי זיינען יעדער אויף זיין שטייגער און אין זיין ספּערע — געווען מייסטערס און געשאַפן מוסטערהאַפטע ווערק. יעדער רער פון זיי האָט אין אונדזער ליטעראַרישן און אַלגעמיינגייסטיקן לעבן אַריינגעבראַכט גרונטיקע זאַכן, דויערהאַפטיקע ווערטן. יעדער פון זיי איז געווען אַ פונדאַמענט־לייגער, גישט סתם אזוי אַ בויער; יעדערער האָט דעם יידישן ליטעראַטור־בנין געהאַלפן וואַקסן — אדער איז דער טיף (מענדעלע), אדער אין דער ברייט (שלום עליכם), אדער אין דער הויך (פּרץ). מענדעלע האָט פאַר דעם יידיש־העברעישן וואָרט געעפנט דעם קוואַל פון אָפּגעפריש־טער קולטור־טראַדיציע: שלום עליכם האָט געפונען דעם פאַלקס־קוואַל; פּרץ — דעם מקור פון דער פּערזענלעכקייט. דער ערשטער האָט אין דער ליטע־ראַטור, וואָס איז דורות נאָכאַנאַנד געווען באַשטימט נאָר פאַר „פרויען און עס־האַרצים“ — געלאָזט הערן די שטים פון אַלטן תלמיד־הכנס; דער צווייטער האָט אין איר געלאָזט ריידן דעם יידן פון אַ גאַנץ יאָר; דער דריטער

האָט זי צוגעגרייט צו ווערן דער אינסטרומענט פון דער מאָדערנער אינ-טעליגענץ. דריי גרויסע, אָבער פאַרשיידענע, אויפטואַנגען. מענדעלע האָט אונדז געווינן קאַבצאַנסק (און דאָס גאַנצע יידישע לעבן), ווען עס איז געווען נאָך פעסט איינגעפונדעוועט, טיף פאַרוואַרצלט. שלום עליכם האָט דאָס זעלביקע קאַבצאַנסק (קאַסרילעווקע) געשילדערט, ווען עס האָט זיך שוין גערייט פון אַרט, גרייט צו לאָזן זיך אין וועג אַריין און לויפן הענדום-פענדום קיין יעהופּעץ, אין דער גרויסער שטאַט אַריין. פּרץ איז שוין געווען פול מיט דעם אימפעט, מיט דער דינאַמיק פון דער עצם גרויסשטעטישקייט... און ווען איך זאָל נישט מורא האָבן פאַלש אויסגעטייטשט צו ווערן, וואָלט איך, האַלטנדיק ביי סכּעמעס און גענעראַליזאַציעס, געמאַכט נאָך אויך דעם סך-הכל, וואָס מענדעלע האָט געלערנט די יידישע ליטעראַטור צונויפּגע-וואַקסן צו ווערן מיט אונדזער געשיכטע, בעת שלום עליכם האָט זי באַהעפט מיט אונדזער קעגנוואַרט און פּרץ האָט געוועקט אין איר בענקשאַפט נאָך דער צוקונפּט.

...דעם זיידנס ערשטער און עכטער אייניקל איז, ווי מיר ווייסן, געווען נישט פּרץ, נאָר שלום עליכם. ער איז באמת געגאַנגען אין חדר צו מענ-דעלען, געגאַנגען מיט גרויסער הכנעה און גרעסערן חשק. די נאַטירלעכסטע נעמען פאַרבינדונג אין דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור איז דעריבער מענדעלע און שלום עליכם.

...מענדעלעס ליכט איז געווען פאַר אים וועגווייזנדיק, ווען ער איז געווען נאָך גאָר יונג און האָט נאָך נישט געהאַט דעם מוט צו ווערן, וואָס ער איז שפּעטער געוואָרן — אַ הומאַריסט. אָבער אויך שפּעטער איז דער זיידע געווען זיין לערער, זיין פירער.

דאָס אייניקל האָט געהערט צו אַ ביסל אַן אַנדערן דור (האָט ער דאָך אַנגעהויבן שרייבן, ווען די השכלה האָט זיך שוין געהאַלטן ביי צונויפּגיסן זיך מיט דער נאַציאָנאַלער באַוועגונג נאָך די פאַגראַמען פון די 80ער יאָרן). דערצו איז ער געווען אויך גאָר אַן אַנדער סאַרט מענטש ווי מענדעלע — אַ לייכטערער און מער מענטש פון געמיט ווי אַ קאַפּ-מענטש. האָט מענ-דעלעס שאַפן נישט געקאַנט זיין שלום עליכמס איינציקער קוואַל. אונדזער גרויסער הומאַריסט האָט געהאַט זייגע אייגענע קוואַלן; ער האָט זיך אַליין געמיינט אויסטרעטן אַ וועג. אָבער מענדעלעס ליכט האָט באַלויכטן דעם וועג, וואָס שלום עליכם האָט זיך אַליין אויסגעטרעטן.

...ביזן פּרצן האָט די יידישע ליטעראַטור זיך געטוילעט צום פאַלקלאָר. זי האָט מורא געהאַט צופיל צו דערווייטערן זיך פונעם איינפאַכן פרימיטיוון פאַלקלעבן. און אויך די יידישע שפּראַך האָט ביי די, וועלכע האָבן נישט

געמאכט פון איר קיין ווילדן טייטשמעריש, געוויגן איר חיות דערהויפט פונעם פאלקסחוויל. מענדעלע האט איינגעזאפט אין זיך אויך די עלטערע ליטעראטור, אבער נאר די ליטעראטור פונעם פראסטן פאלק (טייטש-חומש, תחינות וכו'). נישט מער. מענדעלע איז נאך אלץ איינגעטונקט אין פאלקלאר און עטנאגראפיע, הגם ער האט די ביידע זאכן אזוי פארטיפט און פאר-אירלט. פרץ האט א שארפן גרענעץ געמאכט צווישן פאלקלאר און ליטע-ראטור; נישט נאר דאס איינפאכע לעבן פון די פאלקסמאסן — אויך די טיפע אינעווייניקסטע איבערלעבענישן פון דער אינטעליגענץ, נישט נאר די מסורה וואס לעבט אינעם פאלקסמויל, אויך די גאנצע ירושה פון דער אלטער יידישער קולטור האט אנגעפולט די לחפס פון זיין שאפן, און דאס האט אויך זיין יידיש געמאכט פאר א שפראך, וואס שפיגלט אין זיך אפ נישט נאר דאס לעבן און שטרעבן פון די פאלקסמאסן, נאר אויך אלע טי-פענישן און ברייטענישן פון א טויזנט-יעריקן גייסט-לעבן...

צווישן פרצעס און מענדעלעס סטיל זיינען דא, אלזוי, טיפע און ברייטע אונטערשיידן. אבער נישט נאר אין זייער סטיל אליין; אין זייער גאנצן שאפן און אין זייערע עצם פערזענלעכקייטן איז דא עפעס אזוינס, וואס מאכט זיי אומענדלעך פארשיידן. נעמט, א שטייגער, אזא מין זאך. מענדעלע האט זיך פארשטעלט פאר אן אלטן, פרץ איז געווען „אייביק יונג“. האט אונדז מעג-דעלע געצויגן צוריק? איז פרץ אלעמאל געגאנגען פארויס? פרץ האט זיך געשראקן פאר אלטקייט, האט ער זי געטריבן פון זיך. מענדעלע האט ארויפגעצויגן אויף זיך די עלטער: ער האט פאר איר קיין מורא נישט גע-האט. מענדעלע האט אנגעהויבן שרייבן אין א צייט, ווען נייע אידישען האבן נאך געמוזט אויף זיך אנטאן אלטמאדישע קליידער. אבער נישט דאס איז די אינעווייניקסטע סיבה, פאר וואס ער האט געהאט (אין זיינע ווערק) דאס אויסזען פון א פארצייטיקן יידן. עס איז געווען אן אנדערע סיבה, און זי איז זייער כאראקטעריסטיש פאר מענדעלען: פארצייטיקייט האט געמיינט איינגעשטעלטער סדר, אנגענומענער נוסח, פעסטקייט, פארעם — און מעג-דעלע איז געווען א מענטש פון פארעם. ער איז — אין אן עפאכע פון קאמף — געווען קינסטלער. האט אים זיין קינסטלערישער אינסטינקט געזאגט: דער סטיל פון טראדיציע ווערט צעשטערט; שאף א טראדיציע פון סטיל! און דער הויפט-אונטערשייד צווישן דעם זיידן פון דער עלטערער און דעם פאטער פון דער נייערער יידישער ליטעראטור באשטייט אפשר טאקע נישט אין דעם, וואס יענער איז געווען דער סך-הכל-מאכער פון א פריערדיקער עפאכע און דער — אן אנהייבער פון א נייער תקופה. ניין, דער הויפט-אונטערשייד צווישן זיי איז דער, וואס דער „זיידע“ איז אין רעכטן מיטן

קאמפלאגער פון השכלה געווען א קינסטלערישער כאראקטער, בעת פרץ איז, פארקערט, אין א קונסט־עפאכע געווען א מענטשן פון קאמף.

יעדער פון זיי וואלט אפשר מער אויפגעטאן, וויין זיי זאלן זיך האבן געביטן מיט זייערע סביבות: מענדעלעס איינגעבוירענע קינסטלערשאפט וואלט זיך בעסער געפאסט פארן סוף גיינצטן און אנהייב צוואנציקסטן יארהונדערט (ער האט טאקע דאן געשריבן „שלמה ר' חיים", איינע פון זיינע בעסטע ווערק). פרצעס נאטירלעכער דינאמיזם, זיין אימפעט, זיין אומרו און זיין קעמפער־שקייט וואלטן שטארק צו נויץ געקומען דער השכלה־עפאכע. אבער די געשיכטע מאכט אירע אייגענע חשבונות. איז פרצן — דעם שרייענדיקן שטיק אויפברויז — באשערט צו קומען צו זיין אויפבלי אין א צייט פון יאָזאָגער־יי, אין א צייט פון שטילער בוינונג, און מענדעלע, וועלכער האט געדארשט נאך פארעם און געחלשט צו האבן די איינגעשטעלטקייט פון א טראַדיציאָנעלן נוסח, האט געהערט צו א דור פון א דעפארמאציע און גיין־זאָגער־יי. אבער זיי האבן זיך אָן עצה געגעבן. יעדער פון זיי איז גענוג געווען פעסט צו בלייבן ביי זיין אינעווייניקסטן איד, כאָטש זיי האבן גענוג געצאלט צינדז — דער סביבה. מענדעלע האט אויפגעהיט די געלאַנסקייט פון זיין טיפ־קינסטלערישן ריטעם; ער האט אויפגעהאלטן די נוסחדיקייט, די סטאַביליטעט פון זיין שריפט־שטעלערישער פערזענלעכקייט. פרצן, ווידער, האבן די שטילע קינסטלערישע צילן פון זיין עפאָכע, דער עפאָכע פון „חסידיש" און „פאָלקסטימלעכע געשיכטן", נישט געשטערט צו קהלן זיך, צו קאָכן זיך, צו זיין ענטוויאָסטיש און צו לעבן אין אייביקן געראַנגל מיט זיך אַליין. פרץ איז געווען און געבליבן א סאַציאַל־עטישע נאַטור — א מענטש, וועלכער איז אויף קינסטלערישע וועגן געגאנגען צו געזעלשאַפטלעכע צילן; פרץ, לויט זיין אייגענער דעפֿיניציע, איז געווען אַ דיכטער, בעת מענדעלע איז, אונטער דער מאַסקע פון אויפקלערונג און קריטיק, געבליבן אַ קינסטלער. אַ „קינסטלער" יאָגט־נאָך „זומער־פייגעלעך, פונקען פון קוימען ביים שמיד אַזוֹ"ו". אַנדערש איז דער דיכטער: ער לעבט „צווישן פעלזן און אַפּגרוינטן", ער געפינט זיך דאָרט, וווּ עס „ווערן געווינגן די גרעסטע מענטשלעכע פּראָבלעמען; וואָס איז לעבן, וואָס איז טויט? ווער בין איך און ווהין פירט מיין וועג?" — (זע פרצעס עסי „דער דיכטער, דאָס בוך און דער לעזער").

פרץ איז געווען אַן „עטישער כאַראַקטער", כאָטש ער האט נישט גע־האָט קיין באַשטימטן שולחן ערוך פאַר מאַראַל. מענדעלע איז, פאַרקערט, געווען אַן עסטעטישער כאַראַקטער, כאָטש ער (אָדער ריכטיקער: זיין עפאָכ־כע) האט געקוקט אויף קונסט ווי אויף אַ „יצר הרע".

בעל-מחשבות

פיר דורות ביי ר' מענדעלעס וועגעלע *

...דעמאלט זיינען די יידן געוועסן טיף-טיף אין דער בלאטע און מען האט שוין געדארפט זיין א שטיקל גבר אויסצושטרעקן די אפגעזעסענע גלידער און זיך נעמען שפרייזן פון קאבצאנסק קיין גלופסק. אויף וועגן און שטעגן האבן געלויערט די כאפערס, און דער וואס איז דערלייזט געווארן פון זייערע הענט פלעגט קריגן א מיאוסן פסק פון שטאט-בעלי-טובות און בעל-טאקסעס. אַרנטלעכע, כשרע יידן און זיידענע יונגעמאנ-טשיקעס פלעגן טאקע זיצן אק דער היים און אין די בתי-מדרשים, און אין דער אייגענער שטאט, ווו זיי האבן דערזען דאס ליכט פון דער וועלט, האט מען זיי אויך צו קבריאבות געטראגן.

נאר איין ר' מענדעלע האט זיך געקויפט אן אַרעם וועגעלע און איז געפארן פון שטאט צו שטאט, פון דאָרף צו דאָרף, בכדי צו פארזארגן יידישע קינדער מיט אַ ביסל רוחניות. אין דער אייגענער צייט איז ש. י. אבראמאָ-וויטש געוואָרן אַ שטאַרקער מקורב פון דעם באַוווּסטן ר' מענדעלע און האט זיך פון זיין וועגעלע שוין קיין מאָל ניט געשיידט.

...ר' מענדעלעס וועגעלע פאַרט פאַמעלעך, ניט געאיילט, אפילו די שקאַפּע זיינע רירט זיך שטאַרק באַרעכנט, קוים-קוים וואָס זי הייבט אַ פּוס (*„ווינטשפינגערל“*).

די פאַנאַראַמעס, וואָס מען זעט אויפן וועג, בייטן זיך ניט, און מען קען ניט זאָגן, אַז זיי פאַרכאַפן דאָס אויג מיט דער שיינקייט; מען דאַרף שוין האָבן אַז אַיידעלע ראיה, ווי ר' מענדעלע, כדי אַרויסצוגעפינען גאַטס שיינקייט און זיינע ווונדער אויפן ניט געברוקירטן וועג צווישן קאַבצאַנסק און טונעיאַדעווקע.

...ר' מענדעלעס וועגעלע — דאָס זיינען די ביכער פון ש. י. אבראַ-מאָוויטש. איטלעכער קען זיי מיטן נאַמען און אַ סך פּון די ליינערס קענען אפשר גאַנצע שטיקער פון זיי אויסנווייניק. ניט איין טרער האט מען פאַר-

* געקליבענע שריפטן, ו"י 1953, ז' 133—138, 150—139.

גאסן אויף זיינע לאכעדיקע מעשיות, און איטלעכס מאל, ווען אבראמאָוויטש פלעגט אונדז גיטן אַרויסצושיסן מיט אַ געלעכטער, האָבן מיר געפילט, אַז דאָס לאַכן איז עפעס ניט קיין ריינס, אַז מיר חווקן אָפּ פון זיך אַליין, אַז אין אונדזער געלעכטער האָט ש. אַבראַמאָוויטש אַ טראַפּן גיפט צוגעמישט. אַבראַמאָוויטש איז דער גרעסטער טאַלאַנט, וואָס די יידישע ליטעראַטור אין רוסלאַנד האָט אויפצוווייזן אין די לעצטע דורות. דאָס, וואָס ער האָט געשריבן, איז געשריבן מיט דער געטלעכער פּעדער, וועלכע איז מיטן פייערצוואַנג באַשאַפּן געוואָרן מששת ימי בראשית אָן. קיינער פאַר אים האָט נישט געמאַלט די בילדער פון יידישן לעבן אַזוי ווי ער. און זיין פּענדזל, מיט וועלכן ער מאַלט, איז דין ווי אַ האַר, וואָס איז כּוּח אויבער צוגעבן די איידלסטע ליניע, דאָס דינסטע פינטעלע.

...בשעת אַנדערע קינסטלערס האָבן געוואַלט פאַרשטיין און מיטפילן די אייסערלעכע סיבות, וואָס ווירקן אויפן יידישן לעבן, האָט אַבראַמאָוויטש מיט אַ קלאַרן, טיפּן בליק געזוכט „דאָס פינטעלע ייד“, דאָס, וואָס ס'איז שווערער פון אַלץ צו כאַפּן: דאָס „פינטעלע“, וואָס שייַדט אונטער אַיין פאַלק פון אַ צווייטן, האָט אַבראַמאָוויטש געשטודירט און אונטערגעזוכט אין זיין אייגענעם פאַלק, און האָט דאָס באַשריבן מיט די פאַסנדיקסטע ווערטער און ריכטיקסטע פאַרבן. דעריבער רעכנט מען הייַנט אַבראַמאָוויטשן פאַר דעם ערשטן גרעסטן יידישן פאַלקספּאַעט. קיינער קען זיך מיט אים ניט פאַרגלייכן.

...ביי די ברעגעס פון אַבראַמאָוויטשעס ווערק רייבן זיך איינגטלעך פיר דורות: דער עלטערזיידע פון די ניקאַלאַיעווסקע צייטן און דאָס אור־אייניקל, וואָס האָט שוין דורכגעמאַכט אויף זיינע פלייצעס די בהלה־צייט פון אַ רוסישער רעוואַלוציע. און צווישן דעם אונטערטאָן פון ניקאַלאַי דעם ערשטן און דעם אור־אייניקל ליגט איינגעשפּאַרט עפעס אַ פאַרזעעניש — די השכלה־עפּאַכע — מיט אירע מענדעלסאָגלעך און אירע פּעטערבורגער חברות. אַוודאי האָבן די פיר דורות אַן אינעווייניקסטן צוזאַמענהאַנג צווישן זיך. אַבער שלום יעקב אַבראַמאָוויטש האָט זיך נישט אָפּגעגעבן דערמיט אונדז צוזאַמענקניפן די דורות. בולטער פאַר אַלץ טרעט־אָרויס פאַר אונדז אין זיינע ווערק דער עלטערזיידע, שאַרפּער ווי די שפּעטערדיקע שילדער־רונגען שילדערט ער אונדז, דער זיידע מענדעלע, די סביבה און דעם גייסט פון דער צייט, ווען זיינע טאַטעס און פּעטערס האָבן נאָך געטראַטן אויף די קאַבצאַנסקער נחלאות. ריין אַביעקטיוו גענומען, זעען מיר ביי ר' מענדעלען ניט קיין איבערגאַנג, פון אַחאַל צום הייַנט. פאַרטיפּנדיק זיך אין זיין וועלט, פאַרלירן מיר דעם חוש פאַר דער הייַנטיקער יידישער גאַס. ווען מיר

קלאפן־צו זיינס א „סיפור המעשה“, דוכט זיך אונדז, אז מיר האבן עפעס דורכגעלעבט א חלום, וואס האט גאר קיין שייכות נישט צו דעם איצטיקן גארעדיקן טאג.

...דער מענטשלעכער גייסט, וואס באזיצט דעם געטלעכן כוח זיך דורכ־ ציפארן אין איין רגע איבער געשטארבענע פארצייטיקע וועלטן און דורות — איז געבענטשט מיט דער גאב „להזכיר נשכחות“ און צו פארגלייכן דאס אלטע טויטע אמאל מיט דעם ווארעמען לעבעדיקן היינט — ווערט נשתומם און צעטומלט, ווען ער פארט זיך דורך פון דעם היינטיקן דור צו דער צייט פון א „ר' שלמה בן חיים“, בעת יידן האבן בתמימות געגלויבט, אז משה מאנטעפיארע איז געקומען אפקויפן ביי ניקאלאי דעם קייסער זייע רוסישע יידעלעך. עס דוכט זיך אויס, אז עס איז גאר נישטא קיין שום קרובהשאפט צווישן דער היינטיקער יידישער וועלט מיט אירע עמיגראנטן, עקסטערנעס, דענטיסטן, חדרים־מתוקנים, מלמדים עברית־בעברית, הענדלערס מיט לעבעדיקער סחורה, גרענעץ־אגענטן; מיט אירע ציוניסטן, טעריטאריאל־ ליסטן, פועלי־ציון; מיט אירע צייטונגען, מוזיקאלישע חברות, קולטור־קאנגרעסן, צוזאמענפארן; מיט אירע האנטווערק־שולן, פריווקאלאניעס און אונט־קורסן; מיט די צאן־דאקטארשעס, בערנער קורסיסטקעס און פאריזער כלה־ מיידלעך; מיט אירע ליטעראטור, בוגדיסטן, צעשויערטע דעקאדענטן — און מיט דער וועלט פון א „ר' מענדעלע וואס איז באשטאנען פון „א כאפער, א מגיד, א מסור; פון א שמש, א קהלשן שרייבער, א סבארשטשיק, א דעפּו־ טאט, א בעל־צעה, א בעל־טובה; פון באהעלפערס, מלמדים, שדכנים, בדה־ נים, בטלנים, גבאים, משולחים און ישיבה־בחורים, פרושים, לומדים, זיידענע מענטשן, שיינע יידן, טאטנס קינדער, תהילים־זאגער, משניות־לערנער, בעלי־ תפילות, שופר־בלאזערס, דריידלעך־מאכערס, פורים־שפילערס, מצה־רעדלערס ביז די דיינים, שוחטים, מנקרים, משגיחים, טוקערנס, קנייטלעך־לייגערקעס, פעלד־מעסטערנס און אזוי ווייטער“.

פאסיווקייט און אַקטיווקייט אינעם יידישן לעבן

ווען מיר קוקן זיך איין אויף דער יידישער גאס, וואס עס ווייזט דער אשמהאי דעם צעטראגענעם ישראל'יקן אין ר' מענדעלעס „קלאטשע“, ווען מיר זעען שוויבלען און גריבלען אויף דער גאס „פאהקעלעך, גערגעלעך, מערידענעלעך, שידאון־זעקעלעך, פאטקעלעך, פאטשילקעלעך, פושקעלעך, קעסטעלעך, קאכלעפעלעך, שרייערלעך, גראגערלעך, גלות־ליכטלעך, קאר־ פירער אחרוגימלעך און כפרה־הינדלעך“ — און מיר קערן זיך צוריק פון דעם עולם־התוהו צו דער היינטיקער יידישער גאס מיט איר אייניקער מאסן אויסנווייניקסטער ציכטיקייט און אייראפעישקייט — דוכט זיך אויס, אז די

צייט האָט שוין לאַנג אָפגעוואָשן דעם זכר פון אַבראַמאָוויטשעס וועלט; אויף דעם אַלטן בית־עלמין האָבן זי שוין ווערעם צעגעסן און איבער אירע צעפּוילטע גלידער האָט אויפגעשפּראַצט גאָר אַ ניי לעבן, גאָר אַ ניי־מאָדנער שטייגער פון אַ ייד און פון אַ יידישער גאָס.

און ווייטער דוכט זיך אויס, אַז נישט נאָר אויסערלעך האָט זיך געביטן די יידישע גאָס, נאָר אויך אינערלעך. צו אַבראַמאָוויטשעס צייטן, ווען אַ ייד האָט זיך גענומען צו השכלה, איז צוערשט געבוירן געוואָרן ביי אים אין האַרצן אַ פאַראַכטונג צום יידן אַלס יידן און צו דער יידישער סביבה. „איך וועל בלייבן אַ ייד און נישט קיין מענטש“ — האָט זיך געשראָקן ישראליק בעת ער האָט זיך באַשלאָסן נעמען זיך צו די ביכלעך — „איך וועל בלייבן אַ רעטעניש, עפעס אַ פאַניע, וואָס דרייט זיך אַרום דאָ און איז פאַרט נישט דאָ אויף דעם עולם, וואָפּ איז פלייש און בלוט און זי דאַכט זיך פאַרט איטלעכן אויס, עפעס איז זי גאַרנישט!“ („קליאַטשע“).

...אין אַבראַמאָוויטשעס צייטן איז דער ייד אַלס פאַלק פאַסיוו, היינט, אַבער, דוכט זיך, איז ער אַקטיוו. אין ר' מענדעלעס דור זענען די סאַציאַלע געפילן פון ייד געווען פאַרטויבט, עס איז נישט געווען קיין באַווסטזיניקער כלל, נאָר איינצלנע אינדיווידוען, וואָס עס האָט זיי צוזאַמענגעהאַלטן אַן אויסערע לעבנס־פאַרעם. די יידישע גאָס פון ר' מענדעלעס וועלט האָט גע־האַט אַ שוואַכע באַווסטזיניקייט. כאַטש אויסערלעך האָט זי געהאַט אַלע סימנים פון רוחניות־פּאָתלעך און שייך און זעקעלעך האָבן פּול געמאַכט די יאַרדלעך און די קלייזלעך — אַבער אינעווייניק האָט זי נישט געהאַט אין זיך קיין לעבן און איז געווען ווי פאַרגליווערט. פאַר אונדז, די היינטיקע, דוכט זיך שוין אויס דער חילוק אַזוי גרויס, אַז מיר זעען שוין גאָר כמעט קיין המשך נישט צווישן דעם זיידן און דעם אייניקל.

... שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז, ווי באַווסט, דער ערשטער יידישער קינסטלער אין 20סטן יאַרהונדערט, וואָס האָט גענומען מיט כּוונה זיך צו קוקן צו דער יידישער מאַסע. גערופן האָט ער זי כנסת ישראל, כלל ישראל, אַבער אַז דער אמתן האָט ער געהאַט צו טאָן נישט מיט אַ טעאַלאָגישן אַדער היסטאָרישן באַגריף, נאָר מיט דער לעבעדיקער יידישער מאַסע. נישט ווי זיינע חברים פון דער השכלה־צייט איז ער צו צו דער מאַסע, וואָס האָבן איר געוואַלט קודם כל אויסלערנען אייראָפּעישע זיטן און מנהגים און מאַכן אַ ביסל אויסערלעך לייטישער, נאָר מיט דעם מאַדערנעם בליק פון אַ היינ־טיקן, וואָס האָט גענוי באַנומען די יידישע עקאָנאָמישע נויט. קיינער פאַר איר האָט ניט געהאַט אַזאַ שאַרפּן בליק פאַר דער יידישער אַרעמקייט ווי ער. די עובדה, וואָס דער יידישער מאַגן איז פון נישט עסן צוזאַמענגעשרומפּן,

„גרויס ווי אַ כּוּזיט“ האָט ער שטענדיק געהאַט פּאַר די אויגן. ער האָט מיט אַכזריותדיקע פאַרבן אונדז געמאַלט די קבצנישע מאַסע, וואָס מאַכט פּול די טונגע־דעיקעס און קאַבצאַנאווקעס און פּרוכפּערט זיך, פאַרזאָרגנדיק די וועלט מיט נייע קבצנים. צוגלייך שיינט אין אַבראַמאָוויטשעס ווערק אַלע וויילע אַרויס אַ גרויס רחמנות צו אַ מאַסע. און וווּ און ווען ער קען נאָר, זוכט ער מיט עפעס מהנה צו זיין די אומגליקלעכע מאַסע. דער קינסטלער פון „מסעות בנימין השלישי“ ווערט מיט אַ מאָל אַן איבערזעצער פון די שבתדיקע זמירות, פון „פרק שירה“, גיט־אָרויס פאַר דער דערשלאַגענער יידישער מאַסע קאַלענדאַרן און טרייסט זי מיט זיין „יודעל“.

... שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז אויסגעוואַקסן און האָט זיך אַנט־וויקלט אין אַ צייט, ווען אויף דעם טונקעלן הימל פון רוסישן לעבן האָבן געלויכטן אַזוי שטערן ווי בעלינסקי, פּיסאַרעו, גאַגאַל, טורגעניעו און אַנדערע, בשעת ס'איז געבוירן געוואָרן ביי די רוסן אַ דור, וואָס האָט גע־האַט אַ גרויסן אחריות־געפּיל פאַר זייער פּאַלק און די צייט מיט אירע גרויסע אידייען און גרויסער קונסט־באַגאַבונג האָט אויך באַרירט דעם יונגן שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, וועלכער איז צוערשט אויפגעטראָטן אין דער ליטעראַ־טור אַלס פּובליציסט און קריטיקער און שפעטער אַלס קינסטלער. ווי פאַר־צייטן טורגעניעו האָט אַראָפּגענומען דעם כּישוף פון די אויגן מכוח דעם רוסישן פּאַלק, דורך דעם וואָס ער האָט פאַרגעשטעלט אין זיינע „זאַפּיסקי אַכאַטניקאַ“ אַלס אַ פּיל באַגאַבטערע, קליגערע, איידעלערע מאַסע ווי מען האָט זיך ביז אַהער פאַרגעשטעלט די רוסישע פּאַלקסמאַסע, אַזוי האָט אַבראַ־מאָוויטש דורך זיין פּיינעם אַנאַליז און דורך דער נייער אַריגינעלער אַרט, צו זען, וואָס עס טוט זיך ביים יידן אין האַרצן, — אַנטדעקט פאַרן לייענער גאַר אַ נייעם שטייגער יידן, מיט גאַר אַ נייער אַרט דענקען און פּילן. ווי אַ ביישפּיל פון דער נייער אַרט זען וועלן מיר נאָר נעמען ביי אַבראַמאָוויטשן די נאַטור־שילדערונגען, וואָס זיינען געפּילט מיט אַ יידיש האַרץ און באַ־שריבן געוואָרן אין די ווערטער פון אַ נאַטירלעכער פּאַלקשפּראַך. די דאָ־זיקע שילדערונגען זיינען אַן אמתע אַנטדעקונג געווען פאַרן לייענער, דען אייביק איז מען געווען געווינט זיך פאַרצושטעלן דעם יידן מיט אַ פאַר־קאַטערטער נאָז, אַ שוואַכן אויג אויף צו זען די שיינקייטן אין דער נאַטור.

דאָס אייגענע איז מיט דער יידישער רוחניות. כאַטש זי גיט אַ גרויסע לינדערונג דעם יידישן קיבוץ און באַרויקט אַפּט דעם צעווייטיקטן יידן אין קלויז ביי אַ בלאַט גמרא, אַדער ביי אַ חזניש שטיקל — דאָך האָט זי קיין שום שייכות נישט צו דעם לעבעדיקן קאַכעדיקן טאַג אַרום. דאָס יידישע גייסטיקע לעבן איז אַזוי אַפּגעריסן פון זיין מאַטעריעלן

לעבן. ווי דאָס לעצטע פון לעבן בכלל. אין אַבראַמאַוויטשעס וועלט איז דער ייד צעריסן אין מערערע שטיקער און ער מאַכט אויף דעם באַאָכטער דעם אייגענעם איינדרוק, ווי געוויסע ריזן־שלאַנגען, וואָס מען האָט אָפּגעהאַקט דעם קאָפּ פון לייב, סיי דאָס לייב מאַכט קאַנוולטיווע באַוועגונגען, סיי דער קאָפּ שטעקט אַרויס זיין צונג און כאַפט זיך בייסן מיט זיינע גיפטיקע ציין. דער ייד אין קלויז איז נאָר אַ האַלבער ייד; אויפן מאַרק איז נאָר דאָס לייב זיינע. און אין ערגעץ איז ער נישט קיין גאַנצער, און אומעטום איז דאָס נאָר אַ זכר פון אַ לעבעדיקער באַשעפעניש.

מיט אַבראַמאַוויטשן הייבט זיך אַן די גאַנצע פאַראַכטונג צו אַ קיבוץ, וואָס טראַגט זיך אַרום מיט דעם געדאַנק, אַז דער אייבערשטער אַליין האָט אים אויסדערוויילט צווישן אַלע פעלקער, און וואָס איז אין דער אמתן דער ערגסטער עקזעמפּלאַר אונטער די פעלקער, וואָס לעבט שטענדיק אַ האַלבן לעבן, וואָס שלעפּט־נאָך נאָך זיך אַ טויטן גוף און טראַגט אויף זיך אַ מוח פון אַ פאַרהלומטן נישט־היגן מענטשן.

אַ דאַנק ר' מענדעלעס רעאַליזם האָט דער ייד זיך דערפילט אַלס אַ בריה, וואָס איז דורך און דורך נישט צוגעפאַסט צום לעבן, האָט זיך אָנגע־הויבן אַ קלאַרערע קריטישע פאַרהעלטעניש צו זיך אַליין, אַלס צו אַ קינד, פון אַ פאַלק, וואָס פאַדערט גייע אידעאַלן בכדי אויפגעבויט צו ווערן.

שלום יעקב אַבראַמאַוויטש, וואָס איז אַ קינד פון דער השכלה־עפאַכע, וועלכע האָט צוערשט אָנגעהויבן רעאַל צו דענקען, האָט טיפּער באַנומען די אידייען פון זיין עפאַכע ווי אַלע אַנדערע פון זיינע צייט־חברים. אין דער צייט, ווען די מייסטע פון דער עפאַכע האָבן זיך נאָר באַגענוגנט מיט אַן אויבערפלעכלעכער קריטיק, האָט ער גענומען פונאַנדערצוגלידערן דעם גרויסן יידישן קיבוץ, די הויפּט־סיבה פון אַלע יידישע נישט־נאַרמאַליטעטן. און ווען מיר ווילן פאַראייניקן די רינגען פון אונדזער היינטיקער צייט מיט דער צייט פון דער השכלה־עפאַכע — מוזן מיר זיך צוערשט פאַראייניקן מיט אַבראַמאַוויטשן, וועלכער איז דער נאַטירלעכער איבערגאַנג פון היינט צו אַמאָל.

וועגן דעם סאציאלן אינהאלט פון מענדעלעס שפראך *

ס'איז דא א ווערטל, און די שפראך דינט דעם מענטשן צו באהאלטן זיינע געדאנקען. אויב דאס דאזיקע ווערטל איז ריכטיק וועגן איינצלנעם מענטשן, צום אויסניצן די שפראך אין באשטימטע פאלן מיט א פארויסגע- נומענעם מייך, איז דאס אבסאלוט ניט ריכטיק, און מען האט אין זינען דעם אביעקטיוון אינהאלט פון דער שפראך פון א גאנצן קאלעקטיוון — פאלק, קלאס, געזעלשאפטלעכע גרופע.

קיין שום אנדערער עלעמענט פון געזעלשאפטלעכן לעבן דריקט ניט אויס אזוי ריכטיק און בפרט נאך אלזוייטיק דעם אמתן אינהאלט און תוך פון דער געגעבענער געזעלשאפטלעכער גרופע ווי די שפראך אירע. און ס'איז קלאר פארוואס. און דער מעגלעכקייט פון שפראך-פארבינדונגען וואלט דאך די געזעלשאפט ניט געקענט ארגאניזירן און אויספירן אירע אויפגאבן. אלץ, וואס גייט ארויס פונעם יחידס רשות און וואס וויל ווערן א פארמעג פון דעם קאלעקטיוון, מוז קומען צום ווארט, דארף אויסגעדריקט ווערן אין א שפראךלעכער פארם.

די זאך, די דערשיינונג, די באציונג וואס איז ניט אויסגעדריקט אין קיין ווארט, איז, הייסט עס, ניט געקומען צום געזעלשאפטלעכן באוואוסט- זיין, איז ניט אריין אין געזעלשאפטלעכן לעבן. דערפאר איז אזוי כאראק- טעריסטיש אויף צו דערלערנען די געזעלשאפט סיי די צאל ווערטער, וואס איר שפראך פארמאגט, סיי דער מאטעריעלער אינהאלט פון די ווערטער. ...מענדעלע פערזענלעך און אויך זיינע ווערק זיינען א פראדוקט פון א באשטימט-געזעלשאפטלעכן לעבן.

מענדעלעס שפראך איז כאראקטעריסטיש פאר זיין צייט און סביבה. מיר וועלן זיך דא אפשטעלן אויף אייניקע גרופעס מענדעלעס ווערטער און אויסדרוקן און וועלן אונטערשטריכלעך זייער געזעלשאפטלעכן אינהאלט.

* פון די יידישע שפראך, זשורנאל פאר פראקטיש יידיש שפראכאויסן, קיעוו, נאָיאַבר־דעקאָבר 1927, ג' 7, מענדעלע־נומער.

לויט דעם געזעלשאפטלעכן באטייט זייערן און לויט דעם קאמפלעקס שטארקע פסיכאלאגישע איבערלעבונגען, וואס זיי רופן ארויס, פארנעמען, רעכן איד, דאס ערשטע ארט ביי מענדעלען יענע ווערטער און אויסדרוקן, וואס מאלן די עקאנאמישע רוינירונג פונעם שטעטל, דעם פסיכישן צושטאנד פונעם שטעטלדיקן יידן, אלס רעזולטאט פון דער דאזיקער רוינירונג. און די פרווון — אמת, פאסיווע, ניט־רעאלע, ארויסצוהעלפן זיך אין דער נויט. זייער פילצאליק זיינען די באגריפן, וואס מאלן די באדנלאזיקייט פון די שטעטלדיקע פרנסות.

1) מיני מלחמים, באהעלפערס, מעקלערס, בטלנים, צוגעלעגערטע און פריעצאפלידיקע איידעמלעך אַזעלכע ערשט אַראַפּ פון קעסט, יידן אַזוינע און אַזוינע, וועלכע דאָס האַרץ נאָר גלוסט: מיט כתבים, מיט מיחושן, זיי דענען, גילדנאָדערדיקע, בעל־תפילות, שופר־בלאָזערס. יידענעס כל־המינים: זאָגערנס, וויינערנס, שפרעכערנס. אויסגעקינדלטע, ווייבער מיט אייער, מיט פסחדיקע גענדזשמאַלץ, פעדערן־פליקערנס (*„ווינטשפינגערל“*).

וועגן דעם סוחר און דעם מסחר האָבן מיר אַזוינע אויסדרוקן:

2) וויפל יידן, אַזוי פיל קלייטן (*„ווינטשפּ“*) קרעמער זיינען ווי מיטס, און קונים ניט איינער (*„ווינטשפּ“*).

די פאַראַלגעמיינערנדיקע פאַרמול פאַר דער עקאָנאָמישער לאַגע פון דעם שטעטלדיקן יידן איז:

3) „שווער צו לעבן... פון די פינף פינגער און מאַכן פון שניי גאַמל־קעס (*„קליאַטשע“*).

אַפּט חורט זיך איבער דאָס וואָרט „עסן“, דערהויפּט ביי קינדער. דאָס זעמט זיך פונעם צושטאנד פון שטענדיקן הונגער.

4) איד פלעג אַלץ בעטן: עסן, עסן כאָטש וואָס ניט איז, אַבי עסן (*„קליין מענטשעלע“*).

5) אַד, ווען נישט דאָס עסן, ווען נישט דאָס עסן, וואָלט דאָס לעבן אין קאַבצאַנסק פאַר הערשעלעך קינדווייז געווען זייער אַ גליקלעכס (*„ווינטשפּ“*).

6) נאָך איין קלייניקייט — אַם דאָס עסן, וואָס דאָס מעגדל זיינס פלעגט מאַנען, דאָס האָט אים גאָר צעדרייט (*„ווינטשפּ“*).

און ציגעפאַסט פאַר דעם טאַקע פון מענדעלעס שטעטלדיקער אַרעמקייט איז דאָס, וואָס פאַר „ויאכלו“ ניצט מענדעלע דעם באַקאַנטן מלמדישן טייטש:

8) רבותי, מיר וועלן בענטשן, הייסט אויף דעם מאַגנס לשון — רבותי, מיר ווילן עסן.

אזוי אפן אנטפלעקט זיך דאס קלאגן פון קינדערשע מאגנס. דערוואקס
סענע זיינען איינגעהאלטענער. זיי קלאגן זיך מיט אַוויגע ווערטער:
(9) ניט געהאט פשוט מיט וואָס אַ סאַג איבערצוקומען («קליין מענ-
טשעלע»).

(10) צען מאָל אויסגיין פאַר הונגער... פאַרוואָרפן אויף דער פּאַליצע די
ציין («ווינטשפּ»).

(11) ווי ס'איז צו דערהאַלטן די נשמה («ווינטשפּ»)
פאַר דער «ווינטשפּלעכער» פאַרעם פון מענדעלעס שטעטל איז כאָ-
ראַקטעריסטיש דער אויסדרוק:

(12) גיין איבער די הייזער («מסעות בנימין השלישי»).

(13) אין די הייזער אַרומצוגיין («ווינטשפּ»).

(14) קומט זיי טאַקע אויס איינער צום אַנדערן אין די הייזער צו גיין
(«ווינטשפּ»).

(15) אין קאַבצאַנסק אַליין איז פאַר זיי ניטאָ קיין שום פרנסה, סיידן
איינער צום אַנדערן מיט אַ טאַרבע אין די הייזער אַרומצוגיין... («ווינטשפּ»).

די טראַגערס פון אַזאַ מין עקאַנאָמיק הייסן:

(16) קבצנים, אביונים, דלפנים — געבוירענע, אַנגעקומענע, אַפענע,
פאַרבאַרגענע («מסעות»); ביטערע אביונים («ווינטשפּ»).

(17) אַט טוט זיך אַ ווייז דאָס גאַנצע פעקל קבצנים, מיני אביונים,
דלפנים, געפאַלענע, אַפגעקומענע, נויטבאַדערפטיקע, הונגעריקע... יידן מיט
זעקלעך, יידן מיט שטעקלעך, ליידיקייטערס, בטלנים («קליאַטשע»).

ביי אַזאַ מין מאַטעריעלער לאַגע איז קלאָר דאָס געמיט, דער פּסיכיי-
שער צושטאַנד פון דער מאַסע אין מענדעלעס שטעטל. מיר האָבן דאָ די
סימנים פון פאַרלוירנעקייט און אומבאַהאַלפּנקייט:

(19) יידן שטייען אויף און קרעכצן, ווייטן ניט וואָס מע טוט, וואָס מע
הייבט אָן פון וואָנען מען זאָל זיך דערנערן («קליאַטשע»).

ווייטער קומען באַגריפּן פון דערשלאַנגקייט און יאוש:

(20) אומגליק, אייביקע צרות, שטענדיקע יסורים («ווינטשפּ»).

אויסרופן פון צער און לייד:

(21) וויי געשריען («ווינטשפּ»).

(22) אַז אַן און וויי («ווינטשפּ»).

(23) וויי איז מיר, ווינד איז מיר («ווינטשפּ»); וויי און ווינד איז מיר
(דאַרט).

פון שווערן און פרוכטלאָזן נאַכיאַגן זיך נאָך דער פרנסה קומט «סמאָהע
אויף די ליפן» («ווינטשפּ»). — אַ פאַרמלדיקער אויסדרוק ביי מענדעלען.

פון דערשלאגנקייט, עלנט און גויט ווערט געבוירן גרויס רחמנות. צו זיך, צער-בעל-חיים צו די ארומיקע ליידיגדיקע. דערפאר טרעפן מיר אַזוי אַפט די דאָזיקע צוויי ווערטער (אין „קליאַטשע“). דערפאר איז אויף יעדן טריט און שריט דאָס וואָרט „געבעך“, ווי דער אויסדרוק פון מיטלייך און רחמנות. אין פינף שורות האָבן מיר דאָס דאָזיקע וואָרט דריי מאל אין אַזאַ אַפּזאַץ:

(24) אויף זיין באַפעל האָט מען געבראַכט צו שלעפּן די אומגליקלעכע קליאַטשע נעבעך. עס איז מיר געוואָרן אַ לאַך אין האַרצן (אויך אַן אויסדרוק פון רחמנות) אַ קוק געבנדיק אויף איר, פאַרוויסט, פאַרפינצטערט איז זי, נעבעך, געוואָרן און גאַט ווייס, וואָס זי האָט געמוזט אין יענער צייט פון די לצים אויסשטיין, נעבעך (״קליאַטשע״).

דאָס זעלביקע רחמנות-געפיל דריקן אויס אַזוינע ווערטער, ווי: „אַרע-מע“, „בידנע“ (״קליאַטשע״) א.א.וו.

דאָס וואָרט רחמנות מיט זיינע סינאָנימען באַצייכנט ניט בלויז דעם פּסיכישן צושטאַנד; דאָס איז אויך אַ מעטאָדע פון זעלבהילף און זעלב-שוץ.

פאַראַן אַבער נאָך אַ גרויסע צאָל ווערטער, וואָס שילדערן אַן אַנדער מעטאָדע פון הילף און שוץ; דאָס זיינען די אויסדרוקן פון גלויבן אין גאָטס כוח, וואָס קען ברענגען די נחמה און קען באַזייטיקן מעגלעכע געפאַרן. אַהערצו געהערן אַזוינע פאַרמעלעס ווי „צו לאַנגע יאָר“ (״ווינטשפּ״), די פאַרמל: „ניט דאָ געדאַכט“, „ניט פאַר קיין יידן געדאַכט“ אַאָז״וו. (25) דעמאָלט פלעגט ער אַפט ליידן הונגער, ניט פאַר יידן געדאַכט (״ווינטשפּ״).

(26) די קבצנישע באַלעבאַטיס זיינען, ניט פאַר אייך געדאַכט, גרויסע אַביוניס (״ווינטשפּ״).

אַזוי זעט אויס די יידישע שטעטלדיקע אַרעמקייט לויט מענדעלעס שפראַך.

צום סוזשעט פון מענדעלעס „מסעות“*

פאַראַן אין „מסעות“ פאַרשיידענע מינים פאַראַדיסטישע עלעמענטן. וועגן דעם שפּראַכלעכן פאַראַדירן — אויספירלעך גערעדט, וועגן דעם פאַר-ראַדיסטישן אינעם דערציילטאָן אין צו זאָגן, אָ דערמיט אין מענדעלע באַזונדערס אויסן צו געבן אַן אַנצוהערעניש אויפן נוסח פון „מסעות בנימין מטודלה“. ווי באַוווסט, האָט אַן אַנאַנימער שרייבער צונויפגעשטעלט דאָס דאָזיקע בוך לויט נאַטיצן, וואָס בנימין פון טודעלאַ האָט זיך געמאַכט אין פאַרלויף פון זיינע נסיעות, אַזוי אַז וועגן בנימין פון טודעלאַ ווערט אַלן דער רייזע-באַשרייבונג גערעדט אין דריטער פּערזאָן. נאַכמאַכנדיק דעם דאָזיקן נוסח, שרייבט אויך מענדעלע אין „מסעות“: „אמר בנימין — זאָגט בנימין“ אאז״וו.

דער וויכטיקסטער פאַראַדיסטישער עלעמענט אין מענדעלעס „מסעות“ איז אָבער דער, וואָס באַציט זיך אויפן שטאַף, אויפן סוזשעט, אויפן פאַבר-ליאַרישן אינהאַלט פון אַ באַשטימטן זשאַנער אַלטער און עלטערער יידי-שער ליטעראַטור. אַ ריכטיקע פאַרשטעלונג וועגן דעם פאַראַדיסטישן כאַר-ראַקטער פון מענדעלעס „מסעות“ קען מען האַבן נאָר, ווען מע ווייסט עפעס-וואָס פון די פאַנטאַסטישע מעשיות, וועלכע מענדעלע האָט אַזוי דין פאַראַד-דירט אין „מסעות“ — געבנדיק גלייכצייטיק דורך דער דאָזיקער פאַראַדיע אַ געניאַל געמאַלט בילד פונעם לעבן אין דער קעגנוואָרט. ווער סע ווייסט באַרגישט פון די דאָזיקע אַלטע פאַנטאַסטישע מעשיות און פון זייער נוסח — פאַר דעם גייען פאַרלוירן און בלייבן ניט פאַרשטענדלעך זייער אַ סך טשיקאַווע מאַמענטן, אַנצוהערענישן און פיינקייטן אין „מסעות“. דעריבער איז כדאי וועגן דעם אַ ביסל אויספירלעכער צו ריידן און צו ברענגען אַ

* פון 2טן באַנד „צו דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור אין 19טן יאָרהונדערט“ (איבערגעדרוקט פון דער מאַסקווער אויסגאַבע) נײַ 1946, זײַ 222—234, 150—151.

גרעסערן כאראקטעריסטישן מוסטער גראד פון יענעם מין ביכער, אויף וועלכע מענדעלע צילט דירעקט מיט זיין פאראדיזירטער פאבולע אין „מסעות“.

דער זשאנער פון מיטלאַלטערלעכע אַריגינעלע און איבערגעזעצטע רײזע־באַריכטן, כאַראַניקן, קאַסמאַגראַפֿיעס (וועלט־באַשרײַבונגען) אַזױ — און דאָס זײַנען דאָך די ביכער, וואָס האָבן בײַ אונדזער בנימין דעם דריטן געשפּילט די זעלביקע ראָל ווי בײַ דאָן קיכאַטן די ריטער־ראַמאַנען — איז אויף העברעיִש און ייִדיש גענוג רײך. אָבער די פּאַראַדיע אין מענדעלעס „מסעות“ באַצײט זיך ווײַניקער פאַר אַלץ אויף אַזעלכע רײזע־באַשרײַבונג גען ווי בנימינס פון טודעלא אָדער ווי פתחיהס פון רעגנסבורג. כאַטש דער טיטל פון מענדעלעס בוך און אויך זײַן דערצײל־טאַן האָט אַ פּאַראַדיסטישע שײכות טאַקע צו בנימין פון טודעלאַס „מסעות“, איז דאָס אָבער דער עיקר בלויז אויסערלעך. פּאַנטאַסטיק איז אין די דערמאַנטע ווערק פּאַראַן, שפּילט אָבער דאָרט נײַט קײן וועזנטלעכע ראָל. דאָס זײַנען בכלל גענומען „רעאַ־ליסטישע“ באַריכטן וועגן ווירקלעכע רײזעס, זײ פּאַרצײכענען אַ רײכן מאַטעריאַל און האָבן אַ באַדײַטנדיקע געאַגראַפֿיע פון די דעמאָלטיקע האַנד־דלס־וועגן, עקאָנאָמיק און קולטור — „מסעות“ איז אויסן אַן אַנדער מין ביכער, יענעם מין אויסגעטראַכטע, פּיקטיווע רײזע־באַריכטן, וואָס זײַנען אין אמתן געווען רעליגיעז־פּאַנטאַסטישע רײזע־ראַמאַנען מיט אַ באַזונדערס דײַטלעכער משיחישער טענדענץ.

אין דעם דאָזיקן מין ביכער זײַנען אויף אַ מער פּאָפּולערן אופן צור־נויפגעזאַמלט געוואָרן פּאַרשידענערליי „ידיעות וועגן דער וועלט“ גער־שעפּטע סײ פון רעאַליסטישע און נײַטרעאַליסטישע (אלדד הדני, ראובני) רײזע־באַריכטן און קאַסמאַגראַפֿיעס, סײ פון דער טעאַלאָגישער „געלערני־טער“ ליטעראַטור (רמב״ן, שלשלת היוחסין, אורחות חיים אַזױ) און סײ פון דער היסטאָריאַגראַפֿישער ליטעראַטור („צמח דוד“ פון דוד גאַנא א״א). גרשון בן אליעזר פון פּראַג דערצײלט, וואָס ער איז געווייר געוואָרן וועגן דעם סמבטיון און וועגן די ייִדישע מלוכות בשעת זײַנע ווונדערלעכע וועלט־נסיעות אין די יאָרן 1630—1631.

...אין דער הקדמה צו „מסעות“ האָט מענדעלע, דרך־אגב, אָפּגעלאַכט אויך פונעם חכמת־היהדותדיקן זוכן די „פּאַרלױרענע צען ייִדישע שבטים“, למשל אין צפּוֹר־אַפּריקע בײַ די נעגרישע טראַגלאַדיטן (הײלן־באַווינערס), אין אַביסיניע, אינדיע, כינע, יעמען (תימן — רעד) אַזױ. מענדעלע האָט געלאַכט פון דער דאָזיקער זוכעניש, וואָס איז אין תוך שטענדיק פּאַרבונדן מיט משיחישע האַפּענונגען.

ס'איז אינטערעסאנט, אז ווען מענדעלע האט אין יאר 1911 (אין דער העברעישער אויסגאבע פון זיינע ווערק) איבערגעדרוקט זיין העברעישע איבערזעצונג פון „מסעות“, האט ער צום סוף פונעם בוך צוגעגעבן א קליינע צוגאב, געהאלטן אינעם גייסט פונעם אורשפרינגלעכן „מסעות“־טעקסט, און דירעקט פארבונדן מיטן אפשפאט אויפן זוכן די „עשרת־השבטים“, און טאקע אויך אויף א געוויסן בטלנישן טייל פון דער חכמת־היהדות, פונקט אזוי ווי אין דער אלטער הקדמה צו „מסעות“.

דערצו דארפן מיר אט וואס באמערקן: זינט דעם סוף פון 19טן יאר־הונדערט האט זיך, אונטער דער ווירקונג פון די פארשיידענע נאציאנאליסטישע שטרעמונגען, אין די קרייזן פון דער ברוזשואווער יידישער אינטעליגענץ פארשטארקט דער אלטער אינטערעס פאר די פארשיידענע „פאר־לויבענע טיילן פון יידישן פאלק“ אין אזיע, אין אפריקע און און. גראד אין יאר 1910, למשל, קורץ פארן דערשיינען פון מענדעלעס צוגאב צו די „מסעות“, איז ארויס זשאק פייטלאוויטשעס בוך וועגן די אביסינישע פאלאשן (א יודאזיירנדיקער שבת אין אביסיניע — דעמאלט אן ערך 50 טויזנט נפשות). דאס דאזיקע בוך וועגן די „פארלירענע צווייגלעך פון יידישן פאלק“ האט ארויסגערופן א שטיקל ליארעם אין די יידישע קרייזן אין מערב־איראפע און אויך צווישן די ציוניסטישע קרייזן אין מזרח־איראפע. ס'האבן זיך דעמאלט געגרינדעט קאמיטעטן אויף צו דערנענטערן די פאלאשע צו די יידן, אויף ארויסצושיקן א גייע עקספעדיציע און. אין דער זעלביקער צייט האבן די עטלעכע געלערנטע גענומען אינטערעסירן זיך מיט די כינעזישע „יידן“ פון קאכין־כינע, מיט „יידן“־טראגלאדיטן אין צפון־אפריקע און. אויף די דאזיקע און עטלעכע פאקטן פון פריער גיט דאס מענדעלע אן אנטווערעניש אין זיין נייער צוגאב צו „מסעות“. ס'האט זיך דא אין אים אפגערופן דער אלטער מענדעלע, וואס קאן גיט פארליידן קיין אומגעלומפערטע ראמאנטיק, דעם טומלדיקן אינטערעס פאר „יידן“ פון אונטער די הרי־חושך, בעת סע דארבן און מאטערן זיך אין אפגעשטאנענקייט און ארעמקייט ברייטסטע מאסן פון דער באפעלקערונג, גאר גיט ערגעץ ווייט, נאר הארט אונטער דער נאז. אין דעם דאזיקן אינטערעס זעט ער א גייע־בטלנישע מאדיפיקאציע פון בנימין דעם דריטנס זוכענישן.

מענדעלע פארט קיין קאבצאנסק און פארבלאנדזשעט
אין א וואלד *

דאס פעלד רייפט מיט ליטווישן קארן,
דער וואלד שמעקט מיט יידישן סכך —
פארט מענדעלע מוכר ספרים
וויארסט־אייך, וויארסט־אויס מיטן שליאך.

זיין בויד וויגט זיך אום ווי אין חלום,
זיין קליאטשע שפאנט דראבנע און מיד,
ער טרייסט זי מיט קלוגע משלים,
פארגלייכט זי צום אייביקן ייד.

ער טרייסט זיך מיט רייד, אליין אבער
דערשפירט ער א קלעמונג אין ברוסט:
דאס פערדל גייט־אויס נאך א האבער
און גראד איז די טארבע היינט פוסט.

באפאלט אים א שפאס און א צארן
אויף גארער קאבצאנסק — אויך א כרך! —
ווי ס'ווערן צעשטויבט זיינע יארן
אזוי ווי דער זאמד אויסן שליאך.

ביים וואלד האלט די זון אין פארזינקען,
ביים פעלד גיט זי ווידער א בלענד,
זי נעמט צו ר' מענדעלען ווינקען
מיט שרעק, אז דער שליאך האט קיין ענד.

* פון בוך „א בלאט אויף אן עפלבויס“, ב"א תשט"ו — 1955, ז'ז

אַט איז זי אינגאנצן פאַרזונקען,
די נאַכט לאָזט געדיכט זיך אַראָפּ
מיט וואַלדיקע גרויליקע ווונקען
אויף זיידנס ווייס־וילבערנעם קאַפּ.

ווהיין פאַרט ר' מענדעלע זיידע? —
געוויס קיין קאַבצאַנסק דאָ דערביי,
אַ נאַנטקייט פון עדה צו עדה — — —
און זע — — — מיטאַמאַל אַלץ פאַרביי!

קיין כוּטאַר, קיין קרעטשמע אַנטקעגן,
פון יידישן ישוב קיין שפור,
קיין נפש ביי וועמען וואָס פרעגן,
קיין סליאַד פון אַ ראַד פון אַ פּור.

נאַר וואַלד און נאַר וואַלד — און וואַלד ווידער.
און ווי איז דאָס קאַרנפּעלד, ווו?
געבויגענער, מידער און מידער
ר' מענדעלעס פּערדל שטייט־צו.

ר' מענדעלעס האַרץ טוט אַ ציטער,
ר' מענדעלעס בויד ציטערט־מיט:
— אַ גאַטעניו, יידישער היטער,
גיב קראַפט צו פאַרבלאַנדזשעטע טריט.

אַ גאַטעניו, האַרציקער שומר,
מיין עיר בישראל ווו איז?
ווי קומט אַזאַ גלוט איבער בימער,
אַזאַ מין לבנה — אַ שפיז?

וואָס זאַל מיין פאַרבלאַנדזשען באַטייטן
אויף וועגן פון אייביק באַקאַנט?
צי איז עס אַ צייכן אויף צייטן
אויף בייזע — אויף שטראַף פון דיין האַנט?

צי איז מיר באַשערט צו פאַרבלייבן
אין וואַלד דאָ אויף טויט מיט מיין פּערד? — — —
ישראליק, אַ ווער וועט באַשרייבן
דיין זיין אויף קאַבצאַנסקישער ערד?

איצט זאָג איך קאַבצאַנסק מיט גרויס צאַרטקייט,
קאַבצאַנסק — מיין געהייליקטער שפּאַט,
מיין ליבשאַפט פּאַרפּאַנצערט מיט האַרטקייט —
ווי ביסטו, מיין יידישע שטאַט?

צי האָט דיר אַ שטורעם פּאַרשניטן,
אַז איך זאָל דיר מער שוין ניט זען?
איצט ווייס איך — איך וואָלט נישט פּאַרביטן
דיין דלות אויף וועלטן אויף צען.

איך האָב נישט, ווי ס'דאַרף זיין, באַגריפּן
דעם נס פּון דיין ביז אַצינד.
איצט קוק איך אין חושך אין טיפּן,
אין שטראַף פאַר מיין אַפּשאַט — מיין זינד.

צי בין איך אויף אייביק פּאַרלאָרן
אין ווילדוואַלד, אין אורוואַלד? — מיין גאַט,
אַ העלף מיר נאָך איין מאָל דערפּאַרן
צום גבול פּון מיין יידישער שטאַט.

און אויך צו מיין סוסה געטרייער
זיי גוט און ווייז רחמים צו איר,
אַנטפלעק אונדז אַ לעמפלשן פייער,
אַ סליאַד צו אַ יידישער טיר."

ר' מענדעלע ענדיקט די ווערטער
און שפּרינגט פּון דער קעלניע אַראָפּ.
אַ חצותיקער בת־קול, דערהערט ער,
נעמט פּלאַטערן איבער זיין קאַפּ.

„ — נישט שטיי דאָ אין וואַלד אַ צעשטרייטער,
נעם־איין דיינע שטרעקן, שטיל־איין;
זאָג האַרב צו דיין פּערדל: גייט ווייטער
איין שפּאַן נאָך אין נאַכט־וואַלד אַריין.

עס איז נישט קיין צופּאַל אַזוי זיך,
וואָס דו ביסט פּאַרקראַכן אין וואַלד.
דער גרויל איז אַריבער. איצט פּריי זיך,
דיין בלאַנדזשען פּאַרענדיקט זיך באַלד.

געוואלט האָט אַליין די השגחה
זאָלסט טועם זיין איין מאל דעם טעם —
דעם טעם פון אַ יידנס מערכה
ווען ער איז נישט מער בתוך עם.

פאַרוזכט האָסטו ריכטיק די אימה,
אויך ס'פערדל מיט דעם אָנגעשטעקט,
אַז דאָ אינעם וואָלד צווישן ביימער
דיין לעבן אויף אייביק זיך עקט.

פאַרמשפט אויף עלנטער גסיסה,
אַן קבורה, רחמנא לצלן.
איך גיב דיר אַצינדערט צו וויסן:
קאַבצאַנסק איז פון דיר נאַר איין שפּאַן.

ר' מענדעלע פּאַלט אויף זיין פנים
אַנטקעגן דעם קול וואָס ער הערט
און נעמט אין איין רגע דערקאַנען:
ער איז שוין אויף שטעטלשער ערד.

צוריק אויף דער קעלניע. מיט ליבשאַפט
ער רירט אַן דאָס פּערדל: וויאַ, וויאַ —
און ס'פּערדל מיט גוטער פאַרגיבשאַפט
זאָגט אַן גאַנץ קאַבצאַנסק: איך בין דאָ.

דורך געסלעך צום שולהויף פיר רעדער
דערקייקלען זיך ווייסע פון שטויב — — —
פון איצט שרייבט ר' מענדעלעס פּעדער:
— זיי הייליק, קאַבצאַנסק, צו גאַטס לויב.

פאַרבלאַנדזשעט האָב איך דורך מיין גדלות,
איך זאָג איצט מיט פרייד: גאַט צו דאַנק,
געבענטשט זייט, בערעזעס און יאַדלעס,
און צען מאל געבענטשט זיי, קאַבצאַנסקו!

מענדעלעס קליינע גמראלעך פון אונדזער גלות - לעבן *

צו מענדעלעס הונדערטסטן געבוירנטאג האט ש. ניגער פארענדיקט זיינס אן ארטיקל מיטן פייערלעכן אויסרוף: „לאמיר איצט, לכבוד זיין 100-סטן געבוירנטאג, לערנען אַ בלאַט מענדעלע מוכר ספרים“.

אַז מען דאַרף מענדעלען נישט נאָר לייענען נאָר אויך לערנען, האָבן נאָך זיינע אייניקלעך געוויסט און פאַרשטאַנען מיט יאָרן צוריק. זיי האָבן זיך גלייך באַזיגן צו זיינע ביכער ווי צו ספרים. נאָך אין 1910 האָט ה' טשעמערינסקי אויך פאַרענדיקט זיינס אן ארטיקל וועגן „יידישע גראַמאַ-טיק ביי מענדעלען“ מיט די דאָזיקע ווערטער: „די אונטערשטע שורה איז, ר' מענדעלען דאַרף מען כסדר לייענען, חזרן, לערנען, שטודירן. זיין תורה איז אַן אַ גרונט“. מענדעלען האָט מען, הייסט עס, נאָך אין 1910 גיט נאָר געלייענט, נאָר געלערנט. מ'האַט נאָך דעמאָלט אויפגעדרעקט אין אים דעם סינטעז צווישן בוך און ספר.

מ'האַט אין מענדעלען געזען דעם גרויסן פשרה־מאַכער, ווייל ער האָט אויף אַ קינסטלעריש־באַוויסזיניקן אופן זיך אונטערגענומען דורכצוטראַגן אויף זיינע אייגענע פלייצעס גאָר אַ סך פשרות און ער האָט עס דורכגע־פירט מיט אַ זעלטענער שלימות. ס'איז כדאי צו געדענקען, אַז מענדעלע איז געווען אַ הויך־געבילדעטער מענטש. ער איז געווען גוט באַהאַונט אין דער רוסישער ליטעראַטור, אין דער דייטשער ליטעראַטור און ער האָט אויך גוט געקענט די וועלט־ליטעראַטור אין איבערזעצונגען. נישט געקוקט אויף די התנצלותדיקע אַנשטעלן וואָס ער האָט געמאַכט, ווען ער האָט זיך אליין אַריינגעטריבן אין אַ משכילישער שטימונג, בנוגע דער שפּלער ראַלע פון אַ יידישן שרייבער, האָט ער אויף זיך פון דעסטוועגן געקוקט ווי אויף אַ קינסטלער. אַז מ'לייענט מענדעלען און מ'לייענט זכרונות וועגן מענדעלען, פון שרייבערס וואָס האָבן אים גוט געקענט און וואָס זייער האַרץ האָט

* פון בוך עסייען אין תוך גענומען, נ"י 1956, ז' 11—27.

געצויגן צום זיידן, זעט מען גלייך, און דער זיידע האט געהאט גאר גרויסע קינסטלערישע אמביציעס. אין זיין צווייטער פעריאדע, ווען ער איז איר בערגעגאנגען פון אויפקלערונג צו ריינע קינסטלערישע ווערק, האט ער דערהויבן זיין ראלע ווי א סופר בישראל. ער האט אבער קיין מאל נישט ארויסגעלאזט פון געדאנק דעם טראפ אויף דעם „בישראל“, ער האט גער שפירט און ער האט א העכערע אהריות און און ער איז איינגוטלעך א רינג אין דער גרויסער קייט פון אונדזער טראדיציע.

א סך פון אונדז זיינען גענייגט אנטהייבן פון מענדעלען, אבער מען דעלע אליין האט גיט אנטהויבן פון מענדעלען, ער האט אנטהויבן פון העטפריער און ער האט געזוכט זיך אריינצוגלידערן אין דעם גרויסן ספר אונדזערן, וואס שרייבט זיך שוין כמה וכמה יארן. אינטערעסאנט איז און מענדעלע איז געווען זייער סענסיטיוו, ווען מ'האט אנטערירט זיילן פון אונדזער רייכער ירושה. ער האט זיך באצויגן מיט גרויס פארדאכט צו ביבליקריטיק און ער איז באשטאנען דערויף, און מען טאר דעם גרויסן, גאנצן יידישן בנין גיט טשעפען. „טשעפעט גיט די גמרא“, האט ער אמאל געשריבן, ווען א שרייבער האט געוואגט זיך צו באציען מיט א ביסל קרייטיק צו אונדזער ים התלמוד. מען טאר די גמרא גיט אנרירן, „מחמת מיט דעם אטעמען יידן“. און האט ער געשריבן — און מיר דאכט, און ער האט דעם גמרא-אטעם אויפגעהיט אין זיינע ווערק. פאראן א גמראדיקע צעוואר-פנקייט אין זיין ארט שרייבן, און אלט-יידישער ארט שרייב-דענקען, און דערפאר האבן זיינע אייניקלעך זיך גלייך געכאפט און דאס איז שטאף צום לערנען און שטודירן.

...ביי שלום יעקב אבראמאוויטשן איז גיט געווען בנמצא אזא זאך ווי צופאל. אלץ איז ביי אים געווען פינקטלעך אויסגערעכנט און צוגעשיצט צום לעבן. פון זיין אפגעפוצטן אויסזען ביז זיין פערלדיקן כתב איז ביי אים אלץ געווען אין דער בעסטער און מעטאדישסטער ארדענונג. די כלומרשטע אומארדענונג פון זיין דערציילן, די זייטיקע באריידעוודיקייט, דאס אריינפירן אגב-אורחאדיקע באמערקונגען, דאס אנפיקעווען דעם מאטעריאל מיט גלייכווערטלעך און גלייך-ריידעלעך — אט די אומארדענונג איז געווען א סטיליזירטע אומארדענונג פון זיין גמראדיקן סטיל. ער האט געוואלט אין זיין שרייבן אלץ אריינפיקעווען, אלץ אריינבויען. ער איז געווען דער ערשטער וועגווייזער פון א יידיש-קינסטלערישן דרך. ער האט פארמאגט אין זיך די שלימות פון א געטען. מענדעלע האט זיין גאנץ אלזייטיק וויסן געוואלט אריינשמעלצן אין זיינע ווערק, כדי זיי זאלן ווערן די ספרים פון

אונדזער גלות און זיי זאלן קענען שטיין אויף דער זעלביקער פאליצע, וווּ ס'שטייען די ספרים פון אונדזער עבר.

פרץ האט אין זיין שרייבן געכאפט מענדעלעס ווונק פון א יידיש-קינסטלערישן דרך, פון אנציגנדן א גרויסע יידישע פייערלעכקייט, אבער ער האט זיך פארקערעוועט אויף גאר אן אנדער וועג. שלום עליכם האט געכאפט דעם זיידנס ווונק און ער האט גענומען איבערשרייבן מענדעלעס בייזקייטן אויף גוטסקייטן. ער האט איבערגעזעצט זיין סאטירע אויף הומאר. מענדעלעס מוכר ספרים איז געווען דער בוימייסטער פון יידישן ווערק, וואס זיינען געווארן קאמפענדיומס און קליינע גמראלעך פון אונדזער יידישן גלות-לעבן. מיר קענען בלויז אנווארפן דעם סאמע-אויבנאויפיקן פלאן פון דער גאנצער געביידע אדער קארטינקע, ווי מענדעלעס אליין פלעגט עס רופן. „א קאר-טינקע באדארף מיר א חוץ שיינע מליצה אויך טאקע לאזן עפעס הערן“.

...מענדעלעס איז אן אויסדרוק פון דער גאונות פון יידישן פאלק. ער איז א בליץ פון אונדזער געניאלטעט, אבער דאס האט אים נאך אלץ נישט גע-מאכט וויטקיער פון יידישן פאלק. מענדעלעס האט אפגעקייילעכיקט אן עפאכע. ער איז געקומען פון דער השכלה, וואס האט זיך ארויפגעווארפן אויפן יידישן פאלק מיט א הארטער שטראפערישקייט. יידן האבן קיין מאל נישט פאר-דינט אן מ'זאל זיי אזוי הארב שטראפן, ווייל זיי זיינען חלילה נישט ערגער פון אנדערע פעלקער. גאר פארקערט, זייערע גרויסע לידן און יסורים האבן זיי אזוי דערהויבן און אויסגעאיידלט, אז אפילו ווען זיי האבן זיך געוואלגערט אין די בלאטעס פון טונעלאדעווקע, זיינען זיי אלע מאל געווען גאטס קינדער.

..האט פרץ פאזיטיוויזירט דאס לעבן, וואס מענדעלעס האט אונדז גע-געבן אויף א סאטירישן, לייען — אויף א נעגאטיוון אופן. אבער זיינע ווערק זיינען פון יידישן לייענער אין 1909 און 1910 אויפגענומען געווארן מיט דער גרויסער אנערקענונג וואס זיי האבן פארדינט, נישט געקוקט אויף דער אפגעלעבעטקייט פון א סך טעמאטישן מאטעריאל ווי, למשל, „די טאק-סע“ אדער דער „פריזיוו“, וואס האבן שוין דעם יידישן לייענער גאר נישט געהאט וואס צו זאגן, ווייל דער גאנצער לעבנשטייגער איז פארשוונדן. ווייל אינסטינקטיוו האט מען שוין דעמאלט דערפילט דעם גמרא-און מדרש-סטיל פון זיין יידיש, וואס איז געווען אן איינזאמלונג פון דעם יידישן לעבן, ווי מענדעלעס האט עס געקענט און ווי ער האט געירשנט.

יעדער קינסטלער נעמט ביים פאלק און גיט עס אים צוריק — קינסט-לעריש פארענדערט. דער נייער דור פון 1910 האט אין מענדעלעס גרויסע ווערק באשיינפערלעך דערזען דעם כינוס. מענדעלעס איז נישט געווען קיין

טיפער קינסטלער. זיינע אַלעגאָריעס און פּאַבולעס זיינען נישט געווען צו-
דערפֿינדעריש, אָבער ער איז געווען אַ קינסטלער פון בליציקן שכל.
און דאָ קומען מיר צו מענדעלעס וויכטיקן, אפשר וויכטיקסטן אויפטו-
— צו זיין שפּראַך־כּיִשוף, זיין שלאַנקער, הויכער, אויסגעגלייכטער וווקס
איז ביי מיר שטענדיק געווען אַ סימבאָל פון דעם ערשטן אויסגעגלייכטן
ייִדישן קינסטלער. פונקט ווי דער אדם האָט זיך „דאַרוויניש“ אויסגעגלייכט
און אָנגעהויבן צו שטעלן מענטשלעכע טריט, אַזוי איז דער קינסטלערישער
מענטש מענדעלע געווען אונדזער ערשטער קינסטלער וואָס האָט באַוווּסט-
זיניק געשטעלט ייִדיש־טריט.

אייזיק מאיר דיק האָט זיך נישט באַצויגן צו זיך אַליין ווי צו אַ קינסט-
לער. ער האָט זיך גאַרנישט געוועגט זיך צו באַטראַכטן ווי אַ קינסטלער; ער
האָט זיך באַנוגט מיט דער ראַלע פון אַ זשאַרגאַנישן מעשה־דערציילער פאַר
ווייבער, כאַטש ער האָט גענוצט אַ זאַפטיקן ווילנער ייִדיש און ער האָט
אָנגעשריבן עטלעכע קלענערע מייסטער־ווערק וואָס גיבן אַפילו אַן אַנדייט
אויף מענדעלעס בראשית. אייזיק מאיר דיקס קליין־פאַרמאַטיקע קונסט האָט
נאָך געהערט צו אַ פאַרגאַנגענער עפאַכע, ווען ביי יידן איז נאָך נישט רייף
געווען שרייבערישער באַוווּסזיין. איז געקומען דער הויכער, שלאַנקער
מענדעלע, מיט די קלוגע און דורכבויערנדיקע אויגן, און געזאָגט: איך
הייב־אָן דאָס ערשטע קאַפיטל פון ייִדישער שרייב־קונסט, וואָס וועט זיין אַ
פאַרגעניגן פאַרן לייענער, ווי ס'איז געווען אַ פאַרגעניגן אויך פאַרן שריי-
בער. אַז מען לייענט מענדעלען, זעט מען באַשיינפערלעך, ווי מענדעלע
האָט הנאה געהאַט פון שרייבן אַליין. ער האָט גענומען די געשמאַקע ייִדישע
ווערטער און ער האָט זיי געלאָזט קינסטלעריש זיך אויסשפּילן. ער האָט זיי
גערייניקט, אָפּגעבאַרשט, אויפגעקליבן און צוגעקליבן. דער קדוש נח
פּרילוצקי איז געווען פול מיט באַוווּנדערונג פאַר מענדעלעס אומפּעלבאַרן
פּילאָלאָגישן חוש און פאַר דעם אופן, ווי ס'איז אים געלונגען אָפּצוקלייבן
אַלע עלעמענטן פון ייִדיש און אויסצוקלייבן בלויז אַזעלכע ווערטער, וואָס
האַבן אויף זיך שוין געטראָגן אַ בולטע ייִדישע חתימה, און „וואָס זיינען
אַסימילירט געוואָרן פון דער ייִדישער פּסיכאָלאָגיע“.

מענדעלע — די פראבלעם פון טראדיציע *

מענדעלען רופט מען נאך אלץ — דער זיידע, דער אנהייבער פון דער יידישער ליטעראטור... און א סך האבן טאקע דעם באגריף, אז די יידישע ליטעראטור הייבט זיך ערשט אן מיט מענדעלעס „דאס קליינע מענטשעלע“, צו ערשט געדרוקט אין 1864 אין צערערבוימס „קול מבשר“, דער וועכנט-לעכער יידישער ביילאגע צום העברעישן „המליץ“.

די וואס אינטערעסירן זיך מיט דעם מערקווערדיקן וווקס פון דער נייער יידישער ליטעראטור מעגן וויסן; מענדעלע האט אין א סך פרטים געצויגן זיין יניקה פון פריערדיקע תקופות. איין תקופה — ריכטיקער גע-זאגט, איין שטראם פון דער תקופה — וואס פון איר איז מענדעלע ארויס-געוואקסן, האט אים בפועל ממש צוגעגרייט. צוליב באקוועמקייט רופן מיר אן די דאזיקע תקופה: די נייע יידישע ליטעראטור. דאס איז די ליטעראטור, וואס איז אויפגעקומען אין דער בליצייט פון חסידות און השכלה, סוף 18טן יארהונדערט. חסידות האט געעפנט טיר-און-טויער פאר יידישער פאנטאז-טיק. אין עצם איז עס געווען דער אויסדרוק פון א טראנסצענדענטאלער דערקענטעניש. מיט חסידות האט מענדעלע ניט געהאט קיין שום שייכות. דערפאר אבער האט דער השכלה-שטראם אים ארויסגעטראגן אויף דער העכסטער כוואליע. השכלה, אויפקלערונג — דאס איז געווען א מין רא-ציאנאליסטישער הומאניזם. דער תכלית פון השכלה איז געווען דער יידי-שער כלל אזוי גוט ווי דער יידישער יחיד. זי האט באהערשט די מוחות פון פראקטיקערס און אידעאליסטן. זי האט זיי גערופן איבערצובויען דאס גאנצע יידישע לעבן אין הסכם מיט די פראגרעסיווע איינשטעלונגען פון דער מערבדיקער ציוויליזאציע. אויך אט-דער ראציאנאליסטישער הומאניזם האט געשאפן אן אייגנארטיקע קולטור, אן אייגנארטיקע ליטעראטור. און דאס האט צוגעגרייט דעם באדן פאר אונדזער מענדעלען.

מענדעלע האט אנגענומען די אידעאלן און אידיען פון זיין צייט. ער

* פון בוך ליטערארישע וועגן, מעקסיקע 1955, ז' 13—27.

האָט אָבער דערביי אַריבערגעשפּאַנט אירע גרענעצן און איז אַוועק אַ סך ווייטער פון זיינע צייט־חברים. פון פּראַגרעסיוו־בירגערלעכע אידיען דער־גראַבט ער זיך ביז צו די סאַמע וואַרצלען פון ייִדישן אומגליק: די סאַציאַלע וואַרצלען און די רדיפות פון דער ררויסנדיקער וועלט. דאָס איז אַלץ שייך אידיען. אָבער וויכטיקער איז דער אופן פון אַרויסברענגען זיינע אידיען — דאָ האָט ער געגראַבן אַ סך טיפּער. און די טרייב־קראַפט איז געווען זיין קינסטלערישער חוש, זיין הויך־אַנטוויקלטע פילעוודיקייט. פּראַגרעסיוו־זיינען געווען זיינע אידיען. פּראַגרעסיווער ווי ביי זיינע בני־דור. אָבער בלויז מחמת זיין קינסטלערישן באַווסטזיין און בלויז מחמת דעם געפיל פאַר אַרדענונג איז ער אַוועק ווייט־ווייט פון זיינע צייט־חברים. ער האָט גע־שאַפן אַ נייעם יסוד. ער האָט דערגרייכט אַזוי טיף, אַז ער האָט געפּונט טיר־אוי־טייער פאַר אַ מאַדערנער ליטעראַטור. אין סטיל, אין דער קינסטלע־רישקייט פון זיין סטיל, איז ער אַוועק גיט נאָר באַנייען פאַר אונדז די רייכטימער פון דער תקופה, וואָס האָט אים צוגעגרייט. נאָר אַ סך ווייטער; ער איז אַוועק צו יענע דורות, וואָס האָבן געשאַפן אַן אייגנאַרטיקע ייִדישע ליטעראַטור צווישן דעם 14טן און 18טן יאָרהונדערט. דאָס איז די שפּילמאַן־תּקופה און די מוסר־תּקופה: איינע מיט איר פּאַנטאַסטיק און די צווייטע מיט איר די־דאַקטיק און הכּנעה.

די פּעדעם, וואָס ציען זיך פון דער שפּילמאַן־תּקופה צו דער מאַדערנער מענדעלע־ליטעראַטור, זיינען נאָך גיט גענוי אויסגעפאַרשט. מיר ווייסן, אַז דער בדחן ציט די ליניע פון שפּילמאַן, און אין זיין סטיל־דירן האָט מענדעלע איז זיך דעם טאָן פון בדחן פּונקט אַזוי ווי ער סטיל־זירט אויף אַ ווונדער־לעכן אופן דעם טאָן פון מגיד.

מיר זעען גיט גאַנץ קלאַר די פּעדעם צווישן די מיטלאַלטערלעכע העלדן־זאַגאַס, ריטער־ראַמאַנען און מענדעלען. מיר ווייסן אָבער גענוי, אַז די מוסר־תּקופה — די תקופה פון די־דאַקטיק, עטישע לערעס, טיף־ייִדישע מעשיות („דאָס מעשה־בּוֹד“), די פּרעכטיקע פאַרפאַרזן פון תּנ״ך („צאיינה־וראינה“), די ספּעציפּישע רעליגיעזע פּרויען־פּאַעזיע (תּחינות), די רייזע־באַשרייבונגן — מיר ווייסן, אַז דאָס האָט גענערט דעם מענדעלע־סטיל. ער האָט געאַטעמט מיט טיפּן ערנסט און איראַניע. נאָכמער: ער האָט געשפּילט אין אַלע פאַרבן, וואָס די אַלטע ליטעראַטור האָט פאַרמאַגט. מענדעלע איז באמת געווען קינסטלעריש־פּראַגרעסיוו, קינסטלעריש־אַריגינעל. דאָס איז מען תּופּס, ווען מע דערמאַנט זיך ווי אַזוי טייל מענדעלעס בני־דור האָבן פאַרוואַרפן דאָס גאַנצע עשירות פון דער אַלטער ייִדישער ליטעראַטור. מענדעלע האָט דערהויבן דאָס אָפּגעוואַרפּענע פאַרמעגן און אים געגעבן אַ תּיקון.

גיס צוליב אויסשטעלן א יחוס־צעטל פון א גרויסער ליטעראטור ביז מענדעלען איז וויכטיק צו באטאָנען, אַז מענדעלע איז גיט דער אָנהייבער פון דער ייִדישער ליטעראטור, גאַר אַן אָנהייבער פון דער מאָדערנער ייִדישער ליטעראטור. ס'איז וויכטיק אַנצוווייזן אויף דעם, מע זאָל פשוט קענען פאַרשטיין מענדעלען דעם גרויסמייסטער, וואָרן עס איז שווער זיך פאַרצורשטעלן אַ מייסטער, וואָס זאָל גיט האַבן הינטער זיך קיין טראַדיציע, וווּ ער איז פאַרוואַרצלט און פון וואָנעט ער ציט זיין יניקה. סוף־כל־סוף איז אַ מייסטער גיט קיין נס, גאַר אַ סך־הכל.

מענדעלע איז וויכטיק פאַרן נייעם דור טאַקע מחמת דער פראַבלעם — טראַדיציע. עס איז ביז גאַר וויכטיק זיך צוקוקן און זען, וואָס דער מייסטער האָט געטאָן מיט דער ירושה, וועלכע ער האָט איבערגענומען.

אַבְרָהָם זָאָן

צוּם זײַדן

פון אַ בחורל ישראליק און פון אַ בנימין — יעדעס ביכל מיט זיין מעשה, יעדעס מיט זיין נאָמען.	קינדער, לאַמיר גיין צום זיידן, צו דעם מוכר־ספרים, ר'האַט אַן אַלטע, בידנע שקאַפע, און זיין בויד איז אַרעם...
קינדער, לאַמיר גיין צום זיידן, קומט צו אים אין ביידל — ביי זיין שקאַפע צופן שקצים סטרוועס פונעם וויידל...	לאַמיר גיין צום גוטן זיידן, קומט־זשע, קינדער קליינע, ר'וועט אונדז געבן מעשה־ביכלעך, מעשה־ביכלעך שיינע.
ווער עס האָט אַ האַנט, אַ פוס נאָר, טוט די שקאַפע פלאַגן — וועלן מיר די שקצים טרייבן, אַלע זיי פאַריאַגן...	פון אַ הערשעלע, אַ שמעלקע, פון אַ פישקע קרומען, פון אַ שלמהלע ר' חיימס, צייטן לאַנג פאַרשוועמען.

מוזיק — לעאָן וויינער

Moderate

mp Kiu-der Lo-mir gein tzum zei-dn Tzu dem 'moi-cher-slo-tim
 R'hot an ai-te bid-ae shka-pe Ua sain bold is o-rem
 R'hot an ai-te bi-ae shka-pe Ua sain bold is o-rem
 Lo-mir gets tzum ge-ta sei-da Kumi-she kiu-der klei-se
 mp R'wet undz ge-ba mai-se - bich-lech Mai-se - bich-lech shet-ae
 R'wet undz ge-ba mai-se - bich-lech Mai-se - bich-lech shet-ae

ד ע ר ז י י ד ע

רוישן פלעגן זיינע בלעטער, וועקן אונדזער פרייד און לייד; לאכן פלעגן מיר און וויינען, גיסן טרערן שטילערהייט...	הויך און שלאנק איז ער געווען, אין זיין שאטן — פריש און קיל. וויפל פלעגן אונדז דערציילן זיינע צווייגן אין דער שטיל!
---	---

ווי א קלוגער, גרויער זיידע פאר די אייניקלעך אמאל — אויך אזוי פלעגט ער דערציילן זיינע מעשהלעך אן צאל.	וויסל מעשהלעך, וואס רירן דא מיט שמייכל, דא מיט סם, הערן פלעגן מיר ווי קינדער, צוגעטוליעט צו זיין שטאם
---	--

מוזיק — א. מ. בערנשטיין

Andante

The musical score is presented in five systems. Each system contains a vocal line and a piano accompaniment line. The lyrics are written in Hebrew below the notes. The tempo is marked 'Andante'.

און נאך פיל, נאך פיל געשיכטן —
 דא מיט אומעט, דא מיט גאל,
 דא מיט שטילן צער און ווייטיק,
 דא מיט ברום פון וואסערפאל.

רייך געווען איז דער זיידע,
 גרויס און פרעכטיק זיין פארמעג —
 זיידע! זיידע! דיין ירושה
 וועט באשטראלן אונדזער וועג...

ווי דעם משכן אין דעם מדבר
 טראגן וועלן מיר אן ברעג
 דיין ירושה — דייע ספרים —
 ביז די ווייטסטע, ווייטסטע טעג!

האט דערציילט אונדז פון א
 „שקאפע“
 וואס געווען פארפאלגט, געפלאגט...
 געוונד... געקיילט... געשמיסן...
 ווו גענעכטיקט, נישט געטאגט...

נישט קיין שטאל און נישט
 קיין אפרו,
 מיד און דאר, קיין ביסן היי...
 כלבים ביזע בילן, בייסן —
 קרעכצן פלעגט זי אזש פאר וויי...

זאפצן פלעגט זי רק און פרעגן:
 „וויפל, וויפל איז דער שיעור?“
 נאר עס שפאסן די קונדייסים
 און זיי שטיפן אלץ מיט איר...

מענדעלע מוכר ספרים-שלום יעקב אבראמאויטש ביבליאגראפיע

וועגן מענדעלע מוכר ספרים אין יידישע ביכער

- אבטשוק, א. 6 שריפטן, ב' 1, ק"ל, קיעוו
1 מענדעלע מוכער ספארים, 1928, ז' 7, 12, 18, 19, 40, 41, קולטור-ליגע, קיעוו 1927, ז' 47. 129—127
- אבראמאויטש, נ. 7 אלע ווערק פון מענדעלע מוכר ספרים, ב' 22, פ' מענדעלע, ווארשע 1928, ז' 187—209.
- דאברין-אבראמאויטש, אל. 8 מענדעלעס מיטגייער אין די פרעמדע, זכרונות פון מענדעלעס טעכטער, ק"ל, ווארשע 1928, ז' 64. צייט, מעלוכע-פארלאג "דער עמעס", מאסקווע 1940, ז' 92—171.
- 2 דער זידע צווישן אייגענע און פּרעמדע, זכרונות פון מענדעלעס טעכטער, ק"ל, ווארשע 1928, ז' 64. אגורסקי, יש. 3 מאטעריאלן פאר דער כאראקטעריסטיק פון דער ארבעטער-בא-וועגונג בא אונז אין שטאט (ווילנע), מינסק 1935, ז' 60.
- אויסלענדער, נ. פינקעל, או. 4 גאלדפאדעט, מינסק 1926, ז' 12, 11.
- אויסלענדער, נ. 5 גרונטשטריכן פון יידישן רע-אליזם, ווילנע 1928, ז' 3, 4, 5, 11, 13, 12, 16, 17, 25, 26, 28, 44—65, 90—92, 94—101, 105, 109, 128, 129.
- א[ניזנער], ג. 9 אויבזערע קלאסיקער אויף א באזוך אין לאדזש, לאדזשער אלמא-נא, נ"י 1934, ז' 104—105.
- אניזענבערג, מ. 10 מיין לערער ממו"ס, ייווא-בלעטער, ב' 33, נ"י 1949, ז' 243—244.
- איינהארן, דוד 11 מענדעלע ביי דער ארבעט, אלע ווערק, פ' "צענטראל", ב' 20, ווארשע 1928, ז' 57—63.

* א"וו — אזוי וועלן ווייטער אנגערופן ווערן פארקירצט אלע ווערק פון ממו"ס.

22 50 יאר יידישע ליטעראטור
 אין די פ"ש, ייוואַבלעטער, ב' 38,
 נ"י 1954, ז' 43, 44, 46, 48.
אַרמיאַן, חיים
 23 די שטעלונג פון דער שטר
 דירנדיקער יוגנט אין א"י צו ממו"ס,
 ייוואַבלעטער, ב' 31-32, נ"י 1948,
 ז' 244-266.
אַש, שלום
 24 מענדעלע מוכר ספרים, א"וו,
 ב' 20, ז' 17-23.
באָדער, גרשם
 25 מענדעלע און דער "יידישער
 פּאַלקס-קאַלענדאַר", ייוואַבלעטער,
 נ"י, "אווידעצ" 1942, ז' 318-319.
 26 מיין פּאַטערס יוגנט-חברים,
 מיינע זכרונות, ב"א 1953, ז' 119.
באַטאַשאַנסקי, יעקב
 27 פּאַרטנער פון יידישע שריי-
 בער, וואַרשע 1933, ז' 84, 221.
 28 דניאל טשאַרני גייט באַרג
 אַרויף, דניאל טשאַרני-בוך, פּאַריז
 1939, ז' 47.
 29 די לעבנסגעשיכטע פון אַ
 יידישן זשורנאַליסט, ב' 2, ב"א 1942,
 ז' 28, 41, 44, 45, 56, 69-80, 89,
 190, 195, 196, 197.
 30 מאַמע-יידיש, ב"א 1949, ז'
 11, 61, 84, 91, 98, 115, 116, 135,
 150, 196, 238.
 31 פּשט, ב"א 1952, ז' 8, 20,
 239, 240.

אַלגין, מ.
 12 ליטעראַרישע ריכטונגען און
 ליטעראַרישע ווערטן, אין דער וועלט
 פון געזאַנגען, נ"י 1919, ז' 12.
 13 קולטור און פּאַלק, נ"י 1949,
 ז' 161-165, 170, 171, 209.
אַליצקי, ל.
 14 די מענדעלע-אויסשטעלונג
 פון יידיש-וועלטלעכע פּאַלקשולן אין
 וואַרשע, ייוואַבלעטער, ווילנע, אפ-
 ריל-מי 1936, ז' 294-299.
אַלמי, א.
 15 יידיש און תחינה-לשון, לי-
 טעראַרישע נסיעות, וואַרשע 1931,
 ז' 171.
 16 מאַמענטן פון אַ לעבן, ב"א
 1948, ז' 135, 179.
אַנילאַוויטש, י.
 17 נייע מענדעלע-ליטעראַטור,
 ביכער-וועלט, וואַרשע 1928, נ' 5,
 ז' 7.
אַנ-סקי, ש.
 18 דער ריז, געזאַמלטע שריפטן,
 ב' 10, פ' "אַנ-סקי", ווילנע-וואַר-
 שע-נ"י, 1928, ז' 173-186. — א"וו
 פ' מענדעלע, 1928, ז' 83-93.
אַסמאַן, ישראל
 19 פרץ הירשביין, זאַמל' פּרץ
 הירשביין, נ"י 1951, ז' 19, 20.
אַפּאַטש, יוסף
 20 יידיש און יידישקייט, טאַ-
 ראַנטא 1949, ז' 9, 10, 26.
 21 פון מיין באַזוך אין 1938, לי-
 טעריבוך, נ"י 1951, ז' 1329.

- באַראַוואָי, ש. 32
 ייִסראַעל אַקסענפעלד, מענ-
 דעלע און זיין צייט, מאַסקווע 1940.
 ז' 172—196.
- באַראַן, א. ל. 33
 די ייִדישע בראַדוווי א"א לי-
 דער, נ"י 1949, ז' 45.
- באַרוויטש, מיכאל 34
 1000 יאָר ייִדיש לעבן אין
 פּוילן, פאַרשונג-צענטער פאַר גע-
 שיכטע, פאַריז, [יאָר גיט אָנגעגעבן]
 ז' 366.
- בוכוואַלד, נ. 35
 טעאָטער, נ"י 1943, ז' 293.
 386.
- ביאַלאַסטאַצקי, ב. י. 36
 עטייען, נ"י 1932, ז' 185, 212,
 227, 237, 249, 268, 270.
 37 י. ל. פּראָן, נ"י 1940, ז' 3.
 38 פּון פּומפּיאַן ביז קאַוונע,
 ליטע-בוך, נ"י 1951, ז' 1203, 1218,
 1221, 1222.
 39 פּיר זיינען זיי געווען, דוד
 עדעלשטאַט-געדענקבוך, נ"י 1953, ז'
 481, 483, 484, 493, 494.
 40 יאָר טעמעטערי דעפּאַרט'
 אַרבעטער-דינג, נ"י 1956, ז' 36.
 41 חלום און וואָר, נ"י 1956, ז'
 14, 32, 47, 48, 100, 225, 277, 289,
 296, 301, 315, 356, 358, 359, 363,
 369, 370, 433, 437, 451, 452, 477.
- ביאַליק, ח. נ. 42
 מענדעליס „נוסח“, א"וו
- קראַקע 1911, ב' וואַ, ז' 149—155.
 — א"וו, ב' 1, וואַרשע 1928, ז'
 149—155.
 43 נאָכן זיידנס יובילעאום, א"וו
 ב' 20, וואַרשע 1928, ז' 89—107.
 44 חיים נחמן ביאַליק-שריפ-
 טן, נ"י 1946, ז' 68—80, 81—84.
 בינשטאַק, א. 45
 מענדעלע און זיין צייט, מע-
 לוכע-פאַרלאַג „דער עמעס“, מאַסק'
 ווע 1940, ז' 62—91, 243—246.
 ביק, אַברהם 46
 וואַרט און צייט, ב"א 1951,
 ז' 19, 34, 35, 56, 85, 86, 90, 92,
 93, 97, 98, 153.
 ביקל, שלמה 47
 אינויך און אַרום-זיך, באַק'
 רעסט 1936, ז' 15—16, 17, 24, 25,
 32, 101.
 48 דער ייִדישער פּראַזע-סטיל,
 דעטאַלן און סך-הכלען, נ"י 1943,
 ז' 17, 28.
 בייליק, שלום 49
 אין נאַענטן עבר, 2, וואַרשע
 1937, ז' 150.
 בן-עמי 50
 ר' מענדעלי שבעל פּה, א"וו
 ב' 20, וואַרשע 1928, ז' 27—54.
 בעזנאַסיק, ק. 51
 ייִדיש-גראַמאַטישע אַרבעט
 פאַרן סאַוועטישן פּעריאַד, צום 15טן
 יאַרטאַג — אַקטיאַבער-רעוואַלוציע,
 מינסק 1932, ז' 25—31.

- בערדיטשעווסקי, מיכה יוסף
/בן גריון/
63 מענדעלע מוכר ספרים, א"ו, א"ו, 22, ווארשע 1928, ז' 11—14. —
א"ו, ו"י 1951 — יידישע כחבים, נ"י 1951, ב' 1, ז' 184—186.
- בערקאוויטש, י. ד.
64 דאָס שלום עליכס-בוך, נ"י 1926 און 1958, ז' 165—173, 351—352.
65 שלום עליכם און ממו"ס, א"ו, ב' 22, ווארשע 1928, ז' 99—117.
- בר-מערבי
66 די לוייה פון ר' מענדעלע, א"ו, ב' 20, ווארשע 1928, ז' 137—149.
- בראַנשטיין, י.
67 פאַריקמאַכערישע קאַסמעטיק און וויסנשאַפֿטלעכע עסטעטיק, אַק-טיאַבער, זאַמלבוך 1, מאַסקווע 1925, ז' 85.
- 68 סאַכאַקלען פון 15 יאַר קאַמף פאַר מאַרקסיזם-לעניניזם אין ליטע-ראַטור-קענטעניש, צום 15טן יאַרטאָג אַקטיאַבר-רעוואָלוציע, מינסק 1932, ז' 25, 27, 37.
- בראַנשטיין, יחזקאל
69 אימפרעסיעס פון אַ ליענער, שיקאַגאָ, 1941, ז' 8, 9.
- ברניני, ראובן
70 מענדעלע אין זיין ריידן, א"ו, ב' 21, ווארשע 1928, ז' 143—146.
- בעל-מחשבות
52 געקליבענע שריפטן, ב' 1 ווילנע 1910, ז' 25—31, 35—69—138, 144.
- 53 אַן אייניקל דעם זיידן, א"ו, ב' 13, קראַקע 1911, ז' 65—85.
- 54 בעל מחשבות-שריפטן, ב' 3, ווילנע 1923, ז' 8, 9, 26—38—39—57, 60, 94, 107.
- 55 בעל מחשבות-שריפטן, ב' 4, ווילנע 1923, ז' 9—14, 24, 34, 37, 41, 82, 87, 88, 132.
- 56 בעל מחשבות-שריפטן, ב' 1, ווילנע 1927 — ווארשע 1929, ז' 23, 24, 25—31, 34—69, 74, 138—144, 168.
- 57 שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, א"ו, ב' 1 (?), ז' 67—85. — ב' 22, ווארשע 1928, ז' 129—142.
- 58 געקליבענע שריפטן, ב' 1, קאַאַפ' ביכער, ווארשע 1929, ז' 25—31.
- 59 בעל מחשבות-שריפטן, ב' 2, ווילנע-ווארשע 1929, ז' 60, 63, 65.
- 60 דער זיידע [מענדעלע] און דאָס אייניקל [שלום אַש], די יידי-שע עטי, נ"י 1946, ז' 86—89.
- 61 געקליבענע שריפטן, נ"י 1953, ז' 43, 44, 45, 47, 66, 68, 95, 99, 100, 107, 115, 117, 119, 133—138, 139—150, 151, 168—169, 171.
- בעקערמאַן, אהרן
62 די טראַגעדיע פון גרויסן שווייגן, ברוד גלאַזמאַן, נ"י 1944, ז' 9.

- 71 פון מיין לעבנסבוך, נ"י 1946, ז' 60, 181, 257, 261, 314, 342.
- גאלדבערג, א.ב.**
72 געזאמלטע שריפטן, ב' 1, נ"י 1913, ז' 54, 134-148, 152, 166, 206.
- גאלדבערג, י.**
73 דער וועגראמאן און דער אינטימער סטיל (וועגן "פישקע דער קרומער"), שריפטן, ווייסרוס' מעלר-כע-אוניווערסיטעט, ב' 1, מינסק 1929, ז' 45-60.
- גאלדקארן, י.**
74 ליטערארישע סילוועטן, מינר-כען 1949, ז' 5-12, 13.
- גאלדשמידט, א. י.**
75 אייזיק-מאיר דעווינישסקי (א. ווייטער), א. ווייטערס "כתבים" ווילנע 1923, ז' xxx.
- גארדאן, יהודה לייב**
76 בריוו צו אברהם בער גאט-לאבער, פון נאָענטן עבר, וי, וואַר-שע 1937, ז' 99.
- גאַרין, ב.**
77 די געשיכטע פון יידישן טע-אטער, ב' 1, נ"י 1929, ז' 127, 128, 129, 130, 235, 236. — ב' 2, נ"י 1929, ז' 256.
- גאַרעליק, ש.**
78 די יודישע אינטעליגענץ און די יודישע ליטעראַטור, אין וואַנ-דערלעבן, וואַרשע 1918, ז' 152.
- גאַרעליק, שמריהו**
79 "טשעפע מיך ניט", עטייען, דרעזדען 1921, ז' 26.
- 80 יידישע קעפ, דרעזדען 1921, ז' 33, 53-69, 96. — א"ו, ב' 22, וואַרשע 1928, ז' 149-165.
- 81 עטייען, לאָס - אַנדזשעלעס 1947, ז' 147, 148, 149, 263, 345-350.
- גורשטיין, א.**
82 דער יונגער מענדעלע אין קאַנטעקסט פון די 60ער יאָרן, שריפ-טן, ב' 1, קיעוו 1928, ז' 180-198.
- 83 סאַכאַקלען פון דער מענדער-לע-פאַרשונג, צייטשריפט, ב' 2-3, מינסק 1928, ז' 485-524.
- 84 מענדעלעס עטלעכע ניט-באַ-קאַנטע בריוו, מענדעלע און זיין צייט, מאַסקווע 1940, ז' 41-49.
- 85 דער יידישער טעאַטער אין די 60ער יאָרן פונעם און י"ה, מענ-דעלע און זיין צייט, מאַסקווע 1940, ז' 197-220.
- 86 מענדעלע מוכר ספרים, זאַמ-לונג פון שאַפונגען פון יידישע שריי-בער און דיכטער אין ראַטנפאַרבאַנד, איקוף, ריאָ דע זשאַנעיראַ 1956, ז' 74-79.
- גינגאַלד, פנחס**
87 די אידישע פאַלקשול, פנחס גינגאַלד-בוך, נ"י 1955, ז' 41.
- גינזבורג, ש.**
88 מענדעלעס צייט און מענדע-לעס פערזענלעכקייט, א"ו, ב' 22, וואַרשע 1928, ז' 15-48.

גען און דראמעס, לאַנדאָן-קאָנאָדע
1954, ז' 312.

גרינבערג, אליעזר

98 די „יונגע“ און זייערע קרע-
דאָס, משה לייב האַלפּערן אין דאָס
פון זיין לעבן, ז' 20, 1942, ז' 20

גרינעס, מיכל

99 ליטעראַטור און פּרעסע, ווען
דאָס לעבן האָט געבליט, ז' 240, 1954.

דאָברושין, י.

100 געדאַנקענגאַנג, קיעוו 1922.
ז' 8, 9, 14, 28, 31, 32, 37—42, 45.

101 דער גאַטישער מבוא, אָ"וו
ז' 22, וואַרשע 1928, ז' 215—223.
102 אין איבערברוי, מאַסקווע
1932, ז' 8, 199, 200, 202, 203, 206.

207, 283.
103 דאָוויד בערגעלסטאַג, מאַסקו
ווע, ז' 55, 80, 1947.
104 מיכאַעלס, מאַסקווע 1948, ז'
137, 138.

דאָמאַנקעוויטש, ל.

105 פון אַקטועלן און אייביקן,
פאַריז 1954, ז' 132, 135, 136—139,
201, 202.

דובנאָוו, ש.

106 מענדעלע — אַבראַמאָוויטש,
אָ"וו, ז' 22, וואַרשע 1928, ז' 49—
78.

107 פון זשאַרגאַן צו יידיש,
ווילנע 1929, ז' 11, 22, 23, 27, 29.

גלאַטשטיין, יעקב

89 אין תוך גענומען, ז' 1947,
ז' 109, 110, 145, 256, 288, 393,
394, 514.

90 אין תוך גענומען, ז' 1956,
ז' 11—27, 57, 84, 93, 94, 108,
109, 184, 267, 269, 270, 273, 343,
400, 480.

גלאַנץ-לעיעלעס, א.

91 די יידישע ליטעראַטור און
די יידישע פּרעסע, 75 יאָר יידישע
פּרעסע אין אַמעריקע, ז' 1945,
ז' 89.

גלאַנץ, יעקב

92 פון נעכטן צום מאַרגן, ה.
לייוויק אין סטיל פון דער עפאַכע.
מעקסיקע 1943, ז' 58.

גראַבאַרד, ב.

93 אַ פּערטליאַרהונדערט, ז' 1935,
ז' 29, 63, 168.
94 פּערזענלעכקייט און כאַראַקט-
טער אין אונדזער ליטעראַטור, זאָמל-
ביכער 6, ז' 1945, ז' 383—384.

גראַדזענסקי, שלמה

95 יוסף חיים ברענער, ז' 1941,
ז' 16, 19.

גראַס, משה

96 מענדעלע מוכר ספרים, פ'
דער קוואַל, ווין-וואַרשע-לעמבערג,
[1920], ז' 92 זייטן.

גראַפּשטיין, מלך

97 שלמה גילבערט, דערציילונג-

פארמעטן, סאן פאולא 1952, ז' 16, 46.

האפשטיין, ד. — שאמעס, פ.
 ליטעראטור־קענטעניש (פאָ-
 עטיק), 2טער טייל, מאַסקווע 1928,
 ז' 8, 9, 13, 14, 25, 26, 27, 28, 37.

האַרן, י.
 אין אונדזער דור, ב"א 1949,
 ז' 9.

הירשביין, פּרץ
 אין גאַנג פון לעבן, בוך 1,
 נ"י 1948, ז' 53, 59, 96, 100, 230,
 242—248, 249—256, 261, 262, 285,
 286.

וואַנווילד, מ.
 צי איז שוין פאַראַן אַ ייִדיִ-
 שע ליטעראַטור, וואַרשע 1929, ז'
 8, 9, 16.

וואַראַבייטיק, א.
 מענדעלע און זיינ צייט,
 מאַסקווע 1940, ז' 5—11, 17—18,
 21—22, 23—25, 50—56, 58—61.

ווינער, מ.
 שריפטן, ב' 1, קיעוו 1928,
 ז' 80, 94, 97, 100.
 פראַבלעמעס פון קריטיק, פ'
 „עמעס“, מאַסקווע 1933, ז' 242, 270.
 צו דער געשיכטע פון דער
 ייִדישער ליטעראַטור אין אואַ יאָר־
 הונדערט, קיעוו 1940, ז' 5—6, 9,
 11, 24, 92—98, 105, 138, 189, 236,
 251—260, 261—307, 311—319, 320—
 326, 327—344, 345—359, 360—

31, 33, 37, 43—49, 59, 99—
 127, 167.

דובנאווערליך, סאַפיע
 108 אַ קאַמעראַלער דיכטער,
 דניאַל טשאַרני-בוד, פאַריז 1939,
 ז' 76.

109 דאָס לעבן און שאַפן פון
 שמעון דובנאווע, מעקסיקע 1952, ז'
 79, 80, 81, 83, 85, 88, 99, 111, 121,
 122, 166, 167, 168, 171, 172, 183,
 207, 240, 241.

דינעוואַן, יעקב
 110 זכרונות און בילדער, פ'
 אחיספר, וואַרשע [יאָר ניט אַנגע-
 געבן], ז' 175—190.

111 אַ"וו, ב' 22, וואַרשע 1928,
 ז' 79—98.

דרוודוב, נחמן
 112 די פטירה פון ד"ר טשלוֹר
 גוב און מנדלי מוכר ספרים, אחד
 העם, שיקאַגאָ 1940, ז' 216—218.

האַלמשטאַק, כ.
 113 פּופּצן יאָר אַקטיאַבער־
 רעוואַלוציע און דער ייִדישער שפּראַך־
 פּראָגנאָ, צום 15טן יאַרטיאַג אַקטיאַ־
 בער־רעוואַלוציע, מינסק 1932, ז'
 54, 57, 58.

ווילטשינסקי, ה.
 114 ייִדיש־פּוילישע איבערזעצונג־
 גען, ביכער־וועלט 5, וואַרשע 1928.

האַלפּערן, מנשה
 115 ליעצקי — שמרס צייטן,

- און אין דעם סטאלינישן רוסלאַנד.
בלוט אויף דער זון, נ"י 1950, ז' 135.
- ווינרנזך, ד"ר מאַקס**
132 בילדער פון דער יידישער
ליטעראַטור־געשיכטע, ווילנע 1928,
ז' 58, 275, 277, 280, 283, 286, 288,
289, 301, 316, 330, 351, 356.
- פיר אומבאַקאַנטע טעאַטער־
שטיק פון מיטן 19טן יאָרהונדערט,**
אַרכיוו פאַר דער געשיכטע פון יידי־
שן טעאַטער און דראַמע, ב' 1, ווילנע
בע־נ"י 1930, ז' 197, 199, 203.
- מענדעלע־אויסשטעלונג פון
ייוואַ, ייוואַ־בלעטער, ווילנע, אַפּריל־
מיי 1936, ז' 288—294.**
- מענדעלעס ערשטע 25 יאָר,
ייוואַ־בלעטער, ווילנע, אויגוסט־
1936, ז' 167—180.**
- מענדעלע־דאַקומענטן ייוואַ־
בלעטער, ווילנע, אַקט־דעצ' 1936,
ז' 364—375.**
- מענדעלעס עלטערן און
מיטקינדער, ייוואַ־בלעטער, ב' 11,
ווילנע 1937, ז' 270—286.**
- די שוואַרצע פּינטעלעך, ווילנע
נע 1939, ז' 250—252.**
- 139 שטודיעס וועגן יידישער
פאַלקסשאַפּונג, נ"י 1952, ז' 354.**
- וואַדעק, ב.**
140 ז. שניאור, ב. וואַדעק אין
לעבן און שאַפּ, נ"י 1936, ז' 377.
- זאַלי, פאַליק**
141 אונדזער קולטור־המשך, וויי־
ניפעג 1956, ז' 7, 41, 42, 67.
- 377, 378—387, 388—421, 448—454.
124 וועגן שאַלעמ־אַלייכעמס הר־
מאַר, מאַסקווע 1941, ז' 57, 58, 59.
- 125 צו דער געשיכטע פון דער
יידישער ליטעראַטור אין 19טן יאָר־
הונדערט, ב' 1, נ"י 1945, ז' 65, 66,
94, 123—131, 141, 158, 182, 285,
308. — ב' 2, ז' 5—14, 15—22, 22,
46, 46—54, 67—73, 74, 85—
86, 94, 95—118, 119—138,
139—162, 163—175, 176—179, 179—
181, 181—182, 182—184, 184—
185, 186—187, 187—190, 190—191,
191—196, 196—199, 199—200,
200—203, 203—205, 205—207,
207—208, 209—217, 217—220,
220—222, 222—234, 234, 342, 343.**
- ווינטער, א.**
126 אַ"וו, ב' 22, וואַרשע 1928,
ז' 123—127.
- ווינכערט, מיכאל**
127 טעאַטער און דראַמע, ב' 2,
ווילנע־וואַרשע 1926, ז' 26, 29, 72,
76.
- ווינגער, מ.**
128 שריפטן פון וויטרוסישן
מעלוכע־אוניווערסיטעט, מינסק 1929,
ז' 68—76.
- ווינפער, ז.**
129 אידישע שריפטשטעלער, ב'
1, נ"י 1933, ז' 107.
- 130 שרייבער און קינסטלער, נ"י
1958, ז' 27, 33, 45, 46, 174, 185.**
- ווינרויך, הערשל**
131 יידישקייט אין דעם צאָרישן

- זאק, אברהם
 142 צום 30סטן יארצייט פון מענדעלעס טויט [2 לידער], יארן אין וואַנדער, ב"א 1949, ז' 133—135
 זאקוסקי, א. י.
 143 י. ל. פרץ, ב"א 1942, ז' 58, 59
 זילבורג, משה
 144 י. ל. פרץ, פ' דער קוואַל, ווין-וואַרשע-לעמבערג, [1920?], ז' xvi, xv, x
 זילבערצווינג, זלמן
 145 ערשטע ליטעראַרישע שריט, אברהם גאַלדפּאָדע, נ"י 1940, ז' 4
 146 מענדעלעס, „לאַסאַל“-פּיעסע, טעאַטער-חאַזאַיק, נ"י 1941, ז' 156—159
 147 אַחד-העם און זיין באַציאונג צו יידיש, לאַס אַנדזשעלעס 1956, ז' 8, 46, 50
 זעלמאַנאוויטש, אפרים ל.
 148 עפּיזאָדן פון חייו לעבן, מעקסיקע 1956, ז' 83—85
 זעלקאוויטש, יוסף
 149 דער טויט און זיינע באַ-גלייט-מאַמענטן אין דער יידישער עטנאָגראַפיע און פּאַלקלאַר, לאַ-דזשער וויסנשאַפּטלעכע שריפטן, ב' 1, לאַדזש 1938, ז' 150, 152, 153, 164
 זרובל י.
 150 בלעטער פון אַ לעבן, ב' 1, ת"א 1956, ז' 72—252 — ב' 2, ז' 343, 344, 345, 360
 זשיטלאָווסקי, ד"ר חיים
 151 י. ל. פרצעס באַציאָנאַלע באַדייטונג, יצחק לייבוש פרץ, פ' אי-קוף, נ"י 1951, ז' 54
 152 וויזיע און געדאַנק, נ"י 1951, ז' 91, 97, 98, 102, 103, 152
 זשיטניצקי, ד"ר ל.
 153 אַ האַלבער יאַרהונדערט יידישע ליטעראַטור, ב"א 1952, ז' 7—14, 17, 19, 20, 21, 77, 78, 81, 84, 139—166, 169, 273
 חניקין, י.
 154 יידישע בלעטער אין אַמע-ריקע, נ"י 1946, ז' 73, 342
 טאַבאַטשניק, א.
 155 ב. ריווקין, זאַמליכער 6, נ"י 1945, ז' 369
 156 ב. ריווקין, ב. ריווקין — לעבן און שאַפּן, נ"י 1953, ז' 251, 252
 טורקאָוו, זיגמונט
 157 שמועסן וועגן טעאַטער, ב"א 1950, ז' 83, 90, 151, 152
 טורקאָוו, יאַנאַס
 158 פּאַרלאַשענע שטערן, ב"א 1953, ב' 1, ז' 113, 202, 252, 254, 258—256 — ב' 2, ז' 11, 17, 153, 270, 283
 טורקאָוו-גרודבערג, יצחק
 159 יידיש טעאַטער אין פּוילן, וואַרשע 1951, ז' 8, 58, 63, 76, 95

- דעלען, א"וו, ב' 22, ווארשע 1928.
זו' 225—238.
- טשעריקאווער, א.
171 אהרן ליבערמאן, ווילנע
בערלין-לאַנדאָן, היסטאָרישע שריפטן
פון ייוואָ, ב' 1, ווארשע 1929, ז' 524.
172 די אָנהויבן פון דער אומ'
לעגאלער ליטעראַטור אין ייד', היסט'
טאָרישע שריפטן פון ייוואָ, ב' ווו,
ווילנע 1939, ז' 577, 582.
- טשערנאוויץ, חיים
173 ר' יצחק אלחנן, ליטעריבון
1, ב' 1951, ז' 578.
- יאַנג, בועז
174 ביי יואל לינעצקי און ביים
זיידן מענדעלע, מיין לעבן אין טעאָ
טער, ב' 1950, ז' 253—260.
- יאַסני, א. וואַלף
175 יזכור-בון פון דער זשעלע'
כאווער יידישער קהילה, שיקאַגאָ
1954, ז' 153, 157.
- יאַפע, מרדכי
176 א. אַלמי, רינגען אין דער
קייט, ב' 1939, ז' 232.
- יודיצקי, א.
177 אַ פאַר נייע פראַטימ צו דער
געשיכטע פון טעאַטער-שפּיל אין
זשיטאַמירער ראַבינער-שול, מענדע'
לע און זיין צייט, מאַסקווע 1940.
זו' 239—242.
- ירדני, מ.
178 ש. טענענבוים, אינטערוויוס
- טירקעל, דוד בער
160 די יוגענטלעכע בינע, פיר
לאַדעלפיע 1940, ז' 44.
- טענענבוים, ש.
161 שניט פון מיין פעלד, ב' 1949,
ז' 323, 428.
162 דיכטער און דורות, ב' 1955,
ז' 210, 226.
- טענענבוים-אַרזי, אַברהם
163 ווי לאַדזש האָט מקבל-פנים
געווען דעם „זיידן" ר' מענדעלע,
לאַדזש און אירע יידן, ב"א 1956.
1956, ז' 303—309.
- טרונק, י. י.
164 אידעאָליזם און נאַטוראַליזם
אין דער יידישער ליטעראַטור, וואַר-
שע 1927, ז' 36, 83, 108, 114, 229.
165 שלום עליכם, פ' קולטור-
ליגע, וואַרשע 1937, ז' 41, 99.
166 שלמה ביקל, די יידישע
עסיי, ב' 1946, ז' 139.
- 167 די יידישע פראַזע אין פּוילן,
ב"א 1949, ז' 9, 10, 12, 13, 18, 19,
41, 42, 57, 108, 113.
- טשאַרני, דניאל
168 צווישן וואַרשע און ביאַליס-
טאָק, אַ ליטוואַק אין פּוילן, ב' 1955,
ז' 101.
- טשעמני, מלך
169 מענדעלע, אויסגעוואַרצעל
טע, ב"א 1954, ז' 226—229.
- טשעמערינסקי, ח.
170 יידישע גראַמאַטיק ביי מענ

187 א' אברהם רייזען — דער
 מייסטער דערציילער, ליטערארישע
 טילעטן, נ"י 1927, ז' 70, 71.
 188 די נשמה פון דער אידישער
 ליטעראטור, ביכער און שרייבער,
 נ"י 1933, ז' 241, 242.
 189 אידישע ליטעראטור ווי א
 לימוד אין די שולן, אין קאמף פאר
 אידישער דערציאונג, נ"י 1941, ז'
 83.
 190 ש. ניגער, דער אדוואקאט
 אן א צונג, ד"ר חיים זשיטלאווסקי
 און זיינע פארטיידיקער, נ"י 1944,
 ז' 94.
 ליובאמירסקי, י.
 191 מעלזשישער יידישער טעא
 טער אין אוקראינע, כארקאוו 1931,
 ז' 50.
 192 צוויי מענדעלעס-געשטאלטן
 אפ דער סאָוועטישער יידישער בינע,
 היימלאַנד 2, מאַסקווע 1947, ז'
 124—127.
 ל[יטוואַק], א.
 193 מענדעלע מוכר ספרים, ביי
 כער-וועלט נ' 6, וואַרשע 1922.
 ליטוואַק, א.
 194 יצחק יואל לינעצקי, ליטער
 ראַטור און קאמף, נ"י 1933, ז' 58,
 61, 62.
 ליטוואַקאָוו, מ.
 195 אין אומרו, ב' 2, מאַסקווע
 1926, ז' 7, 9, 30, 31, 32, 34, 61,
 63, 88.

מיט אידישע שרייבער, נ"י 1955, ז'
 91, 98.
 כהן, י. ל.
 179 שטודיעס וועגן יידישער
 פאָלקסשאַפונג, נ"י 1952, ז' 72—
 73, 236.
 כץ, משה
 180 צו גאָסט ביי מענדעלען,
 א"ו, ב' 21, ז' 1928, ז' 199—202.
 181 י. ל. פּרזס פּלאַץ אין דער
 יידישער ליטעראַטור, יצחק לייבוש
 פּרץ, פ' אינט' אַרב' אַרדן, נ"י 1940,
 ז' 12, 13, 15.
 182 אַ באַזוך ביים „זיידן“, אַ
 דור וואָס האָט פּאַרלירן די מורא,
 נ"י 1956, ז' 221—222.
 ל. א.
 183 מענדעלע מוכר ספרים צום
 פינפטן יאַרצייט, ביכער-וועלט, וואַר-
 שע, באַווידעז' 1922, ז' 485—488.
 לאַנדינסקי, ש. י.
 184 לידער פון אַ פּליכטלינג,
 נ"י 1945, ז' 4.
 לאַסטיק, שלמה
 185 די פּרץ-טראַגעדיע, י. ל.
 פּרץ, צום 100סטן געבוירן-טאָג,
 וואַרשע 1951, ז' 48.
 ליבמאַן, יצחק
 186 בויער און שאַפּער פון מיין
 דור, ב' 1, נ"י 1953, ז' 54, 212 —
 ב' 2, נ"י 1955, ז' 117.
 ליבערמאַן, חיים
 187 דיכטער און וועלט, נ"י
 1923, ז' 158, 159, 165.

- ליטוויין, א. 196 מיכל גארדאן, ווילנע, רעד' יעפים ישורין, נ"י 1935, ז' 454. לייוויק, ה.
- 197 די — אהן טראדיציע, דער אינזל, בוך 1, נ"י 1918, ז' 13.
- 198 מענדעלע פארט קיין קאבי צאנסק און פארבלאנדושעט אין א וואלד [ליד], א בלאט אויף אן עפעלבוים, ב"א 1955, ז' 105—110.
- לעהרער, ל[ייבוש] 199 דער שטאנדפונקט פון קונסט, די פטיכאלאגיע פון ליטעראטור, נ"י 1926, ז' 163.
- לעוו, אבע 200 פונע מיינע דערינערונגען, מענדעלע און זיין צייט, מאסקווע 1940, ז' 247—250.
- לעווין, ד"ר גרשון 201 פרץ, פ' יהודיה, ווארשע 1919, ז' 7.
- לעווין, יעקב 202 די ירושה פונעם זיידן, יאר בוך תש"ה, 1947—48, ב' 6, ייד' ביי כעריאט פון אמעריקע, נ"י, ז' סדע.
- לעמפערט, נייטען 203 צו מענדעלען [ליד], נ. ב. מינקאו — פיאנערן פון יידישער פאעזיע אין אמעריקע, ב' 2, נ"י 1956, ז' 321—323.
- לערנער, כאַנע 204 פונע מענדעלעס סיכעס-כולג, מענדעלע און זיין צייט, מאסקווע 1940, ז' 246—247.
- לעשציןסקי, יעקב 205 דאָס יידישע עקאָנאָמישע לעבן אין דער יידישער ליטעראַטור, 1טער העפט, וואַרשע [יאר גישט אָנגעגעבן], ז' 13, 18, 20, 21.
- 206 דאָס נאַציאָנאַלע פּנים פון גלות-ייִדנטום, ב"א 1955, ז' 111, 425.
- לעשציןסקי, ש. 207 ליטעראַרישע עסייען, נ"י 1938, ז' 31, 32, 39—45, 51, 57, 58. — ליטעראַרישע עסייען, ב' 2, נ"י 1958, ז' 94, 95, 191.
- מאיראוויטש, ד. וו. 208 צום זיידן — מענדעלע [ליד], נייע בלעטער, זאמלבוך, קאוונע 1939, ז' 36.
- מאָנגער, איציק 209 אַברהם בער גאַטלאַכער, נאַענטע געשטאַלטן, וואַרשע 1938, ז' 60.
- מאַני, לייב 210 מענדעלע מוכר ספרים ביאָ-גראַפיע, צו זיין 100-יעריקן גע-בורטסטאָג, אַר' מענדעלע-יוביליי-קאַמיטעט פאַר די אַרבעטער-רינג-שולן, נ"י 1936, 32 זייטן.
- מאַנפריד, לאַזאַרוס 211 אונטער איין דאָך, נ"י 1949, ז' 8.

- מאַרק, בער 212 די אומגעקומענע שרייבער פון די געטאס און לאגערן, וואַרשע 1954, ז' 26, 27, 28.
- מאַרק, יודל 213 מענדעלע מוכר ספרים, די געשיכטע פון דער יידישער ליטע־ראַטור, קאנספּעקט, ג'י 1943, ז' 47—48, 49.
- 214 י. ל. פּרצעט לשון, ייוואַ־בלעטער, ב' 1911, ג' האַרבסט, ג'י 1946, ז' 130.
- 215 אונדזער ליטווישער יידיש, ליטע־בוך, 1. ג'י 1951, ז' 453, 456, 459.
- מאַרקיש, פּרץ 216 מיכאַעלס, מאַסקווע 1948, ז' 43, 74.
- מוקדוני, ד"ר א. 217 צוויי ווונטשן, א"ו, ב' 13. קראַקע 1911, ז' 177—188.
- 218 קונסט־טעאַטער, טעאַטער, ג'י 1927, ז' 190.
- 219 צוויי מענשען, א"ו, ב' 1. וואַרשע 1928, ז' 153—188.
- 220 זכרונות פון אַ יידישן טעאַ־טער־קריטיקער, אַרכיוו פאַר דער גע־שיכטע פון יידישן טעאַטער און דראַ־מע, זווילנע־ג'י 1930, ז' 365.
- 221 שמואל ראַזענפעלד, ש. ראַ־זענפעלד — געקליבענע שריפטן ג'י 1947, ז' 23.
- 222 יצחק לייבוש פּרץ און דאַס יידישע טעאַטער, ג'י 1949, ז' 46, 47, 139, 251.
- 223 יעקב כהן און יעקב ראַביי־נאַוויטש, אויסלאַנד, ב"א 1951, ז' 89.
- 224 אין וואַרשע און אין לאַדזש, ב' 1, ב"א 1955, ז' 59—70, 72, 165, 166, 180, 207. — ב' 2, ז' 42, 43, 165.
- מילך, יעקב 225 אידישע פּראַבלעמען, ב' 1. ג'י 1920, ז' 113, 131, 138, 141. — ב' 2, ז' 29, 203.
- 226 אויטאָביאָגראַפישע סקיצן, ג'י 1946, ז' 152, 154, 226, 227.
- מיניקעס, חנוך י. 227 דעם „זיידנס" יום־טוב, חר־ניקעס יאַר־בוך, תרס"ו, ז' 71.
- מינקאו, נ. ב. 228 ש. פּרוג, אידישע קלאַסי־קער־פּאַעטן, פ' באַדן, ג'י 1937, ז' 14, 17.
- 229 זעקס יידישע קריטיקער, ב"א 1954, ז' 18, 20, 27, 35, 41, 46, 47, 77, 78, 79, 91, 92, 127, 149, 150, 166, 167, 168, 201, 202, 250, 274, 275, 276, 277, 279, 283, 286, 321, 322, 323, 324, 325, 341, 342.
- 230 מענדעלע, ליטעראַרישע ווע־גן, מעקסיקע 1955, ז' 9—27. — ז' 45, 91.
- 231 פּיאַנערן פון יידישער פּאַע־זיע אין אַמעריקע, ב' 2, ג'י 1956, ז' 321—323.

- מירסקי, מ. 232 י. ל. פרץ דער הומאגיסט
און פאטריאט פון פוילן, י. ל. פרץ,
זאמלבוך, ווארשע 1957, ז' 35.
- 233 פראבלעמען פון ליטעראטור
און קריטיק, פ' יידיש בוך, ווארשע
1953, 84, 86—91, 135.
- מישקאווסקי, נח 234
מיין לעבן און מיינע ריין
זעט, ב' 1, ג' 1947, ז' 143.
- מנזיל, נ. 235
מאריס ראזענפעלד, ביכער-
וועלט, ווארשע מייאויג' 1923, ז'
211.
- 236 נאענטע און ווייטע, ב' 1,
ווארשע 1924, ז' 17, 24, 25, 32, 37,
38, 39, 40, 158, 172, 182, 189.
- 237 ב' 2, ז' 1926, ז' 5—10, 29,
32, 33, 49, 60, 62, 83, 146, 209.
- 238 פרץ און שלום עליכם, פי'
לאַלאַגישע שריפטן, פון יידישן וויסנ-
שאַפטלעכן אינסטיטוט, ב' 1, ווילנע
1926, ז' 265.
- מ[נזיל], נ[חמן] 239
א' 2, ווארשע 1928,
ז' 1—5, 21, ב' 6—5 — ב'
22, ז' 6—8, 239—249.
- מנזיל, נחמן 240
פילאָלאָגישע שריפטן, ב' 2,
ווילנע 1930, ז' 472.
- 241 אויף אונזער קולטור-פראַנט,
ווארשע 1936, ז' 9, 14, 16, 21,
32, 62.
- 242 אין נאענטן עבר, ווארשע
1937, ז' 67 — ג' 159, 160,
164, 167.
- 243 יוסף אַפאָטאָשו, ווארשע
1937, ז' 45.
- 244 אַברום גאַלדפּאַדען, ג' י'
1938, ז' 10, 11.
- 245 דוד בערגעלסאָן, ג' י'
1940, ז' 23, 30, 46.
- 246 בריוו און רעדעס פון י. ל.
פרץ, ג' י' 1941, ז' 141, 148, 227,
290, 373, 377.
- 247 דורות און תקופות אין דער
יידישער ליטעראַטור, ג' י' 1942, ז'
5, 7, 14, 15, 17, 19, 20, 23, 28,
30, 33, 36, 37, 39, 42, 45, 46,
55, 61, 62.
- 248 איידיק מאיר דיק, ג' י' 1943,
ז' 6, 7, 10, 22.
- 249 י. ל. פרץ, ג' י' 1945, ז' 8,
26, 68, 115, 196, 223, 242—247,
249, 264, 298, 301, 308, 312, 323,
—326, 329, 332, 339.
- 250 פאָרגייער און מיטצייטלער,
ג' י' 1946, ז' 28—35, 35—74.
- 251 ראובן ברייניו, ג' י' 1946,
ז' 13.
- 252 אין דינסט פון פאָלק־אַלמאַ-
נאַך פון ייִד' פאָלקס־אַרדן, ג' י' 1947,
ז' 300, 310.
- 253 ד"ר חיים זשיטלאַווסקי, ג' י'
1951, ז' 11.
- 254 יצחק לייבוש פרץ און זיין
דור שרייבער, ג' י' 1951, ז' 9, 13,
17, 62—64, 85, 90, 106, 135, 145,
155, 160, 163, 164, 166, 174, 176, 178.

- 180, 219, 229—237, 239, 285, 296, 302, 327, 328, 352, 353, 356, 379.
- 255 געווען אַמאַל אַ לעבן, ב"א 1951, ז' 124, 125.
- 256 ב. ריווקין, שיקאַגאַ 1953, ז' 223.
- 257 נאַנטע און אייגענע, ג"י 1957, ז' 7—9, 13, 14, 21, 24, 32, 47, 81, 96, 104, 109—112, 127, 129, 130, 138, 140, 142, 169, 181, 183, 197, 230, 309.
- מענדעלסאָן, יוסף**
- 258 אַמאַל אין אַ האַלבו יובל, ב"א 1943, ז' 373—384, 404—416.
- מענדעלסאָן, שלמה**
- 259 שלמה מענדעלסאָן, ג"י 1949, ז' 117, 177—179.
- מענעס, א.**
- 260 תורה אין ליטע אין 19טן יאָרהונדערט, ליטע־בוך 1, ג"י 1951, ז' 509, 510, 513.
- מעסטל, יעקב**
- 261 אונדזער טעאַטער, ג"י 1943, ז' 29, 183.
- 262 יאָר יידישער טעאַטער־רעפערטואַר, ג"י 1954, ז' 43, 54, 99, 104.
- מרמר, קלמן**
- 263 אידישע שפראַך און ליטע־ראַטור, מאַריס ווינטשעווסקי — געד'ווערק, ב' 1, 1927, ז' 382, 392, 393.
- 264 צונזער'ס לידער, לידער פון אליקום צונזער, ג"י 1928, ז' 174.
- 265 יעקב מילך, ג"י 1946, ז' 11.
- 266 דוד ענדעלשטאַט, ג"י 1950, ז' 348, 351, 388.
- 267 יוסף באַוושאַווער, ג"י 1952, ז' 7.
- נאַדיר, משה**
- 268 מענדעלע מוכר ספרים, מיינע הענט האָבן פאַרגאַסן דאַס דאַזי־קע בלוט, ג"י 1919, ז' 11—16.
- 269 הויך־וועג, ווייט־וועג און טיעף־וועג, א"ו, ב' 22, ז' 181—186.
- נאַומאַוו, י. ש.**
- 270 צום הונדערטסטן געבוירן־טאָג פון ממו"ס, געזאַמעלטע שריפֿ־טן, לאַס אַנדזשעלעס 1948, ז' 259—264.
- נאַטאַוויטש, מ.**
- 271 אין דינסט פון פּאַלק־אַלמאַ־נאַך פון ייד' פּאַלקס־אַרדן, ג"י 1947, ז' 397.
- נאַטאַנסאָן, וו.**
- 272 אינטעליגענט, קונסט און קינסטלער, ווילנע 1931, ז' 239.
- נוסינאַוו, י.**
- 273 די ערשטע אויסגאַבע פון 'ווינטשפּינגערל', שריפטן, ב' 1, קיעוו 1928, ז' 199—218.
- 274 די פּראַבלעם פון פּאַזיטיוו־געשטאַלטנ אינ דער ליטעראַטור, סאַוועטיש, ליט' אַלמאַנאַך 3, מאַסק־ווע 1935, ז' 302, 319.
- 275 מיכאַעלס, מאַסקווע 1948, ז' 165, 166.

- 285 וועגן יידישע שרייבער, ב' 2, וואַרשע 1927, ז' 59, 60, 74, 78, 94, 97, 118, 128, 143, 145.
 286 עלעמענטן פון שלום עליכם' הומאָר פאַר שלום עליכמען, פּנקס, ב' 1, העפט 1—2, ו"י יולידעצ' 1927, ז' 9.
 287 שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, (א קורצע באַשרייבונג פון מענדע' לעס לעבן צום צענטן יאַרצייט), אַר' י. ל. פּרץ שרייבער-פאַראַיין, ו"י 1928.
 288 דער סופּר, אַוּו, ב' 22, וואַרשע 1928, ז' 143—148.
 289 מענדעלע — און שמ"ר, שלום עליכם, ו"י 1928, ז' 20—26.
 290 שלום עליכם, ו"י 1928, ז' 31, 38, 44, 51, 91, 104, 116, 123, 160, 166, 167, 168, 170, 171, 176, 215, 221, 222, 227, 246.
 291 די ווירקונג פון ממו"ס שלום עליכם, ז' 62—66.
 292 מענדעלעס סאַטירע אין שלום עליכמס הומאָר, שלום עליכם, ז' 66—69.
 293 לעזער, דיכטער און קריטיק קער, ב' 1, ו"י 1928, ז' 293, 294, 341. — ב' 2, ז' 396, 406, 419, 483—484, 517, 520, 527, 531, 540, 558.
 294 טעאַטער-בוך פון אידישן קונסט-טעאַטער, ו"י 1928—1929, ז' 25—27.
 295 א. ווייטער, ווילנע, זאַמל' בוך, רעד' יעפים ישורין, ו"י 1935, ז' 149, 155, 156, 160, 172, 178, 234.
- ניגער, ש. 276 אַ בלאַט מענדעלע, קונסט-רינג, ב' 2, בערלין, [יאָר גיט אַג' געגעבן], ז' 186—186.
 277 שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, אַוּו, ב' 13, קראַקע 1911, ז' 87—147. — וועגן יידישע שרייבער, ב' 1, פ' ז. ש. שרעבעק, וואַרשע 1912, ז' 5—67. — שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, אַוּו, ב' 1, וואַרשע 1928, ז' 89—147.
 278 שטודיעס צו דער געשיכטע פון דער ייד' ליטעראַטור, דער פּנקס, ווילנער פ' ב. א. קלעצקין 1913, ז' 96, 97, 99. — די ייד' ליטעראַטור און די לעזערין, ווילנע 1919, ז' 15, 70.
 279 ווייטער-בוך, ווילנע 1920, ז' 86.
 280 שמועסן וועגן ביכער, ב' 1, ו"י 1922, ז' 23, 24, 32, 33, 44, 50, 54, 56, 58, 66, 75, 108—109.
 281 דער אַנהויב פון רעאַליזם אין דער ייד' ליטעראַטור, ביכער וועלט, וואַרשע, סעפט-אַקט' 1923, ז' 317—326.
 282 יואל ענטין — די זיילן פון דער גייער יידישער ליטעראַטור, ביכער-וועלט, נאַווי-דעצ' 1923, ז' 484, 485, 486, 487, 488.
 283 דער ליטעראַרישער פאַגראַם אויפן „זיידן“, ביכער וועלט, נאַווי-דעצ' 1923, ז' 515—519.
 284 וועגן יידישע שרייבער, ב' 1, וואַרשע 1927, ז' 135, 136, 139, 149, 155, 156, 160, 172, 178, 234.

- 296 חיים נחמן ביאליק, נ"י 1935, ז' VII, ט, כד.
- 297 מענדעלע חוכר ספרים, זיין לעבן, זיינע געזעלשאפטלעכע און ליטערארישע אויפטוען, אר' מיטל מערב ראיאן ייד' קולטור-געז' פ' ל. מ. שטיין, שיקאגא 1936, 319 ז'.
- 298 נייע טענדענצן אין דער יידיש-ליטעראטור זינט נאך דער מלחמה, אויפן שיידונגע, ז"ב 2, פא- רין אויג 1939, ז' 168, 178, 181.
- 299 אין קאמף פאר א נייער דערצינונג, נ"י 1940, ז' 5.
- 300 די צוויישפראכיקייט פון אונדזער ליטעראטור, דעטראיט 1941, ז' 36, 62, 63, 101, 112, 113, 139, 143.
- 301 ש. דובנאוו ווי א ליטערא- טוריקריטיקער, ייווא-בלעטער, ב' VIII, נ"י מארץ-אפריל 1944, ז' 167, 174.
- 302 75 יאָר יידישע פרעסע אין אַמעריקע, נ"י 1945, ז' 110.
- 303 דערציילערס און ראַמאַניס- טן, נ"י 1946, ז' 17, 19, 35, 43, 50, 51, 57, 58, 59, 71, 75-76, 77, 79, 84, 87, 91, 96, 99, 100, 103, 105, 107, 117, 122, 124, 125, 126, 130, 131, 142, 150, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 184, 229, 234, 324, 328, 529, 530.
- 304 ליטע-בוך 1, נ"י 1951, ז' 799, 809, 1051, 1057, 1059-1060, 1066, 1069, 1072.
- 305 י. ל. פּרץ, זיין לעבן, זיין פּירנדיקע פּערזענלעכקייט, זיינע
- העברעישע און יידישע שריפטן, זיין ווירקונג, ב"א 1952, ז' 15, 21, 24, 77, 92, 110, 132, 133, 142, 144, 145, 146, 176, 184, 229, 242, 261, 265, 267, 315, 339, 340, 347, 351, 354, 364, 365, 370, 374, 375, 378, 379, 381, 406, 408, 412, 413, 428, 441, 442, 443, 444, 445, 449, 464, 484, 493, 521, 534, 535, 537.
- סודארסקי, ד"ר מענדל 306 ליטע-בוך 1, נ"י 1951, ז' 1628.
- סומער, נחום 307 ד"ר זשיטלאַווסקי און זיינע פּאַרטיידיגער, קעגן די אַנפּאַלן אויף ד"ר חיים זשיטלאַווסקי, נ"י 1944, ז' 112.
- סיימאָן, שלמה 308-מענדעלע מוכר ספרים, קינ- דער-יאָרן פון יידישע שרייבער, פ' מתנות, נ"י 1945, ז' 6-36.
- סעגאַלאַוויטש, ז. 309 טלאַמאַצקע 13, ב"א 1946, ז' 70, 106.
- ספעקטאַר, מ. 310 שלום יעקב אַבראַמאַוויטש (מענדעלע מוכר ספרים), מאַמענט- פּאַטאַגראַפיעס, וואַרשע [יאָר נישט אַנגעגעבן], ז' 5-7.
- 311 מענדעלע מוכר ספרים, א"ו, ב' 22, ז' 1928, ז' 119-121.
- ספּאַרד, דוד 312 שטודיעס און סקיצן, פ'

- פוקס, א. מ. 322 מענדעלע, א"וו, ב' 1, פ' מענדעלע, ווארשע 1928, ז' 5-6.
- 323 מענדעלע, א"וו, ב' 22, ז' 9-10.
- פריץ, י. ל. 224 א מעשה בגימל אחים, דניאל אל טשאַרניבון, פאָריז 1939, ז' 137.
- פוקס, היים-לייב 325 לאָדזשער טאָג צייטונגען און זייערע מיטאַרבעטער, פון נאַענ-טן עבר, ב' 3, נ"י 1957, ז' 200.
- פיכמאַן, יעקב 326 מענדעלע מוכר ספרים, א"וו, ב' 13, פ' מענדעלע, קראַקע 1911, ז' 157-173, 203-220.
- 327 מענדעלע, רעגנבוין, בר כער "בעסאַראַבער יידן", ב"א 1953, ז' 247-251.
- פינקעל, אורי 328 די רעוואַלוציע און די אר-דישע ליטעראַטור, קונסט-רינג, אל-מאַנאַר, ב' 2, בערלין [יאָר גיט אַנגעגעבן], ז' 207, 212, 215.
- 329 אינעם וועג פונ מענדעלע מויכער ספאָרים, שאַלעס אַלייכעס, מאַסקווע 1939, ז' 149-152, 181, 202-214.
- פינקעלשטיין, לעאַ 330 יידיש און יידיש ליטעראַ-טור אין יידישער שול, מגילת פּוילן, ב"א 1941, ז' 337-338.
- 331 די אַרבעטער-באַוועגונג און יידיש-בוך, וואַרשע 1955, ז' 7, 9, 10, 149, 150.
- ענטיין, יואל 313 מענדעלי מוכר ספרים, די זיילן פון דער נייער אידן ליטעראַ-טור, נ"י 1923, ז' 3-36, 37, 63.
- 314 שלמה ביקל, די יידישע עסיי, נ"י 1946, ז' 115.
- 315 יצחק לייבוש פּרץ, איד' נאַצ' אַרב' פאַרבאַנד, נ"י 1952, ז' 5.
- עפעלבוים, ב. 316 מענדעלעס יובילעאום, א"וו ב' 20, פ' צענטראַל, וואַרשע 1928, ז' 64-86, 110-125, 129-134.
- עריק, מאַקס 317 ביבליאָגראַפישער זאַמלבוך 1, מאַסקווע-כאַרקאָר מינסק 1930, ז' 210, 211, 212, 213, 214.
- 318 עטיודן צו דער געשיכטע פון דער האַסקאַלע, מינסק 1934, ז' 24, 28.
- פאַמעראַנג, אַלעקסאַנדער 319 דוד עדעלשטאַט געדענק-בוך, נ"י 1953, ז' 536, 537, 545.
- פינעס, ד"ר מ. 320 די געשיכטע פון דער יידי-שער ליטעראַטור ביזן יאָר 1890, ב' 2, וואַרשע [יאָר גיט אַנגעגעבן], ז' 116, 157-218.
- פּרילוצקי, נ. 321 מענדעלעס יידיש, א"וו, ב' 22, ז' 167-180.

- יידיש, לשון יידיש און יידישער
קיום, מעקסיקע 1954, ז' 82.
- פינבערג, ל.**
- 332 מענדעלע [ליד], די יורשים
פון דער ערד, נ"י 1941, ז' 56.
- 333 מענדעלע מוכר ספרים [פאָ
עמע], יידיש, נ"י 1950, ז' 16—17.
- 334 יידיש, נ"י 1952, ז' 22, 56.
[לידער].
- פרידקי, א.**
- 335 אבראמאָוויטשעס באַקאַנט
שאַפט מיט גאַטלאַבערן, אַברהם־בער
גאַטלאַבער און זיין עפאָכע, ווילנע
1925, ז' 268—271.
- 336 אבראמאָוויטש, צוויי פּל,
האַרקאָווי, גאַטלאַבער, אַברהם־בער
גאַטלאַבער, ווילנע 1925, ז' 288—
297. — גאַטלאַבער וויל אַרויסגעבן
מיט מענדעלען אַ העברעאישן זשורנאַל,
אַברהם־בער גאַטלאַבער און זיין
עפאָכע, ווילנע 1925, ז' 311—225.
- פרישמאַן, דוד**
- 337 ממו"ס, זיין לעבן און זיינע
ווערק, אַלע ווערק פון מענדעלע מור
כר ספרים, באַנד 13, קראַקע 1911,
ז' 7—63.
- 338 פון מיין ספרים־טיטל, שריפ
טען, ב' ווו, פ' פראַגרעס, וואַרשע
נ"י 1911. ז' 71—79.
- 339 מענדעלע מוכר ספרים, א"וו,
ב' 1, וואַרשע 1928, ז' 7—63.
- 340 ממו"ס, א"וו פון דוד פריש־
מאַן, ב' 4, וואַרשע־נ"י 1938, ז'
83—141.
- ציטראָן, ש. ל.**
- 341 מענדעלע דער שפראַך
קינסטלער, דריי ליטעראַרישע דו
רות, ב' 3, וואַרשע [יאָר ניט אַנ־
געגעבן], ז' 35—45.
- 342 אַלעקסאַנדער צעדערבוים,
דריי ליטעראַרישע דורות, ז' 115.
- 343 ווייטער־בוך, ווילנע 1920,
ז' 126, 129.
- 344 שלום יעקב אַבראַמאָוויטש,
א"וו, ב' 21, וואַרשע 1928, ז'
55—82.
- 345 "קול מבשר", די געשיכטע
פון דער יידישער פרעסע, פ' אחיס־
פר, וואַרשע 1922, ז' 41, 43.
- 346 "קול לעם", די געשיכטע פון
דער יידישער פרעסע, ז' 104.
- צימערמאַן, ש. ד.**
- 347 די טעאָריע פון דער יידי־
שער ליטעראַטור, פ' יבנה, וואַרשע
ז' 3, 4, 11, 19.
- צינבערג, י.**
- 348 אַבראַמאָוויטש־מענדעלע, בי־
כער־וועלט נ' 1, וואַרשע, אָפּר' 1928,
ז' 29—34. — נ' 2, מיי 1928, ז'
4—12.
- צינבערג, ד"ר ישראל**
- 349 די געשיכטע פון דער יידי־
שער ליטעראַטור, ב' vi 1943, ז' 290.
— באַנד vii 1943, ז' 197—198. — ב'
vii, צווייט בוך 1943, ז' 181, 215.
- 350 אַבראַמאָוויטש־מענדעלע,
קולטור־היסטאָרישע שטודיעס, פ'
משה־שמואל שקלאַרסקי, נ"י 1949,
ז' 344—360.

360 מעטאדיק פון ייד' שפראך
און ליטעראטור, ב"א 1950, ז' 245.

קאָן, פ.

361 ווי אזוי האָט יונאַשאַ איר
בערגעזעצט מענדעלען אין פּויליש.
ביכער־וועלט, ב' 7, וואַרשע 1928.
ז' 36—38.

קאָן, פּנחס

362 היסטאָרישע שריפטן, ב' III.
ווילנע־פּאַריז 1939, ז' 278.

קאָסאָווער, מרדכי
אונגער, מנשה

363 יעקב שאַצקיי־ביבליאָגראַפיע.
נ"י 1939, ז' 8, 13.

קאָסאָווער, מרדכי

364 ליטע־בוך 1, נ"י 1951, ז'
1132.

קאָץ, פ.

365 געקליבענע שריפטן, ב' VII.
ב"א 1947, ז' 194. — ב' VIII, ז'
8, 33.

366 וואַרשע, דער צענטער פון
השכלה, פּנקס וואַרשע, ב"א 1955.
שפּאַלטן 190, 191.

קאַצענעלסאָן, יצחק

367 יידישער נוסח, פּרץ אַפּאַ
טשינסקי, געזאַמלטע שריפטן, נ"י
1951, ז' 184.

קאַצענעלענבאָגען, אוריה

368 ליטע־בוך 1, נ"י 1951, ז'
368, 369, 391, 1250.

צינעמאָן, יעקב

351 די געשיכטע פון ציוניזם, ב'
2, פּאַריז 1949, ז' 123, 125, 339.

352 יידישע ליטעראַטור און איר
געזעלשאַפטלעך־נאַציאָנאַלע ראל, אין
געראַנגל, פּאַריז 1952, ז' 192.

ציטלין, אלחנן

352 אין אַ ליטעראַרישע שטוב,
ב' 1, וואַרשע 1937, ז' 95.

ציטלין, הלל

353 אין די יוגנט־יאָרן, יוסף
חיים ברענער, נ"י 1941, ז' 53.

קאַגאַנאָוסקי, אפרים

354 דעם זיידנס פּאַרבן, א"וו,
ב' 22, ז' 211—214.

355 דער „זיידע“, אידישע שרייב
בער אין דער היים, לאַדזש 1949, ז'
57—64.

356 „פּרעהיסטאָריע“, ייד' שרייב
בער אין דער היים, פ' אויפּטניי,
פּאַריז 1956, ז' 65.

קאַהאַן, אב.

357 געשריבענע אידיש און די
אידישע ליטעראַטור פון יענע צייט
טען, בלעטער פון מיין לעבן, ב' 3.
נ"י 1926, ז' 196, 197, 198.

קאַזדאַן, ח. ש.

358 די מענדעלע־אויסשטעלונג
פון יידיש־וועלטלעכע פּאַלקשולן אין
וואַרשע, ייוואַ־בלעטער, ווילנע אַפּריל
מיי 1936, ז' 299—304.

359 דער לעבנסוועג פון א. ליט
וואַק, א. ליטוואַק, געז' שריפטן, נ"י
1945, ז' 66, 67.

קאראלניק, אברהם

369 פישקע און סענדערל (צו דעם הונדערטייאריקן געבורטסטאג פון ממו"ס), אברהם קאראלניק שריפטן, ב' 1, ב"י 1938, ז' 131—135.
135. אהן זיידעס, ז' 162—167.

קארנהענדלער, יחזקאל

370 שלום עליכם, א גאסט פון יענער וועלט, פ, אויפגאנג, פאריז 1955, ז' 63.

קוטשער, ב.

371 געווען אמאל ווארשע... פא"ריז 1955, ז' 32, 189.

קוצענאג, יוסף

372 שלום יעקב אבראמאוויטש קליין מענדעלע, ב"י 1931, ז' 3—10.
373 טיפן, בילדער, דערציילונג גען און גלייכווערטלעך פון ממו"ס, צוזאמענגעשטעלט און ארויסגעגעבן פון יוסף קוצענאג (קיץ).

קיטאי, מ.

374 מענדעלע אין לעבן, א"וו, ב' 21, ווארשע 1928, ז' 185—197.

קיסין, י.

375 אליקום צונזער און זיינע לידער, זאמלבוך ווילנע, ב"י 1935, ז' 475 — ליטע-בוך 1, ב"י 1951, ז' 819.
376 ליד און עסיי, ב"י 1953, ז' 166, 178.

קלויזנער, ד"ר יוסף

377 ר' מענדעלעס שיחות-חולין, א"וו, ב' 21, ז' 121—142.

קעניג, לעא

378 שרייבער און ווערק, ווילנע 1929, ז' 7—19, 111, 113, 116, 125—129.

379 פאלק און ליטעראטור, לאני דאן 1947, ז' 10, 20, 25, 27, 29, 43, 44, 45, 47, 49, 51, 53, 62, 64, 69, 72, 75, 77.

קענער, יעקב

380 קווערשניט, ב"י 1947, ז' 306.

קרוק, ה.

381 ווי אזוי דער ספר איז גע"ווארן א בוך, פלאצק, ב"א 1945, ז' 107, 109.

קריב, א.

382 דער דיכטער פון ר' אבא, ז. י. אנכי, ר' אבא, ב"א 1953, ז' 104, 108.

קריזאווסקי, א. י.

383 מענדעלי — ווילנע 1909 [פאעמע], דאָס טעגלעכע ברויט ב"י 1946, ז' 141.

ראַבאָק, א. א.

384 די אינפערע יידיש, ו' שלמה מענדעלסאָן, מעקסיקע 1958, ז' 43, 61, 71, 73, 77, 135, 139, 143, 144, 189, 199, 238, 321, 364, 372.

ראַבניצקי, י. ח.

385 שלום יעקב אבראמאוויטש (ממו"ס), א"וו, ב' 1, ווארשע 1928, ז' XLI—X.

ראַטענבערג, שולמית
 395 מענדעלע מוכר ספרים, און-
 דער שול יארבוק, ג' 18, מעקסיקע
 1954, ז' 66—67.

ראַפּאָפּאַרט, י.

396 צווישן יא און ניין, וואַרשע
 1937, ז' 138.
 396 א ערשטע שניט נאָכן שטר-
 רעם, מעלבורן 1948, ז' 271—272.
 397 העלדן און קרבנות פון דער
 איבערגאַנגס-צייט, מעלבורן 1949,
 ז' 6—10, 52.
 398 שלום עליכם, מעלבורן 1949,
 ז' 14, 15, 16, 17.
 399 שלום אָשס ליטעראַרישע
 נצחונות און חפלות, מעלבורן 1953,
 ז' 3, 7, 14.
 400 אויסגעריסענע בלעטער,
 מעלבורן 1957, ז' 178, 179, 184,
 247, 269.

ראַפּאָפּאַרט, שאַרל

401 היסטאָרישע שריפטן וו,
 ווילנע-פּאַריז 1939, ז' 284.

ראַפּאָפּאַרט, שבת

402 מענדעלע און דער מענטש
 פון פּאַלק, טאַראַנטא 1955, ז' 77
 —83, 85—88.

ראַקער, רודאָלף

403 פון אַמאַל ביז איצט, דוד
 עדעלשטאַט געדענק-בוק, ג' 1953,
 ז' 106.

רובין, רבקה ר.

404 אין דינסט פון פּאַלק, אַל-

386 דער „זיידע“ אויף דער
 פרייער באַטור, אַװ, ב' 21, ז' 95
 —103. — מענדעלע און אַחד-העם.
 ז' 105—110.

ראדאק, יעקב

387 מענדעלע מוכר ספרים,
 קונסט און קינסטלער, ג' 1955, ז'
 9—15, 18, 29, 94.

ראַוויטש, מלך

388 די טראַניק און מאַניק פון
 עדעלשטאַטס ליד, דוד עדעלשטאַט
 געדענק-בוק, ג' 1953, ז' 524.

ראַזען, בער י.

389 טלאַמאַצקע 13, ב״א 1950,
 ז' 9.

390 י. מ. ווייסענבערג, פּאַרט-
 רעטן, ב״א 1956, ז' 99, 101.

ראַזענבערג, שלמה

391 שלום אָש פון דער נאַענט,
 ג' 1958, ז' 223, 274.

ראַזשאַנסקי, שמואל

392 יעקב דינעזאָג, ב״א 1956,
 ז' 7, 24, 33, 41—54, 124, 126, 127.
 393 שלמה עטינגער — אויסגע-
 קליבענע שריפטן, קולטור-קאַנגרעס,
 ב״א 1957, ז' 30.

ראַטנער, ז.

קוויטינ, י.

394 ביבליאָאָגישער זאַמלבוך
 1, מאַסקווע-כאַרקאָו מינסק 1930, ז'
 386, 403, 409, 443, 474.

13, קראַקע 1911, ז' 201—210. —
ב' 20, וואַרשע 1928, ז' 9—16.

רייזען, אַברהם.

413 אייזיק מאיר דיק אַלס היסט־
טאָריקער פון דער שטאָט ווילנע,
ווילנע, זאַמלבוך, נ"י 1935, ז' 438.
414 דניאל טשאַרניבוך, פאַרזי

1947, ז' 187.

415 דעם זיידנס בייזל [ליד],
געקליבענע דערציילונגען און ליר
דער, שול-אויסגאַבע, נ"י 1947, ז'
115.

רייזען, ז.

416 דאָס לעבן פון מענדעלע,
ווילנע 1918.

רייזען, זלמן

417 פון מענדעלסאָן ביז מענדער
לע, פ' קולטור־ליגע, וואַרשע 1923,
419 זייטן.

418 אַרכיוו פאַר דער געשיכטע
פון יידישן טעאַטער און דראַמע, ב'
1, ווילנע־נ"י 1930, ז' 85, 92, 456,
459, 458.

419 אוצר בדלי השם, ייוואַ־בלע־
טער, ב' 13, ווילנע 1938, ז' 590.

ריינוויזן אַברהם

420 אריי ישראל אין אידישען
לעבען און ליטעראַטור, טאַראַנטאַ
1921, ז' 13, 112.

רעגאַלסקי, מ.

421 דאָס „בעלעטריסטישע" ייִדן־
טום, צווישן צוויי וועלט־מלחמות
ב"א 1946, ז' 355.

מאַנאָך פון יידישן פּאַלקס־אַרדן, נ"י
1947, ז' 320, 321, 324.

רויזענבלאַט, ה.

405 אין יענע טעג, דוד עדעלי־
שטאָט געדענק־בוך, נ"י 1953, ז' 91.

רויזקי, ב.

406 גרונט־טענדענצן פון דער
ייִד־ליטעראַטור (מענדעלע) זאַמלבי־
כער 2, נ"י 1937, ז' 269—272, ב' 3,
נ"י 1938, ז' 409—410.

407 די תכלית־אידיעע אין דער
יידישער ליטעראַטור, שלמה ביקל
— די יידישע עטיי, נ"י 1946, ז' 82,
84, 83.

408 גרונט־טענדענצן פון דער
יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע,
נ"י 1948, ז' 11, 12, 13, 14, 15, 17,
18, 26, 50, 51, 52, 153, 155,
220, 257, 258, 259, 264, 278.
409 אונדזערע פּראָזאַיקער, נ"י
1951, ז' 11—20, 35—43, 132.

רימיניק, י.

410 מיטיילונגען צו דער געשיכ־
טע פון יידישער ליטעראַטור אונד
טעאַטער, מענדעלע אונד זיין צייט,
מאַסקווע 1940, ז' 221—237.

רינגעלבלום, עמנואל

411 קאַפיטלען געשיכטע פון
אַמאָליקן יידישן לעבן אין פּוילן,
ב"א 1953, ז' 544—547.

רייזען, א.

412 „די קליאַטשע", א"ו, ב'

בילדונגס־פאליטיק אין פוילן פון
1806 ביז 1866, נ"י 1943, ז' 151.
431 מענדעלע און זיין צייט, פ'
„דער עמעס“, מאַסקווע. יוואַג־בלע׳
טער, נ"י, יאָנ־פעב' 1944, ז' 125
—139.

432 קולטור־געשיכטע פון דער
השכלה ביי יידן אין ליטע, ליטע־בוך
1, נ"י 1951, ז' 750.

שולמאַן, אליהו
433 יאַרבוך פון אַמאַפּטייל 1,
נ"י 1938, ז' 245.

שולמאַן, וויקטאָר
434 די יידן אין פוילן, ב' 1, נ"י
1946, ז' 830.

שוסהיים, א. ל.
435 פון קליינע און גרויסע זאַכן,
ב"א 1949, ז' 19—20, 26.

שווייד, מאַרק
436 טרייסט מיין פאַלק, נ"י
1955, ז' 240, 244, 252.

שטאַרקמאַן, משה
437 מענדעלע באַגריסט צום יר
ביליי פון „טאַגעבלאַט“, פּנקס 1,
אַמעריקאַנער ייוואַ סעקציע, נ"י
1927, ז' 272—273.

438 אַרכיוו פאַר דער געשיכטע
פון יידישן טעאַטער און דראַמע,
ווילנע־נ"י 1930, ז' 488.

שטיין, א. מ.
439 חבר ארתור, תל־אביב 1953.
ז' 21, 32

שאַליט, מ.

422 אַ רשימה פון אַלע יידישע
ווערק וואָס זענען געווען געדרוקט
אין רוסלאַנד אין יאָר 1912, דער
פּנקס, פ' קלעצקי, ווילנע 1913, ז'
279, 281, 286, 304.

שאַליט, משה

423 מענדעלי־שלום עליכם־פּרץ,
ליטעראַרישע עטיודן, ווילנע 1920,
ז' 2—21.

424 לוחות אין אונזער ליטעראַר־
טור פון מחו"ס ביז דער היינטיקער
צייט, ווילנע 1929.

425 אין נאַענטן עבר, וואַרשע
1937, העפט 1, ז' 13. — העפט 10,
ז' 341.

שאַפּיראַ, איזאַ

426 אונדזער טעאַטער, יידישער
מלוכע־טעאַטער, יאַס, [יאָר גיט אַנ־
געגעבן], ז' 32.

שאַפּיראַ, לאַמעד

427 דער שרייבער גייט אין
חדר, לאַס אַנדזשעלעס 1945, ז' 9,
19.

שאַצקי, ד"ר יעקב

428 צייטשריפט, ב' 11, מינסק
1928. — פּנקס 1, העפט 4, נ"י 1928,
ז' 393.

429 אַרכיוו פאַר דער געשיכטע
פון יידישן טעאַטער און דראַמע,
ווילנע־נ"י 1930, ז' 152, 504.

430 אין דער תקופה פון גרויסע
האַפענונגען און רעפּאַרמען, יידישע

447 דאָס שלום עליכם-בוד, נ"י
 1926 און 1958, ז' 190—191, 200—
 201, 227—228, 238—239, 248, 252,
 257—256.
 448 א"ו, ב' 20, ז' 1—7. —
 ב' 21, ז' 11—53.

שניאור, ז.

449 פון דעם „זיידנס" קוואַל,
 כלל-פארלאַג, בערלין 1922, 64 זייטן.
 450 א"ו, ב' 21, ז' 147—183.

שעפער, ב.

451 נאָוואַליפיע 7, ב"א 1955,
 ז' 118, 121, 125.

שערמאַן, אליעזר

452 דער מענטש ביאליק, פילאַ-
 דעלפיע 1936, ז' 15, 16, 150.
 453 שעפער און בויער, (אחד-
 העם, א. ד. גארדאָן) פילאַדעלפיע
 1941, ז' 41, 42, 50, 68, 69, 70.

שפיראָ, ל.

454 צו דער פראַגע העברעאיש
 און יודיש, יאָר-בוד, „פראַגרעס"
 וואַרשע 1904, ז' 67.

שטיינבערג, נח

440 נאָדיר וועגן אונדזערע
 שרייבער — מענדעלי, משה נאָדיר,
 נ"י 1926, ז' 137.
 441 מענדעלע, פארלאַנגט אַ
 מענטש, נ"י 1952, ז' 212.

שטענצל, א. נ.

442 יודיש, לאַנדאָן 1942, ז' 21
 26—30, 32, 34, 37, 41, 75.

[ש טענצל], א. נ.

443 י. ל. פרצעט 30סטער יאָר-
 צייט, לאַנדאָן 1945, ז' 1.

שטערן, שלום

444 אָן וויסן און אָן געוויסן,
 קעגן די אַנפאַלער אויף ד"ר חיים
 זשיטלאַווסקי, נ"י 1944, ז' 101.

שלום עליכם

445 ווי שעהן איז דער בוים
 [מענדעלי], א"ו, ב' ווא, קראַקע
 1911, ז' 191—199.
 446 א"ו פון שלום עליכם, נ"י
 1919, ז' 31—40, 76, 111—186.

**וועגן מענדעלע מוכר ספרים אין כרעסטאָמאַטיע,
 לערנביכער, אַנטאַלאַגיעס, לעקסיקאָנען
 און ענציקלאָפּעדיעס**

אויסלענדער, נ.

טאַמאַטיע פאַר ליטעראַטור און קריי-
 טיק, קיעוו 1928, ז' 107—111.
 א—
 456 דאָס יודישע וואָרט, ליטע-
 ראַרישע כרעסטאָמאַטיע, ב' 1, וויל-

455 די גרונט-אייגנשאַפטן פון
 מענדעלעס רעאליזם, דאָס סינטעטי-
 שע און אַנאַליטישע אין מענדעלעס
 קונסט, אידישע ליטעראַטור, כרעס-

- נע [יאָר נײַט באַװוסט], זײַ 15—19, 20, 27—30, 46—49, 80—82, 136—137.
- אַסטראָאָסקי, ב. הורױץ, ש. 457 אידיש, כרעסטאַמאַטיע פאַרן דריטן און פערטן לערן־יאָר, נײַ 1927, זײַ 162—164.
- באַסטאַמסקי, ש. רייזען, ז. 458 דאָס לעבעדיקע יוֹאָר ט, כרעסטאַמאַטיע, װײלנע 1928, זײַ 4—5, 19—20, 43—44, 62, 63, 76—77, 108—109, 121—122, 128, 205—206, 209—223, 231, 255—256, 272—273, 297, 298, 301—302, 307—306.
- באַסיך, מ. 459 ש. י. אַבראַמאַװיטש, אַנטאָ־לאַגיע 500 יאָר אידישע פּאַנדיע, נײַ 1917, ב' 1, זײַ 176—177.
- בירנבוים, מ. קאַטעל, ד. 460 חײן בוך, צװײטער שול־יאָר, װאַרשע 1920, ז' 122.
- בען־עמי 461 באַגעגענישן מיט מענדעלען, אידישע ליטעראַטור, קיעוו 1928, זײַ 114—117.
- גראַס, משה 462 דער פאַרנעם פון מענדע־לעס סאַטירע, מענדעלע — דער באַשיצער פון דער געשענדטער נאַטור, אידישע ליטעראַטור, קיעוו 1928, זײַ 100—101.
- דאַברױשיק, י. 463 די שילדערונג פון אידישן קלאַל באַ מענדעלען, דער בױ פון מענדעלעס װערק, אידישע ליטעראַטור, קיעוו 1928, זײַ 86—89.
- דאַברױשיק, י. 464 סאַװעטישע יידישע טעאַ־טערי־שאַפונג, אין דינסט פון פּאַלק, נײַ 1947, ז' 401, 402.
- װינער, מ. 465 מענדעלע און די קלאַסישע טראַדיציעס, צום הונדערסטן יאַרטאָג פון מענדעלעס געבוירן, סאַװעטיש 3, מאַסקױע 1935, זײַ 3—10.
- װינערניך, מ. 466 די עװאַלוציע פון מענדע־לעס שאַפן לױט די װאַריאַנטן פון „קליינעם מענטשעלע“, דער פּראָטאַ־טיפ פון דער פיגור װעקער אין דער „טאַקסע“, אידישע ליטעראַטור, קיעוו 1928, זײַ 102—107.
- זילבערצװייג, זלמן 467 מענדעלע מוכר ספּריס, לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער, ב' 2, װאַרשע 1934, שפּאַלטן 1358—1368.
- טאַבאַכאַװיטש, זיסלע 468 יידישע ליטעראַטור אין דער יידישער שול, 20 יאָר פּאַלקשול, יאַ־האַנעסבורג, אױג' 1957, ז' 13.

- טקאטש, אברהם
צעסלער, שמואל
469 מענדעלע מוכר ספרים (ביי
אגראפיע), אונדזער המשך, כרעס
טאמאטיע, ב"א 1953, ז' 314—315.
- יאכניסאָן, י.
470 מענדעלעס עפאָכע, אַנטאָ
לאַגיע, קולטור־ליגע, קיעוו 1927,
199 זייטן.
- יאָפע, מרדכי
471 אַברהם קריב, אַנטאָלאָגיע
פון דער העברעאישער פּאָעזיע, ב'
2, נ"י 1951, ז' 25.
- ירחי, א.
472 אַ יובילעאום - אויסגאַבע
דער פּנקס, רעד' ש. ניגער, ווילנע
1913, ז' 370—365.
- ליטוואַקאָוו, מ.
473 סאַציאַל - פּסיכאָלאָגישער
אינהאַלט פון מענדעלעס ווערק, די
פּאַלקסמאַסע - מענדעלעס הויפּט
פּערסאָנאַזש, אידישע ליטעראַטור,
קיעוו 1928, ז' 83—86.
- לעווין, יעקב
474 מענדעלע מוכר ספרים (ביי
אגראפיע), דאָס נייע בוך, נ"י 1929,
ז' 24—26.
- נוסינאָוו, י.
475 שאַלעם - אַלייכעמס אָנהויב
אין „יודישער פּאַלקסבלאַט“, שאַ-
מעס און מענדעלעס ווירקונג אָף
שאַלעם אַלייכעמס אָנהויב, אידישע
ליטעראַטור, קיעוו 1928, ז' 179—
184.
- ניגער, ש.
476 דאָס קאַנסערוואַטיווע און
ראַדיקאַלע באַ מענדעלען, אידישע
ליטעראַטור, קיעוו 1928, ז' 89—96.
- 477 עלעמענטן פון הומאַר באַ
שאַלעם אַלייכעמס פּאַרגייער, אידי-
שע ליטעראַטור, קיעוו 1928, ז' 176—
179.
- 478 די שאַמער־טענדענץ און די
מענדעלע־טענדענץ אין שאַלעם אַליי-
כעמס שאַפן, אידישע ליטעראַטור,
קיעוו, 1928, ז' 184—192.
- 479 יידישע ליטעראַטור אין דער
צווייטער העלפט פון 19טן י"ה, אַל-
געמיינע ענציקלאָפּעדיע, ייִדן־ג, נ"י
1942, שפּאַלטן 102, 104, 105, 106,
118.
- 480 יידישע ליטעראַטור פון 1900
ביז 1942, אַלגעמיינע ענציקלאָפּעדיע,
ייִדן־ג, נ"י 1942, שפּאַלט 141.
- ספּיוואַק, אליהו
481 יידישע ליט' כרעסטאָמאַטיע,
פאַרן דריטן לערן־יאָר, וואַרשע
1922, ז' 4—8, 22—23, 38—43,
84—86.
- ענטין, יואל
עלבע, לעאַן
482 פון אידישען קוואַל, כרעס־
טאמאטיע, נ"י 1916, ז' 104—105,
114, 160, 190—191, 193—194.
- פיעטרושקא, שמחה
483 יודישע פּאַלקס־ענציקלאָפּע־

- דיע, בוך 1, פ' יהודיה, ווארשע 1932.
שפאלט 176. — ב' 2, מאנטרעאל
1943, שפאלטן 204, 209, 306.
- פרילוצקי, נ.**
- 484 מענדעלעס באציאונג צו אי
דיש, מענדעלע — דער שעפער פון
דער איד' ליטעראטור-שפראך, אי
דישע ליטעראטור, קיעוו 1928, ז' 114—112.
- פריץ, י. ל.**
- 485 מענדעלע, אידישע ליטעראַ
טור, קיעוו 1928, ז' 82—83.
- פיכמאן, יעקב**
- 486 פאר שול און פאלק חרעס-
טאמאטיע, ווארשע 1913, ז' 76—78,
84—80, 87—88, 105—109, 121—122,
126—129, 135—136.
- פרידמאן, בעצאלעל**
- 487 מיין בוך, לערנבוך פארן
צווייטן יאר, פ' אינטערנאצ' ארדן,
נ"י 1939, ז' 60.
- פרישמאן, דוד**
- 488 די עטאפן פון מענדעלעס
קינסטלערישער אנטוויקלונג, "פיש"
קע דער קרומער", מאסאעס ביניא-
מין השלישי", דאָס ווינשפינגערל",
אידישע ליטעראטור, קיעוו 1928, ז' 99—96.
- פרענקעל, אליעזר**
- 489 דאָס יידישע וואָרט, ליט'
כרעסטאָמאטיע, יאָס 1948, ז' 3—7,
71—70, 126—128.
- ציטראָן, ש. ל.**
- 490 "יודישעס טאָגעבלאַט", אי-
דישע ליטעראטור, קיעוו 1928, ז' 48.
- צינבערג, י.**
- 491 דער "קול מבשר" און זיין
צייט", אידישע ליטעראטור, קיעוו
1928, ז' 39, 40.
- קרופין, נחמן**
- 492 האָנטבוך פון העברעאיזמען
אין דער ייד' ליטעראטור, ב"א 1957,
ז' 137—147.
- רייזען, זלמן**
- 493 שלום יעקב אַבראַמאָוויטש,
לעקסיקאָן פון דער יידישער ליטע-
ראַטור און פרעסע, וואַרשע 1914,
שפאלטן 5—22.
- 494 שלום יעקב אַבראַמאָוויטש
(ממו"ס), לעקסיקאָן פון דער יידי-
שער ליטעראטור, פרעסע און פילאָ-
לאָגיע, ב' 1, ווילנע 1928, שפאלטן
8—37.
- שלום עליכם**
- 495 די פראַבלעס פון אידישן
דאַלעס באַ מענדעלען, "פישקע דער
קרומער", אידישע ליטעראטור, קיעוו
1928, ז' 117—121, 159—160.

וועגן מענדעלע מוכר ספרים אין העברעישע ביכער

- אורינבסקין, א. 496 שטוריים בתולדות הספרות העברית החדשה, ורשה 1923, ז' 168—126.
- 497 שטוריים בתולדות הספרות העברית החדשה, חלק שני, ורשה 1927, ז' 4, 5, 8, 10, 71, 73, 74, 133, 180. — חלק ג', ורשה 1929, ז' 4, 6, 127, 143.
- 498 מגדלי מוכר ספרים, תולדות הספרות העברית החדשה, ספר שני, תל-אביב 1945, ז' 318—364.
- אחד העם 499 פרידה, כל כתבי אחד העם, ת"א 1953, ז' שלג.
- אמרי, ר. (רחל פנינגברג) 500 סוסתו של מגדלי — ושוט היידישאים, ת"א 1950, 36 זייטן.
- אריאל, ז. בליץ, מ. פרסקי, נ. 501 מקראות ישראל, ירושלים 1955, ז' 269—270.
- ארצי, פ. 502 פני סופרינו, ת"א 1953, ז' 59—60.
- ברש, אשר 503 תורת הספרות לעזר וללמוד, ת"א 1924, ז' 15, 150, 155, 158, 162.
- ביאליק, ח. נ. 504 מגדלי מוכר ספרים, אודיסה 1919, ז' 115—122, 209—218.
- 505 יוצר „הנוסח“, (לצורתן הספרותית של מגדלי מוכר ספרים), הסגנון העברי, חלק שני, ורשה תרפ"א — 1920, ז' 441—446.
- 506 כל כתבי מגדלי מוכר ספרים, ספר שביעי, ברלין 1922, ז' 115—121, 208—217.
- בירנבוים, מ. זינברג, ד. ז. 507 ילדות [חריסטומתיה], ספר שני, ורשה 1925, ז' 36—37, 44—50, 51, 54, 74—75.
- בן גרשון, לוי 508 מגדלי מוכר ספרים, מאה אישים, חלק שני, ת"א, [יא"ר ניט אָנגעגעבן], ז' 525—528.
- בן-ישראל, אשר 509 י. ל. פרץ, חסידים מספרים, ירושלים, ז' 3—4.
- בן נחום, דניאל 510 מגדלי מוכר ספרים, אורלנד גין במה לדברי ספרות, ת"א, פברוי אר 1957, ז' 19—30.
- בן-עמי 511 רבי מגדלי שבעל-פה, מגדלי מוכר ספרים, אודיסה 1919, ז' 182—197.

- שלישי, ורשה 1920, ז' 39—41, 163—167, 172—173, 194—197, 228—230, 235—227.
- היילפערין, פאלק**
פרוודור לספרות, חריסטומ" תיה, ווילנא 1922, ז' 4—5, 8, 10—11, 14—15, 23, 26—27, 279—291.
- [טשורנוביץ, חיים]
רב צעיר
ממו"ס, מסכת זכרונות, ג"י 1945, ז' 20—39.
- טשורנוביץ, חיים**
525 אוטוביוגרפיה, ג"י 1954, ז' 167, 173, 176, 189, 190, 191, 192—193.
- טשרניחובסקי, שאול**
526 ממו"ס, VII, ירושלים תרצ"ב — 1932, כתבי שאול טשרניחובסקי, ז' ריא—רטו.
- כצנלסון, ב.**
527 בחבל אדם, ת"א 1945, ז' 51, 207, 249, 267.
- לובצקי, י. א.**
528 מנדלי מוכר ספרים, אודיסה 1919, ז' 135—143.
- 529 לדמותו הרוחנים של ר' מנדלי, כל כתבי מנדלי מוכר ספרים, ספר שביעי, ברלין 1922, ז' 136—142.
- לחובר, פ.**
530 שלום יעקב אברמוביץ, מחקרים ונסיונות, ספר ראשון, ורשה 1925, ז' גה—עה.
- ברקוביץ, י. ד.**
512 הראשונים כבני אדם, ספר שני, ת"א 1938, ז' רצא—רצח, רצט—שו.
- 513 כתבי י. ד. ברקוביץ, כרך עשירי, ת"א 1954, ז' ז"ט, לח—מה.
514 הראשונים כבני אדם, ת"א 1954, ז' ח, ט, זלח—מה.
- ברינין, ראובן**
515 שרטומים, מנדלי מוכר ספרים, אודיסה 1919, ז' 76—102.
- גולדברג, אב.**
516 ספרות ואומנות, ג"י 1929, ז' 84, 165—174, 175—183, 185.
- גולדברג, אברהם**
517 מנדלי — ציר הגיטו, ספר אב—רהם גולדברג, ג"י 1945, ז' 67—73.
- גרדון, ש. ל.**
518 ממו"ס, תורת הספרות, חלק ראשון, ווארשע 1924, ז' 54—50.
- גוטמן, נ.**
519 כרמנו [חריסטומתיה], ספר שני, ת"א 1934, ז' 124.
- גינצבורג, שמעון**
520 מנדלי — במעבדה, במסכת הספרות, ג"י 1944, ז' 64—68.
- גראפשטיין, מלך**
521 מאה שנה י. ל. פרץ, ת"א [יאָר ניט אָנגעגעבן], ז' יד, טו, יז.
- היילפריין, פ.**
522 עברית, חריסטומתיה, חלק

- [ל. חוב[ר, פ.
531 שלום יעקב אברמוביץ
(ממו"ס), אשכול אנציקלופדיה ישרא-
לית, כרך ראשון, בערלין-ירושלים
1929, שפאלט 465—473.
- 532 ממו"ס, תולדות הספרות
העברית החדשה, ספר שלישי, ת"א
1944, ז' 124—179.
- מלאכי, א. ר.
533 הביבליוגרפיה של מנדלי,
כתבי ש. י. אברמוביץ בעברית,
תרי"ז—תרמ"ו.
534 מכתב מ. ל. לילינבלום,
אגרות ספרים, נ"י 1931, ז' פ.
- ג. ג.
535 יובלו של ר. ממו"ס, מנדלי
מוכר ספרים, אודיסה 1919, ז'
198—208.
- 536 כל כתבי מנדלי מוכר ספ-
רים, ספר שביעי, ברלין 1922, ז'
197—207.
- ניגור, ש.
537 הביקורת ובעיותיה, מוסד
ביאליק, ירושלים, ז' 52, 135.
- סדן, דב
538 קערת צמוקים, ת"א 1950,
ז' 133, 158, 159, 221, 228, 267,
384, 439, 444.
- 539 קערת אגודים, ת"א 1953,
ז' 111, 124, 159, 161, 163, 218,
223, 241.
- סימון, אריה
הלר, אליהו
540 אחד העם האיש, פעלו, ותור-
רתו, ירושלים 1955, ז' 11.
- סלושק, ד"ר ג.
541 האבות והבנים לאברמוביץ,
קורות הספרות העברית החדשה,
ספר שני, ורשה 1906, ז' 139—148.
- עפלבוים, ב.
542 אחרי מטתו של מנדלי ז"ל,
מנדלי מוכר ספרים, הוצאת "מוריה"
באודיסה 1919, ז' 238—242. —
אחרי מטתו של מנדלי ז"ל, כל
כתבי ממו"ס, ספר שביעי, ברלין
1922, ז' 226—230.
- עפשטיין, זלמן
543 רחוב היהודים וספרו, מנד-
לי מוכר ספרים, אודיסה 1919, ז'
103—114.
- פרסקי, דניאל
544 עברי אַנכי, נ"י 1948, ז' C1,
63, 66, 85, 95—101, 102, 106, 107,
141, 149, 162, 177.
- פרץ, י. ל.
545 מנדלי, מנדלי מוכר ספרים,
אודיסה 1919, ז' 40. — כל כתבי
ממו"ס, ספר שביעי, ברלין 1922,
ז' 40.
- פיכמן, יעקב
546 באורי-השקיעה, מנדלי מוכר
ספרים, אודיסה 1919, ז' 230—237.

- כל כתבי מנדלי מוכר ספרים, ספר שביעי, ברלין 1922, ז' 218—225.
- 547 שבילים — חריסטומתיה, ירושלים-ברלין, אודיסה 1922, ז' 116—117, 142, 178—179.
- 548 לשון וספר, חריסטומתיה, ספר רביעי, ורשה 1923, ז' 96, 134—136, 261, 264, 377—378, 455—456. — ספר חמישי, ורשה 1924, ז' 25—27, 60—61, 96, 134—139, 261—264, 377—378, 455—456C.
- 549 מגדלי, אמת הבנין, סופרי אודיסה, מוסד ביאליק, ירושלים 1951, ז' 9—167.
- פיטלוק, מ. מ.
- 550 „משפט שלום” ער „בי מים ההם”, מנדלי מוכר ספרים, אודיסה 1919, ז' 144—155. — כל כתבי מחרוטי, ספר שביעי, ברלין 1922, ז' 143—165.
- פרישמן, דוד
- 551 פרצופים, ורשה 1912, ז' 27—34. — פרצופים, ורשה 1914, ז' 13—20.
- 552 ממו”ס, מנדלי מוכר ספרים, אודיסה 1919, ז' 41—75. — מגדלי מוכר ספרים, כל כתבי, ספר שביעי, ברלין 1922, ז' 41—75. — ממו”ס, כל כתבי דוד פרישמן, כרך שביעי, ורשה-ניי 1931, ז' כז—לד.
- 553 ממו”ס, הסגנון העברי, חלק שני, ורשה 1920, ז' 399—442.
- 554 מנדלי מוכר ספרים, ר. גוטר
- מ, ספר חמישי, נ”י 1928, ז' 203—206.
- ציטלין, אהרן
- 555 מנדלי המקרב, אחיספר, נ”י 1943, ז' 74—80.
- צמח, ש.
- 556 בעבותות ההלי, ארץ, אודי סה, תרע”ט, ז' 128, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 142.
- קוסובר, מרדכי
- צוקר, אברהם
- 557 מנחה ליצחק, ביבליוגרפיה של כתבי יצחק ריבקינד, נ”י 1949, ז' 44.
- קוסמן, ל.
- 558 אמנים ובונים, ת”א 1955, ז' 11—17.
- קלזנר, יהודה אריה
- 559 הנובילה בספרות העברית, ת”א, 1947, ז' 138, 139, 148, 149, 173.
- 560 פרקי מנדלי, מצודה, ספר ה—ה, לונדון 1948, ז' 365. — מצודה, ספר שביעי, לונדון 1954, ז' 347—356.
- קלזנר, ד”ר יוסף
- 561 קצור תולדות הספרות העברית רית החדשה, ת”א [יאר נייט אנגעגעעבן], ז' 57—58.
- 562 שני המנדלים, מנדלי מוכר ספרים, אודיסה 1919, ז' 123—134. — שני המנדלים, כל כתבי ממו”ס,

- ספר שביעי, ברלין 1922, ז' 122—135.
- 563 היסטוריה של הספרות העברית החדשה, כרך חמישי, ירושלים, 1949, ז' 216, 218, 225—229, 229, 298, 339, 343, 346, 359, 364, 368, 376, 394, 403, 421, 459. — כרך שישי, ירושלים 1950, ז' 19—20, 25, 33, 42—43, 68, 70—71, 74, 77—79, 124, 132—133, 135, 137, 162, 222, 223—224, 231, 256, 259, 351, 443.
- 564 היסטוריה של הספרות העברית החדשה, כרך ראשון, ירושלים 1952, ז' 19, 176, 206, 230, 236, 252, 253. — כרך שני, ירושלים 1952, ז' 19, 320. — כרך שלישי, ירושלים 1953, ז' 41, 110, 112, 113, 116, 134, 346, 350, 390. — כרך רביעי, ירושלים 1954, ז' 108, 114, 121, 124, 133—134, 137, 138, 143, 145, 148, 150—151, 155, 157, 163, 164, 170, 177, 181, 189, 211, 216, 256, 355, 376, 428, 449, 451, 453, 454, 456, 460, 467, 468.
- 565 שלום יעקב אברמוביץ — ממו"ס, קיצור היסטוריה של הספרות העברית החדשה, כרך שני, ירושלים 1954, ז' 308—344.
- 566 יוצרי תקופה ומשירי ת"א 1956, ז' 47—55, 63—68.
- קריב, אברהם
- 567 עולם ותלו (על כתבי מנדלי והשפעתם), אדברה וירוח ל, ת"א 1950, ז' 34—87.
- קרינסקי, מ. 568 הסגנון העברי, קורס גבה ללמוד השפה העברית והספרותה, חלק ראשון, ורשה 1909, שפאלטן 204, 466—471, 517—524, 543—561, 595—604. — חלק שני, ז' 693—712.
- רבינוביץ, ישעיה
- 569 מנדלי מוכר ספרים ופרצו האסתט, יצר וצירה, ירושלים 1952, ז' 171—180.
- רבינוזון, ד"ר מ.
- 570 שלום יעקב אברמוביץ, סופר רותנו החדשה, וילנה 1922, ז' 190—257.
- רבינצקי, י. ח.
- 571 מנדלי מוכר ספרים, קובץ מאמרים, אודיסה 1919. — שלום יעקב אברמוביץ — ממו"ס, אודיסה 1919, ז' 16—39.
- 572 על הסגנון העברי של ממו"ס, מנדלי מוכר ספרים, אודיסה 1919, ז' 167—176.
- 573 שלום יעקב אברמוביץ, כל כתבי מנדלי מוכר ספרים, ספר שביעי, ברלין 1922, ז' 16—39, 166—175.
- ריבולוב, מנחם
- 574 מנדלי, ספר המסות, נ"י 1928, ז' לה—נה.
- 575 ה"לוח" שבמנדלי, סופרים ואישים, נ"י 1936, ז' מד—נג.
- שרפשטיין, צבי
- 576 בן ישראל, ספר מקרא למח

- שיפמן, פינחס 581 בכורים, חריסטומתיה סופי-
רותית חנוכית, הוצאת אחת עשרה,
וילנה 1923, ז' 25—28, 85—87, 91
—94, 169—172, 211—214, 469—478.
- שלום עליכם 582 מה נאה אילן זה, מנדלי
מוכר ספרים, אודיסה 1919, ז' 177
—181. — כל כתבי מנדלי מוכר ספ-
רים, ספר שביעי, ברלין 1922, ז'
176—180.
- שניאור, ז. 583 זקנו, מנדלי מוכר ספרים,
אודיסה 1919, ז' 219—229.
- שרברק, ש. 584 מכתבי ממו"ס, זכרונות, ת"א
1957, ז' 164—193.
- לקות הגבוהות, חלק שני, נ"י 1929,
ז' 14—18, 100—103, 155—161.
- שוחטמן, ב. אליצדק, ב. 577 שני המנדלים (למלא 75
שנה לש"י אברמוביץ), כתבי יוסף
קלזנר (ביבליוגרפיה), ת"א 1936,
ז' 483, 490, 491.
- שונמי, שלמה 578 מפתח המפתחות, ביבליוגר-
פיה של ביבליוגרפיות ישראליות,
ירושלים 1936, ז' 106, 186, 289.
- שטיינבערג, יהודה 579 חריסטומתיה, חלק שני, ויל-
נה 1908, ז' 35, 118—120, 127—128,
130—133, 141—142.
- שטיינמן, א. 580 בעד מנדלי, במעגל הדורות,
ת"א 1944, ז' 113—142.

וועגן מענדעלע מוכר ספרים אין פרעמדשפראַכיקע ביכער

AUSUBEL, NATHAN

585. Mendele Moicher Sforim. *A Treasury of Jewish Humor*. Garden City, N. Y. 1951, P. 499, 588, 726.

586. *Pictorial History of the Jewish People*, Crown Publ. N. Y. 1958, P. 232, 240, 253.

BARON, SALO WITTMAYER

587. *Bibliography of Jewish Social Studies*, N. Y. 1941, P. 35, 106, 107, 108, 214, 234.

CHARLASH, ITZHAK

588. Mendele Mocher Seforim, *The World Over-Story Book*, Bloch Publ., N. Y. 1952, P. 390-392.

EISENBERG, AZRIEL

589. Mendele Mokher Sefarim, *Modern Jewish Life in Literature*, N. Y. 1948, P. 249-250.

GORELIK, SCH.

590. Mendele, Verlag Fur Jü-

dische Kunst und Kultur, Fritz Gurlitt 1920, 22 Seiten.

**GREENBERG, ELIEZER
HOWE, IRVING**

591. *A Treasury of Yiddish Stories*, N. Y. 1954, P. 4, 10, 12, 19, 25, 28, 29, 31, 38, 39, 45, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 60, 63, 65, 71, 73-74, 97, 111.

**KAUFMANN, FRITZ MOR-
DECHAI**

592. Über Mendele und die Übersetzbarkeit seiner Dichtungen, *Vier Essais über ost-jüdische dichtung und Kultur*, Welt-Verlag, Berlin 1919, S. 7-21.

KLAUSNER, JOSEPH

593. Die Angrieffs-Literatur der Aufklärung, S. Abramowitsch, *Geschichte der Neuhebraischen Literatur*, Jüdischer Verlag, Berlin 1921, S. 45-46.

MEISELS, SAMUEL

594. Mendele Mocher Sforim, *Judenköpfe*, Verlag die Neue Zeit, Wien 1926, S. 5. 201-203.

ORMIAN, HAIM

595. The Attitude of Israeli High School Students Toward Mendele Moykher Sforim, *Yivo Annual of Jewish Social Science*, N. Y. 1950, P. 292-312.

ROBACK, A. A.

596. The Golden Age of Mendele, *The Story of Yiddish Literature*, Yiddish Scientific Institute, N. Y. 1940, P. 95-106.

597. The Russian Heirs of

Mendele, *The Story of Yiddish Literature*, P. 231, 232-237.

SCHWARTZ, LEO W.

598. Mendele, *The Jewish Caravan*, N. Y. 1935, P. 759-760.

SLOUSCHZ, NAHUM

599. S. J. Abramovitz, *Le Pères et Les Fils, Le Style Réaliste, La Renaissance de la Littérature Hébraïque*, Paris 1903, P. 125-134.

WAXMAN, MEYER

600. Mendele Moker Sforim (Salom Jacob Abramowitz), *A History of Jewish Literature*, Vol. IV, Bloch Publ. N. Y. 1941, P. 124-149, 525.

WIENER, LEO

601. *The History of Yiddish Literature in the nineteenth century*, London, MDCCCXCIX. P. 10, 20, 22, 51, 86, 97, 98, 148-160, 176, 177, 178, 179, 187, 234, 235, 245, 246, 251, 252, 255, 276-285, 295.

ВЭЙГНЕР, М. В.

602. Лингвистические кризисы мовы Мендэле Мойхер-Сфорим,

Книга первая, Минск 1929, г. Стр. 68-76.

ДУБНОВ, С. М.

603. Воспоминания об Абрамовиче-Менделе, Сборник "Сафрут", кн. 3. Москва, 1918. Во 2-м берлинском издании 1922 г. Стр. 153-171.

604. *Новейшая История Ев*

рейского Народа, Том второй, Берлин 1923. Стр. 398, Том 3, Берлин 1923, Стр. 174, 361.

605 **Книга Жизни**, Том третий, Нью Йорк 1957, Стр. 124.

ДУБНОВА-ЭРЛИХ, СОФИЯ

606 **Жизнь и творчество С. М. Дубнова**, Нью Йорк 1950, Стр. 17; 78, 80, 86, 101, 105, 120, 152, 157, 167, 188, 218.

КРАСНЫЙ, Г. Я.

607 **Еврейская художественная литература за 1902 г.**, С. Петербург 1903, Стр. 113-115.

КРОЛЬ, М.

608 **Национализм и ассимиляция в еврейской истории**, Еврейский Мир. Париж 1939. Стр. 189.

РАПОПОРТ, О.

609 Менделе Мохер Сфорим, **Рассказы**, Шанхай 1943, Стр. I-XX.

РАПОПОРТ, О.

610 Менделе Мохер Сфорим (Шолом — Яков Абрамович), **На Привале**, Издат. "Еврейская Книга", Шанхай 1943, Стр. 1-53.

ЦИНБЕРГ, С. Л.

611 ...Сепаратное ходатайство Слонимского и Абрамовича. **История Еврейской Печати в России**, Петроград 1915, Стр. 85-91.

612 ...Дебюты Абрамовича и Линецкого. Влияние этих писателей на развитие органа **История Еврейской Печати в России**, Петроград 1915, Стр. 91-98.

**וועגן מענדעלע מוכר ספרים אין פרעמדשפראַכיקע
ענציקלאָפּעדיעס, לעקסיקאָנען, אַנטאָלאָגיעס
און האַנטביכער**

BLUMENFELD, L.

613. Mendele Mocher Seforim. **Anthologie des Conteurs Yidisch**, Paris MCMXXII, P. 7-17.

DUBNOW, S. M.

614. Solomon (Shalom) Jacob Abramawitsch, **The Jewish**

Encyclopedia, Vol. I N. Y.-London 1901 and 1912, P. 125-126.

ELJASHOFF, Dr. J.

615. Ueber Jargon ("Juedisch") und Jargonlitteratur, **Juedischer Almanach 5663** [1903], Berlin; S. 56-57.

FLEG, EDMOND

616. *Anthologie Juive - Des Origines à nos jours*, Edition intégrale Sulliver, 1911, P. 397, 641.

HARAP, LOUIS

617. *Jewish Life-Anthology*, N. Y. 1956, P. 10.

LEFTWICH, JOSEPH

618. *Anthologie of Yiddish Poetry*, Cambridge, Mass. 1939, P. XLI.

LETSCHINSKY, JACOB

619. *The Jewish People, Past and Present*, Vol. IV, New York 1955, P. 72..

NIGER, SAMUEL

620. *The Jewish People*. Vol. III, N. Y. 1952, P. 173, 174, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 189, 199, 275, 289.

S[ONNTAG], J.

621. Mendele Moicher - Sforim, *Cassell's Encyclopedia of World Literature*, Volume I, N. Y. 1953, P. 571. — Volume II, N. Y. 1953, P. 1915-1916.

SUHL, IRVING

622. Shalom Jacob Abramovitsch, *The Universal Jewish Encyclopedia*, Volume I, N. Y. 1939, P. 49-51.

TRACHTENBERG, JOSHUA

623. *The Jewish People*, Volume IV, N. Y. 1957, P. 436.

WAXMAN, MEYER

624. *The Jewish People, Past and Present*, Volume III, N. Y. 1952, P. 115, 117, 122, 125, 126.

THE ENCYCLOPEDIA OF JEWISH KNOWLEDGE

625. *Behrman's Jewish Book House*, N. Y. 1946, P. 6-7.

ENCYCLOPEDIA DE PLEIADE

626. *Tom 2*, France 1956, P. 1169, 1172, 1174, 1176, 1178, 1181, 1184, 1190, 1194.

PHILO-LEXICON HANDBUCH DES JÜDISCHEN WISSENS

627. Philo Verlag, G.M.B.H. Berlin 1935, P. 452.

VALENTINE'S JEWISH ENCYCLOPAEDIA

628. London, 1938, P. 419.

НУСИНОВ, И.

629. Еврейская литература с конца XVIII в., *Литературная Энциклопедия*, Том четвертый, Москва 1930, Стр. 23, 24, 25, 26, 27.

630. Менделе-Мойхер-Сфорим — Шолом Яков Абрамович, *Литературная Энциклопедия*, Том седьмой, Москва 1934. Стр. 130-157.

ЦИНБЕРГ, С.

631. Соломон Моисеевич Абрамович, *Еврейская Энциклопедия*, Том первый, Изд. Брокгауз-Ефрон, С. Петербург, Стр. 152-161.

ENCICLOPEDIA JUDAICA CASTELLANA

632. México, D.F. 1950. Página 389.

SALOMON RESNICK

633. *Esquema de la Literatura Judía*. Editorial M. Gleizer. Buenos Aires, 1933. Página 31.

נ א כ ב א מ ע ר ק ו נ ג ע ז

◆ מיט געדולד האָבן מיר געגרייט דעם דאָזיקן באַנד און מיט אומגעדולד געוואָרט אויף דער געלעגנהייט אים אַרויסצוגעבן. ער דערשיינט ווי דאָס 4טע בוך פון דער סעריע; ער איז אָבער געגרייט געוואָרן גלייך מיטן 1טן. מיט בפרושער כוונה: אַז דער **יראתהכבוד פארן עלטערזיידן ווי פארן זיידן** זאָל זיין די **עמבלעם און דער זיגל פאר דער ביבליאָטעק מוסטערווערק פון דער יידישער ליטעראַטור**.

◆ האָבן מיר קודם־כל געהאַלטן פאַר נייטיק אַרויסצוהייבן די **מענדעלע-טראַדיציע**, איר אַרט אין דער יידישער וואָרטקונסט, קולטור, פראַבלעמאַטיק און קריטיק, ווי טעאָטער, פעדאָגאָגיק, מאַלעריי און מוזיק. דערפאַר איז אין דעם בוך פאַראַן **וועגן מענדעלען** נישט ווייניקער ווי **פון מענדעלען** גופא.

◆ אין דער ביבליאָטעק וועט אָבער אָפגעגעבן ווערן נישט ווייניקער אַרט פאַר **מייסטערווערק** ווי פאַר **מוסטערווערק**. עס קען קיין רייד ניט זיין, אַז „יעדער שרייבער“ זאָל פאַרגעשטעלט ווערן „נאָר דורך איין בוך“. די וואָס פאַרדינען פאַרגעשטעלט צו ווערן נישט בלויז דורך זייערע מוסטערווערק, נאָר אויך דורך זייערע מייסטערווערק, וועלן אַוודאי דאַרפן זיין פאַרטראַטן מער ווי מיט איין בוך. מיט דער צייט. מענדעלע גילט דאָ ווי דער ערשטער ביישפּיל.

◆ די טיטלען איבער די פראַגמענטן, וואָס ווערן געדרוקט אין דער אַפטייִ לונג **צו דער כאַראַקטעריסטיק**, זיינען פון דער רעדאַקציע. על פי רוב זיינען דאָס טעמעס, וועלכע געפינען זיך ביי די מחברים, טאַקע אין די זעלביקע פראַגמענטן. מיט זיי איז די רעדאַקציע דער עיקר אַרױס געווען צו באַלייכטן, אַנאַליזירן אָדער באַגרינדן פראַבלעמען פון דעם בוך, פאַר **דעם שרייבער וועמען דאָס בוך איז אָפגעגעבן**.

◆ היפש זיך שואל עצה געווען מיט קאַלעגן. אַ האַרציקן דאַנק די פּפ' **מאַקס ווייגרייך** און **יודל מאַרק** (ניר־יאַרק) ווי **דב סדן** (ירושלים) פאַר זייער גרייטשאַפט צו העלפן, צו עצהן. מיט צער קומט דאָ אויס צו דערמאָנען **נ. ב. מינקאָו ע"ה**, וועלכער האָט זיך תמיד געפּעדערט צו ענטפּערן. אַ דאַנק אויך די בונעאַט־אייירעסער פּפ' **זלמן הירשפעלד**, **זלמן וואַסערצויג**, **מיכאל לייבאַ-וויטש** און יוסף **מענדעלסאָן** פאַר מיטהילף, ווער מיט טעקסטן און ווער מיט אַן עצה טובה. נאָר אַ באַזונדערן דאַנק פאַרדינט דער התלהבותדיקער, אומ־דערמידלעכער פּפ' **יעפים ישורין** (ניר־יאַרק), פאַר זיין בייטראַגן די ריזיקע מענדעלע־ביבליאָגראַפיע — אַ שליסל צו געפינען אַן אַ שיעור תשובות אויף שווערע, קאָמפּליצירטע שאלות.

MENDELE MOIJER SFORIM

DON QUIJOTE JUDÍO

NOVELA

Y ESTUDIOS LITERARIOS
SOBRE SU APORTE A LA LITERATURA IDISH

CONFEDERACION PRO-CULTURA JUDIA

Ayacucho 483-485

Buenos Aires

MENDELE MOICHER SFORIM

JEWISH DON QUIJOTE

NOVEL

AND STUDIES ON THE JEWISH LITERATURE

CONGRESS FOR JEWISH CULTURE

Joseph Lifshitz Fund

ביז איצט דערשינען פאר דער ביבליאטעק

מוסטערווערק פון דער יידישער ליטעראטור

- (1) שלמה עטינגער — אויסגעקליבענע שריפטן (264 זייטן)
- (2) מאַרק וואַרשאַווסקי — יידישע פּאָלקסלידער מיט נאָטן (216 זייטן)
- (3) ה. ד. נאָמבערג — אויסגעקליבענע שריפטן (256 זייטן)
- (4) מטנדעלע מוכר ספרים — מסעות בנימין השלישי (256 זייטן)
- (5) לייב נידום — אויסגעקליבענע שריפטן (208 זייטן)

עס דערשיינט בקרוב:

- (6) יעקב דינעזאָן — יאַסעלע און דער קריזיס

IMPRESO EN LA ARGENTINA
PRINTED IN ARGENTINA

Este libro se terminó de imprimir el día 15 de diciembre de 1958
en los Talleres Gráficos "Zlotopioro Hnos.", San Luis 3149, Bs. As.